

календар

українського
народного
союзу

на

1965 рік

видавництво
"Свобода"

*Обкраска і мистецьке оформлення заголовних сторінок
статей роботи артиста-маляра Богдана Титли*

Printed in U.S.A.

Svoboda — 81-83 Grand Street, Jersey City, N.J. 07303

LYNDON B. JOHNSON

Президент США, обраний в 1964-му році на 4-річну каденцію

THE STAR-SPANGLED BANNER

*O say, can you see, by the dawn's early light,
What so proudly we hail'd at the twilight's last gleaming?
Whose broad stripes and bright stars, thro' the perilous fight,
O'er the ramparts we watch'd, were so gallantly streaming?
And the rockets' red glare, bombs bursting in air,
Gave proof thro' the night that our flag was still there.
O say, does that star-spangled banner yet wave
O'er the land of the free and the home of the brave?*

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН

*Ще не вмерла Україна і слава і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці, —
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу-тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, з козацького роду.*

Г И М Н АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

Написав В. Щурат

*Далека Ти, а близька нам,
Кохана вітзино!
Як сонце з неба Твоїм ланам,
Ти світиш нам водно.*

*Світи нам, вітзино, світи,
Кохана Україно,
Щоб знали ми, куди нам іти
У слушную годину —*

*У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

*Як птахи ті, що їх пожар
Прогнав з-під рідних стріх,
На перший поклик, хога б з-під хмар,
Ми злетимо до них.*

*Поклиг нас, вітзино, поклиг,
Кохана Україно!
Ми злетимо, як козацтво у Сіг,
У слушную годину —*

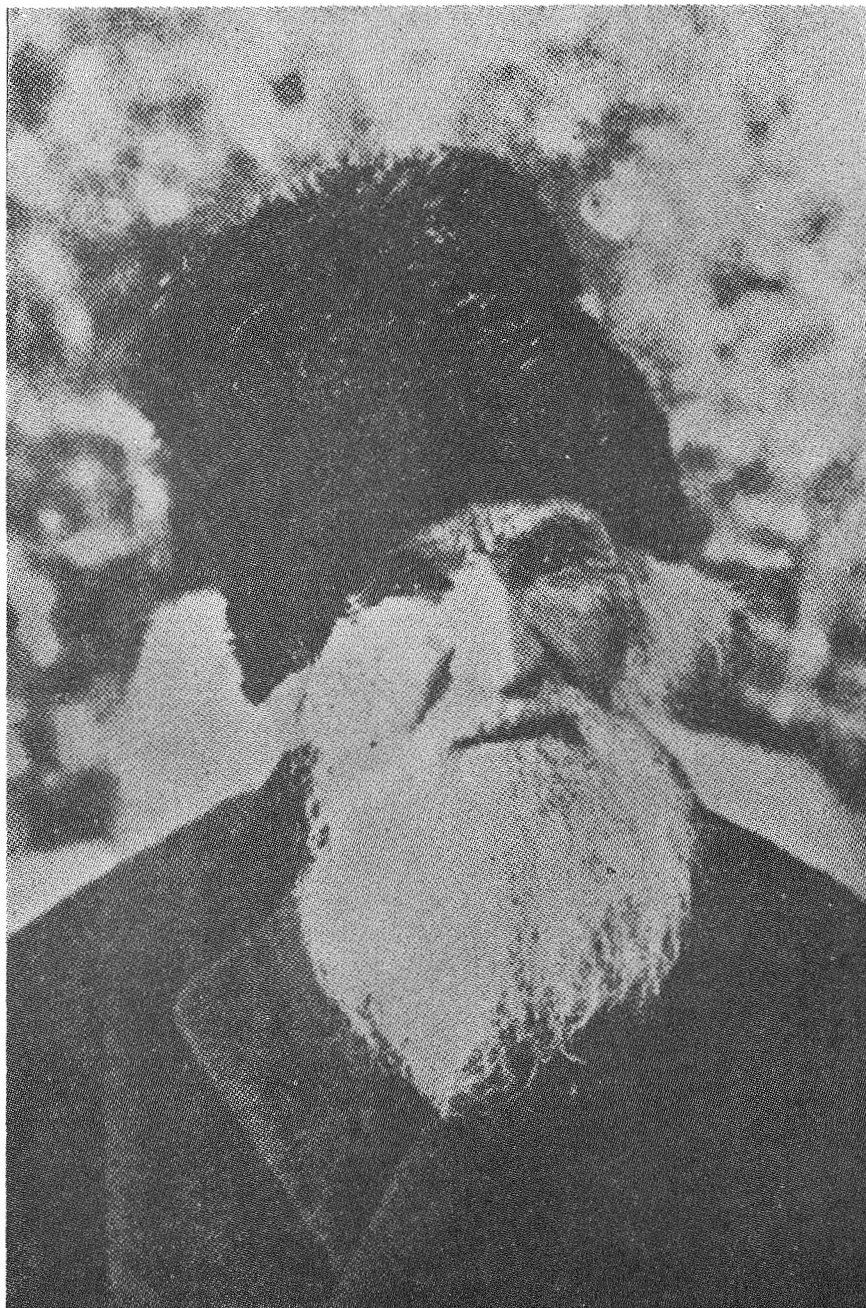
*У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

*Не даром ми тепер живем
У вітзині свобод;
Ми знати будем, як без ярем
Живе й росте народ.*

*Вставай лиш, вітзино, вставай
І клиг нас, Україно!
Ми здобудем заморський наш край
У слушную годину —*

*Як бій, то бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

о. АГАПИ ГОНЧАРЕНКО

У 100-річчя Батька української політичної еміграції в Америці

У цьому 1965-ому році сповняється точно 100 років з дня приїзду в ЗДА першого українського політичного емігранта, о. Агапія Гончаренка, „козака з України”, як залюбки він себе називав. Отець Агапій Гончаренко, родом із Київщини, познайомився на весіллі у Пантелеймона Куліша з Тарасом Шевченком і відтоді назавжди залишився вірний ідеям поета - революціонера та пропагатором їх на сторінках „Колокола” Герцена в Лондоні, а потім у видаваній ним в ЗДА газети „Аляска Гералд” і „Свободі”. Вперше продзвеніло благовісним дзвоном слово Тараса Шевченка на цьому континенті майже сто років тому завдяки о. Агапієві Гончаренкові. Вперше тут назвав він імперіалістичну Росію „москалем - червивцем”, демаскував провокаторські заходи царської Росії, звеличував свободолубний український народ.

У селищі Гайвард, де довгий час стояв хутір „Україна”, поблизу Сан Франсіска, є дві могили: о. А. Гончаренка і його дружини Альвіни із Філядельфії, яка, будучи грецького роду, вивчила при чоловікові українську мову і навіть навчала нею українських дітей. Власник того хутора не бажав допускати до могил будь-кого; хрестні на могилах підгнили й попадали, печера-каплиця, в якій молився наш перший політичний емігрант — завалилась. Зникають останні пам'ятки на землі по тому, хто пропагував твори Т. Шевченка, товаришував з італійськими патріотами Гарібальді й Мазіні, перекладав і редагував релігійні книжки, боронив, як своїх рідних --- індіан та ескімосів Аляски, жорстоко визискуваних безчесними промисловцями. Отець Агапій Гончаренко був до кінця свого життя об'єктом переслідування, як політичний емігрант, збоку царської Росії; його ловили у Греції і навіть заманили були на російський корабель; він утік у Константинополі з в'язниці завдяки

допомозі гурту козаків; його переслідував московський Синод, бо він був не „общерусским”, а українським священником і виступав проти продажності й захланності російської церковної адміністрації; на нього писали різні інсинуації в американській пресі, щоб морально знищити нашого „вільного козака з України”; врешті о. А. Гончаренком був нездоволений дехто із тогочасного американського уряду --- за оборону покритвджених на Алясці та Алеутських островах.

Сповняється 100-ліття з часу, коли після довгої морської подорожі о. Агапій Гончаренко став на вільну землю Вашингтона, в бостонському порті. Багато вже написано про цього батька української політичної еміграції на американській землі. Його іменем названий один із Відділів Українського Народного Союзу в Нью Йорку. Чим ми зустрінемо 100-літній ювілей цього першого українського політичного емігранта?

Українська Громада в Сан Франсіско вже від деякого часу продовжує наполегливі заходи, щоб у порозумінні з місцевою владою набути землю, що була власністю о. Агапія Гончаренка та на якій він похований і встановити там національний заповідник, або — якщо б це не пощастило — у відповідний спосіб упорядкувати та увіковічнити славу пам'яті батька української політичної еміграції в Америці в його століття. В цій справі робив відповідні заходи та інтervenіював і головний предсідник Українського Народного Союзу Йосип Лисогір під час своїх відвідин у Гайварді у вересні 1964-го року. Тепер справою повинна заінтересуватися вся велика Українська Громада в ЗДА та докласти всіх зусиль, щоб тривалим пам'ятником та відповідними імпрезами відзначити 100-річчя Батька української політичної еміграції в Америці.

Счень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19 П	Грудень 1964. Боніфатія	Н. Р. 1965. Обр. Г. Вас. В.
2 20 С	Ігнатія сщм.	Сильвестра папи рим.
3 21 Н	Перед Різд. Юліяни	Пер. Провс. Малахії пр.
4 22 П	Анастасії вмч.	Собор 70 Апостолів
5 23 В	10 мч. у Криті	Нав. Богоявл., Теопемпта
6 24 С	Навеч. Різдва, Євгенії	Богоявлення Господне
7 25 Ч	Різдво Христове	Собор св. Івана Хрест.
8 26 П	Собор Пр. Богор. Йосифа	Юрія й Еміліяна прп.
9 27 С	Стефана первомученика	Полювкта прп.
10 28 Н	По Різд. 20,000 мучен.	По Провс. Григ. Нисськ.
11 29 П	Дітей уб. у Вифлємі	† Теодосія преп.
12 30 В	Анісії мч.	Татіяни мч.
13 31 С	Меланії прп.	Єрмила і Стратоніка мч.
14 1 Ч	Н. Р. 1965. Обр. Г., Вас.	Отців у Синаї і Р. вбит.
15 2 П	Сильвестра папи	Павла Тив. і Ів. Кушн.
16 3 С	Малахії пр.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 Н	Пер. Провс. Соб. 70 Ап.	30 по С. † Антонія В. пр.
18 5 П	Навеч. Богоявл., Теоп.	Атаназія і Кирила св.
19 6 В	Богоявл. Господне	Макарія преп.
20 7 С	Собор св. Івана Хрестителя	† Євтимія Вел. прп.
21 8 Ч	Юрія й Еміліяна	Максима ісповідника
22 9 П	Полювкта	Тимотея ап., Анаст. прп.
23 10 С	Григорія Нисського	Климентя сщм.
24 11 Н	По Провс. † Теодосія	31 по С. Ксенії прп.
25 12 П	Татіяни мч.	† Григорія Богослова
26 13 В	Єрмила й Стратоніка	Ксенофонта і др. прп.
27 14 С	Отців у Синаї вбитих	† Перен. моц. Ів. Золот.
28 15 Ч	Павла й Івана	Єфрема прп.
29 16 П	Покл. оковам Ап. Петра	Перен. моц. св. Ігнатія Б.
30 17 С	† Антонія Великого	Трьох Святителів
31 18 Н	31. по С. Атан. і Кир.	32 по С. Кира й Івана

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

1. січня: Новий Рік (New Year's Day)

Лютий - February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19 П	Макарія прп.	Трифона мч.
2 20 В †	Євтимія В. прп.	Стрітєння Господнє
3 21 С	Максима ісповідника	Симеона й Анни пр.
4 22 Ч	Тимотея ап., Анастасія	Ісидора прп.
5 23 П	Климентя сщм.	Агафії прп.
6 24 С	Ксенії прп.	Вукола прп.
7 25 Н 32 по С.	† Григор. Бог.	Мнт. і Фар. Партенія пр.
8 26 П	Ксенофонта	Теодора Стр.
9 27 В †	Пер. м. св. Івана Зол.	Никифора мч.
10 28 С	Єфрема прп.	Харалампія мч.
11 29 Ч	Перен. м. св. Ігнатія Бог.	Власія сщм.
12 30 П	Трьох Святителів	Мелетія св.
13 31 С	Кира й Івана безсребр.	Мартиніяна прп.
14 1 Н	Лютець. Митаря й Фарисея	Блуд. Сина. † Пр. Кирила
15 2 П	Стрітєння Господнє	Онисима ап.
16 3 В	Симеона й Анни	Памфила мч.
17 4 С	Ісидора прп.	Теодора Тирона мч.
18 5 Ч	Агафії мч.	Льва папи
19 6 П	Вукола прп.	Архіпа ап.
20 7 С	Партенія і Луки	Льва еп. катанського
21 8 Н	Блудн. Сина. Теодора	М'ясопусна. Тимотея
22 9 П	Никифора мч.	Найд. м. мч. у Євгенії
23 10 В	Харалампія мч.	Полікарпа сщм.
24 11 С	Василія сщм.	† 1 і 2 Найд. Гол. Ів. Хр.
25 12 Ч	Мелетія св.	Тарасія св.
26 13 П	Мартиніяна прп.	Порфірія св.
27 14 С †	Прест. Кирила, уч. сл.	Прокопія прп. ісп.
28 15 Н	М'ясопусна. Онисима	Сиропусна. Василія

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

12. лютого: Уродини Лінкольна (Lincoln's Birthday)
 22. лютого: Уродини Вашингтона (Washington's Birthday)

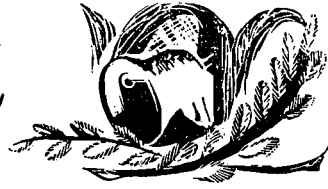

Березень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 16 П Памфила		Євдокії прпм.
2 17 В Теодора Тирона		Теодота сщм.
3 18 С Льва папи	☉	Євтропія сщм.
4 19 Ч Архіпа ап.		Гарасима прп.
5 20 П Льва сп. катан.		Конона мч.
6 21 С Тимотея прп.		42 мч. в Аморії
7 22 Н Сироп. Найд. м. мч. Єв.		1 Посту. Власія сщм.
8 23 П Полікарпа		Теофілакта ісповідника
9 24 В † 1 і 2 Найд. Г. Ів. Хрест.		† 40 мч. у Севастії
10 25 С Тарасія св.	☽	Кондрата і ін. мучен.
11 26 Ч Порфірія св.		Софронія патр. ерус.
12 27 П Прокопія прп. ісповідника		Теофана ісп., Гр. Двоесл.
13 28 С Василя прп. ісповідника		Пер. мощ. св. Никифора
14 1 Н Березень. 1 П. Євдокії		2 Посту. Венедикта прп.
15 2 П Теодота		Агапія й ін. мч.
16 3 В Євтропія сщм.		Савина папи
17 4 С Гарасима прп.	☽	Алексія, чол. Бож. прп.
18 5 Ч Конона мч.		Кирила еп.
19 6 П 42 мч. в Аморії		Хризанта й Дарії мч.
20 7 С Василя сщм.		ОО. уб. в об. св. Сави
21 8 Н 2 Посту. Теофілакта		3 Посту. Якова ісповід.
22 9 П † 40 мч. Севастійських		Василя сщм.
23 10 В Кондрата і ін. мч.		Нікона прпм. і інших
24 11 С Софронія патр. ерусал.	☽	Захарії і Якова прп.
25 12 Ч Теофана, Гр. Двоесл.		Благовіщення Пр. Дівн
26 13 П Пер. м. св. Никифора		Собор Гавриїла Архан.
27 14 С Венедикта прп.		Матрони мч.
28 15 Н 3 П. Хриstopоклонна		4 Посту. Хрестоп. Ілар.
29 16 П Савина папи		Марка й Кирила сщм.
30 17 В Алексія чол. Бож.		Івана Ліствичника прп.
31 18 С Кирила еп.		Іпатія прп. Поклони

Квітень - Апрі́л

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19 Ч	Хризанта й Дарії мч.	⊕ Марії Єгипт. преп.
2 20 П	О.О. убитих в об. Сави	Тита прп.
3 21 С	Якова ісповідника	Никити прп. ісповідн.
4 22 Н 4.	Посту. Василя	5 Посту. Йосифа й Георг.
5 23 П	Нікона прпм. Поклони	Теодула й ін. мучеників
6 24 В	Захарії і Якова прп.	† Прест. Методя, уч. сл.
7 25 С	Благовіщення Пр. Дізн	Георгія Мел. прп.
8 26 Ч	Собор Гавриїла Арханг.	⊕ Іродіона й ін. апості
9 27 П	Матрони мч.	Евсихія мч.
10 28 С	Іларіона мч.	Терентія й ін. муч.
11 29 Н 5	Посту. Марка й Кирила	6 Посту. Квітня. Антипи
12 30 П	Івана Ліствичника прп.	Василя ісповідника
13 31 В	Іпатія прп.	Артемона сщм.
14 1 С	Квітень. Марії Єгипт.	⊕ Мартина папи; Антонія
15 2 Ч	Тита прп.	Вел. Чет. Аристрата й ін.
16 3 П	Никити прп. ісповідника	Вел. П'ятниця. Агапії й ін.
17 4 С	Йосифа й Георгія	Вел. Суб. Симеона й Ак.
18 5 Н 6	П. Квітня. Теодула	Воскр. Христ. Івана прп.
19 6 П	† Прест. Методія	Світ. Пон. Івана Староп.
20 7 В	Георгія Мел. прп.	Світ. Вівт. Теодора Тріх.
21 8 С	Іродіона й ін. апост.	Януарія й ін. сщм.
22 9 Ч	Вел. Четвер. Евсихія	Теодора преп.
23 10 П	Велнка П'ятниця	⊕ Георгія вмч.
24 11 С	Вел. Субота. Антипи	Сави Стратилата
25 12 Н	Воскресіння Христове	Томина. † Марка ап.
26 13 П	Світл. Понеділок. Артемона	Василя
27 14 В	Світл. Вівт. Мартина п.	Симеона
28 15 С	Аристарха й ін. апост.	Язона і Сосипатра ап.
29 16 Ч	Агапії і інш. мучеників	9 мч. у Кизиці
30 17 П	Симеона й Акакія прп.	† Якова апостола

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

16. квітня: Велика П'ятниця (Good Friday)

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18	С Івана прп.	Єремії пророка
2 19	Н 1. Томина. Івана Стар.	2. Мирон. Атаназ. Вел.
3 20	П Теодора Тріхини прп.	† Теодосія Печ. прп.
4 21	В Януарія й інш. сщм.	Ірини мч.
5 22	С Теодора прп.	Пелагії прпм.
6 23	Ч Георгія Вмч. (на нед.)	Йова многострадальн.
7 24	П Сави Стратилата сщм.	Явлення Чесного Хреста
8 25	С † Марка апостола	Івана Богослова (н. н.)
9 26	Н 2. Мирон. Василія	3. Розслаб. † П. м. Мік.
10 27	П Симеона сщм.	† Симона Зилога ап.
11 28	В Язона й Сосипатра	† Кирила і Method. уч. сл.
12 29	С 9 мч. у Кизиці	Єпіфанія й Германа св.
13 30	Ч † Якова апостола	Глікерії мч.
14 1	П Травень. Єремії прор.	Ісидора мч.
15 2	С Атаназія Великого	Пахомія Вел. преп.
16 3	Н 3. Розслабл. † Теодосія	4. Самар. Теод. Осв. прп.
17 4	П Пелагії	Андроніка й ін. апост.
18 5	В Ірини мч.	Теодота мч.
19 6	С Йова многострадальн.	Патрикія свщм.
20 7	Ч Явлення Чесного Хреста	Талалея мч.
21 8	П Івана Богосл. (на нед.)	† Констант. і Єлени
22 9	С † Пер. м. св. Миколи	Василіска мч.
23 10	Н 4. Самар. † Симона Зил.	5. Сліпор. Мих. ісп.; Євф.
24 11	П † Кирила і Met., уч. сл.	Симеона прп.
25 12	В Єпіфанія й Герм. св.	† з Найд. Гол. Ів. Хр.
26 13	С Глікерії мч.	Карпа апостола
27 14	Ч Ісидора мч.	Вознесення. Терап. сщм.
28 15	П Пахомія Великого прп.	Никити прп.
29 16	С Теодора Освящ. прп.	Теодосії прпмч.
30 17	Н 5. Сліпор. Андроніка	6. Св. Отців. Ісаакія прп.
31 18	П Теодора мч.	Єрмія ап.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

30. травня: Поминоквий День (Memorial - Decoration Day)

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	В Патрикія сщм.	Юстина мч.
2 20	С Талалея мч.	Никифора патріярха
3 21	Ч Вознесіння Г. † Константина	Лукиліяна мч.
4 22	П Василіска мч.	Миторфана патріярха
5 23	С Михайла ісп., Евфрозини	Доротея сщм.
6 24	Н 6. Св. Отців. Симеона ☉	Зісл. Св. Духа. Висаріона
7 25	П † з Найд. Гол. Івана Хр.	Пр. Тр. Теод. Анк. сщм.
8 26	В Карпа апостола	Теодора Стратил. вмч.
9 27	С Терапонта сщм.	Кирила Александр. св.
10 28	Ч Никити прп.	Тимотея сщм.
11 29	П Теодосії прпм.	† Вартоломея й Варн. ап.
12 30	С Ісаакія прп.	Онуфрія прп.
13 31	Н Сошествіє Св. Духа ☺	Всіх Святих. Акилини
14 1	П Червень. Пресв. Тройці	Елисея пр.
15 2	В Никифора патріярха	Амоса прор., Єроніма св.
16 3	С Лукиліяна мч.	Тихона св.
17 4	Ч Митрофана патріярха	Пр. Євхар. (н. н.) Мануїла
18 5	П Доротея сщм.	Леонтія мч.
19 6	С Висаріона й Іларіона	† Юди Тадея ап.
20 7	Н 1 по С. Всіх Святих	2 по С. Методія
21 8	П Теодора Тир.	Юліяна Тарсійс. мч.
22 9	В Кирила Александрійського	Євсевія сщч.
23 10	С Тимотея сщм.	Агрипіни мч.
24 11	Ч Пр. Євхар. (на нед.) † Вар. ☼	Різдв. Івана Хрестителя
25 12	П Онуфрія прп.	Пр. Серця Іс. Февронії
26 13	С Акилини мч.	Давида прп., † С. Пр. Бог.
27 14	Н 2 по С. Елисея прор.	3 по С. Самсона прп.
28 15	П Амоса прор., Єроніма	☉ Пер. м. Кира й Івана без.
29 16	В Тихона св.	Петра й Павла ап.
30 17	С Мануїла мч.	Собор 12 Апостолів

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18 Ч	Леонтія мч.	Косми й Дам'яна безс. † Полож. Ризи Пр. Бог. Якова мч.
2 19 П	Пр. Серця. † Юди Тад.	
3 20 С	† Сострадання Пр. Бог.	
4 21 Н 3 по С.	Юліана	4 по С. Андрея Крит. св. † Атанасія Атонського Сісоя Вел. прп.
5 22 П	Евсевія сщм.	Томи й Акакія прп. Прокопія вмч. Панкратія сщм. † Антонія Печер. прп.
6 23 В	Агрипіни мч.	
7 24 С	Різдво Івана Хрестителя	
8 25 Ч	Февронії прпмч.	
9 26 П	Давида прп.	
10 27 С	Самсона прп.	
11 28 Н 4 по С.	Пер. м. К. й Івана	5 по С. Євфимії й Ольги Прокла й Ілярія мч. Собор Гавриїла Арх. Акили апостола † Володимира В. кн. Укр. Атиногена сщм. Марини вмч.
12 29 П	Петра і Павла апост.	
13 30 В	Собор 12 Апостолів	
14 1 С	Липень. Косми й Дам.	
15 2 Ч	† Полож. Ризи Пр. Бог.	
16 3 П	Якинта мч.	
17 4 С	Андрея Критського св.	
18 5 Н 5 по С.	† Атанасія Ат.	6 По С. Св. Отц. Якинта Макрини прп., Дія прп. Ілїї пророка (на нед.) Симеона й Івана прп. Марії Магдалини, Фоки Трофима й ін. муч. † Бориса і Гліба мч.
19 6 П	Сісоя Вел. прп.	
20 7 В	Томи й Акакія прп.	
21 8 С	Прокопія вмч.	
22 9 Ч	Панкратія сщм.	
23 10 П	† Антонія Печерського	
24 11 С	Євфимії й Ольги, кн.	
25 12 Н 6 по С.	Прокла й Ілар.	7 по С. † Усп. св. Анни Єрмолая й ін. сщм. † Пантелеймона вмч. Прохора й ін. апост. Калініка мч. Сили й ін. апостолів Євдокима праведного
26 13 П	Собор Гавриїла Арх.	
27 14 В	Акили ап.	
28 15 С	† Володимира Велик.	
29 16 Ч	Атиногена сщм.	
30 17 П	Маргини вмч.	
31 18 С	Якинта й Еміліяна	

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

4. липня: День Незалежності (Independence Day)

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19 Н 7 по С. Св. Отців.		8 по С. Пр. Ч. Х. 7 м.М.
2 20 П Іллі прор. (на неділю)		Пер. м. св. Стефана арх.
3 21 В Симеона й Івана прп.		Ісаакія, Далм. і Фавста мч.
4 22 С Марії Магдалини	☉	7 молодців у Єфезі мч.
5 23 Ч Трофима мч.		Євсигнія ісп.
6 24 П † Бориса і Гліба, укр. кн.		Преображення Господне
7 25 С † Успення св. Анни		Дометія прп., Пасива мч.
8 26 Н 8 по С. Ермолая		9 по С. Еміліяна іспов.
9 27 П † Пантелеймона вмч.		† Магія апостола
10 28 В Прохора ап.		Євпла мч.
11 29 С Калініка ап.		Лаврентія мч.
12 30 Ч Сили й інші апостолів	☺	Фотія й Анікити мч.
13 31 П Євдокима праведного		Максима ісповідника
14 1 С Серпень. Проісх. Ч. Хр.		Міхея пр., Пер. м. Т. Печ.
15 2 Н 9 по С. Пер. м. Стефана		10 по С. Усп. Пр. Богор.
16 3 П Ісаакія й інш. мучеників		Пер. Нерукотв. образа
17 4 В 7 молодців у Єфезі		Мирона мч.
18 5 С Євсигнія ісповідника		Флора й Лавра мч.
19 6 Ч Преображення Господне	☾	Андрія Стратилата мч.
20 7 П Дометія прпм.		Самуїла пророка
21 8 С Еміліяна ісп.		Тадея апост., Васси мч.
22 9 Н 10 по С. † Магія апост.		11 по С. Агатоніка мч.
23 10 П Лаврентія мч.		Лука мч.
24 11 В Євпла мч.		Євтиха сщм.
25 12 С Фотія й Анікити мч.		Возвр. м. Варголом. ап.
26 13 Ч Максима ісповідника	☼	Адріяна й Наталії мч.
27 14 П Міхея пр., Пер. м. Теодора		Пімена прп.
28 15 С Успення Пр. Богородиці		Мойсея Мурина, Август.
29 16 Н 11 по С. Пер. Нер. Обр.		12 по С. Усік. Гол. Ів. Хр.
30 17 П Мирона мч.		Александра й ін. патр.
31 18 В Флора й Лавра мч.		† Пол. пояса Пр. Богор.

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	С Андрея Стратоп. мч.	† Поч. р. ц. Симеона прп. Маманта мч.
2 20	Ч Самуїла пророка	⊕ Антима сщм.
3 21	П Тадея апостола	Вавили сщм., Мойсея пр.
4 22	С Агатоніка мч.	
5 23	Н 12 по С. Лупа апостола	13 по С. Захарії й Єлис. Чудо Арх. Михаїла Созонта мч.
6 24	П Євтиха сщм.	Різдво Пр. Богородиці
7 25	В Возвр. св. Вартоломея	Йоакима й Анни
8 26	С Адріана й Наталії	⊕ Минодори й ін. муч. Теодори прп.
9 27	Ч Пімена прп.	
10 28	П Мойсея Муріна	
11 29	С Усікн. Г. Ів. Хр. (на нед.)	
12 30	Н 13 по С. Александра	14 по С. Автонома сщм. Відн. Храма; Корн. сщм.
13 31	П † Пол. пояса Пр. Діви	Воздвиж. Чесного Хреста
14 1	В Вересень. † Поч. ц. року	Никити вмч.
15 2	С Маманта мч.	Євфимії вмч.
16 3	Ч Антима сщм.	Софії і її дітей мч.
17 4	П Вавили сщм.	⊕ Євменія вмч.
18 5	С Захарії й Єлисавети	
19 6	Н 14 по С. Чудо Арх. Мих.	15 по С. Трофима й мч. Євстахія вмч.
20 7	П Созонта мч.	Кондрата ап.
21 8	В Різдво Пр. Богородиці	Фоки сщм.
22 9	С Йоакима й Анни	Зачаття св. Ів. Хрест.
23 10	Ч Минодори й ін. мч.	⊕ Теклі первомучениці
24 11	П Теодори прп.	Євфрозини прп.
25 12	С Автонома сщм.	
26 13	Н 15 по С. Відн. Храма	16 по С. Пр. Ів. Богосл.
27 14	П Воздв. Чесного Хреста	Калистрата мч.
28 15	В Никити вмч.	† Харитона прп.
29 16	С Євфимії вмч.	Киріяка отшелн. прп.
30 17	Ч Софії мч. і її дітей	Григорія сщм.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

6. вересня: День Праці (Labor Day)

Жовтень — October

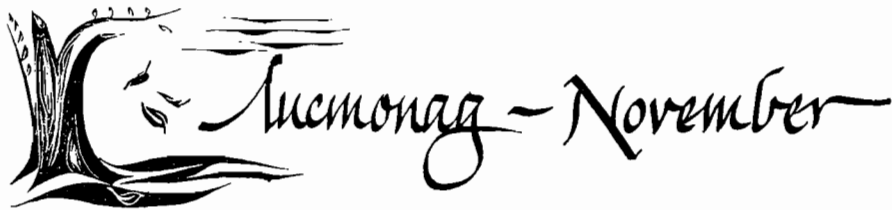

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18 П Євменія прп.		Покров Пр. Діви (н. н.)
2 19 С Трофима й інших мч.	☉	Кипріяна сщм.
3 20 Н 16 по С. Євстахія		17 по С. Діонісія А. сщм.
4 21 П Кондрата апостола		Єродея сщм.
5 22 В Фоки сщм.		Харитини мч.
6 23 С Зачаття св. Ів. Хрест.		† Томи апостола
7 24 Ч Теклі первомуч.		Сергія й Вакха мч.
8 25 П Євфросини прп.		Пелагії й Таїсії прп.
9 26 С Івана Богослова (на нед.)		† Якова апостола
10 27 Н 17 по С. Калістрата	☺	18 по С. Св. Отц. 7 Соб.
11 28 П † Харитона прп.		Филипа апостола
12 29 В Киріяка прп.		Прова й ін. муч.
13 30 С Гроггорія сщм.		Карпа й інших муч.
14 1 Ч Жовт. Покров М. Б. (н. н.)		Параскевії прп.
15 2 П Кипріяна сщм.		Євтимія прп., Лук прпм.
16 3 С Діонісія сщм.		Лонгіна сотника мч.
17 4 Н 18 по С. Єродея сщм.	☻	19 по С. Отців 7 Собору
18 5 П Харитини мч.		† Луки апост. і еванг.
19 6 В † Томи апостола		Йоїла пророка
20 7 С Сергія й Вакха мч.		Артемія вмч.
21 8 Ч Пелагії й Таїсії		Іларіона В. прп.
22 9 П † Якова апостола		Аверкія св.
23 10 С Євламнія і Євламнії мч.		Якова апостола
24 11 Н 19 по С. Св. Отц. 7 Соб.	☼	20 по С. Арети мч.
25 12 П Прова й інших мч.		Маркіяна й Мартирія мч.
26 13 В Карпа й інших мч.		Димитрія вмч.
27 14 С Параскевії прп.		Нестора мч.
28 15 Ч Євтимія прп.		Параскеви мч.
29 16 П Лонгіна сотника мч.		Анастасії прпм.
30 17 С Осії прор.		Зиновія й Зиновії мч.
31 18 Н 20 по С. Пр. Хр. Царя		21 по С. Пр. Христа Царя

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

12. жовтня: День Колумба (Columbus Day)

Листопад - November

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19 П Йоїла пророка		☉ Косми й Дам'яна
2 20 В Артемія вмч.		Акиндина й ін. муч.
3 21 С Іларіона В. прп.		Акепсими й ін. муч.
4 22 Ч Аверкія св.		Йоанікія В. преп.
5 23 П Якова апостола		Галактіона мч.
6 24 С Арети мч.		Павла св.
7 25 Н 21 по С. Маркіяна		22 по С. Єрона й ін. мч.
8 26 П Димитрія Вмч.	☾	Соб. св. Михайла Арх.
9 27 В Нестора мч.		Ераста й ін. апостолів
10 28 С Параскеви мч.		Онисифора мч.
11 29 Ч Анастасії прпм.		Мини, Віктора й Вінк. мч.
12 30 П Зиновія й Зиновії мч.		Йосафата сщм. (на нед.)
13 31 С Стахія й інших апостолів		† Івана Золотоуст. св.
14 1 Н Листоп. 22 по С. Косми		23 по С. † Филипа ап.
15 2 П Акиндина мч.	☾	Гурія й ін. мч.
16 3 В Акепсими мч.		† Матея ап. й сванг.
17 4 С Йоанікія В. прп.		Григорія чудотворця св.
18 5 Ч Галактіона мч.		Платона й Романа мч.
19 6 П Павла св.		Авдія пр. Варлаама мч.
20 7 С Єрона й інших мучеників		Григорія прп., Прокла св.
21 8 Н 23 по С. Соб. Мих. Арх.		24 по С. Введ. в х. Пр. Д.
22 9 П Онисифора мч.	☾	Филимона й ін. апост.
23 10 В Ераста апостола		Амфілохія і Григор. св.
24 11 С Мини й інших мч.		Катерини вмч.
25 12 Ч Йосафата сщм. (на нед.)		Климента папи рим.
26 13 П † Івана Золотоустого		Аліція прп.
27 14 С † Филипа апостола		Якова персид. вмч.
28 15 Н 24 по С. Гурія й ін. мч.		25 по С. Стефана прпм.
29 16 П † Матея апостола		Парамона мч.
30 17 В Григорія чудотв. св.		† Андрія апостола

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

25. листопада: День Подяки (Thanksgiving Day)

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18 С Платона й Романа	☉	Наума пророка
2 19 Ч Авдія прпр.		Авакума пророка
3 20 П Григорія п Прокла		Софонія пророка
4 21 С Введення в храм Пр. Діви		Варвари вмч., Ів. Дам.
5 22 Н 25 по С. Филимона ап.		26 по С. † Сави О. прп.
6 23 П Амфілохія		Св. Николая чудотв.
7 24 В Катерини вмч.		Амвросія св.
8 25 С Климента папи	☽	Патапія прп.
9 26 Ч Алипія прп.		Неп. Зачаття Пр. Діви
10 27 П Якова перс. вмч.		Мини, Ермог. і Евфр. мч.
11 28 С Стефана прпм.		Даниїла Стовпн. прп.
12 29 Н 26 по С. Парамона		Праотців. Спирид. прп.
13 30 П † Андрея апостола		† Євстратія й ін. муч.
14 1 В Грудень. Наума		Тирса й Левкія мч.
15 2 С Авакума пророка	☉	Елевтерія сщм.
16 3 Ч Софронія пророка		Аггея пророка
17 4 П Варвари, Ів. Дамаскина		Даниїла пророка
18 5 С † Сави Освящ. прп.		Севастіяна й ін. мч.
19 6 Н 27 по С. Николая чуд.		Пер. Різд. Отц. Боніфатія
20 7 П Амвросія		Ігнатія Богон. сщм.
21 8 В Патапія прп.		Юліянії мч.
22 9 С Непор. Зачаття Пр. Д.	☽	Анастасії вмч.
23 10 Ч Мини й інших мч.		10 мч. на Криті
24 11 П Даниїла Стовпника		Навеч. Різд. Євгенії прпм.
25 12 С Спиридона прп.		Різдво Христове
26 13 Н Праотців. † Євстратія		По Різд. С. П. Б. Йосифа
27 14 П Тирса й Левкія мч.		Стефана первомуч.
28 15 В Елевтерія сщм.		20.000 мч. у Нікомидії
29 16 С Аггея пророка		Дітей убит. у Вифлємі
30 17 Ч Даниїла пророка	☉	Анісії мч.
31 18 П Севастіяна й інших мч.		Меланії прп.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

25. грудня: Різдво Христове (Christmas)

Урядові свята в Канаді

Новий Рік, Велика П'ятниця, Великодній Понеділок, День Вікторії — 24 травня, День Народження Королеви — дату проголошується, День Домінії (Держави) 1-го липня, День Праці — 1-ий понеділок у вересні, День Подяки — назначується, День

Замирення — 11-го листопада, Різдво — 24-го грудня.

У римо-католицькій провінції Квебек святкують ще й ці свята: Богоявлення, Попелева Середа, Вознесення, св. Івана Хрестителя, Всіх Святих, Непорочне Зачаття.

Державні свята в інших країнах

Австралія — 26 січня — День Австралії.
Англія — 7 червня — День уродин королеви Єлисавети II.
Аргентина — 25 травня — Травнева Революція, 1910. — 9 червня — Деклярація Незалежності, 1816.
Бельгія — 21 липня — День Незалежності, 1831.
Бразилія — 7 вересня — День Незалежності, 1822.
Голляндія — 30 квітня — День уродин королеви Юліани. — 5 травня День Визволення, 1945.
Греція — 25 березня — День Незалежності, 1821.
Домініканська Республіка — 27 лютого — День Незалежності, 1844.
Індія — 26 січня — День Республіки, 1950.
Ірляндія — 17 березня — День св. Патрика.
Італія — 4 листопада — День Перемоги, 1918.
Китай — 17 лютого — Новий рік. — 10 жовтня — День Республіки, 1911.
Куба — 20 травня — День Незалежності, 1902.

Мехіко — 16 вересня — День Незалежності, 1810.
Нова Зеландія — 26 вересня — День Домінії, 1907.
Норвегія — 17 травня — День Конституції, 1814.
Пакістан — 14 серпня — День Пакістану, 1947.
Перу — 28 липня — День Незалежності, 1821.
Південна Африка — 31 травня — День Унії, 1910.
Польща — 3 травня — Конституція 3-го травня, 1791. — 11 листопада — День Визволення, 1918.
СССР — 7 листопада — Жовтнева Революція, 1917.
Туреччина — 29 жовтня — День Республіки, 1923.
Франція — 14 липня — Збурення Бастилії, 1789.
Чехо-Словаччина — 28 жовтня — День Незалежності, 1918.
Швайцарія — 1 серпня — Національне Свято.
Швеція — 6 червня — День Конституції, 1809.

Виказ слов'янських святих

- Богодар 9. листопада.
Богомир 13. січня.
Богуслав 29. квітня.
Богухвал 18. березня.
Богдан 19. березня.
Богданна 6. лютого.
Богдар 27. травня.
Бойомир 6. січня.
Божена 14. березня.
Божеслава 31. травня.
Болеслав 22. липня і 19. серпня.
Борис і Гліб 9. серпня.
Боян 28. березня.
Бронислав 16. жовтня.
Будислав 1. березня.
Ванда 23. червня.
Вислав 7. червня і 9. грудня.
Витослав 22. січня.
Вірослав 27. лютого.
Властимир 23. жовтня.
Войтіх 23. квітня.
Володимир 16. I., 9. IV. і 28. VII.
Володимира 9. січня і 11. серпня.
Володислав 3. квітня.
Володислава 13. грудня.
Всеволод 6. листопада.
Вячеслав 15. квітня і 28. вересня.
Гліб 2. травня, 24. липня, 5. вересня.
Годислав 22. березня.
Годимир 31. жовтня.
Горислав 28. листопада.
Гнівомир 8. лютого.
Гримислав 12. жовтня.
Дам'ян 27. вересня.
Держислав 16. липня.
Добриня 20. лютого, 2. березня.
Добромир 4. січня і 5. червня.
Доброслав 10. січня.
Довгослав 18. червня.
Домослав 15. січня.
Збігнєв 17. березня і 1. квітня.
Збоїслав 28. червня.
Здислав 29. січня.
Здобислав 30. липня.
Земислав 13. жовтня.
Зимовит 19. жовтня.
Ізяслав 6. липня.
Казимир 4. березня.
Казимира 21. серпня.
Красислав 17. квітня.
Любомир 1. травня.
Любомира 21. III., 24. III. і 24. VII.
Любослав 12. квітня.
Любомир 10. листопада.
Людослав 30. листопада.
Лютослав 26. жовтня.
Мечислав 1. січня.
Милослав 3. липня.
Милош 25. січня.
Мирон 17. серпня.
Мирослав 26. лютого.
Мирослава 26. липня.
Мстислав 8. січня.
Мстислава 9. березня.
Олег 7. серпня.
Ольга 24. липня.
Остромир 4. серпня.
Пребислав 22. жовтня.
Предислав 23. лютого.
Перемислав 13. квітня і 30. жовтня.
Прибислав 27. січня.
Радивої 10. липня.
Радомир 28. січня і 16 листопада.
Радослав 15. липня.
Ратимир 19. січня.
Ратислав 2. червня.
Радослав 2. березня і 8. квітня.
Ростислав 17. січня і 4. вересня.
Світлана 20. лютого.
Слабовій 25. лютого.
Славомир 17. травня і 5. листопада.
Славомира 23. грудня.
Станислав 5. II., 8. V. і 18. XI.
Станомир 2. жовтня.
Судомир 2. квітня.
Святополк 1. червня і 25. вересня.
Святослав 7. січня і 3. травня.
Святош 12. березня.
Томир 27. листопада.
Томира 24. травня.
Томислав 21. грудня.
Щастибог 14. грудня.
Щастислава 1. лютого.
Яромир 11. квітня і 28. травня.
Ярополк 18. січня.
Ярослав 21. січня і 25. квітня.

ЩО ТАКЕ КАЛЕНДАР

В. ШУМЕЙКО

Саме слово календар походить від латинського слова „календи”. Так стародавні римляни називали перший день кожного місяця, коли за традицією боржники мали сплачувати проценти. Але календар виник, звичайно, не в зв'язку з грошовими розрахунками. Господарська діяльність людини — сімба, збирання врожаю польові роботи завжди тісно пов'язані з порами року. Дуже важливо вчасно посіяти, вчасно обробити посів — від цього залежить урожай. Отже, треба точно знати, коли починається відповідна пора року.

А як це вчинити? За рахунком небесних світил. Власне, саме астрономія виникла в зв'язку з тим, що людині був потрібний точний календар. Усім відомо, що за той час, коли наша планета зробить повний оберт навколо Сонця, на ній змінюються чотири пори року. Спостерігаючи зірки, тобто положення Землі відносно них, люди навчилися орієнтуватися в часі у межах року; виникли назви місяців. Вони, як правило, відображають господарську основу побуту. Наприклад, у евенків є місяць „коли олень обдирає шкіру з рогів”, місяць „отелення”, у тунгусів — місяць „приходу кети”. Деякі назви місяців пов'язані з рухом світил. Нанайці називають один з місяців

„коли голова Ведмедиці вдосвіта заходить”. В українській мові збереглися такі назви, як травень, серпень, грудень, походження яких не потребує пояснень.

У римлян найбільш давньою формою літочислення був аграрний рік, який починався з березня і мав 10 місяців. Згодом перед березнем вставили січень і лютий. А коли астрономія стала досить точною наукою, з'явилася можливість покласти ведення календаря на астрономів. У стародавньому Римі цим займалася каста жерців-понтифіків. Спостерігаючи зміну фаз Місяця, вони мали визначити настання календ.

Щоб відновити порядок, імператорові Юлію Цезарю довелося провести реформу календаря. Він прийняв за основу єгипетську систему, за якою три роки мали по 365 днів, а кожний четвертий — 366. Додатковий день у четвертому році, так званому переступному, був 29 лютого.

Чому був потрібний цей день?

Справа в тому, що єгиптяни вели облік часу за рухом зірки Сіріус, бо видимий схід цього світила приблизно збігався з розливом Нілу. Нільська повінь мала першорядне значення для землеробства. Рік у єгиптян складався з трьох сезонів по чотири місяці в кожному, місяць — з

30 днів, а після 12 місяців вставлялося ще по 5 днів. Таким чином, усі роки мали однакову довжину — 365 днів. Однак це тільки приблизно відповідало рухові Сіріюса: період між двома його видимими сходами дорівнював 365,25 дня. Тому схід світила поступово „переганяв” календар і за 1460 зоряних років обходив повне коло календарних дат. Отже, 1460 зоряних років дорівнювало 1461 року єгипетського календаря. Календар постійно „ковзався” по справжньому зоряному часу. За всю єгипетську еру (а календар цей був створений ще в IV тисячолітті до нашої ери) єгиптяни сіяли, збирали врожай і відправляли одні й ті ж самі релігійні свята в різні календарні дні, хоч фактично це були однакові моменти у зміні пір року.

Щоб уникнути цього, Юлій Цезар за порадою єгипетського ученого Созігена прийняв систему, за якою чотири роки тривають 1461 повний день, а не 1460, як було в Єгипті. Один вставний день за чотири роки компенсував різницю між календарним і зоряним, або, як його ще називають, тропічним роком.

Але і юліанський календар не був абсолютно точним. Рік тривав у середньому 365 днів 6 годин, що на 11 хвилин перевищувало тривалість тропічного року. Тому кожні 128 років астрономічне рівнодення відбувалося на один день раніше, ніж мало б бути за календарем. Наприкінці XVI століття, за папи Григорія XIII, було знову проведено календарну реформу. На цей час весняне рівнодення встигло „переїхати” з 21 березня, як це було при запровадженні юліанського календаря, аж на 11 березня. Наказом Папи рівнодення було повернуто на своє старе місце, а для того, щоб воно не блукало надалі, в юліанський календар внесли зміну. За кожні 400 років його треба було вкорочувати на 3 дні; тому прийняли, що роки початку століть вважатимуться переступними лише в тому разі, якщо число сотень у них ділитиметься на 4.

В Україні цей новий календар, який називають григоріанським, запроваджено лише після 1917 р. На той час різниця між юліанським календарем, який діяв у Росії раніше, і григоріанським становила вже 13 днів. Це і є ті самі 13 днів, на які „новий стиль” різниться від „старого”.

Отже, календар поступово удосконалювали, щоб привести його в якнайбільшу відповідність із зоряним часом. І хоч він, як правило, має господарську основу, у різних народів існували істотно відмінні системи числення часу. Мусульманський календар, наприклад, ґрунтувався виключно на змінах фаз Місяця. Як відомо, повна зміна фаз нашого природного супутника відбувається трохи більше ніж за 29,5 дня. Оскільки в місяці може бути тільки ціле число днів, то в цьому календарі він тривав поперемінно 29 і 30 днів. Рік, який складається з таких місяців, має лише 354 дні — він на 11 днів коротший від тропічного року. Ніяких вставок для компенсації цієї розбіжності не роблять, і тому мусульманський рік, як і єгипетський, теж „ковзний”. Початки років порівняно з нашим, сонячним численням відстають щоразу на 11 днів, і приблизно за 33 роки весь календар відстає на один рік.

Звичайно, плянувати господарську діяльність за таким календарем важко, але він і досі існує поряд з григоріанським у деяких народів Сходу.

Початком ери в мусульманському календарі, що має назву хіджра, вважається день, коли пророк Магомет, за переказом, втік з Мекки в Медіну; за юліанським календарем це відповідає 622 роковій нашої ери. А наша ера, як відомо, лічиться від загальноприйнятого дня народження Ісуса Христа.

У стародавньому Вавилоні час лічили теж за фазами Місяця, але періодично подовжували рік вставкою додаткового, тринадцятого місяця, щоб календар не дуже розходився з періодами основних сільськогосподарських робіт.

Свосвідний і складний календар існував у народів Далекого Сходу— в Китаї, Японії, Кореї. Одиницею числення був довжелезний цикл у 60 років, в межах якого кожний рік позначався певним ієрогліфом. Для класифікації років вживалася система з п'яти стихій— дерево, вогонь, земля, метал і вода. Кожна стихія поділялася на два стани— чоловічий і жіночий. Цим десяти, „небесним галузям” відповідали „земні галузі”, які позначалися назвами тварин— миші, змії, курки і т. п. Рокам привласнювали назви, до складу яких обов'язково входила назва „небесної галузі” і відповідна назва земної: рік „дерева і вівиці”, „металу і коня” та ін. Через кожні 60 років назви років повторювались, і в межах циклу окремі частини назв теж були однакові. Як же за цією системою визначали рік народження людини, що живе, як відомо, більше 60 років?

Для цього доводилось добренько попрацювати. Якщо, наприклад, відомо, що людина народилася в рік „курки”, то в комбінації з п'ятьма „небесними стихіями” це міг бути 10-й, 22-й, 34-й, 46-й або 58-й рік шістдесятирічного циклу. Який саме— встановлювали за зовнішнім виглядом „іменника”.

А втім, ця система існувала тільки в побуті; поруч з нею діяв астрономічний календар, що враховував рух Сонця, так і фази Місяця. А сьогодні в Китаї і Японії користуються вже загальноєвропейським календарем.

Існувала і „спортова” система обліку часу. Старогрецький вчений Гімей, який жив у IV—II століттях до нашої ери, запропонував покласти в основу хронології не рух світил і навіть не господарську діяльність людей, а... олімпіади— всенародні спортові свята, які відбувалися раз на чотири роки в Олімпії. Перша олімпіада, за народними переказами, відбулася в 776 році до нашої ери.

З того часу Гімей і радив почати літочислення. Роки в цьому „фізкультурному” календарі, від якого, мабуть, не відмовилися б і деякі сучасні ентузіасти спортової чести, позначалися числом олімпіади і числом року в чотирилітті. Рік першої олімпіади був 1,1; за ним йшли 1,2; 1,3; 1,4; 2,1 і т. д.

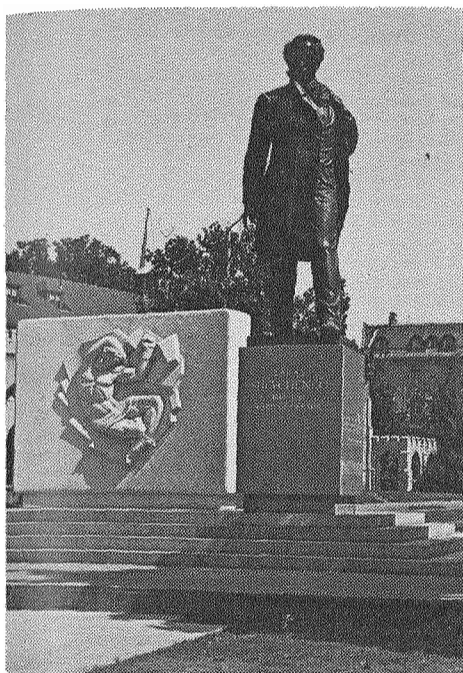
Сьогодні найбільш точним календарем є григоріанський. Але й він має свої недоліки. Місяці в ньому різні—по 28 (29), 30 днів і 31 дню. Квартали року, а значить і півріччя, теж мають неоднакову тривалість. За числом місяця не можна одразу визначити, який це буде день тижня. Тому вже давно стоїть питання про нову реформу календаря. Його обговорювала ще Ліга Націй, а тепер проєкт нового календаря, за ініціативою Індії, внесено на розгляд Генеральної Асамблеї ООН.

Рік за цим проєктом складатиметься з чотирьох рівних кварталів по три місяці в кожному, з яких перший матиме 31 день, а два наступних— по 30. Рік і квартали починатимуться з неділі, а однакові дні кожного року припадатимуть на ті самі числа.

Чотири рівні квартали—це 52 тижні, або 364 дні; щождо 365-го дня, то він випадає із загального рахунку днів тижня. Тому він не матиме числа і вважатиметься міжнародним святом— Днем миру і співробітництва всіх народів. У переступні роки між 30 червня і 1 липня буде ще один „пустий день”, який не матиме ні числа, ні назви.

Проте питання цієї реформи ще остаточно не вирішено. Є всі підстави сподіватися, що після детального обговорення, Генеральна Асамблея затвердить новий календар, який буде обов'язковим для всіх народів і країн земної кулі. А час для обговорення ще є: календар може бути запроваджений лише з року, який починається з неділі. Найближчий до нас такий рік— 1967.

ПЕРЕЛОМОВА ПОДІЯ

Антін Драган

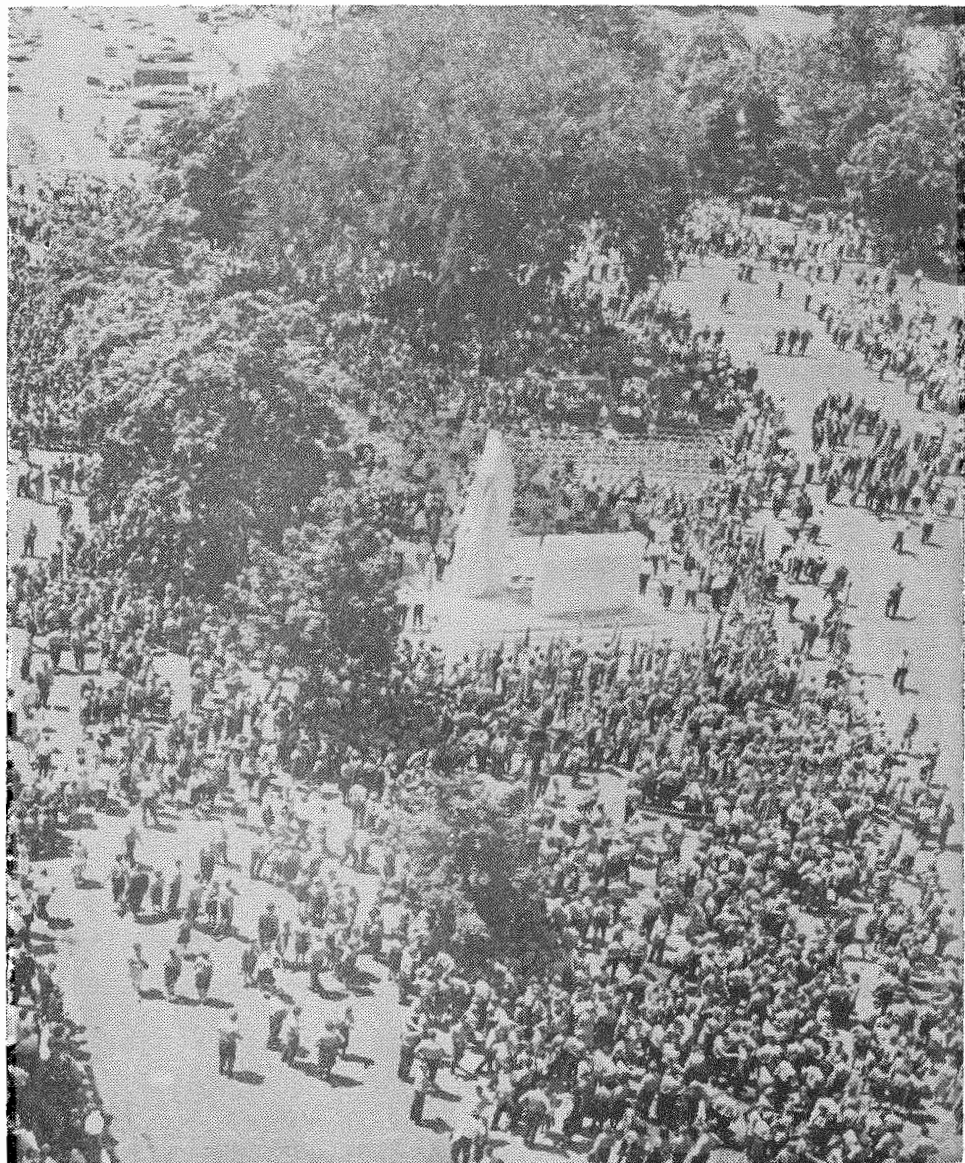
ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШИНГТОНІ

Це сталося вікопомної суботи, 27-го червня року Божого 1964-го в місті Вашингтоні, столиці З'єдинених Держав Америки, як 34-тий президент цієї наймогутнішої країни в світі та головний командувач альянтськими збройними силами під час другої світової війни Двайт Д. Айзенгавер у привності ентузіастичної, стотисячної маси народу відкрив пам'ятник Тарасові Шевченкові, співцеві української слави і волі. Для пригадки і тривкішого збереження повторимо на цьому місці опис тієї в багатьох відношеннях — українському, американському і міжнародному — переломової події, поданий негайно після її завершення у „Свободі” з дня 30-го червня того ж 1964-го Шевченківського року.

Історичний акт історичного дня

Вашингтон. — Не раз і не два промвляла історія в столиці вільної землі Вашингтона. Але навряд чи коли такі великі маси народу могли безпо-

середньо відчуті з таким глибоким зворушенням будь-який з цих історичних актів, як відчули вони відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у цій столиці світу над Потомаком цієї незабутньої історичної суботи, 27-го червня 1964-го року від народження Христа, 188-го року від проголошення Незалежності З'єднаних Держав Америки, 46-го року від відновлення самостійної, ні від кого незалежної, соборної і народоправної Української Народної Республіки та 150-го року від народження Тараса Шевченка” — як це сказано в „Пропам'ятній Грамоті”, яка має бути вмурована в підставу пам'ятника. Здавалося, що все завмерло, зупинило віддих, що навіть легкий вітерець припинив свій подув у розпаленому гарячим сонцем до майже сто ступнів Фаренгейта повітрі, як 34-ий президент З'єднаних Держав Америки, головний командант альянтських збройних сил під час другої світової війни генерал Двайт Д. Айзенгавер підійшов до ве-

... Уже деякий час перед годиною першою пополудні, на яку була заповіджена врочистість відкрити пам'ятника, трикутна площа між 22, 23-ою і „Пі” вулицями, на якій пам'ятник стоїть, перетворилася у велике муравлище...

... Двайт Д. Айзенгавер підійшов до великого жовтого полотнища, що заслоняло статую та, потягнувши за мотузку, відкрив могутню бронзову постать невмирущого Кобзаря України та вселюдського співця волі і справедливості, Тараса Шевченка, на гранітному п'єдесталі...

ликого жовтого полотнища, що заслоняло статую та, потягнувши за мотузку, відкрив могутню бронзову постать невмирущого Кобзаря України та вселюдського співця волі і справедливості, Тараса Шевченка, на гранітному п'єдесталі. Цю тишу сколихнули щойно слова безсмертного Шевченкового „Заповіту”, що понесли піснею насамперед із грудей соток хористів, а опісля і з грудей ти-

сячів і тисячів народу. „Як умру то поховайте мене на могилі...” співав хор і співали люди, і багатьом ввижались тоді Чернеча Гора в Каневі над Дніпром, на якій український народ поховав свого найбільшого Сина. „Поховайте та вставайте, кайдани порвіте...” продовжувалася пісня-заповіт і здавалося, що тоді вище піднесли та бадьоріше замаєли на вітрі сотні прапорів, між ними й бойові

прапори колишніх Українських Армій, що вели до бою за здійснення цього Шевченкового заповіту. „І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій, не забудьте пом'янути не злим, тихим словом!“ — кінчилася пісня-заповіт, а в очах тисячів блестили й котились по лиці сльози невимовного зворушення, невимовної радості, що Вашингтон діждався Шевченка, та невимовного жалю і туги, що Україна все ще дожидає свого „Вашингтона з новим і праведним законом“. А могутня постать Шевченка в бронзі підносилася понад голови всіх, вирізувалася чіткими контурами на тлі ясного неба й наче повторювала своє запевнення, що „діждемось таки колись“.

В очікуванні відкриття пам'ятника

Уже на кілька годин перед годиною 1-ою вполудне, на яку була заповіджена врочистість відкриття пам'ятника, трикутна площа між вулицями 22, 23-ою і „Р“ („Пі“), на якій пам'ятник стоїть, перетворювалася у велике муравлице. Тисячі людей зайняли відповідні „стратегічні“ місця довкола площі та на вулицях, які її оточують, ще перед вмаршом на площу перших колон, що йшли маніфестаційним походом від монументу Вашингтонові, Пенсилвенійською Євеною біля Білого Дому до пам'ятника Шевченкові. Заповнені були вікна довколишніх будинків. Були люди й на дахах цих будинків. Тим часом, поступово почала заповнюватись і сама площа, на якій були крісла з призначеними місцями для репрезентантів країн, громад та численних почесних гостей. Ветерани-українці американських та українських збройних сил під загальним проводом інж. Івана Скіри, з успіхом намагалися все порядкувати, згідно з наперед приготованим подрібним пляном. А сонце наче б намагалася подвійно зогріти всіх, винагородити їх за численні історичні бурі і негоди, що їх доводилося переживати нащадкам того, кому цей пам'ятник поставлено. А до пам'ятника підходили колони за колонами, одні в супроводі оркестр, другі з піснями

на устах. Довкола площі з пам'ятником зайняв місця зорганізованими рядами „квіт України і краса“, тисячі нашої молоді у своїх пластових, сумівських та інших одностроях. Багато дівчат в народних костюмах. На плятформі біля самого пам'ятника члени Комітету Пам'ятника Шевченкові та головні впорядчики очікують приходу головних учасників урочистостей: Двайта Д. Айзенгавера, першоїєрархів і владик наших Церков, інших достойників. Зворушливою сценою було, як літній президент УНР в екзилі, д-р Степан Витвицький, в товаристві своїх асистентів завчасу прийшов на площу та зайняв тимчасове місце в тіні кріслатого дерева зараз біля пам'ятника.

“We Like Ike”

Зближалася перша година й очі чоловічих репрезентантів Комітету: його голови проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького, його заступника й першого на цій урочистості голови Українського Конгресового Комітету Америки проф. д-ра Лева Е. Добрянського, ексекютивного директора Комітету п. Йосипа Лисогора, секретаря д-ра Ярослава Падоха та інших постійно зверталися в бік, звідки очікувано головної особи цих урочистостей — Двайта Д. Айзенгавера. Тим часом, через голосник проголошувалося різні повідомлення, включно із викликами батьків, щоб зголосилися до своїх загублених серед справжньої народної гущі малолітніх дітей.

Аж нарешті вдарено в бубни, захвилювалася маса народу, встали і випростувалися на весь зріст ті, що сиділи, а повітрям сколихнула буря оплесків та оклики “We like Ike” — „Ми любимо Айка” — Двайта Д. Айзенгавера. Площу з пам'ятником та безпосередню околицю обступили непомітно уніформовані й „цивільні” члени охорони колишнього президента З'єднаних Держав. А він, усміхнений і ввічливий до всіх, з виразом глибокого зворушення цим привітанням в очах, появився на плятформі біля пам'ятника. Ще скріпилися ап-

... Ще хвилину й до багатьох голосників підійшов завжди однаково скромний, як і рішучий президент Українського Конгресового Комітету і майстер цієї історичної церемонії, проф. Лев. Е. Добрянський. Пані й Панове: Національний Гімн! — проголосив він чітко через гучномовці...

лявзи, ще могутніше пронеслися оклики. Точно, як заповіджено: за десять хвилин перед першою годиною, Двайт Д. Айзенгавер був біля пам'ятника, щоб довершити врочистості врочистостей цього Українського Дня в столиці Америки: відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові.

Починається урочистість

Серед великого одушевлення соти-сячних мас народу, разом чи безпосередньо перед або після приходу Двайта Д. Айзенгавера, на плятформу біля пам'ятника вступили та зайняли місця президент УНР в екзилі д-р Степан Витвицький, первоісархи і владики Українських Католицької і Православної Церков, члени Конгресу ЗДА, двох наших фільмових артистів з Голлівуду: Джек Пеленс і Майк Мазуркі, члени Екзекутиви та деякі з членів Головної Управи Комітету Пам'ятника Шевченкові. Ще хвилину й до багатьох голосників підійшов завжди

однаково скромний, як і рішучий президент Українського Конгресового Комітету Америки, майстер цієї історичної церемонії проф. Лев Е. Добрянський. „Пані й Панове: — Національний Гімн!“ проголосив він чітко через гучномовці. І все, що було й жило, почало грати й співати пісню про зоряно-смугастих прапор. Урочистість почалася.

Починається з Богом

Проф. Добрянський запрошує до голосників первоісарха Української Католицької Церкви в ЗДА, ВПреосвященнішого Митрополита Амврозія Сенишина, Ч. С. В. В. Владика, зодягнений в свою мантию, підходить і помітно зворушеним голосом проводить, насамперед англійською й опісля українською мовами спеціальну молитву, базовану на молитві Господній: „Отче наш...“

МОЛИТВА

якою Первоієрарх Української Католицької Церкви в ЗДА, ВПреоєв. Митрополит Амврозій Сенишин, Ч.С.В.В., започаткував урочистості відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні

Отче наш, що еси на небі, понад всесвітом і часом, вислухай наші молитви, що линуть до Тебе, Всемогучо-го Бога і Милосердного Отця.

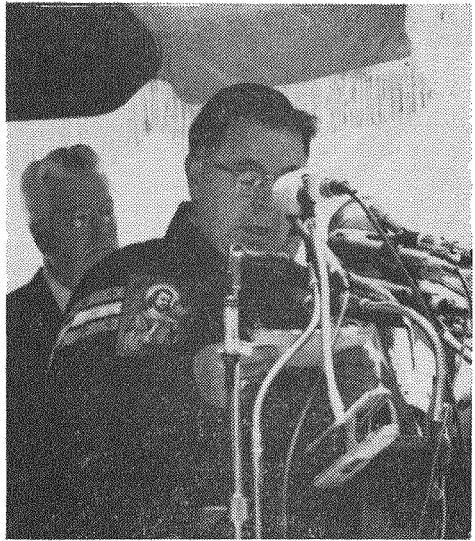
Нехай святиться Твоє ім'я, не тільки між вірними, тими людьми, що ніколи не віддалилися від Тебе, але й між тими блудними дітьми, що відреклися Тебе й погордили Твоїм законом. Вчини, Ласкавий Господи, щоб усі наші брати і сестри в Україні могли свобідно прославляти Тебе в церквах, школах і в домах, під проводом свого Духовенства й Ієрархів.

Хай прийде Твоє царство, у царство Твоєї любови та Твого миру у всьому світі, а не царство безбожних володарів, ані царство ненависти, роздорів і неволі. Могутнім цього світу дай ласку знати Твою відеїчну Правду, щоб вони знайшли ключ до розв'язки міжнародних проблем та встановлення тривалого миру-спокою.

Нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі, бо зберігаючи Твою волю, тобто Твої святі Закони, досягнемо справжній мир, справедливість і згоду. А що багато людей не виконує Твоєї Святої Волі, немає у світі спокою, згоди ані любови.

Хліб наш щоденний дай нам нині, дай його і нашим братам і сестрам в Україні, щоб могли жити і працювати для Твоєї слави та добра нашого народу. Вкажи, Господи, Керманічам Американської Держави та керманічам інших держав світу, щоб вони на основі досягів природознавчих наук вживали ядрову енергію не у воєнних цілях та на знищення народів, а для добробуту майбутніх поколінь.

Прости нам довги наші, як і ми прощаємо довжникам нашим і дай нам, Вселаскавий Боже, ласку пізна-

ВПреоєв. Амврозій Сенишин, Митрополит Української Католицької Церкви в ЗДА, започатковує молитовне відкриття пам'ятника.

ти, в світлі Твоїх Божих Правд, наші недомагання і кволости, які були причиною наших особистих чи народних невдач, та й допоможи нам вив'язуватися належно зі своїх обов'язків у відношенні до Тебе, нашого Бога і Батьківщини. Всемогучий Боже, благасмо Тебе, дай згоду і братню любов в нашому народі.

Не введи нас у спокусу, але визволь нас від злого, та просвіти наш розум і дай нам второпність, щоб ми могли розрізняти правду від ложі та йти дорогою Твоїх Заповідей. Милосердний Боже, ми, зібрані на цьому місці, уповаємо, що Твоя доброта переможе сучасне лихо, як сказав Тарас Шевченко:

*„Ми віруєм Твоїй силі
І слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі Одному
Поклоняться всі язики
Во віки, во віки...”*

Говорить Двайт Д. Айзенгавер

Після молитви коротке привітання англійською й українською мовами виголошує господар цього свята, голова Комітету Пам'ятника Шевченкові, проф. д-р Роман Смаль-Стоцький. Проф. Добрянський коротко й вимовно представляє одного з найвидатніших мужів історії, одного з найдостойніших громадян цієї країни, 34-го президента ЗДА Двайта Д. Айзенгавера, який серед нової великої овації підходить до голосників та як же відомим усьому світові голосом починає свою нову інавгураційну промову, промову інавгурації володаря людських душ Тараса Шевченка у виді бронзової статуї в самому серці Америки.

ПРОМОВА ДВАЙТА Д. АЙЗЕНГАВЕРА

34-го президента ЗДА, при відкритті пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні в суботу, 27-го червня 1964 року

Насамперед дозвольте мені подякувати вам за великодушне прийняття.

Дня 13-го вересня 1960-го року, коли я підписом перетворив у закон ухвалу, яка уповноважувала будову цього пам'ятника, я сподівався, що Ви влаштуєте врочистість відкриття, яка відповідала б величчю Тараса Шевченка.

Цей день настав і Ви прийшли тисячами з усіх частин З'єдинених Держав; Ви прийшли з Канади, з Латинської Америки і Європи та навіть далекої Австралії, щоб вшанувати пам'ять поета, який так вимовно висловив невмирущу рішучість людини боротись за волю та її незгасяючу віру в кінцеву перемогу.

Цей здег любителів волі, щоб віддати салют українському героєві, далеко переходить мої сподівання.

Але його значення не перевищує моєї надії.

Моєю бо надією є, що Ваш величавий похід від тіні Монументу Вашингтоніві до стін пам'ятника Тара-

Господар цього свята, голова Комітету Пам'ятника Шевченкові проф. д-р Роман Смаль-Стоцький вітає гостей . . .

сові Шевченкові запалить тут новий світовий рух у серцях, умах, словах і ділах людей; безперервний рух, присвячений незалежності та волі всіх народів та всіх поневолених націй в усьому світі.

У моїх юнацьких роках довірочно заповідали, що впродовж життя моєї генерації принципи нашого вільного суспільства стануть відомі всім народам по всіх устодах та що вони будуть універсально прийняті в світі.

Ця мрія розвілялася.

Упродовж кількох минулих десятиліть сильні люди, які здобули контролю над великими обширами нашої планети, викрили і заперечили засади волі і людської гідності. Революційні доктрини нашого вільного суспільства ще далекі від універсального застосування на землі. Наевпаки, ми бачили протинаступ фашизму і комунізму, щоб застосувати їх тоталітарною державою, здавленням особистих вольностей, запереченням національної незалежності і навіть знищити свободу запитів і дискусій.

Тиранія і гніт сьогодні не різняться від тиранії і гнету за часів Тараса Шевченка.

Тут, як і тоді, тиранія означає зосередження всієї влади в руках елітарної групи, урядового бюра, одної лю-

дини. Це значить, що кінцеві рішення, які відносяться до кожного аспекту життя, залежать не від самого народу, але від тиранів.

Шевченко зазнав того роду урядових узурпацій на рішення, які він уважав, що він повинен виносити сам за себе.

Але він чемпіон волі не тільки для себе самого.

Коли він говорив про українську незалежність від російського колоніального правління, він ставив у загрозу свою власну волю.

Коли ж він приєднався до братства, ціллю якого було встановлення республіканської форми влади в країнах Східної Європи, його ув'язнено — навіть відібрано йому право вживати олівця і паперу, щоб записувати свої думи про волю.

Сьогодні такий самий зразок життя існує в Советському Союзі та в усіх поневолених країнах. Де тільки при владі є комунізм, там існує накинена контролю думки, вислову і насправді кожної фази людського існування, яку держава забажає опанувати.

Наріжним каменем кожного вільного суспільства є обмежена влада, яка виконує тільки ті завдання, що їх нарізді потребує і яких він сам за себе взагалі не може виконати, або не може виконати так справно.

Наша власна країна була створена як того роду суспільність у щирому переконанні, що де люди є вільні, де вони мають право думати, молитись і поступати по своїй впадоби — аби тільки не переступати таких самих прав інших людей — там буде швидкий людський поступ.

Ми також віримо, що коли того роду воля буде загарантована універсально, тоді буде мир між усіма націями.

Хоча світ сьогодні поділений між тиранією і волею, ми маємо надію і маємо віру, що так не залишиться назавжди. Між усіма, що замешкують гльоб, у кожній поневоленій країні — навіть у самій Росії — тільки горстка творить лиху конспірацію, опановую-

Говорить Двайт Д. Айзенгавер

чи своїх співгромадян силою або ошуканством. Тому, що людина інстинктивно бунтується проти уніформованості, вона прагне до волі, до добробуту і до миру. Тим часом, воля кількох осіб заперечує волю мільйонів і воля приголошена таким станом речей.

Але не забуваймо вікової правди, що „де також минеться”.

У країнах Східної і Центральної Європи, серед не-російських націй СРСР, і в самій Росії — де поезія Шевченка добре відома — є мільйони поодиноких людських істот, які серйозно бажать права на самовизначення і самоуправління. Його статуя, що стоїть тут у серці столиці країни, близько амбасад, де можуть її бачити представники майже всіх країн світу, є світлим символом його волелюбності.

Вона промовляє до мільйонів гноблених.

Вона дає їм постійну заохоту боротись безупинно проти комуністичної тиранії, аж доки одного дня буде досягнена кінцева перемога, що цілком певно станеться.

Більшість з Вас тут сьогодні є українського походження або роду.

Усі з нас, — якщо ми вернемося одну, дві чи десять генерацій назад — знайдемо своє родинне коріння в якійсь іншій нації, на якомусь іншому континенті.

Але сьогодні ми всі стоїмо разом як американці, з'єднані нашою спільною відданістю системі самоуправління — системі, яка уможливило нам бути іншими, але об'єднаними; незалежними, але взаємозалежними; різними, але нероздільними.

Щоб могли з успіхом принести світові мир з волею і справедливістю, ми мусимо збільшити наші спільні зусилля, щоб люди по всьому світі більше здавали собі справу, що тільки у волі можна знайти правильний шлях до людського поступу, щастя і самовиявлення.

Шевченко жив цією правдою і її навчав.

Відкриваючи цей пам'ятник великому українському Поетові 19-го століття, ми заохочуємо сьогоднішніх поетів в Україні, в Східній Європі і в усьому світі включати в їхні вірші прагнення людства до волі, до самовислову, до національної незалежності та до волі для всіх людей.

Якщо б Шевченко жив сьогодні, він був би у першій лінії цього великого змагання.

А тепер я пригадаю слова одного з найбільших синів Америки, Абрагама Лінкольна.

Промовляючи тут якраз сто років тому, він сказав:

„Це не тільки для сьогодні, але й на всі грядучі часи ми повинні для дітей наших увічнити це величне і вільне правління, яким ми втішались усе наше життя”.

У тому самому часі, це не тільки на сьогодні, але й на всі грядучі часи

ми сьогодні презентуємо світові цю статую Тараса Шевченка, Кобзаря України, та Борця за Волю, щоб увічнити віру людини в кінцеву перемогу волі.

Безупинною працею та при Божій допомозі одного дня настане нова доба, доба універсального миру з волею і справедливістю для всіх.

Хвилина про яку мріяли покоління

Промову „Айка” часто-густо перериває буря оплесків. Коли ж її закінчено, тоді проф. Добрянський просить Д. Д. Айзенгавера довершити акту відкриття пам'ятника. Настала хвилина, про яку мріяли покоління і яка ввійде в історію світу: Двайт Д. Айзенгавер відкрив пам'ятник Тарасові Шевченкові в столиці ЗДА, в столиці світу, як стотисячні маси народу з найбільшим зворушенням співали Шевченків „Заповіт”.

Почалося і кінчається з Богом

Після відкриття, промовляли ще конгресмен Дервінські, Фіген, Дулскі і Флад й тоді до голосників підійшов первоієрарх Української Православної Церкви в ЗДА, ВПреоєв. Митрополит Іоан Теодорович та закінчив урочистість зворушливою молитвою, виголошеною англійською й українською мовами.

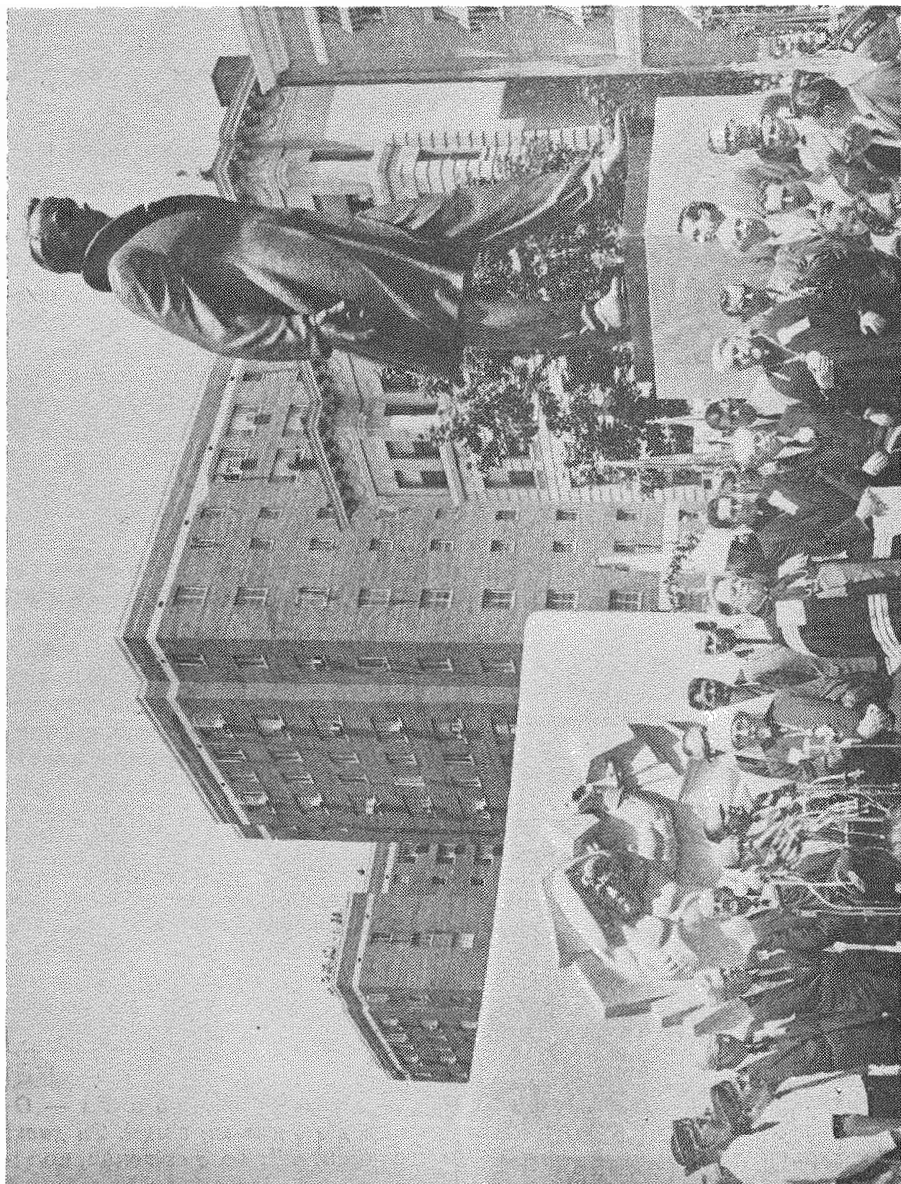
МОЛИТВА

якою Первоієрарх Української Православної Церкви в ЗДА, ВПреоєв. Митрополит Іоан Теодорович закінчив урочистості відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні

Во ім'я Отця, і Сина і Святого Духа!

Наш Великий Боже в Тайні Твого Тройцедіяння!

Ти — Отець всього що є. Ти — Отець народів і племен землі. Ти даєш їм „день життя”: його світанок, полудень і вечір і відпускаєш їх з буття. Історія землі повна спогадами про племена й народи, що проходили по ній. Ти даєш їм законодавців, їх вождів і їх пророків. Святе Письмо повне оповідань про це.

Двайт Д. Айзенгавер, церковні і світські достойники стоять в глибокій пошані біля щойно відкритого пам'ятника Шерчену в центрі містечка Шерчен.

Ти благословляєш тепер світанок „дня життя” нашому Українському народові. Ти пробуджуєш тепер його національну самосвідомість. Ти даєш йому тепер пізнавати його потреби, його цілі й путі до них.

На цьому світанку „дня” нашого усвідомленого національного життя Ти послав нам пророка того життя, незабутнього сина нашої землі Тараса Григоровича Шевченка.

Він народився невольником. Ти благословив йому вийти на волю. І він став співцем вікових наших прагнень волі особистої і національної. Ти дав йому Твоє святе надхнення. Він знав чого благувати Звиш од Тебе. І він благав:

„Скорбящих Радосте, пошли, пошли мені святеє слово, святої правди голос новий, і слово розумом святим і оживи і просвіти!”

(З поеми „Неофіти”)

І Ти, Вічний, дав йому те слово. І промовило воно до нас бурно, хвилюючи нас, кличучи нас. Він став мучеником за те слово і мужно поніс кару за нього, за слово, що Ти, Вічний, йому дав.

І знав це син нашого народу, Тарас Шевченко, для чого дане йому це слово і написав од імені Твого, Вічний:

„Воскресну Я, воскресну нині ради їх, людей закованих моїх, убогих, нищих.....

Возвеличу малих отих рабів німих!”

(З „Подражанія II псалму”)

Ми маємо тепер твоє слово, Тарасе! Ставлячи пам’ятник тобі в столиці Країни нашого з Волі Божої поселення, ми прирікаємо не забути твого слова, жити ним. Це — слово „світанку дня” нашого національного відродження.

Ставлячи цей пам’ятник тобі, Тарасе, ми хочемо звістити й іншим народам про величні діла Божі, які Бог явив в тобі для нас, Тарасе. Ти знайшов, Тарасе, гідне твого пам’ятника місце в столиці країни волі.

В цю величну мить я, Митрополит Української Православної Церкви в цій країні, в імені Божім благословляю цей пам’ятник, освячую його мо-

ВіПреосв. Іоан Теодорович, Митрополит Української Православної Церкви в ЗДА закінчує молитвеною церемонією відкриття пам’ятника.

литвами всіх тут присутніх, віруючих моєї Церкви і доручаю його Божій, всемогутній Опіці.

Нехай стоїть цей пам’ятник віки незрушимо. Нехай викликає він в нас чуття відданости долі нашого Народу, як і нашій Державі, що в ній Богом ми оселені.

Нехай голосить цей пам’ятник про великі Діла Божі, що діються з нами, що провадять нас у величність будучого нашої Землі України, нашого Українського Народу на ній, коли він на свободі піде в його путь стежками віри в Бога, стежками Божих заповідів.

Благословення Твоє, Всемогутній Боже, нехай спочине на цьому пам’ятнику. Амінь.

Нехай цей день буде „Українським Днем”...

Урочистіть відкриття пом’ятника Тарасові Шевченкові включала й прочитання окремої проклямації, якою два комішенери Дистрикту Колюмбії проголосили день відкриття пам’ятника, суботу 27-го червня 1964-го року „Українським Днем” у столиці

ЗДА та заповідають проголошування такого ж дня кожного дальшого року.

Нехай буде відомо всім грядучим поколінням...

Перед закінченням цієї урочистості урочистостей відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, прочитано ще англійською і українською мовами приготовану ред. А. Драганом і схвалену Комітетом у де-що зміненій формі „Пропам'ятну Грамоту”, що — підписана всіма членами Управи Комітету — має бути вмурована в підставу пам'ятника. Англійський текст цієї Грамоти відчитав ексекютивний директор Комітету п. Йосип Лисогір, який разом з проф. Смаль-Стоцьким, д-ром Я. Падохом та гуртом інших провідних членів Комітету дав рішальний вклад у підготовку та переведення цієї урочистости. Український текст Грамоти відчитав касир Комітету п. Ігнат Білінський.

ПРОПАМ'ЯТНА ГРАМОТА

Нехай буде відомо всім грядучим поколінням, що цього дня, в суботу 27-го червня 1964-го року від народження Христа, 188-го року від проголошення незалежності З'єднаних Держав Америки та 46-го року від часу відновлення самостійної, ні від кого незалежної, соборної і народоправної Української Народної Республіки, яка, не зважаючи на комуно-московську окупацію, живе й сьогодні в серцях українського народу,

КОЛИ Президентом З'єднаних Держав Америки був Достойний Ліндон Б. Джансон,

КОЛИ Первоієрархом Української Католицької Церкви в З'єднаних Державах Америки був Високопреосвященніший Митрополит Американо-Сеннісін,

КОЛИ Первоієрархом Української Православної Церкви в З'єднаних Державах Америки був Високопреосвященніший Митрополит Іван Теодорович,

КОЛИ Президентом Українського Конгресового Комітету Америки був професор д-р Лев Добрянський,

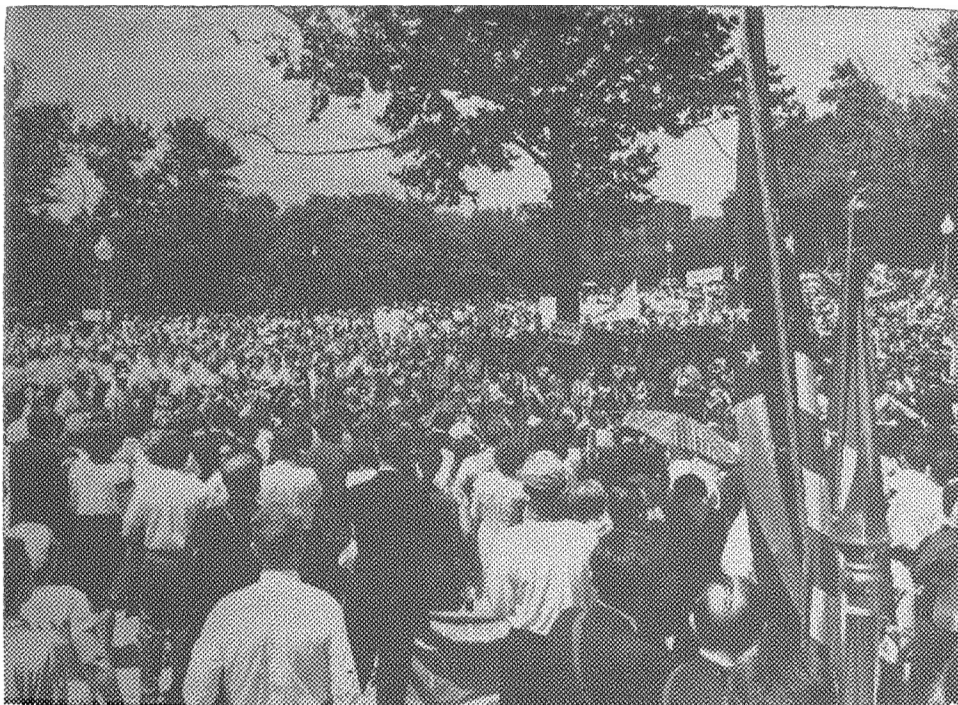
КОЛИ Президентом Наукового Товариства ім. Шевченка був професор д-р Роман Смаль-Стоцький,

КОЛИ Президентом Української Вільної Академії Наук у З'єднаних Державах Америки був професор д-р Олександр Архімович,

КОЛИ волелюбні народи світу із З'єднаними Державами Америки у проводі — після перемоги над імперіялістичним і народобивчим нацизмом-фашизмом під час другої світової війни — були у взятій холодній війні проти такого ж народобивчого комуно-московського імперіялізму, не зважаючи на хвилеві кон'юнктуральні відпруження.

ОТЖЕ ЦЬОГО ДНЯ Достойний Двайт Д. Айзенгавер, 34-ий Президент З'єднаних Держав Америки, в приявності ентузіастичної, багатоглясної маси народу, зокрема репрезентантів американського державного, культурного і суспільного життя та репрезентантів українських крайових установ з багатьох країн сьогоденного вільного світу, особисто відкрив цей Пам'ятник Тарасові Шевченкові, Кобзареві України та вселюдському співцеві волі і справедливості, у 150-річчя з дня його народження.

ЦЕЙ ПАМ'ЯТНИК — присвячений усім тим народам, що подібно, як український нарід, борються проти московського і всякого імперіялізму та самодержавства, за здійснення освітаних Тарасом Шевченком ідеалів волі, незалежності, справедливості і народоправства для всіх — отже цей Пам'ятник був здевігнений на підставі Публічного Закону 86-749, що його схвалив 85-тий Конгрес і підписав 34-ий Президент З'єднаних Держав Америки Двайт Д. Айзенгавер дня 13-го вересня 1960-го року. І далі, цей Пам'ятник — запроєктований і виконаний скульптором Леонідом Молодожанином — був збудований коштом, що їх покрито із добровільних пожертв понад 50,000 американських громадян, переважно українського роду, а закон про будову цього пам'ятника здійснив окремо створений для

Піднеслися прапори і виструнчилися люди, як пролунали могутні звуки українського національного гімну на закінчення церемонії відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні.

цієї мети Комітет Пам'ятника Шевченкові, репрезентуючи всю двомільйонову Громаду американських громадян українського роду.

ДАНО в столичному городі Вашингтоні цього дня 27-го червня 1964-го року, в 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка.

ЦЮ ГРАМОТУ для грядущих поколінь, перед вмуруванням її в підставу Пам'ятника, потверджуємо своїми власноручними підписами ми, члени Головної Управи Комітету Пам'ятника Шевченкові.

(Підписи)

„Ще не вмерла Україна!”

Могутні звуки українського національного гімну „Ще не вмерла Україна”, що його — подібно, як і американський гімн на початку урочистості, грали оркестри, співали хори і тисячні-тисячні маси народу, можли-

во тільки на Софійській площі пам'ятного дня 22-го січня 1919-го року, звучали так переконаливо, як звучали на цій Шевченківській площі біля пам'ятника Кобзареві України в столиці ЗДА в цю історичну суботу, 27-го червня 1964-го року. Все, що тут було й діялося, свідчило про те, про що співається в гімні: Ще не вмерла Україна!

Поклін Шевченкові

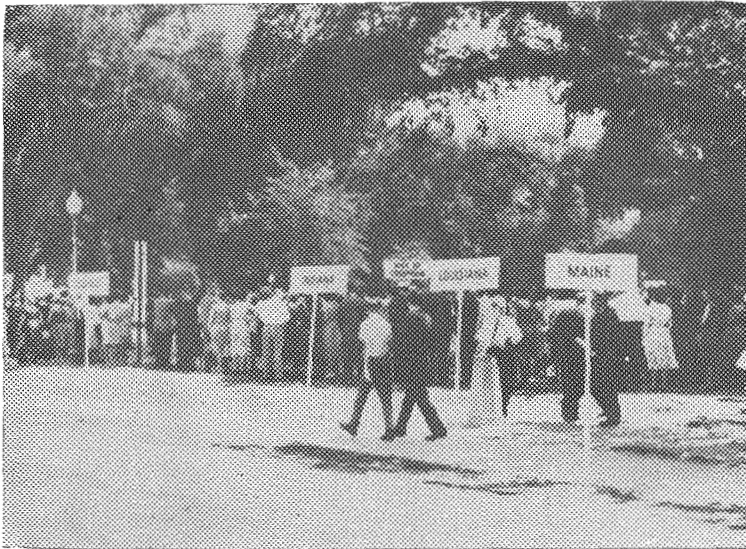
Після формального закінчення врочистостей відкриття пам'ятника, відбулася біля нього процесія „Поклін Шевченкові”. Багатолюдні колони насамперед молоді, а далі громадянства проходили одна за одною біля пам'ятника, схиляючи свої прапори і голови перед геніяльністю і величністю того, кому цей пам'ятник збудовано: безсмертного Кобзаря України.

Похід вулицями Вашингтону

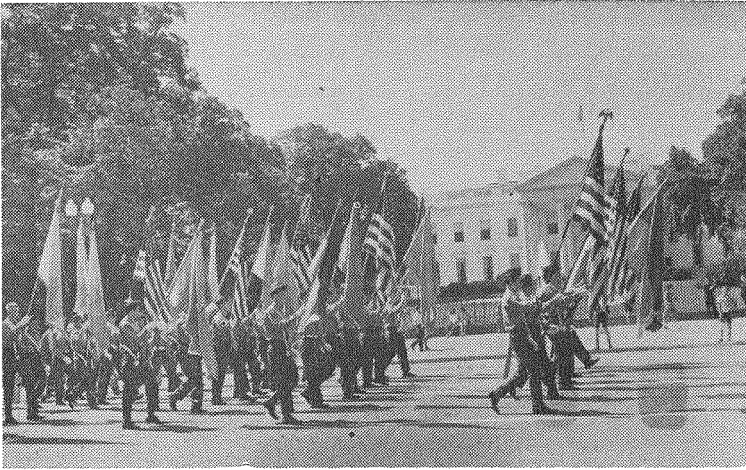
Незабутній день 27 червня року Божого 1964 — Український День у Вашингтоні — розпочинався на велетенській еліпсі біля монументу Вашингтонові. Рано-вранці, скоро після сходу сонця, туди почали підкочуватися перші автобуси, позначені синьо-жовтими наліпками, що сповіщали про радісне свято — відкриття пам'ятника Пророкові свободи України і всіх поневолених народів, Тарасові Шевченкові, у столиці ЗДАмерики. З'являються перші впорядчки, під проводом інж. Івана Скіри, який очолював Комісію КПШ по впорядкуванню походу. Тут і там на просторі велетенської еліпси навпроти Білого Дому — формуються групи найперших громадян, під знаками своїх стейтів, з усіх кінців великої американської землі. Прибуває молодь — перші сотні уніформованих пластунів. У погляді юнаків і дівчат — радість і зворушення. Прапороносці та представники різних українських організацій формуються у стрункі лави. Зустрічаємо представників братніх народів — Білорусії, Литви, Козакії, та інших,

що поневолені, як і Україна, і що сподіваються свого Вашингтона. А ось, виконуючи бурхливу мелодію, на просторому полі з'являється муринська оркестра: нащадки славетного шекспірівського актора Айри Олдріджа, товарища і друга нашого Кобзаря, — прибули сюди, щоб узяти й собі участь у поході, вшанувати Співця свободи! Так вони відгукнулися на проголошення управою дистрикту Колумбія дня 27-го червня — Українським Днем.

Вищеяє пекуче сонце, більшає людей на площі. Вже не сотні, а десятки сотень українців і канадійців українського роду шикуються до великої дефіляди вулицями Вашингтону. За 20 хвилин 10-та година ранку. Загрили мідні труби стоособової оркестри Осередку СУМА ім. М. Павлушкова з Шикаго, під диригуванням проф. І. Повалячека. Залопотіли вгорі синьо-жовті й зоряні прапори. Лунає команда. Щось невимовно величне й урочисте є над цією площею! Рушають перші лави прапороносців — ветеранів воєн, у яких кожен змагався за спільну ідею, за Шевченківську

На площі біля Монументу Вашингтона, на якій формувалася похід, заздалегідь були уставлені таблиці з написами назв міст і стейтів, біля яких збиралися групи громадян у підготові до походу.

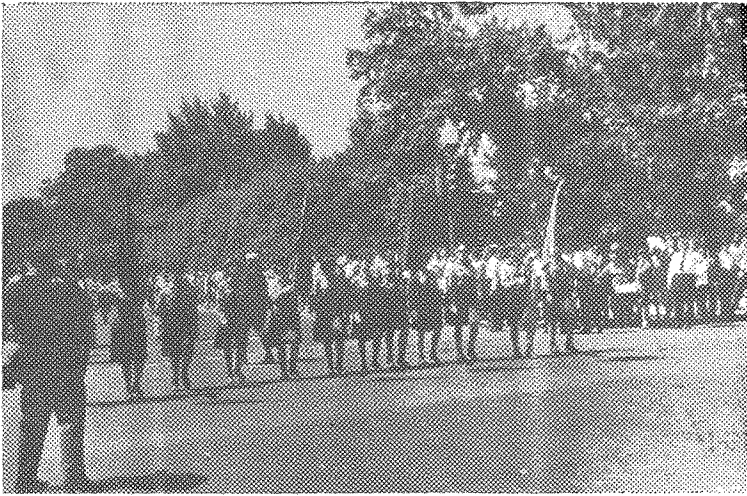
На чолі походу, який саме проходить біля Білого Дому, воїня-ветерани Американських і Українських Армій несли прапори: зоряні американські і синьо-жовті українські.

„правду й волю”, навіть коли й був у чужому мундирі. Йдуть прапороносці різних товариств, організацій, представники культури, науки... Рівно відбивають крок сотні пластунів, могутньо гримить оркестра з Шикаго, а далі за тисячами демонстрантів — оркестра СУМА з Бюффало, ще далі оркестра наших гостей-муринів та інші. По Пенсильвенії евеню вже маршують тисячі українців, і над лавами духових синів і дочок безсмертного Тараса, благословленими нашим духовенством, — барвисті прапори та сонце вільної Америки.

Довкола широкої й гарної вулиці, замавної деревами — збираються глядачі-американці. Між ними багато негрів, жваво коментують подію. Американські репортери, як і українські їхні колеги, жваво клацають фотоапаратами. Велично й урочисто пливе багатотисячний похід вільної України столицею ЗДАмерики і центру всього вільного світу. Лави за лавами крокують уніформовані тисячі сумівської молоді, під грім оркестр. Високо шелестять українські прапори різних Осередків СУМ Америки й Канади, що їх вітас представник Центральної Управи СУМ у світі мгр. Г. Ощипко з Бельгії, як представник делегації тієї країни. На таблицях транс-

парентах читасмо: „Нью Йорк”, „Мишиген”, „Іллиной”, „Пенсильвенія”, далека „Міннесота” та багато-багато інших подібних написів. Це тисячі українців з різних стейтів йдуть у поході української сили і слави, нашої відданости й вірности ідеям Тараса Шевченка, вірности Україні. Над деякими колонами бачимо транспаренти англійською мовою, що закликають змагатися за звільнення України й інших поневолених націй з-під московського панування. Попереду багатьох колон — діти в нашій народній ноші. Їх найбільше фотографують, і вони усміхнені й радісні. Оті маленькі почуввають себе сьогодні майже великими: вони беруть участь у великому ділі, вони йдуть до свого найбільшого друга, Тараса Шевченка, чиї вірші вчили і кого навчилися від батьків любити всім серцем. По обох боках широкої замавної деревами, евеню стоять тут і там святково уніформовані поліцисти. Один з них сказав кореспондентові „Свободи”: „Ваш похід був зразково дисциплінований. Чи не вперше я відпочивав, виконуючи службу. Ваші жінки й дівчата у народних одягах — чарівні”.

На площі, що її перетинає Нью Гемшір евеню, чоловік прапори повертають праворуч і вже дефілюють 23-ю вулицю

Найчисленніше в поході була заступлена українська молодь — справжній „цвіт України і краса”. Крім молоді в національних одягах, найчисленнішу участь у поході взяли члени молодечих організацій „Пласт”, СУМА, ОДУМ та інших із ЗДА і Канади.

цею, що веде просто до бронзової постаті Кобзаря, яку так надхненно створив скульптор Леонід Молодожанин. Тисячі й тисячі людей, без уваги на пекуче сонце, маршрутують лавами, під крилами українських прапорів і прапорів волелюбної Америки. У синіх уніформах грає марша оркестра УНС з Шикаго... З усміхом на обличчях проходять довгі колони невтомних українців, наших матерів і сестер, — це йдуть репрезентантки Союзу Українок Америки, з відзнаками США на блюзках. Тисячі людей у колонах зодягнені сьогодні в українські вишивки, а ось ціла оркестра з Філадельфії — зодягнена під козаків, ще й із вусами, і в козацьких шапках! А що ще важливіше — більшість тих оркестрантів — це нащадки другого і навіть третього покоління українців, батьки яких тут, у ЗДА народились, але могутня сила української культури і любов до країни батьків, до Тараса Шевченка привела цих юнаків до велетенської української демонстрації у Вашингтоні.

Приблизно 40 000 українців і українок взяли участь у Шевченківському поході Вашингтоном. Багато десятків тисяч наших земляків з різних країн

світу вже чекали демонстрантів поблизу площі з пам'ятником Шевченкові; багато тисяч ішли бічними тротуарами, супроводжуючи дефіляду та подекуди пояснюючи американським глядачам, який це похід, чому, для чого. А на самій площі, перед закритим шовковим жовтим покривалом пам'ятником Кобзареві, у затінку дерев, що ними обсаджений трикутник між вулицями 22, 23 і „Пі” — що далі то густіше, що далі то важче пройти. Об'єднані хори, під диригуванням Антона Рудницького, співають пісні на слова Тараса Шевченка, і здається ті чудові пісні летять аж над Дніпро, над могилу Кобзаря в Каневі, щоб сказати, що не забули Тебе Твої діти й за океанами суші, великий Поете! Наша славетна Капеля Бандуристів ім. Шевченка, під диригуванням Івана Задорожного, виконує пісні — оту славу України, як назвав їх Тарас Шевченко, і багато людей не можуть втримати сліз радості й щастя від відчуття великої урочистості.

Колони демонстрантів не можуть увійти на площу, і упорядчики розміщують їх по бічних вулицях... Довкола церкви Пілігримів — живий вінок з людей. Знову і знову грають

оркестри, що їх годі всіх перелічити; знову лунають пісні у виконанні різних хорів... Вже по 12-ій годині дня. Під палаючим сонцем — десятки тисяч українців на площі Шевченка, навколо площі, в сусідніх вулицях... А дефіляда ще не скінчилася, надходять нові й нові колони. Так, це був справді похід вільної України на поміч Україні, поневоленій Москвою! Під могутньою постаттю Поета-мислителя, Поета-пророка зійшлися тут усі у Вашингтоні: і українці Америки та Канади, і представники від українських спільнот Аргентини, Бразилії, Уругваю, Бельгії, Західньої Німеччини, Англії, Франції та інших, навіть з далекої Австралії. Зійшлися тут представники різних поневолених народів, що ще терплять під комуністичним режимом. Але за всіх нас на сторожі правди і волі стали геніяльні думки Тараса Шевченка і до нас усіх він сказав отам, у Вашингтоні: „Борітеся, поборете, вам Бог помагає!”

Велетенський український Похід Свободи у Вашингтоні закінчивсь. На підніжжя чудового пам'ятника почали виходити найвищі українські релігійні достойники та представники суспільно-громадського і культурно-наукового життя. Починалася друга частина незабутнього тріумфу Тараса Шевченка у Вашингтоні. (Л. П.)

Шевченківський фестиваль молоді

Після незабутнього свята — відкриття пам'ятника Кобзареві в столиці вільної землі Вашингтона, маси молоді й батьків вирушили автобусами, автоматами, таксівами до колосальної будови „Вашингтон Колізеум”, де о 5-ій годині мав розпочатися Фестиваль Молоді. На осяяних сліпучим сонцем вулицях перед Колізеєм — тисячі уніформованих юнаків і дівчат, — це пластуни, сумівці, одумівці з різних стейтів ЗДА та Канади. Біля вікон кас — довгі черги. Між молоддю стоять батьки, багато старших віком людей. Дехто в українській ноші. Не в одного на обличчі втома після далекої подорожі, після свята на площі, але радістю у всіх сяють очі: отут збираються тисячі духових дітей велико-

го Тараса Шевченка! Де-не-де можна почути заувагу то старших, то виховників, щоб юнаки перейшли з іншої мови на українську; чиясь мала дівчинка загубилася в натовпі, але вже підійшла до дитини дівчина пластунка і подала лагідну руку, щоб спільно розшукати батьків.

Велетенська зала „Вашингтон Колізеум” прикрашена великим образом Тараса Шевченка в молодому віці, з відповідними до урочистості написами. Місця займають маси святочно настронних людей. У кінці велетенської арени, на якій часом відбуваються великі циркові вистави або ж виступи ковзунів на льоду, — сьогодні, себто 27-го червня о 5-ій годині по полудні — примістилася кухня, де молодь швидко одержує за малі гроші „ланч-баксу” з хлібом, молоком, картоплею, содовою водою тощо. Доки тут, внизу триває перекуса, — по другій стороні велетенської арени йде жвава підготовка учасників фестивалю до виступу. Бачимо групу юнаків, з якими розмовляє сотні. Юрій Кононів — мистецький керівник цілої програми, що її зладив Леонід Полтава. Останні вказівки дає актор Євген Курило — водій усієї програми, у якій беруть участь декілька сотень молоді з ЗДА й Канади. Тому, що велетенський палац не обставлений настільки мікрофонами, щоб тисячі глядачів могли виразно почути деклямації, п. Є. Курилові доводиться скорочувати декілька точок програми, як спільну деклямацію членів СУСТА вірша С. Гординського „Канів” чи „Суботів”, що його мали деклямувати пластуни, сумівці і студенти. Біля великої, майже 100-особової симфонічної оркестри СУМ з Шикаго, — її мистецький керівник, заслужений музичний діяч, проф. Іван Повалячек подає останні розпорядження...

У Фестивалі-Концерті беруть участь Ліга Української Молоді Північної Америки, ОДУМ, ПЛАСТ, „ЗАРЕВО”, СУМА, СУСТА, Союз Українсько-Американських Спортових Товариств, ТУСМ ім. М. Міхновського — кращі мистецькі сили цих організацій, това-

Копіювати заборонено.
Відтискати заборонено.
© 1964

СВОБОДА SVOBODA

УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК UKRAINIAN DAILY

Видання українською мовою
з 1945 року
Відбувся перший номер
1945 рік
— 100 —
— 100 —
— 100 —

№ 11241 — 1964 ПОНЕДІЛОК, 23 ЛЮТЯ 1964 Р. ПОНЕДІЛОК, 23 ЛЮТЯ 1964 Р. ПОНЕДІЛОК, 23 ЛЮТЯ 1964 Р.

ВАШИНГТОН ТАКИ ДІЖДАВСЯ ШЕВЧЕНКА: ДВАТ Д. АЙЗЕНГАВЕР, 34-ИИ ПРЕЗИДЕНТ З.Д.А. В ПРИЯТНІВ ЕНТУЗІЯСТИЧНО І ДО ГЛИБИНИ ДУШІ ЗВОРУШЕНОЇ 100-ТИСЯЧНОЇ МАСИ НАРОДУ, ВІДКРИВ ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ В СТОЛИЦІ АМЕРИКИ В СУБОТУ 27-ГО ЧЕРВНЯ, ПРОГОЛОШЕНУ „УКРАЇНСЬКИМ ДНЕМ" У ВАШИНГТОНІ. АМЕРИКАНСЬКА ПРЕСА НАЗИВАЄ ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ „НОВОЮ СТАТУСОЮ СВОБОДИ"

ДЛЯ НЕ МОЖЕ НА ПОМ'ЯТІ, КОЖЕ В НЕЙ ВІДКРИТИ ТАКИ ДО ГЛИБИНИ ДУШІ ЗВОРУШЕНОЇ 100-ТИСЯЧНОЇ МАСИ НАРОДУ, ВІДКРИВ ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ В СТОЛИЦІ АМЕРИКИ В СУБОТУ 27-ГО ЧЕРВНЯ, ПРОГОЛОШЕНУ „УКРАЇНСЬКИМ ДНЕМ" У ВАШИНГТОНІ. АМЕРИКАНСЬКА ПРЕСА НАЗИВАЄ ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ „НОВОЮ СТАТУСОЮ СВОБОДИ"

ІСТОРИЧНИЙ АКТ ІСТОРИЧНОГО ДНЯ

Мислитель, який ідеї своєї свободи виставляв на суд людства, який ідеї своєї свободи виставляв на суд людства, який ідеї своєї свободи виставляв на суд людства...

ПРОМОВА ДВАТТА Д. АЙЗЕНГАВЕРА

ЩЕ НЕ МОЖЕ НА ПОМ'ЯТІ, КОЖЕ В НЕЙ ВІДКРИТИ ТАКИ ДО ГЛИБИНИ ДУШІ ЗВОРУШЕНОЇ 100-ТИСЯЧНОЇ МАСИ НАРОДУ, ВІДКРИВ ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ В СТОЛИЦІ АМЕРИКИ В СУБОТУ 27-ГО ЧЕРВНЯ, ПРОГОЛОШЕНУ „УКРАЇНСЬКИМ ДНЕМ" У ВАШИНГТОНІ. АМЕРИКАНСЬКА ПРЕСА НАЗИВАЄ ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ „НОВОЮ СТАТУСОЮ СВОБОДИ"

ДЕНЬ ШЕВЧЕНКА У ВАШИНГТОНІ

ЩЕ НЕ МОЖЕ НА ПОМ'ЯТІ, КОЖЕ В НЕЙ ВІДКРИТИ ТАКИ ДО ГЛИБИНИ ДУШІ ЗВОРУШЕНОЇ 100-ТИСЯЧНОЇ МАСИ НАРОДУ, ВІДКРИВ ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ В СТОЛИЦІ АМЕРИКИ В СУБОТУ 27-ГО ЧЕРВНЯ, ПРОГОЛОШЕНУ „УКРАЇНСЬКИМ ДНЕМ" У ВАШИНГТОНІ. АМЕРИКАНСЬКА ПРЕСА НАЗИВАЄ ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ „НОВОЮ СТАТУСОЮ СВОБОДИ"

Фотокопія (поменшена) першої сторінки „Свободи" з 30-го червня 1964, в якій і появилися передані тут в більшості звідомлення з великих урочистостей відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні 27-го червня того ж року.

риств і об'єднань. Із Канади прибула група з майже 500 осіб — сумівці, які теж готуються виступити на цій велетенській арені. Багато попрацював інж. Роман Рогожа, координатор молодечих організацій при Комітеті Пам'ятника Шевченкові, щоб поєднати усі ці сили, усталити мистецькі одиниці, скласти — після активного листування — докладну програму за наперед написаним монтажем. Не менше вклали праці п. Є. Курило, сотн. Ю. Кононів та багато інших. Хоча через нестачу мікрофонів не все з програми було виконане, однак цей Шевченківський Фестиваль Молоді, зокрема сама підготовка до нього вже була для понад 100 наших юнаків і дівчат великою подією і захоотою до творчої праці.

Програма складалася з таких частин: „Слава Тарасові Шевченкові”, „Краса України”, „Доля України”, „Встане Україна” і „Заповіт”.

Погасло світло і могутні прожектори осяяли велику симфонічну оркестру СУМА з Шикаго. Руками, мов крилами,змахнув її диригент, проф. Іван Повалячек, і залунала його велична, масстатична й одночасно така хвилююча симфонічна поема — „Шевченківська Сюїта”. Ще гримлять оплески багатотисячної залі, а вже виходять сотні уніформованих сумівців з Канади на велетенську арену. Кожний несе електричну лампку в руках, і коли пригасає світло — на арені бачимо колосальний тризуб, що сяє й міниться барвами. Тисячі людей аплодують, а струнка молодь рівними лавами крокує під бравурний марш, творить різні колони, показує свою вправність, відчуття ритму — чудові наслідки довгої підготовки до цього Шевченківського свята у Вашингтоні.

І далі — точка за точкою, що їх безнастанно фільмує кінооператор Ярослав Кулинич: виступають хори СУМА з Боффало, Рочестеру й Сиракуз, виконуючи чудову пісню О. Стратичука „На роковини Шевченка”, слова Лесі Українки, Капля Бандуристок СУМА з Дітройту співає пісні на слова Т. Шевченка, уніформовані сотні

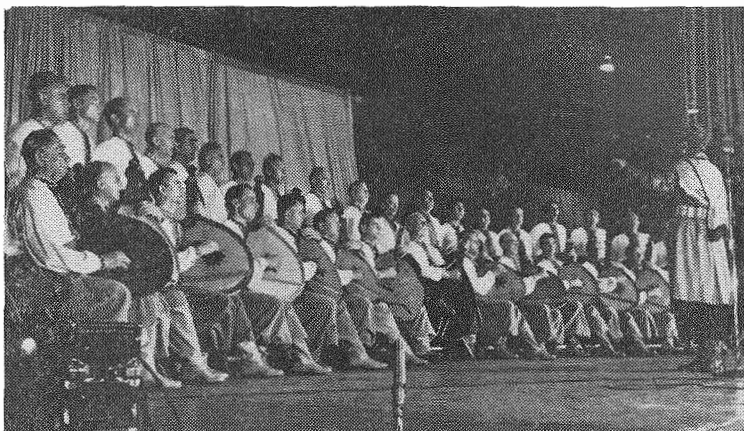
пластунів і пластунок виконують монтаж з творів Кобзаря; велика й милозвучна оркестра ОДУМ-у грає композицію Г. Давидовського. Ось чарують очі глядачів сотні дівчат-пластунки, що кружляють у „Веснянці”, співаючи давні обрядові пісні. Пластунки зодягнені в ноші різних земель соборної України і цвітуть як маків цвіт. Скільки там вкладено праці, зусиль, коштів, а найбільше — любови, щоб такий, як і подібні виступи приготувати! Прегарно виконують сумівці в'язанку „Танок”, потім співає хор ОДУМ... Хоча дуже душно у слабо вентильованій кольосальній залі, і юні виконавці, і юні та старші глядачі радісними вигуками вітають кожний виступ, щиро аплодують учасникам цього мистецького показу творчих сил і здібностей української молоді за океаном.

Усі хори, всі оркестри і всі глядачі, що встали як один з місць, — спільно злились у співі Шевченкового „Заповіту”. Чимало старших, співаючи „Заповіт” разом з молоддю, плакали, і то були сльози радості й щастя. „Поховайте та вставайте, кайдани порвіте”... поривали душу і закликали присутню в „Вашингтон Колізеум” і не-присутню там українську молодь на Рідних Землях, українську молодь у всьому світі -- до праці, до науки, до боротьби за здійснення великого Заповіту Тараса Шевченка — співця свободи і державности України. (Л. П.)

Величаві Шевченківські Концерти

Під час Шевченкових Днів у Вашингтоні, включаючи вже п'ятницю напередодні відкриття пом'ятника, відбулися загалом аж чотири концерти. Започаткував їх великий концерт Капелі Бандуристів з Дітройту в Мишиген в залі Конститушен Голл в п'ятницю 26 червня о год. 8 веч. під орудою Івана Задорожного. Розпочався концерт могутнім „Заповітом”, після чого подано словно-співучий монтаж під назвою „Слово Тараса”. Тексти віршів та вияснення із інтерпретацією передавали Олександр Садовий і І-

**КАПЕЛЯ БАНДУРИСТІВ І ХОРИ, ЩО ВИСТУПАЛИ В ПРОГРАМАХ
ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ КОНЦЕРТІВ У ВАШИНГТОНІ**

**Капеля Бандуристів ім. Тараса Шевченка під диригентурою
проф. Івана Задорожного.**

**Хор „Дніпро” з Клівленду під проводом Євгена
О. Садовського.**

**Жіночий хор „Союзу Українок”, Відділ 22 в Шикаго, під прово-
дом Юрія Яримовича.**

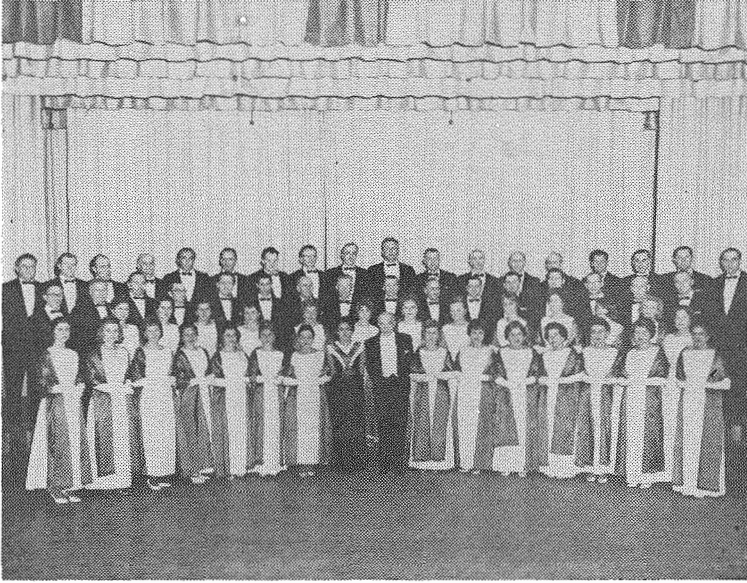
Хор „Думка” з Нью Йорку під диригентурою Івана Задорожного.

Хор „Сурма” з Шикаґа під керівництвом Івана Трухлого.

Хор „Славута” з Шикаґа під керівництвом Ярослава Кокорудза.

Хор „Кобзар” з Філадельфії під диригентурою Антона Рудницького.

Хор „Трембіта” з Ньюарку під диригентурою Всеволода Будного.

ван Самокиш; тексти були переплітані хоровими виступами, при чому як солісти виступали Осип Гошуляк, Петро Садовий і Ігор Зайферт. У другій частині першу точку становив „Хор херувимів” Д. Бортнянського, де як тріо, виступали Гр. Попов, тенор, Б. Коссак 2-ий тенор і І. Косицький баритон. „Дума про Нечая” Січинського, з Ігором Зайфертом, як солістом, „Граї бандуро”, Г. Китастого, „Байда” Г. Хоткевича з солістами П. Садовим і І. Самокишем, „Сонце заходить” в аранжуванні П. Потапенка, — і кілька інших пісень, закінчених „Коломийкою” Гнатишина — становили багату програму.

В суботу, після відслонення пам'ятника, о год. 5 попол., в тій самій залі Конститушен Голл, в привності трьох і пів тисяч слухачів відбувся концерт, в якому виконавцями були артисти слова, частинно колишньої Драматичної Студії директора Йосифа Гірняка, як також об'єднані хори міста Шикаго під орудою Івана Трухлого, хор „Трембіта” з Ньюарку і „Кобзар” з Філядельфії, як також „Славута”, жіночий хор Союзу Українок Відділ 22.

„Театр Шевченкового Слова” вивів в інсценізації Олімпії Добровольської з музичним оформленням Івана Недільського „Неофіти”, при чому „Псалом новий Господеві” відспівав хор „Думка” з Нью Йорку. Рецитаторами були п-ні О. Андрейко, Марія Глуха, О. Кириченко, Богданна Клецов, Лідія Крушельницька, Світлана Луцька, Люба Стебельська, Христина Прокоп і Рома Шуган. Дир. Йосип Гірняк виступав разом з Володимиром Змієм.

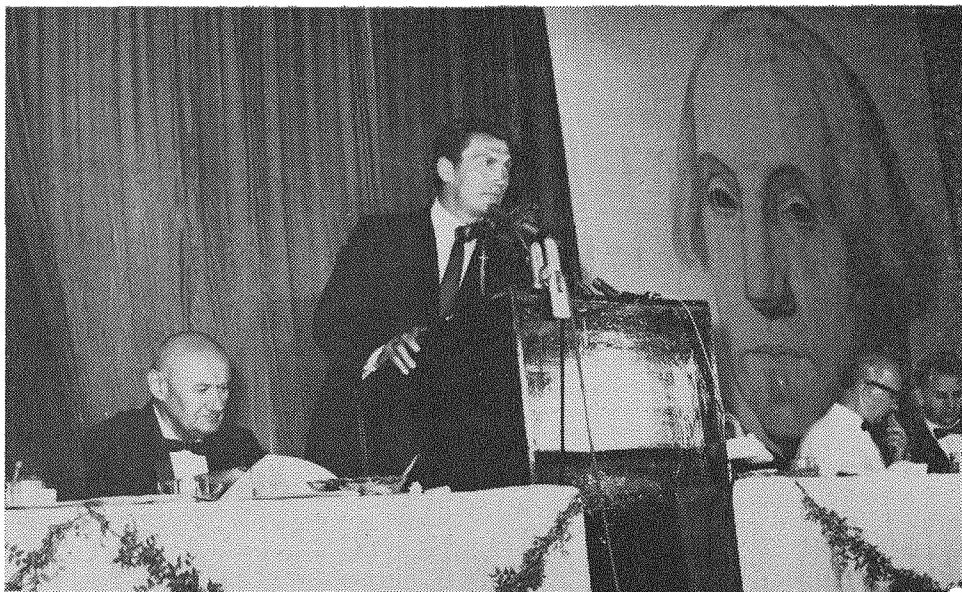
Мішаний хор в супроводі фортепіану з солістом В. Зарицьким виконав Самійленка-Лисенка „До 50-их роковин смерті Т. Шевченка”. Кантату „Шевченкові” Малицької-Стеценка виконали об'єднані хори міста Шикаго під орудою Івана Трухлого, при фортепіані Ігор Білоград.

Хори міста Шикаго виконали на наддаток „Сонце заходить” Роздольського.

Після рецитації Василя Шуста англійською мовою „Юродивого” —

другу частину концерту виконали могутня кантата „Послання” до слів „До мертвих, живих і ненароджених” для мішаного хору, повної оркестри (музичної юнії міста Вашингтону) і сольо-сопрано Марії Мурованої-Ясинської, баритона Лева Рейнарвича та віолончелі Доріяна Рудницького. Диригував композитор кантати, Антін Рудницький. Концерт закінчився блискучим виконанням кантати Лисенка „Б'ють пороги” об'єднаними хорами „Трембіти” з Ньюарку, „Кобзаря” з Філядельфії і всіма хорами з Шикаго, разом коло 300 співаків. Диригував диригент Союзу Українських Хорів Америки Антін Рудницький. Солістами в кантаті були тенор Омелян Татунчак і баритон Лев Рейнарвич.

Третій концерт, о год. 8.30 в суботу, мав у програмі в першій частині повторення „Неофітів” з пополудневого концерту та повторення „До 50-их роковин смерті Шевченка” Самійленка-Лисенка, після чого хор „Дніпро” з Клівленду під орудою Євгена Садовського відспівав „Молитву” Людкевича, і кантату „Шевченкові” в супроводі фортепіану, за яким сиділи Марія Грушкевич і Борис Садовський. Чоловічий хор відспівав „Косаря” і два хори відспівали „Хор бранців” і „У туркені по тім боці”. Солістом був тенор Юрій Оришкевич, — виконавцями були об'єднані хори „Дніпро” з Клівленду і „Думка” з Нью Йорку. При фортепіані — Марта Савчак. Диригентом тих об'єднаних хорів був Євген Садовський. Зате хор „Думка” з Нью Йорку під орудою Івана Задорожного виконав в супроводі повної оркестри із солістом Андрієм Добрянським з Нью Йорку кантату Бориса Кудрика „Вибір гетьмана” та кантату Лисенка „Б'ють пороги”. Солістами у кантаті були В. Пирожак, А. Добрянський і І. Зам'ятий. Партію для двох фортепіанів до кантати „Вибір гетьмана” написав Микола Фоменко, оркестрував Олександр Берник; інструментальну партію кантати „Б'ють пороги” оркестрував Антін Рудницький. Всі хори, що брали у-

Голлівудський артист Джек Пеленс — Володимир Палагнюк деклює Шевченковий вірш: „Мені однаково”.

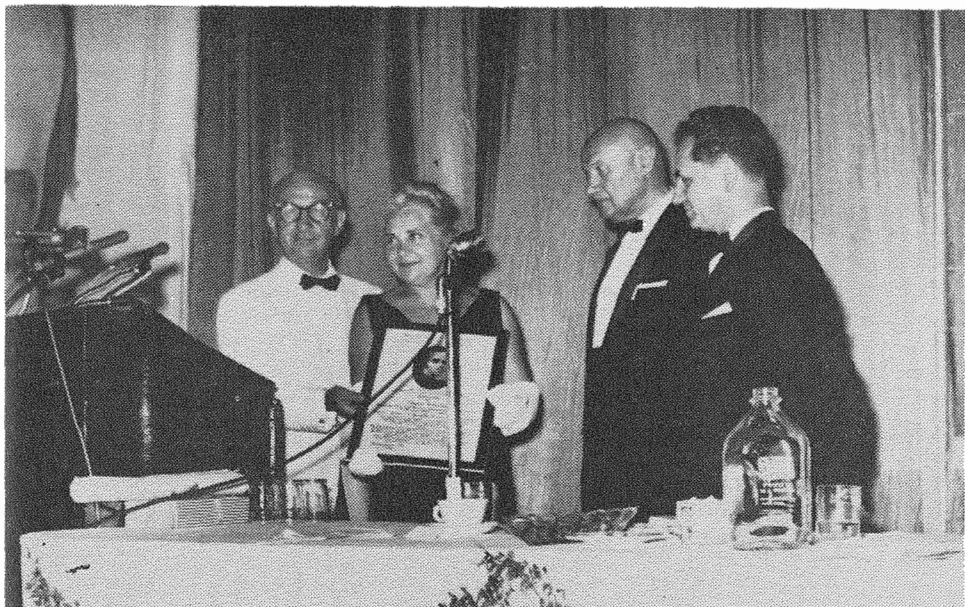
часть в тих концертах, є членами Союзу Українських Хорів Америки.

Четвертий концерт відбувся у другій частині, чи пак після скінчення бенкету у великій залі „Нешенел Армори”. Виконавцями були члени Капелі Бандуристів з Дітройту під орудою Івана Задорожного, що здебільша повторили концерт з попереднього вечора. (І. К.)

Ювілейний Шевченківський Бенкет

Святочний бенкет відбувся в найбільшій залі Вашингтону, у „Нешенел Гард Армори” при 2001 Іст Кепітол Стріт, С. І. За столами, по 10 осіб за сіло кругло 3.500 осіб, — за головним почесним столом за сіло кругло 40 осіб, вдолі був другий почесний стіл. Головним тостмайстром був головний предсідник УНСоюзу й ексекутивний директор Комітету Пам’ятника Шевченкові Йосип Лисогір. Його заступниками у веденні програми були д-р Я. Падох, секретар КПШ та І. Білинський, касир Комітету. Бенкет почався о год. 9.30 відспіванням американського Нац. Гімну панею Марією Лисогір, після чого Високопросвящен-

ний Архiep. Мстислав виголосив коротку молитву. Головну промову виголосив сенатор Трастон Мортон з Кентакі, який підкреслив свою радість з привяности на святі, головним змістом якого є вірність волі. Промовець заповнив, що він буде надалі боротися за волю для всіх людей і народів, між якими у першому ряді стоїть все ще позбавлений волі український нарід. Американськими промовцями були ще конгресмени: Рей Медден з Індіяни, Баррет О’Гара з Іллінойс, Вільям Брей з Індіяни, Фердінанд Джермен з Ровд Айленд, Огест Йоганзен з Мишигену і кол. конгресмен з Міннесоти Волтер Джадд. Всі вони прославляли ідеї боротьби за волю, проповідували Шевченком, та висловлювали признання українцям за їхню стійкість і вірність тим ідеалам. Зокрема, конгресмен Р. Мадден з Індіяни заявив: „Це було нині величезне паломництво українців, які задемонстрували свій гін до волі, і то волі не тільки самої України, яка змагається проти тиранів”. Конгресмен Медден підкреслив, що українці боролися в роках 1918-19, позбавлені допомоги з-зовні.

Екзекутивний директор Комітету Пам'ятника Шевченкові Йосип Лисогір (зліва) в товаристві голови Комітету проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького та секретаря Комітету д-ра Ярослава Падох вручає пані Стефанії Галичній посмертну Пропам'ятну Грамоту для її покійного чоловіка Дмитра Галичнина за його заслуги для справи пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні.

Старенький конгресмен Б. О'Гара закликав наприкінці своєї промови всіх приявних вислухати стоячки одну строфу чудової поеми Шевченка „Обніміте броти мої найменшого брата”. Конгресмен О'Гара був очевидячки, сам глибоко зворушений, коли деклямував по-англійськи: „...Нехай мати усміхнеться, заплакана мати”.

Мистецьким інтермеццо були виступи двох американсько-українських артистів: відомого фільмового артиста Джека Паленса-Палагнюка, який, подякувавши коротко українською мовою за запрошення його та згадавши про свої дитячі роки, в яких співав українських пісень, віддеклямував „Мені однаково” в англійському перекладі. Василь Шуст, артист бродвейських театрів у Нью Йорку, деклямував лірично-побутові вірші Шевченка.

З українських промовців, як перший, промовляв, заповіджений д-ром Я. Падохом, голова Виконного Органу

УНРади Микола Лівіцький, який підкреслив соборний характер свята відкриття пам'ятника Шевченкові, що закликає до єдності всіх українців. Д-р Я. Падох представив теж президента Комітету Українців Канади (КУК), о. прел. Василя Кушніра, який виголосив гарячий привіт від канадійських українців, що встигли вже першими здвигнути пам'ятник Шевченкові у Вінніпегу перед парламентом Манітоби. Ігнат Білинський представив двох промовців від Визвольного Фронту — голову АБН-у й колишнього голову правління, створеного в акті з 21 червня 1941 року у Львові, Ярослава Стецька, та професора Степана Ленкавського, наступника Степана Бандери на пості голови Проводу ЗЧ ОУН. В заступництві полковника Андрія Мельника, який не міг особисто приїхати, промовляв Олег Штуль-Жданович з Парижу. Д-р Василь Іваницький вітав приявних, як голова делегації українців з Ар-

гентини, врешті промовляли ще голова СУБ з Лондону інж. Василь Леськів, інж. Аркадій Жуковский з Парижу та проф. Я. Рудницький з Вінніпегу.

Панове Йосип Лисогір і проф. Роман Смаль-Стоцький перевели презентацію почесних „Шевченкових Грамот Воли” — неприявним колишньому президентові Гаррі Труменові, лідерові республіканської меншости в Сенаті сенаторові Евереттові Дірксонові з Ілліной і спікерові демократичної більшости конгресменові Джанові Мек-Кормикові з Массачузетс. Далі, особисто ту Почесну Грамоту перейняли капелян Сенату д-р Фредрик Бравн Гарріс, який зворушено заявив: „Я — українець”, — та капелян Палати Репрезентантів о. Бернард Браскемп. Дальшими відзначеними тією Грамотою були Роберт Л. Луїс, заслужений для справи пам'ятника Шевченкові колюмніст з щоденника „Вашингтон Стар” і проф. Лев Добрянський, президент Українського Конгресового Комітету. Пані Галичин і пані Дужанська прийняли Почесні Грамоти, признані після смерті двом заслуженим для української справи

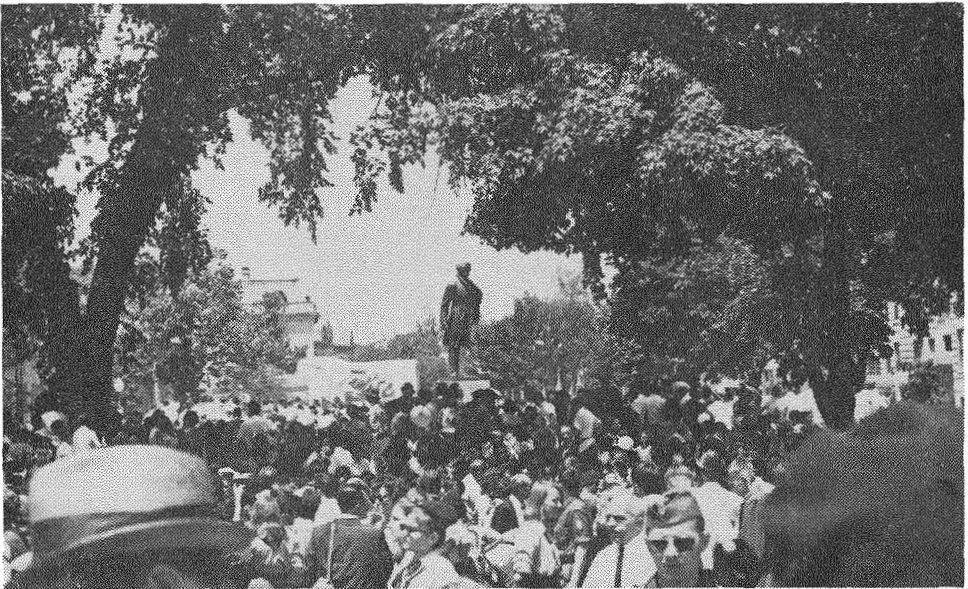
американсько-українським громадянам — колишньому президентові УККА і УНСоюзу Дмитрові Галичинові і покійному Іванові Дужанському з Шикаго. Преосв. єпископ Ярослав Габро з Шикаго закінчив бенкет молитвою.

Після того капеля-хор Бандуристів з Дітройту, Мишиген, під орудою Івана Задорожного, виконала шість народних пісень, або до слів Шевченкових поем, музичного авторства Г. Китастого, К. Стеценка, О. Сніжного, П. Потапенка і М. Михайлова. Як соліст виступив Осип Гошуляк.

Бенкет із концертом скінчився коло 1:30 ночі. (І. К.)

Найширший відгомін

Відкриття пам'ятника Шевченкові в столиці Америки в суботу, 27-го червня 1964 року мало найширший відгомін в американській і світовій пресі. Багато з американських газет, навіть з найбільш віддалених міст і стейтів, віддали справі відкриття пам'ятника багато уваги вже в тижнях перед відкриттям, а велике зацікавлення тією справою позначається й фактом, що американські газети з де-

Загальний вид на пам'ятник Т. Шевченкові у Вашингтоні під час його відкриття 27-го червня 1964 р.

яких місцевостей не задовольнялись своїми кореспондентами у Вашингтоні, але ще й висилали спеціальних кореспондентів, в деяких випадках висилаючи їх разом з групами громадян українського походження, що їхали з цих місцевостей до Вашингтону на врочистість відкриття. Під час відкриття багато різних кореспондентів було на місці, крім кількох телевізійних камер та радіонадавачих стацій, включно з „Голосом Америки”. Обширні повідомлення про відкриття пам'ятника, поміщуючи рівночасно ілюстрації з урочистостей, подали не лиш

місцеві та довокільні газети, але й великі крайові щоденники, включно з „Нью Йорк Таймсом” та „Нью Йорк Гералд Трибюн”, цитуючи уривки промови ген. Айзенгавера та подаючи вияснення кому, чому і за що та в яких цілях пам'ятник збудовано. Майже всі часописи підкресливали фрагмент „холодної війни” за Шевченка між українцями в Америці та Москвою, віддаючи при цьому відповідну увагу історичній волелюбності та сьгоднішній недолі українського народу.

Special Washington Edition

СВОБОДА UKRAINSKYI SHODENNIK **СВОБОДА** UKRAINIAN DAILY

DWIGHT D. EISENHOWER UNVEILS MEMORIAL TO TARAS SHEVCHENKO IN THE NATION'S CAPITAL
BARD OF UKRAINE AND UNIVERSAL CHAMPION OF FREEDOM HONORED ON 150th ANNIVERSARY

TENS OF THOUSANDS OF AMERICANS AND CANADIANS OF UKRAINIAN DESCENT GATHER IN FREE WORLD'S CAPITAL TO PAY TRIBUTE TO UKRAINE'S POET-LAUREATE -- DELEGATES OF UKRAINIAN ORGANIZATIONS FROM WORLD OVER, LEADERS OF CAPTIVE NATIONS, THOUSANDS OF UKRAINIAN AMERICAN YOUTH PARADE IN WASHINGTON BEFORE THE SHEVCHENKO MEMORIAL -- ELABORATE PROGRAMS FEATURE FAMOUS UKRAINIAN BANDURIST ENSEMBLE AND UKRAINIAN CHORUSES; UKRAINIAN YOUTH FESTIVAL ATTRACTS THOUSANDS OF SPECTATORS -- A JUBILEE BANQUET HONORS PROMINENT AMERICANS FOR SUPPORTING UKRAINE'S FIGHT FOR FREEDOM AND THE SHEVCHENKO MEMORIAL PROJECT

UKRAINE IN THE HEART OF AMERICA

Excelling of the Shevchenko Memorial

Index on Page 2

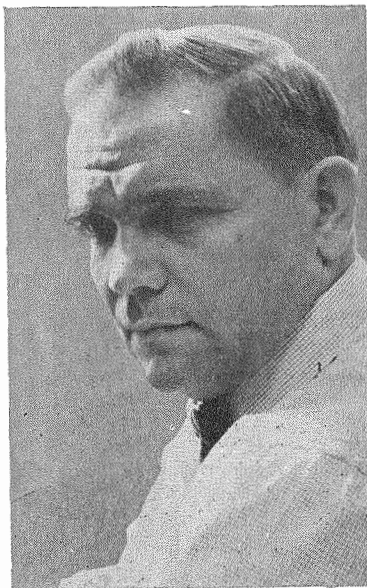
З нагоди відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні 27-го червня 1964 року, „Свобода” випустила з тією ж датою спеціальне 32-сторінкове англomовне видання з виключно шевченківським змістом.

Згадуючи про заступство англомовної преси на врочистостях відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, не можна не згадати окремо й про, мабуть, повне заступство вільної української преси, зокрема із ЗДА і Канади.

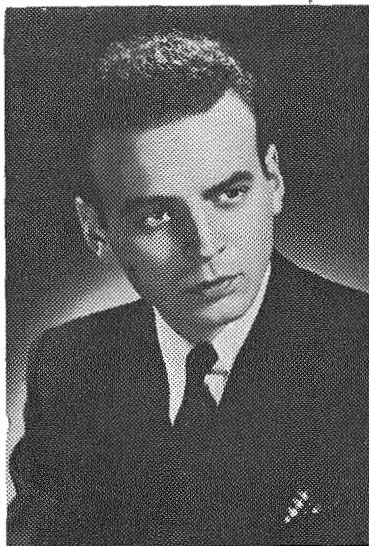
ШЕВЧЕНКО У ВАШИНГТОНІ

Сталося неймовірне: у Вашингтоні, столиці наймогутнішої країни світу, що є символом і найбільшою гарантією волі, поставлено пам'ятник Тарасові Шевченкові, синові кріпака й поетові віками й сьогодні гнобленого українського народу! А врочистості відкриття цього пам'ятника в історичну суботу, 27-го червня, своєю багатолюдністю та своєю величавістю і зворушливістю перевищують усе, що досі з подібної нагоди записано в анналах американської столиці. Відкрив цей пам'ятник один з найдостойніших мужів цієї великої і величної країни — її 34-ий президент, колишній головнокомандуючий альянтських збройних сил, які під його командою здобули найбільшу перемогу в історії світу, та колишній президент Колумбійського університету, одного з найбільших вогнищ науки й культури в світі, Двайт Д. Айзенгавер.

Сто тисяч народу взяло участь у відкритті цього пам'ятника. Були це переважно нащадки того, кого цим пам'ятником ушановано: сини й дочки українського народу та їх народжені в цій та багатьох інших країнах світу нащадки, які прийшли поклонитись Шевченкові, ідучи сотні а то й тисячі миль з усіх усюдів. І були там люди дослівно всіх земель соборної України, всіх віків, усіх віровизнань, усіх політичних переконань, усіх суспільних станів. Як же зворушливо прогомонів через могутні голосники заклик, щоб на трибуну біля пам'ятника Шевченкові в столиці Америки зголосився односельчанин із села Кирилівки! А разом з цими синами і дочками України віддали поклон Шевченкові й репрезентанти всіх ділянок американського життя, були амбасадори чужих країн. І всі вони

Скульптор Леонід Мол-Молоджанин — творець пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні.

Инж. Радослав Жук, архітект оформлення площі, на якій пам'ятник поставлений.

стояли непорушно, із запертим віддихом у найглибшій пошані, коли пам'ятник відкрито і коли із тисячів грудей гомоніла у столиці над Потомаком пісня до слів безсмертного

Шевченкового „Заповіту”. Це були незабутні, справді історичні хвилини, яких словами не описати й навіть музикою не передати. Їх можна тільки переживати.

І саме тоді згадувались слова священика-патріота о. Мацкевича, який, промовляючи під час похоронів Шевченка на Чернечій Горі в Каневі, говорив: „Ось, браття християни, перед нами світло, що світило всій Україні, перед нами Тарас Шевченко. Гори канівські, луги і доли українські! Ви бачите перед собою мужа, який любив Україну і якого Україна любила... Від північної столиці Росії і до нашого скромного містечка — чий прах шестувус? Кого проводять так далеко з такою пошаною? Чи мужа сповненого бойових заслуг? Чи достойника, що прославив себе на полі політичної діяльності, що діяв силою влади і закону? Ні, браття, це — Тарас Шевченко!..”

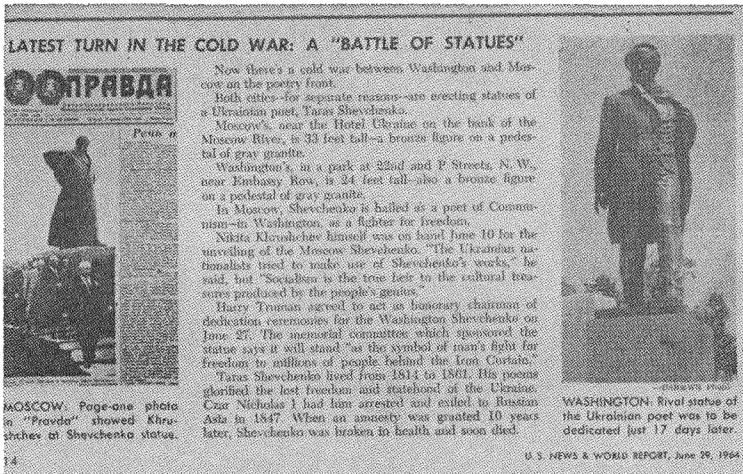
Сьогодні, 103 роки після похоронів Шевченка у 150-ліття його народження, що й дало нагоду до вшанування його пам'ятником у Вашингтоні, можна б перефразувати слова канівського священика-патріота:

Від Чернечої Горі над Дніпром в

скромному містечку Каневі в поневоленій Україні, де похований його прах, аж до величної столиці вільної землі Вашингтона над Потомаком, в якій здвигнено цей величавий пам'ятник, кого ж це вшановують усі народи світу? Чи володаря могутньої країни, чи прославленого на полях битви полководця? Ні, цим пам'ятником вшановано володаря людських душ, який своїм віщим словом запалив смолоскип великої любови до волі та просвічує ним поколінням і націям у боротьбі за неї. Це є наш Шевченко, а пам'ятник йому у Вашингтоні ще вище піднесе цей смолоскип, ще ясніше просвітить шлях, прискіпить здійснення його заповітів.

Справа державного і міжнародного значення

Стільки сказано й написано в „Свободі” про цю переломову подію — відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні 27-го червня 1964-го року, безпосередньо після самої події та під свіжим її враженням, у звідомленнях ред. Івана Кедрина (концерти і бенкет), ред. Леоніда Полтави (похід і фестиваль молоді) і підписаного (відкриття пам'ятника і коментарі). Багато сказано й написано

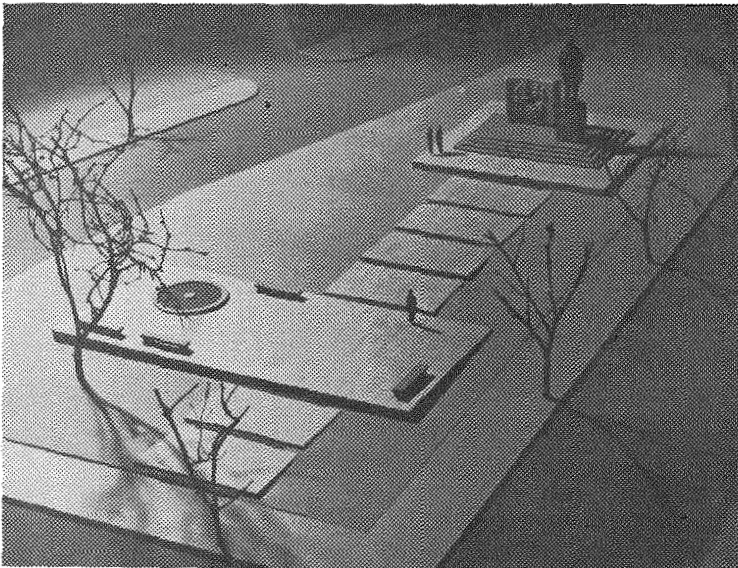
Міжнародне значення пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні виявляє показана на цій фотознімку стаття в журналі „Ю. С. Нюз енд Ворлд Ріпорт” про „Останній зворот у холодній війні: битву пам'ятників”.

про цю подію й в усіх інших українських та багатьох не-українських часописах, а обговорювання відкриття пам'ятника продовжується і до сьогодні та напевно ще довго не сходитиме зі сторінок преси. Досі, крім слів великого одушевлення, були в нашій пресі й слова критики а то й гірких докорів та обвинувачень.

Але, не тільки преса віддала цій події максимальну увагу. Про неї говорили й політики та державні мужі й вона була також предметом уваги „на найвищому рівні”. З достовірних бо джерел відомо, що вже після дедикації площі під будову пам'ятника в вересні 1963-го року було щонайменше дві советські інтервенції в Державному Департаменті, одна на амбасадорському рівні, проти того, що державна оркестра під час тієї церемонії відіграла український національний гімн: „Ще не вмерла Україна”. Усім добре відомі ті явні інтриги і хитрощі, що ними Москва намагалася початково стопедувати пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, а опісля, як на це вже не було жадних виглядів, знівечити його головну ціль і вартість: пошанування Кобзаря України, як

борця за волю і справедливість та незалежність його народу. Інтерв'ю советського ставленика в Об'єднаних Націях Луки Кизи для головного противника пам'ятника Шевченкові в цій країні „Вашингтон Пост-у”, опісля поширюване советською амбасадю в Вашингтоні „Слово” з підписами діячів культури України та кампанія в советській і „прогресивній” пресі — це ті відомі події, але скільки всіляких фактів і акцій державного і міжнародного порядку закриті ще серпанком таємничості?

Відкриття пам'ятника та зв'язані з цим великі вчистості ще далеко не закінчили і не вичерпали справи. Вже після відкриття та, зокрема, в передвиборчій кампанії цей пам'ятник знову став аргументом державного порядку, про що свідчать хоч би опублікований в „Свободі” з 15-го жовтня 1964 лист Державного Департаменту до сенатора Джозефа С. Кларка з Пенсильвенії та спеціальна заява президента Линдона Б. Джансона з 26-го жовтня 1964, яку — для порядку і пригадки — передруковуємо в українському перекладі:

Здійснений вже архітектурний план пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні та оформлення площі, на якій він поставлений.

ЗАЯВА ПРЕЗИДЕНТА

Це цілком зрозуміло, що ті, які люблять і подивляють Тараса Шевченка, новинні зібратись, щоб вмістити і запечатати у крипті його статуї певні документи, які матимуть вартість для американських громадян в грядучих роках.

Любов до українського Поета-Лавреата цілком зрозуміла і гордість з його досягнень цілком оправдана.

Це найбільш властиво, що тут, у столиці цієї великої і вільної республіки, поставлено статую Шевченка, щоб вона всім живучим і тим, які прийдуть після нас, служила пригадкою його величі.

Шевченко цілком заслуговує на почесні, якими його оточується. Він був більше, як українець — він був державним мужем і громадянином світу. Він був більше як поетом — він був хоробрим воїником за права і волю людей. Він уживав віршів для ведення рішучого бою за волю. Його поезія була з народу і для народу. Вона подавала надію тим, що впадали в розпач, і спонукувала до дії тих, що інакше були б зрезигновано погоджувались на рабство.

Коло Шевченкових слухачів було таке широке, а вплив був такий великий, що його слова знаходили читача і любов далеко поза кордонами його рідної країни. Видання його поем були такі вартісні, що кожна родина ставалась мати дві книжки — Біблію і Шевченка.

Як член Сенату З'єдинених Держав у 1960 році, я звернувся до Ваших організацій, кажучи: „Я бажав би погратулювати вам за вперте обстоювання духа волі і свободи, що тим пройняті українці в цілому світі. Я переконаний, що Демократична партія служить найкраще українській справі скрізь у світі”.

Це є також моїм посланням до Вас у 1964 році. Як президент З'єднаних Держав я поновлюю свої гратуляції за Ваші досягнення і запевняю Вас, що ця нація і цей уряд якнайповажніше прагнуть повернення волі всім народам, яким ще й тепер її запер-

чується. А поезія Шевченка служитиме за постійну пригадку цього найбільш важливого завдання.

Про пам'ятник говорив і писав у передвиборчій кампанії й республіканський кандидат на президента сенатор Беррі Голдвотер, говорили кандидати на сенаторів і конгресменів. Шевченко, 150 років після свого народження і понад сто років після своєї смерті, став поважним аргументом у виборі на той пост, що його займав Юрій Вашингтон, творець і символ освітаного Шевченком „праведного закону”.

Багатомовна мовчанка

Зрозумілою й тим більш багатомовною є в таких обставинах майже повна мовчанка, що нею огорнули найголоснішу подію відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові совєтські володарі та їх преса. До листопада 1964-го року тільки в двох чи трьох випадках згадано в совєтській пресі про це відкриття, але згадано тільки між рядками двома-трьома словами при якійсь іншій нагоді. Урочистості відкриття того пам'ятника, для знівечення вартости і значення якого совєтські володарі пішли аж так далеко, що звернулись безпосередньо до плгоавлених ними без кінця „буржуазних націоналістів”, заперли гнобителям дух, поставили їх в ситуацію без виходу. Але, тим більше й тим голосніше заговорила душа гнобленого українського народу. Доказують це приглушувані атмосферою терору ентузіастичні згадки і натяки на цю подію в листах з України до рідних у вільному світі.

В сім'ї вольній...

Сьогодні, з перспективи кількох місяців після відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, ще важко було б оцінювати повні та в усіх відношеннях вплив цієї події на українців та їх розвиток у вільних країнах, зокрема в Америці. Але цей вплив наявний і безсумнівний. Тільки Шевченко та любов і пошана до нього серед українців могла зібрати стільки народу на врочистість від-

криття пам'ятника у Вашингтоні та могла відкрити їхні серця і їхні гаманці до пожертв на будову пам'ятника, які перевищили все в дотеперішній нашій історії. На цьому справа пам'ятника далеко не закінчується і не вичерпується в нашій громаді. Цей пам'ятник і його відкриття наче мгутній буревій сколихнули застоюним плесом нашого життя, розгойдали ним і воно виступило з дотеперішніх обмежених берегів, поширюючись і поглиблюючись рівночасно. Здається,

що як пам'ятником Шевченка у Вашингтоні ми змінили його образ в нашій душі й уяві із прийнятого „народовецького” у старшому віці на повний сили і надхнення молодший, так і все наше життя якось відмоджується, набирає нової сили й енергії.

Так то, з поставленням і відкриттям пам'ятника в Вашингтоні, Шевченко наче б вдруге народився для нас і для світу, з усією переломовою силою його індивідуальності і його слова на нашій сторозі.

DEDICATED
TO THE LIBERATION,
FREEDOM AND INDEPENDENCE
OF ALL CAPTIVE NATIONS

THIS MONUMENT OF TARAS SHEVCHENKO, 19TH CENTURY UKRAINIAN POET AND FIGHTER FOR THE INDEPENDENCE OF UKRAINE AND THE FREEDOM OF ALL MANKIND, WHO UNDER FOREIGN RUSSIAN IMPERIALIST TYRANNY AND COLONIAL RULE APPEALED FOR "THE NEW AND RIGHTEOUS LAW OF WASHINGTON," WAS UNVEILED ON JUNE 27, 1964. THIS HISTORIC EVENT COMMEMORATED THE 150TH ANNIVERSARY OF SHEVCHENKO'S BIRTH. THE MEMORIAL WAS AUTHORIZED BY THE 86TH CONGRESS OF THE UNITED STATES OF AMERICA ON AUGUST 31, 1960, AND SIGNED INTO PUBLIC LAW 86-749 BY DWIGHT D. EISENHOWER, THE 34TH PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA ON SEPTEMBER 13, 1960. THE STATUE WAS ERECTED BY AMERICANS OF UKRAINIAN ANCESTRY AND FRIENDS.

[Text of Inscription on the Shevchenko Monument in Washington, D. C.]

Фотознімка (поменшена) напису на другому боці пам'ятника Шевченкові з присвятою пам'ятника та виясненням хто, коли і на якій підставі та в якій цілі цей пам'ятник поставив.

У сьмидесятиріччя українського національного самовизначення в Америці

Ярослав Падох

ЮВІЛЕЙНА ПРОМОВА З НАГОДИ 70-РІЧЧЯ УНС у 1964-ому РОЦІ

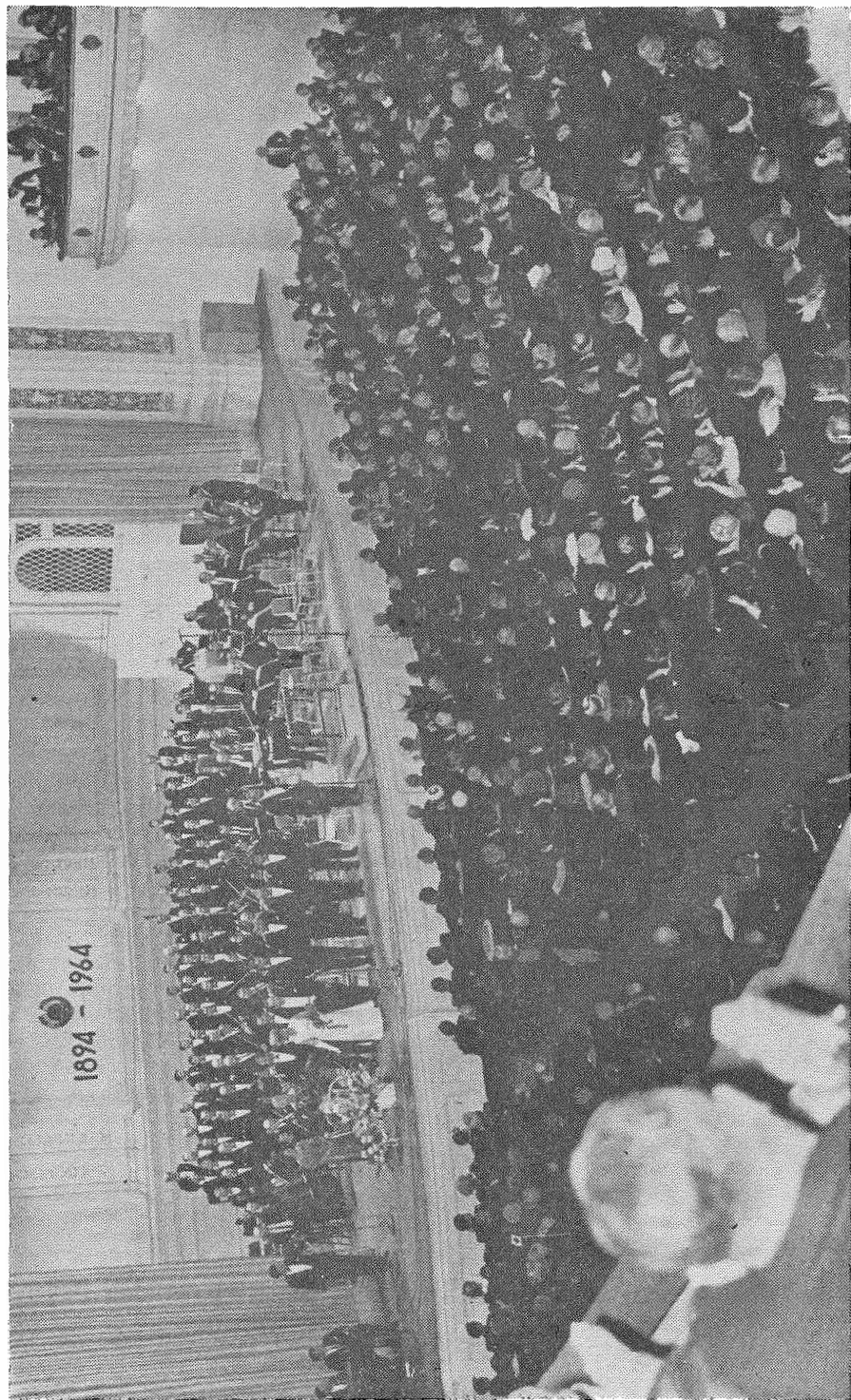
Коли Вам, шановні читачі, заочеться в ювілейному союзовому році оглянутися назад і побачити й відчутти, як виглядала Американська Україна сімдесят років тому, поїдьте в Пенсилвенію, в так званий район твердого вугілля. Загляньте до Шенандоа, поселення, що сягає ще сімнадцятого віку, а чудова назва якого означає „Чудова донька зір”, — до ще ранішої, поезією й забуттям окутаної, індіанської давнини. Там знайдете найстарішу українську церкву в Америці, збудовану вісімдесят років тому.

Навідайтеся також до сусіднього Шамокіну, де в тіні другої щодо віку найстаршої нашої церковці, народився сімдесят років тому Український Народний Союз.

Не поминіть також Фреквилу, Майнерставну, Бервіку, Мек-Аду, Сентралі—всіх тих найраніших українських поселень на безкрайній американській землі, перших організаційних здобутків громадської солідарності й свідомости.

У цьому вугільному районі зустрінете дивних людей і дивні порядки. Був цей район для Американської України тим, чим Полтавщина чи Київщина для всієї Української Землі. Звідти пошла єсть, як сказав би тутешній Нестор-літописець, американсько-українська земля, тут народився і зміцнів твердий, невгнутий дух нашого піонера, прикмети й хиби якого так тісно збігаються з прикметами й хибамі ославленого „твердого лемка”. Там знайдете рештки перших, найбільше типових піонерів українського життя на цій землі: гірників-майнерів, які роками й десятиріччями, по сім днів тижнево, (бо більше не було), перебували під землею, щоб здобутий гріш повезти чи послати в рідне село, де так дуже потрібно було докупити нивку, добудувати стодола, придбати до пари коня, чи нову корову на місце тієї, що впала, здувшись на панській конюшині...

Там, у сьогодні забутий часом і людьми, гірничій Пенсилвенії, серед за-

Ювілейні вшанування Українського Народного Союзу в Нью-Йорку в дні 22 лютого 1964 року. На в. г. - виступає член і заступник члена і віце-президента Українського Народного Союзу в Нью-Йорку - Г. Г. Г. Г.

лишених вугільних ям, у старечій самотності, бо молодь пішла шукати долі в надійніші сторони, була головна квартира тих найдивніших у світі і найзворушливіших перелетних птиць, які в глибоких забоях копа-лень чужого континенту плекали прямо фізичну любов до свого рідного краю і проносили її з собою по широкому світі, як олень носить запах лісу, орел блиски соняшних гірських висот.

Ця любов до рідного краю, звичаїв і порядків, не тільки веліла їм сповняти солодким американським медом українські вулики там далеко у старому краю, але й ставити тут, на цій землі, нові вулики, — перші українські вулики, розбудовувати їх і наповнювати по верхки, однаково чужим і рідним, добром.

Честь і шана тим неструдженим піонерам, їхнім рукам незмученим, головам непохилим, серцям гарячим і волі непохитній! Тим, що серед темряви і важкої праці, з нічого збудували Американську Україну, як небо зорями прибрану рідними церквами, народними домами, громадськими установами. Тим, що ніколи не знали перестанку ні відпочинку, в добрі і злі, в щасті і нещасті, в мирі і війні, в спокої і тривозі, в здоров'ї й недужі, в ранній молодості й пізній старості.

Це їхнє діло продовжуємо ми. Це на ними викорчуваних полях збираємо, засіяне ними, золоте чисте пшеничне зерно національної свідомості і солідарності. Їхніми здобутками житимуть також нові молодші покоління, тут народжене й новоприбуле, які вже простягають свої молоді, дужі руки, щоб правно і славно поряdkувати батьківськими гараздами.

Найважче рішення

Сімдесят років тому вони винесли найважче рішення, яке доля може поставити одиниці, громаді і народові: рішення духового самовизначення! На полум'яний заклик „Свободи” — першого українського часопису по цей біч океану: „Нам треба народної організації!” — вони тисячами вийшли з

нетрів незнання, безіменности й забуття і стали на твердий, але прямий шлях свого національного й людського достоїнства. Закликала тоді могутнім, ще й досі зворушуючим, голосом їхня „Свобода”:

„Браття, добровільні вигнанці з рідного краю, з власної батьківщини, з під рідної стріхи! Лучімся, скупчуймося, єднаймося і так пізнаємо один одного, пізнаємо нашу біду, нашу нужду, наші хиби, наші недостатки; обміняємося думками-думками, один одному відкриємо своє серце і спільно разом на чужині порадимось про свою біду та відженемо її від себе спільними силами!”

„Гей, браття! Вставаймо, уже час і нам взятись до роботи; не засипляймо дорогого часу; протрімо очі та подивімося, як то інші народи, тримаючись разом, нажали багато снопів для свого добра, а ми ще навіть не знаємо, де серпа купити.”

„Як для риби потрібна вода, як для птаха крила, як для спрагненого напиток, як для голодного хліб; як, накінці, кожному з нас потрібне повітря, так само для нас, тут розсіяних українців, треба народної організації”.

Цей драматичний, історичний заклик знайшов в українській заморській громаді такий же історичний відгук. Ті, які ще вчора безіменними Іванами скиталися по америкаській землі; ті, які за словами того заклику — „не знали, хто їм брат і хто їм рад”, які, „хоч маючи очі, а не вміли подивитися, що діється довкруги; яких усі мали за ніщо і тільки їх працю, потом і кров'ю политу, цінили, бо вона їм приносила користь, і з їх невігластва, з темноти, з глупоти багатіли”, ці відкрили очі і тисячами влилися в свою першу народну організацію, круто повернувши історію української іміграції в Америці з неісторичного, на битий історичний шлях.

„Український рід воскрес із мертвих в Америці”...

Недармо постановля Українського Народного Союзу й перші сотні його

членів вітала Американська Україна, через свою газету, радісними, величезними тонами:

„А тепер, дорогі браття, як уже зібралось нас велике число і як заложено Союз, вступайте до нього громадно, бо це тільки для Вашого добра і на Вашу користь. Ви, яких досі оплакувала Україна-мати, як пропавших, дайте про себе знати світові, що Ви живете і що тут, в Америці, українське народне життя б'є живою струєю. Важливий крок вже зроблено. Український Народний Союз уже засновано, Український рід воскрес із мертвих в Америці...”

Так прагнув свідомий прошарок американських українців свого першого національного об'єднання. Такою була їх туга до започаткування, чи радше перенесення на американський ґрунт того відродження, що охопило Галицьку Україну, а частково, через важчі історичні обставини, також Україну Східню. Така була їхня безмежна радість і захоплення першими, скромними, несміливими кроками на новому шляху національної емансипації та особистого достоїнства американських українців.

Воїстину з надрів народної, наболілої, спрагненої краю долі і краю майбутнього, душі, вийшов цей почин власної організованості на твердому, як шахтарська доля, американському ґрунті, цей початок змагання за зрівняння з іншими національними, північними групами, які в той час тримали в залізах закуте майже все життя у великій, на свободі основаній і свободі присвяченій, землі Вашингтона.

Здійснені сподівання

З перспективи 70-ти років погляньмо, чи справдилися сподівання на історичну роль Українського Народного Союзу? Чи наш ювілят пішов сподіваним шляхом і бодай частково здійснив покладені на нього надії? Чи дійсно народження УНСоюзу воскресило український рід в Америці? Чи може даремно прогомоніли великі слова великої надії, великих сподівань, і Американська Україна здобула

тільки ще одну асекураційну компанію, нехай і українську, як це випишують деякі журналісти нашого часу, деякі, вживаючи Франкового окреслення. Други і недруги, гнівні та сердиті, хоч самі вони повними пригорщами користаються семидесятирічними надбаннями УНСоюзу.

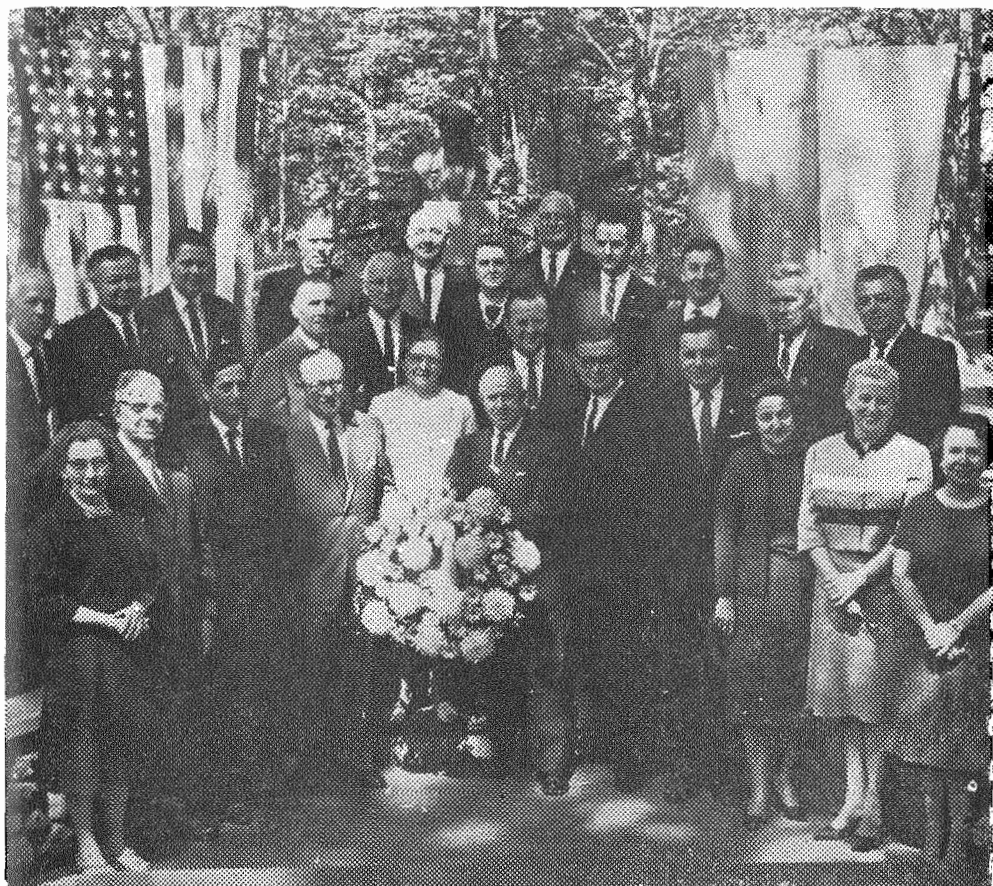
Історія американських українців останніх семидесяти років, їх здобутки й сучасний стан дали вимовну відповідь на це питання.

УНСоюз вперше зібрав разом американських українців і то в такій кількості, що й досі, зі своєю майже стотисячною громадою, залишився неперевершеним прикладом громадської організованості поза межами України.

Бо чи є щось небезпечніше для національної, зокрема ж еміграційної, громади, як те, коли вона розбредеться по хуторах і живе відокремленим, самолюбним життям? Колись хутори були нецарствам нашого громадського життя в Україні. Вони прийшли на цю землю з нашими емігрантами. Наші традиційні хутори існують і поширюються й тепер, хоч у зміненому виді. Авто і телевізія — це не менші „подвижники” нашого хуторянства, як колись високі частокони довкруги самотньої загороди, серед ланів, подалі від села...

УНСоюз впродовж свого семидесятиріччя перевів на своєму власному нутрі і в цілій американсько-українській громаді приспішений процес національного самовизначення, видимим доказом якого було його власне ім'я, чотири рази змінюване в англійській мові: „русский”, (1894), „малоруський”, (1900), „руський” чи, по-англійськи, „рутенський”, і нарешті „український” (1914). Це чотири наші американські універсали національного дозрівання і самовизначення.

Цей процес зберіг при українстві сотні тисяч наших земляків, які вже більше не вливалися в чуже море, зокрема ж не збільшували кількісно і працею ворожі національні групи старих займанців своєї батьківщини. Сотні тисяч, а може й більше наших не-

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ під час річних нарад на „Союзівці” в тижні від 18-го до 22-го травня 1964 р. Наради започатковано короткою церемонією, віддавши поклін найбільшому Синові України Тарасові Шевченкові у 150-річчя з дня його народження. Під час церемонії покладено вінок живих квітів біля пам'ятника Шевченкові на цій оселі та відспівано „Заповіт”, який опісля ще продеклямовано в українському оригіналі та англійському перекладі. На фото, знятому біля пам'ятника в першому ряді (зліва) стоять: головні радні Олена Штогриц, Дмитро Шмагала і Богдан Зорич, гол. контролер Іван В. Іванчук, гол. радна Марія Демидчук, гол. контролер Володимир Коссар, а за ним гол. контролер Петро Нуцило, далі головні радні Богдан Мельник, Тарас Шікула, Осипа Олішкевич, Олена Олек і Анна Чопик. У другому ряді (зліва), за гол. контролером І. Іванчуком, стоять головні контролери Іван Кокольський і д-р Володимир Галан та заступниця гол. передсідника Анна Герман. У третьому ряді (зліва) стоять: ред. Антін Драган, головні радні Василь Гузар і Мирон Куропась, заступник гол. передсідника Степан Куропась, головний передсідник Йосип Лисогір, гол. касир Роман Слободян, головний секретар Ярослав Падох, гол. радний Іван Одежинський, обласний організатор Володимир Гірняк та гол. радний Ярослав Гук. Немає на фотознімку головного радного Андрія Джули.

свідомих земляків, що втопилися в чужому, часто й ворожому, морі і в ньому досі перебувають, голосно свідчать про шкоду, яку приніс нашій національній субстанції в Америці спізнений час нашого пробудження, який так страшенно важко наздігнати, та дозволяють уявити собі, як виглядала б наша американська українська громада і справа, коли б сімдесят років тому не постав УНСоюз, або постав десять, чи сорок років пізніше.

Серед великої повені тутешніх групових громадських об'єднань, УНСоюз став першим, широким, справді соборницьким об'єднанням американських українців і ним, на наше громадське щастя, золишився й досі. За всі свої сімдесят років він зберігав, як непорушний скарб, свою широку громадську основу, на якій могли в минулому і сучасному зустрітися та об'єднатися всі прошарки нашої суспільності, всі напрямки її політичної, віровизнавевої та територіяльної різноманітності. Об'єктивний знавець нашої сучасної американської громади мусить ствердити, що УНСоюз і нині є основою нашої громадської рівноваги, важливим чинником, що об'єднує навіть дуже віддалені від себе крила нашої зрізничкованої українсько-американської суспільності.

Після першого історичного завдання: об'єднання розпорошених земляків на величезнім американським просторі, і після другого не менше історичного: національного освідомлення несвідомих американських українців, прийшла третя важлива, історична місія: вивести своїх земляків поза вузькі мури власної громади, зв'язати їх із докколишнім світом, познайомити його з Україною та з її змаганнями, прихилити для неї громадську думку цього великого й важливого для долі України краю. Невелику, але неоцінену в наслідках бібліотеку англомовних книжок про Україну, верхком, а не завершенням якої, є видана в цьому ювілейному році англомовна Енциклопедія Українознавства, оцінить майбутній дослідник наших міжнародних взаємин, як історичну ак-

цію на найважливішому міжнародному, англомовному, терені. Рік Божий 1964 напевно буде записаний в українській історичній хроніці, як рік 150-річчя народження Тараса Шевченка, рік 70-річчя УНСоюзу і, врешті, рік видання однією зі світових мов першої енциклопедії про Україну.

Ні, не змарнував УНСоюз довіреного йому своєю громадою, на зорі її усвідомлення і організованости, скарбу національного провідництва!

Ні, УНСоюз це не тільки український відповідник „Метрополітену“, чи „Пруденшел“. Це, продовж семидесятирічної доби і тепер — наріжний камінь Американської України, а водночас — один з будівничих нової української долі і потойбіч океану.

Як же відрадно, у семидесятиріччя УНСоюзу робити ці ствердження і знаходити їх підтвердження в українській громаді. Оце поважна наукова установа (УВАН) присвячує органі УНСоюзу свою пленарну, наукову сесію, а авторитетний дослідник громадського життя (д-р Юрій Лавріненко) стверджує, що орган УНСоюзу, „Свобода“, „провела українське національне самовизначення в Америці“.

„Завдяки сильній, незламній волі піонерів“...

На першій конвенції УНСоюзу, 30 травня 1894 року, один з його засновників і перший редактор, на п'ять місяців від УНСоюзу старшої, „Свободи“, о. Григорій Грушка, сказав:

„Завдяки сильній і незламній волі перших піонерів почате діло стало історичним фактом і Союз, заложений на міцних підвалинах народної любови і патріотизму, стоятиме та розвиватиметься, доки не візьме у свої обійми всіх американських українців“.

Але в 70-річчя цього Союзу слова о. Грушки ще далеко не здійснені. Союз стоїть та розвивається, і кожний новий рік свого існування позначує новими досягненнями й дальшим ростом, але все ж ще так далеко до „прийняття в свої обійми“ в сіх аме-

риканських українців. І все ще слова о. Грушки не стали фактом, а даліше залишаються актуальним закликком до української громади в цім краю.

Повторюємо його в наше семидесятиріччя і сподіваємося, що його почувуть всі ті, які досі не дооцінювали значення об'єднання всієї нашої громади в одній, традиційній, майже віковій організації. Всі, які не задумувалися над тим, що тільки у великій громаді можливі великі досягнення. Всі ті, які досі не знали, або не дооцінювали історичної праці УНСоюзу і його самого, або бачили в ньому тільки багатого американського „вуй-

ка”, роля якого кінчається на його мішку з долярами.

**

Дві руки, об'єднані в однім дружнім стиску, і два прапори, зоряний і синьо-жовтий, перехрещені у нерозривній дружбі — це символи УНСоюзу. Дружно стиснені руки — це наша програма внутрі, програма братерської співпраці і злагоди. Дружні прапори двох наших батьківщин — це наша програма назовні. Зберігаючи ці символи й виконуючи ці дві програми, будемо сильні в поході крізь нові десятиріччя, будемо незламні, як досі.

СОФІЯ

Написав Вячеслав Лашенко

„Щоб були одно” (Евангеліс Іоана)

*Софію дав нам Ярослав,
Як символ світла, миру, злуки,
І заповіт нам свій послав:
„Світить Софією опуки!”*

*І ми дивилися туди,
Де море, де Еллада мріла,
І мали ми в степу сліди
Від ніг Методія й Кирила.*

*Віз човен серце наше в світ
Чуття весінні, не жовтневі,
Блакитну казку, світлий міт,
Боянів гимн зорі та днів.*

*І дні плили... Й несли до брам
І вир, і грюк життя нового,*

*Але стояв Софійський храм
І спів віків ми чули з нього:*

*„Злучить чуття й думки свої
В єдину світлу думу й волю,
Бо ж принесуть сварки й бої
Нам тільки ярма та неволю.*

*Софійським словом гойте люд,
Що в нас на сліпоту хворіє,
Хай зникне тьма й поганський блуд!
Хай „Руська Правда” зазоріє!*

*Понад Дніпром ще мла густа,
Ще ніч на дворі й за ворітьми,
То ж світлим образом Христа
З Софії, з гір світить до нітьми!”*

*Печать твоїх палаючих слів
Понесемо в життя*

Богдан Ігор Антонич

Український письменник-романіст і громадський діяч Панько Куліш виголосив над домовиною Тараса Шевченка, в каплиці Академії Мистецтв, у Петербурзі, зворушливу і геніяльну передбачливістю промову. Він, між іншим, сказав: „Немає з нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася. А все ж ми через його маємо велике й дороге нам право—оглашати рідним українським словом сю далеку землю... Такий поет, як Шевченко, не одним українцем рідний”...

Тепер, у 150-ліття з дня народження геніяльного Співця Свободи України і всіх народів світу, можемо сміливо сказати: жадний поет на земній кулі ще не придбав собі такої слави за свої пророчі думи, як Тарас Шевченко; жадний не зробив стільки для визволення рідного народу з кайданів неволі—фізичної і психологічної, як Шевченко. І не тільки для українського народу. Його твори перекладають, читають, цитують у вільнолюбній Грузії, яку оспівав так чудово; у Казахстані, де поневолений Московією народ так потребує теплового серця і розуміння; читають в перекладах у Польщі, що „сама впала та й нас завалила”, але якій Тарас Шевченко бажав свободи; читають його в перекладах по всьому світі, включно до негритянських хатин у Африці: там пильно вдивляються у портрет знамого негритянського трагіка Айри Олдріджа, змальований Тарасом Шевченком у Петербурзі з такою ясною, щирою українською любов'ю до поневоленого й пригніченого. Справді: „Искра вогню великого повік не згасає”. Вулиці, площі, дома, музеї, театри імени Тараса Шевченка—по всьому світі. У мармурі, міді, граніті крокус наш національний Пророк землею—від Києва до Вашингтону, від брази-

**ОБРАЗ
ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
В
ТВОРЧОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ
ПОЕТІВ
У
ВІЛЬНОМУ
СВІТІ**

**ЛЕОНІДА
ПОЛТАВА**

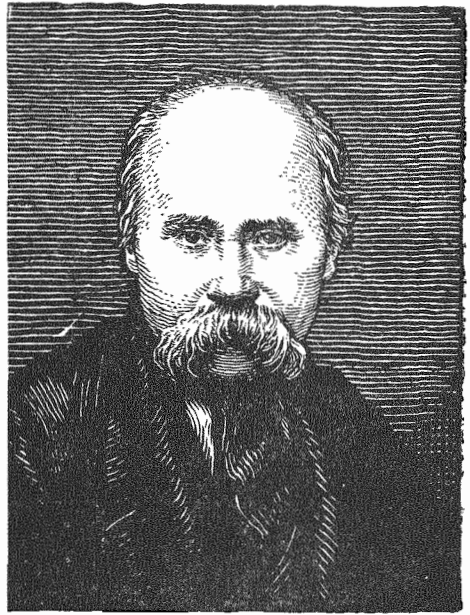
лійських пралісів до Вінніпегу в Канаді, до далекої Австралії...

Але найбільший пам'ятник тому, хто народився кріпаком, жив на волі так коротко, карався десять років на царському засланні і все таки встиг засвоїти перлини світової культури і подарувати такі ж перлини світові,— найбільший пам'ятник Тарасові Григоровичеві у людських серцях. Зокрема—в українських серцях. Бо завдяки Шевченкові та його духовним нащадкам—Іванові Франкові, Лесі Українці — Україна, мов могутній корабель, зрушила з причалу і впливля у світ. Даремно Москва намагається втримати її на імперіялістичній червоній ливні,—ніщо вже не стримає нашого народу в боротьбі за свою правду і силу, і волю.

Кажуть, що поети, кращі поети, духово пов'язані з народом, рідною культурою, з прагненнями народу,—є певною мірою люстром загальнонародної душі. Після першої і другої світових воєн поза Україну були змушені вийти великі людські маси. Багато з цих людей тут, за кордоном, виявили себе достойними духовними силами і доньками великого Кобзаря. Між такими людьми—разом із ними, для них і для вільної української культури—працює чимало українських поетів. Спільно з Богданом Антоничем вони можуть сказати: „Ми виростили у спадщині твоїй, як в сльозі сонця”...

Постараюсь, бодай приблизно, притримуватись хронологічної канви: коли який поет на чужині написав свій кращий вірш про Тараса Шевченка. Зазначаю з прикрістю, що далеко не всі поезії вдалося мені тут, у Нью Йорку, зібрати. Та й чи вдасться майбутньому дослідникові взагалі зібрати всі поезії українських поетів за кордоном, присвячені Тарасові Шевченкові?

У 1916 році, коли ще тривала перша світова війна, чимало полонених російської армії—українців за національністю, зібрано в таборі у Фрайштадті. Там кипіла українська освідома праця, там діяла Спілка Виз-

М. Шевченко

Т. Шевченко — портрет роботи Василя Касіяна

волення України. Люди рвалися з чужини в Рідний Край, щоб прислужитись йому зброєю. Між полоненими був український письменник і поет Олекса Кобець (Варавва). Там він написав вірш „Хвала Шевченкові”, у 1916 році.

ХВАЛА ШЕВЧЕНКОВІ

Коли б не Він, то й люди б нас не знали,
Коли б не Він, про нас не чув би світ:
В могилі забуття кістки б наші стлівали,
А до могили забур'янився б і слід...

Коли б уміли ми любити так, як Він
Любив людей і рідну Україну, —
Давно б уже злетілися з усіх чужин
У тихий рай, на Землю Заповітну.

Коли б уміли ми ненавидіть, як Він
Ненавидів сваволі й зла потвору, —

Ніколи в світі не ходили б на поклін
До чужаків -- і в пайскрутнішу пору.

Коли б уміли ми терпіти так, як Він
Терпів, заради правди, люті муки, --
Були б ми вквітчані найкращими
з перлин
Високої Христової науки.

Коли б уміли ми втішати так, як Він
Втішав надіями — пелюстками
любови, —
Не чули б ми сирітських немічних
квилінь,
Не знали б, як ридують гірко вдови.

Коли б уміли ми молитись так, як Він
Молився непорочними устами, —
Сам Утішитель найскорботніших
хвилин —
Ісус -- Сил Божий — був би всюди
з нами!

Це — чистий вияв віри, надії й
любови до Шевченка. Такого безпосе-
реднього твору напевно не написано
про жадного іншого поета у всьому
світі.

У містечку Домб'є, в 1919 році, в
таборі інтернованих поляками вояків
Армії Української Народної Респуб-
ліки, козаки влаштували Шевченків-
ське свято. На руках був „Кобзар”,
козаки вивчили цілі поеми напам'ять.
Але репертуар хору був обмежений до
кількох пісень на Шевченкові тексти.
Тоді невідомий ближче чотар Трух
склав за дротами такі слова-пісню про
Тараса Шевченка:

Гей же, Тарасе, гей же, Кобзарю,
Встань на хвилипу з могили
І віщим словом, пісні гомоном
Додай нам духа і сили!

Ми твою волю в кривавім бою
Розкажем цілому світу, --
Ми всі поляжем, але покажем
Віру в слова „Заловіту”.

Так активізували ідеї Тараса Шев-
ченка українську людину навіть там,
за ґратами ворожого полону й недолі.

У 1930-му році в Парижі, у Франції,
вийшла могутня силою поетичного
вислову книга поезій „Земля й залі-
зо” Євгена Маланюка — найвидатні-
шого Шевченкового послідовника на-
ших днів, спадкоємця великого Шев-
ченкового слова. У поезії „Шевчен-
ко”, вміщеній у тій збірці, так велично

й просто осмислив Тараса Шевченка
Євген Маланюк:

Не поет, бо це ж до болю мало,
Не трибул -- бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — „Кобзар Тарас”
Він, ким зайнялось і запалало.

Скорше — бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.

Лютий зір прозрілого раба,
Гонта, що синів священім ріже, --
У досвітніх загравах -- степа
З дужим хрустом випростали крижі.

А ось поруч — усміх, ласка, мати
І садок вишневий коло хати.

Інший видатний український поет,
що, як і Євген Маланюк, після дру-
гої світової війни перебуває в З'єдна-
них Державах, — мандрував вулицями
столиці Чехо-Словаччини, колись Зо-
лотої Праги. Там, у тузі за Рідним
Красм, в тузі за здійсненням наших
національно-християнських ідеалів,
Олекса Стефанович написав поезію
„Шевченко” (збірка „Стефанос,” рік
1938-й):

Заклекотало десь у горлі
Клубком із крові і зо сліз —
І крила, що були униз,
Розкинулися, яко орлі...

„Нізащо пропадеш, ледащо!” --
І, повпі лютої хули,
Слова камінням загули,
Камінням, пущеним із праці...

„Воскресни, мамо неповинна!”
Й душа мольбою підплива...
Як перед образом -- слова,
Слова упали на коліна...

І знов прокльони і погрози.
Щоби блага ти потім знов:
Скричить обуреная кров
І обертається у сльози...

Заклекотало, зрокотало --
І стала тиша — і горить:
Так вибухас, так мовчить
Вогненполяве Кракатао.

Коли застугоніла буря другої світо-
вої війни — чимало українських поетів з
Наддніпрянщини опинилось за
кордоном України. Між ними був ви-

везений німцями на працю в „остарбайтерські” табори Йосип Дудка (його доля по війні не відома), доцент української літератури, якому більшовики заборонили працювати, а фашисти запроторили в неволю, та ще й на чужині. Зацитую уривок з вірша Йосипа Дудки „Доля людини” (в рукописі, надісланому мені поштою; збереглася лише перша частина твору):

Доля людини, як хвиля на морі:
Вгору зведеться, донизу пірне,
Щастю зрадієм, поплачем у горі —
Хвиля пролине і все проминє.

В бурі і в грози, в страшну непогоду,
В місячні ночі і росяну синь —
Вірним слугою і сином народу
Прапор Шевченка в житті пронеси!

Хай він ні разу в житті не схитнеться,
Вниз не схилий наболіле плече...

На жаль, на цьому рукопис уривається. За дротами „ост-таборів” у Німеччині під час війни (а якийсь час і у в'язницях) сиділи тоді ще дуже молоді поети: Михайло Ситник, Яр Славутич, Петро Карпенко-Криницья, Василь Онуфрієнко, Леонід Полтава, Надія Іскра, Юрій Чапля, Всеволод Біличенко та інші. У віршах про Співця свободи України вони висловлювали вірність Україні й рідному народові, віру в краще завтра; для них усіх Тарас Шевченко був вогненним прапором, що осявав чорну ніч неволі й чужини, окупації їх Батьківщини то одним, то другим ворогом. Автор статті, живучи в такому ж таборі у Берліні, написав у 1943 р. сонет „В засланні”. Це був твір про невільничі роки Тараса Шевченка в засланні, але одночасно—і про маси українців у фашистсько-німецькій неволі. Цитую уривок (вірш надрукований у журналі „Дозвілля” в Берліні):

Заснув забутий, тьмяний Кос-Арал,
Обв'язели мертво на човнах вітрила.
Мовчить земля, немов німа могила.
Казарми сплять. Землі сіріє вал.

Поет спинився. Громи, бурі, шал —
Бунтує в грудях титанічна сила:
Ні, ні! Не зломлять! Не приспить
могила
Любов до пісні, до людей, до рал.

Згадаймо тут про зворушливі рядки з поеми „Прокляті роки” передчасно погаслого поета високої культури, Юрія Клєна, у яких розповідається, як у льохах ЧК (себто НКВД), большевицької політичної поліції) в Полтаві мучились українці—в'язні. Там на стінах були написи: „Чекаю розстрілу. Петро Палій” або: „Сьогодні вмру за тебе, мій народі”... І ось там, розповідає поет, коли здавалося, що все вже втрачене—гурт українців на злість чекістів співав пісень. Яких пісень? Цитую уривок з „Проклятих років”:

Здавалось, ось спадала з душ кора
І сріблилася біла деревина,
Коли мов грім лунало „Не пора”,
І в такт здригалися в'язничні стіни.
Та завжди вправи ті, мов чорним
квітом,
Урочисто кінчали „Заповітом”.

Так всюди українській людині, в журбі й горі, як і в радості—допомагає Тарас Шевченко.

Заледве втихли канонади другої світової війни—українські поети-емігранти знову звертаються до теми Шевченка. Батьківщина опинилася в московській неволі, але вільні сини України знову будуть змагатися за неї, знову звертаються до Шевченка, до того, хто сказав: „Караюсь, мучуся, але не каюсь” і також славновісне: „Борітеся—поборете, вам Бог помагає”. У 1946 році Яр Славутич, опинившись у не надто привітних, але вже завдяки американській армії—вільних казармах Авґсбурґу в Баварії, написав сонет „Аральська ніч”, що ввійшов у збірку „Гомін віків”:

Пашить жаротою аральська ніч,
Гнітить горбами жовтої пустелі,
А він мовчить у каторжній шинелі,
З Волосожаром ставши віч-на-віч.
Сумних киргизів примовкає річ,
Поймає темінь їх рідкі оселі,
Але Тарас не хилисть до постелі
Важких од муштри, нездоланих пліч.

Іде в шатро, щоб варта не почувала,
Допізна палить лійові свічки,
Що родять блиски на рушничних
дулах.

„О краю рідний, Дніпре мій рвучкий!”
Зідхне з жури, малюючи піски
Й розбиті громом корчі саксаула.

Хто ж не сумував з-поміж нас у тих баварських казармах — у тузі за Рідним Краєм, впарі з вічним Шевченком? Але на зміну природному виявові смутку приходили й інші почуття, інші думки, загоралася віра і — через активну працю — багато духовних синів і дочок Шевченка за кордоном активно її здійснюють далі й далі. Рано і трагічно загинув у баварських Альпах після війни поет Андрій Гарасевич. Він залишив нам повні напруги рядки, що довго-довго житимуть з нами. Ось ця поезія:

ТАРАСОВА НІЧ

Над покореним степом ще північ повзе,
Гайвороштя кружляє крізь хмари...
І за краплею крапля паде в чорнозем,
Й виростають із крапель заграви.

Руки сковані путами, зціплений жак,
Сходять кров'ю роз'ягрені рапи.
І про волю, що стане на вістрі ножа,
Снуть самотня могила під Каневом.

Хай сторожать її, хай стріляють
з рушниць!
(Мабуть чують, що час їхній вибив!)
Бо жорстоким століттям напружена
міць
Вже від болю не вдержиться, вибухне!

І з розкованим ревом — мотор і мотор
Ген — на північ закрутить півколо...
І дрижатиме пустка від наших когорт,
І блищатиме віддаль від шоломів.

Минула війна. Розпочався затяжний і непевний мир... Затяглася в невідоме і наша мандрівка світами. Але для вірних Шевченковим заповітам — ця мандрівка в ім'я волі й щастя України. Не вдаючись тут в аналізу мистецьких якостей того чи іншого твору, присвяченого Шевченкові, зачитуємо декілька віршів, написаних незадовго перед 150-ими роковинами народження нашого національного Пророка. Петро Кізко (тепер у Західній Німеччині) у вірші „Шевченко йде” малює образ Поета, що сам ламає каміння власного пам'ятника у Москві і йде, як буря, по Московії...

Ніщо душі живої не скус
І духа велета не здушить!
Шевченко йде... Живий, як був і є,
Тюрму ламас, рве і крушить.
Іде співець, спаситель і пророк,
Як втілення змагань народу.
І кожний велета могутній крок
Зближає світло і свободу...

У вірші Юрія Буряківця, який живе у ЗДА, Тарас Шевченко сходить також з п'єдесталу, але не в Москві, а в столиці України. Як не зійти, коли до пам'ятника підходить напівбожевільна від горя жінка: повернувшись із сибірського заслання, вона плете вінки, тужить за замученими в НКВД синами. Цитую уривок „З п'єдесталу”:

... Сіра мла
Покрила горем удовиний світ.
І в ніч, як буря розливала шал,
Пішов Тарас по Києву, і тіль,
Лишивши спохмурнілий п'єдестал,
Пішла за ним до монастирських стін.
І стало боляче йому за люд
У Придніпров'ї, що його слова
Забув серед зневіри і облуд...
І никла в парку в жалощах трава.
Та все ж надія тліла у співця,
Що сонце встане, землю звеселить,
Щоб не було тій радості кінця,
Що з роду переходитиме в рід.

І зпову в тому парку жовтий лист
Знайшов у павутинні свій причал.
А він стоїть і дивиться за міст,
Плащем накривши сірий п'єдестал.

Окремо треба б розглядати складний ритмічно, навантажений думкою довший вірш Вадима Лесича „Смерть Шевченка”, написаний 1960 року в Нью Йорку. В його Шевченка — „козачий степ заклекотів у грудях”, його Поет — „не чернець і не кобзар”, це „самотній велетень” на всі часи, який у чужому Петербурзі — цитую кінцівку, —

лиш припав до нього мандрівник
крилатий —
велетнем самотнім — на усі часи, —
І лиш чув крізь тихнучий шум
далечіні
— матері своєї колісковий спів,
і примкнувши очі, тихий і спокійний,
колисачці вслід — він хмаркою поплив.

Прегарну поезію про Тараса Шевченка, з рідкісно-вдалою алітерацією,

написав Святослав Гординський. З-над берегів Гудсону, де неподалік височить статуя „Свободи”, аж над береги дорогої для кожного українця ріки—на береги Дніпра, до святого місця, що зветься Канів, линуть оці схвильовані рядки:

Ось гора, від гір найвищих вища.
Він там снить про судній день розправ.
Десь далеко грім зарокотав,
Аж проймає всіх живущих дрозж,
Буде буря, буйний вітер свище,
Где дерева, строїть струни трав;

Це він, віщий, далі пісню творить,
Клекотить, прокльонами говорить,
Аж проймає всіх живущих дрозж,
Нетерплячий, гнівний, з Богом
спорить,
Він, що словом все почав також.

Зворушливо написала поетеса Ганна Черинь декілька поезій про Т. Шевченка. Ось один з її найновіших творів на цю тему:

ПАМ'ЯТНИК

Звершилося.
Прорвавши перепони,
З любови й віри
зроджена зоря,
Нам сяє над столичним
Вашингтоном
Надхпена, юна постать
Кобзаря.

Ми, нарід Твій,
у цій країні волі
Тебе звеличили,
свого творця,
У бронзу виливши
печаль свою і болі,
І сподіванням сповнені серця.

Твоя міцна, велична
й горда постать
Нас піднімас на рішучий зрив,
Щоб вільні крила так,
як Ти, розпростатъ,
Щоб, як Тебе,
нас ворог не скорив,

Щоб нарід Твій
на волно вийшов з тюрем,
Як вирваний з кайданів
Прометей.

Щоб піднялась велика,
творча буря,
Що замисли ворожі розмете.

І вщент розірве
прапори червоні,
Щоб Заповіту справдився
закоп.
Вже с Тарас Шевченко
в Вашингтоні,
І в Києві ще буде
Вашингтон.

Тараса Шевченка, як загальнолюдського поета свободи і справедливості, вітає за океаном автор цих рядків:

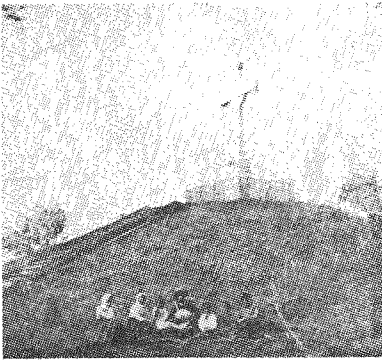
ВЕСЕЛИМ ДЗВОНОМ...

Веселим дзвоном вод весняних
Під неба вольного покров
Із-за морів, з-за океанів
До нас ти з березнем прийшов.
Розквітло місто — хоч із криці,
Усі серця — у „Заповіт”,
І перелетні волі птиці
Крильми благословляють світ!
Ти гордо йдеш по всій плянеті,
Йдеш без паспортів і віз,
Бо ти людей собі, поете,
Обрав за паспорт і девіз!
Твій шлях не згасне, не схолоне,
Бо серце світу в ньому є:
Від Києва до Вашингтону
Надії райдуга встас;
Надії райдуга крилата,
Що, наче снігу на ріллі, —
Врага не стане, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі!

Такий наш безсмертний Тарас Шевченко: гнівний і люблячий, могутній — і ніжний, але понад усе—відданий своєму народові, своїй Батьківщині і через неї, в проєкції—усім людям світу, які прагнуть, щоб були „люди на землі”. І таким, з більшим чи меншим успіхом, оспівали й оспівують його українські поети за кордоном, називаючи великого Шевченка своїм прапором.

Якому поетові у світовій історії дав народ таке найвище ім'я?

Тарасова гора була в небезпеці

Олекса Кобець

(СПОГАД)

ПРОТАШОВАНИЙ на правому, гористому березі Дніпра, Канів славився літніми (в червні) величезними зливами, що, спливаючи з гір до Дніпра, нищили багато людських земель, прорізували нові, глибокі яри. Це звалось „тучами”. Кожна така „туча” завдавала населенню багато матеріальної шкоди. Могутні хвилі „тучі” забирали по дорозі хлівці, стайні, цілі хати, і все це зносили і розпорочували геть вздовж Дніпра.

Року 1912 стало відомо, що „тучі” загрожують знести в Дніпрову долину і Тарасову Гору, разом з священною могилою Т. Г. Шевченка.

Боротися з руйницькою роботою „туч”, зміцнювати уже прориті провалля-яри і укріпляти їх насадженням дерев було покликане місцеве повітове земство—організація для за-

хисту економічних інтересів населення. Це був один із обов’язків земства.

В Канівській повітовій земській управі був гурток свідомих українських інтелігентів—майже всі вони тим чи іншим способом царською поліцією були репресовані за політичні переконання: там працювали Григорій Петрович Варавва, Яким Павлович Ярмолаєв, Сергій Демидович Шапран, Василь Іванович Пустовійт,—і то вони перші заалармували голову земства—Бориса Олександровича Беренговича. Це був вийняtkово молодий, бо всього 28-річний, високоосвічений (три факультети університетів), дуже багатий поміщик Канівського повіту, а поза тим—людина поступових, ліберальних поглядів.

Коли йому сповістили, що може ще одна чи дві чергові „тучі” можуть

змити всю Тарасову Гору, він прийняв це близько до серця.

На найближчих осінніх зборах повітового земства, 1912 року, п. Беренгович виступив з доповіддю—де було докладно змальовано становище Тарасової Гори і загроза могили „нашого малоруського писателя Тараса Шевченка”. Домагався негайного схвалення запобіжних заходів, щоб не допустити до руїни цього історичного місця. У своїй доповіді він не шкодував шанобливих висловів на адресу Тараса Шевченка, його культурницьких вкладів у життя країни.

Земські „гласні”, вибрані за цenzовим принципом, склалися переважно з поважніших і найзнатніших мешканців повіту: князя Лопухина-Демидова, великих поміщиків Зноско-Боровського, Остапенків, Ю. Кістяковського, одного священника та багатьох заможних господарів. У вирішенні всяких справ, зв'язаних з бюджетними витратами, голосування відбувалося так, що селянська група „гласних”, що їх було дванадцять і були вони всі, за пізнішою кваліфікацією теперішнього комуністичного уряду на Україні, „куркулями”, завжди вирішала своїм одностайним голосуванням справу в той чи інший бік. Про це дбав їхній духовий вождь, священник із Богуслава, москаль і дуже лютий чорносотенець. На жаль, прізвище його я забув. Щоразу, коли доходило до голосування, а голосували там вставанням „за”, сидінням „проти”,—він, як вправний диригент, подавав знак рукою, і вся підлегла йому група „гласних” автоматично підводилась, коли треба було схвалити якесь рішення або непорушним камінням сиділа, коли якийсь проєкт батюшці-москалеві не подобався.

Доповідь п. Беренговича про те, що треба негайно, поза всякими цергми, укріпити і заліснити Чернечу Гору і на це витратити 1000 карбованців земських грошей, викликала на зємських зборах гарячі дебати. На диво, навіть такі великі поміщики, як Юлій Кістяковський, пропозицію пана Беренговича гаряче підтримували.

Картали тих, хто виступав проти, за некультурність, за непошану вікових традицій народу, за недбальство в такій, як він казав, високозначущій справі. Люто виступав проти проєкту голова Київського губерніяльного земства Михайло Суковкін, що від нього та від його рідного брата—тодішнього київського генерал-губернатора Суковкіна—залежало остаточне затвердження чи відкинення тієї чи іншої постанови земських зборів. Наскрізь сивий, із жовтими підпухлими щоками, які разом з губами, що вибрикували слину в час промови, підсилювали ворожість промовця до опонента, він напався на автора проєкту пана Беренговича з усією лайливістю, яку тільки й можна уявити собі з боку яскраво окресленого національного ворога України. В його промові було на адресу пана Беренговича всього, чим тільки можна було уціпнути противника на трибуні в той час: і сепаратизм, і мазепиство, і гайдмаччина...

З завмиранням серця я секретарював на зборах і майже стенографічно всі виступи записував, оскільки міг пильно, стежив за враженням, що справляли, особливо на групу селян—„гласних”, такі ворожі Шевченкові і взагалі українській справі, виступи.

І з глибокою втіхою переконувався, що всі дванадцять „гласних”—селян сиділи з поблідлими обличчями, всі суворі, всі глибоко задумані. В їхньому ряду не знаходив собі спокою їх провідник, москаль-священник із Богуслава. Він метушився, старався привертати увагу своїх підопічних до особливо гострих заяв Суковкіна про асигнування грошей на впорядкування Гори і Шевченкової могили. І на своє глибоке задоволення, я помічав, що в даному, може єдиному, випадку за кілька років праці в земстві, селяни - „гласні” були не з священником.

Закінчив свою погромну промову голова губерніяльного земства Суковкін просто лайкою на адресу пана Беренговича: „Ето, ето, чорт знает, что, ето мальчишество с вашей стороны!”

Беренгович навіть не мінявся на обличчі, тримався спокійно, гордо, в глибокому переконанні про свою правоту.

І треба було бачити, як відбулось голосування! Хто за проєкт—встає, хто проти—сидить. Коли стало до голосування, першою—як один—встала селянська група—дванадцять, що, як уже згадувалося, своєю одностайністю завжди рішала в користь справи. Богуславський „гласний”, на вигляд усіх дванадцятьох своїх „однодумців”, що як свічки, раптом повставали—за, просто оскаженив. Він хапав ближчих за руки, намагаючись їх посадити, до всіх жестикулював, корчив загрозові міни, а сам сидів—проти.

Нічого йому не допомогло. За проєкт висловилася велика більшість „прогресивних”, серед яких було й багато поміщиків, а дванадцять селян остаточно довершили перемогу. Доповідь пана Беренговича була схвалена, 1000 карбованців на заліснення гори-яру асигновано, і висловлено побажання, щоб проєкт був здійснений негайно.

Але до „негайного” здійснення було ще далеко. По дорозі були ще дві інстанції, що мусіли затвердити постанову місцевих земських зборів на до-

повідь Беренговича: голова губерніяльної земської управи, отой самий Суковкін, що закидав п. Беренговичу і мазепинство, і всякі інші найсмертельніші в тодішніх обставинах гріхи, і другий Суковкін—його брат, генерал-губернатор, що йому належало висловлюючись сучасною мовою, право вета на всі ухвали всіх земських зборів.

І в наслідку, обидві ті інстанції висловилися проти врятування від небезпеки могили Шевченка, і заборонили витрачати асигновані на це гроші.

Симпатичного голову Канівської повітової земської управи, Бориса Олександровича Беренговича, розпорядженням генерал-губернатора Суковкіна, з посади було знято, хоч це посада й була виборна.

Як не дійшло до розвалу гори, про це могли б розповісти люди, що живуть поблизу і навколо гори: вони багато сили й праці поклали на добровільне укріплення глибокого провалля на південь від могили, з боку села Пекарі. І тим відсунули на якийсь час велику загрозу для святого всієї України місця спочинку Т. Г. Шевченка.

ТАРАСОВА ПІСНЯ

Написав Іцик Феффер (1900-1952)

*Ненависти й любови
Учились ми у тих,
Хто нам засіяв зорі
Серед густої тьми.*

*В моїм містечку Шполі,
В тяжкий для мене час,
Нераз приносив вітиху
Мені тоді Тарас.*

*Коли ж неправду бачив,
Робивсь я сам не свій*

*І шепотів, мов клятву,
Вірш гнівний Теїй:*

*Великій правді пісню,
Народний гимн,
Його ти не підміниш
Нічим другим.*

*Тебе ношу, Тарасе,
Як світло у птьмі,
Твої слова, як сонце,
Дають тепло мені.*

Переклав із ідиш Н. Кулешів

Як врятувався "Полтавський" Шевченко

Ярослав Курдюк

ПЕРЕД мною світлина пам'ятника Тараса Шевченка у Полтаві. Її привіз мені колись один знайомий, який саме повернувся з подорожі по Україні. А дорогий мені цей пам'ятник особливо тим, що під час другої світової війни мені вдалося врятувати його від знищення.

Ось так, примкнувши очі, здається мені, що в'їжджаю до міста Полтави — „українського самоцвіту“, від залізничної станції „Южна“ (Південна). Плоскою серпентиною підіймаюся під гору, де на самому вершку мріє і ніби посміхається „біла бесідка“. А довкруги неї, обкутані соковитою зеленню, білими разками попрілипали чепурні будиночки...

І хоч усе це було під час жорстокої війни, в якій моя дорога Батьківщина борсалася в судорогах терпіння і задихалася у димах пожеж, якраз саме тоді довелось побачити мені майже всі пам'ятки цієї історичної місцевості. Їхні назви говорять найкраще самі про себе: Полтава, з її славетними „Шведськими Полями“, „Гоголівська“ Диканька — Опішня з її найкращими керамічними виробами, Золотоноша, в якій ви почуєте чудову українську солов'їну мову, Миргород, Сорочинці, славні із своїх боїв — Котоп, Жовті Води, Батурин, Умань... А там Чернігів, Чигирин, Черкаси і

найбільша українська національна святість — Канів. Мабуть немає нікого з українців, який, піднявшись на Тарасову Могилу, не обтер би сльози, не знаючи навіть чому?... Стоячи, скупчившись мовчки, може тоді вперше зрозумієте повністю силу Шевченкового „Заповіту“ і віщо-пророчу могутність його „Кобзаря“...

А з тих менших місцевостей ви потрапляєте у спогадах до таких велетенів, як наша золотOVERXA столиця Київ, індустриальний Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, чи приморська красуня Одеса.

Так, це було в той жорстокий час, коли два зайди, один зі сходу а другий із заходу, кривавились на нашій землі в бою один проти одного, щоб заволодіти багатствами і хлібом України. Влада одного цивілізованого Джінгізхана відходила на схід, в тому напрямі, звідки вона прибилася та поневолила мою Вітчизну тому сотні літ, — а другий, озвірілий Тевтон, закутий у крицю танків і машин, намагався наздігнати його і зайняти його місце...

Не зважаючи на велетенське знищення, що перекотилося через Україну, впарі з тим відчувалося якесь начебто несподіване пробудження і оновлення.

Услід за фронтом, що перекочувався залізно-вогненим валом, неподолана моя Батьківщина починала себе упорядковувати. Населення нагадувало отих муравлів, які заметушилися біля частково розваленого мурашника і почали з якоюсь посиленою енергією направляти понищене, усувати і затирати всі познаки варварського комунізму. Тут і там, після довгих років мовчанки, — заграли перший раз дзвони. Це люди відновляли церкви і храми. Люди викопували закопані роками дзвони, навіть і в десятки пудів. Затирали сліди всіх отих зненавиджених „клубів“, у яких після важкої праці зануджували їх трафаретними доповідями та на яких одноголосно ухвалювано нові кріпосницькі пляни, що витискали з людей рештки сили.

А найважливіше було те, що злітали з п'єдесталів стандартні пам'ятники-бовдури зненавидженого, кривавого дегенерата Сталіна і його попередника большевицького сизофреніка — Леніна. Менші пам'ятники люди перевертали голіруч. Більші і кріпші стягали на землю за допомогою тракторів, і з якоюсь невимовною люття розбивали їх на шматки, розкидали або звалювали в купи. Траплялися і випадки злосливої дотепності: в одному містечку я бачив пам'ятник Ленінові, якому відірвали голову і прив'язали, як торбину, дротами до плечей, а на руку почепили дошку з написом: „Забирайся зі своєю дурною головою у Москву”.

Важче було діло з дуже великими пам'ятниками. Їх розбивали і розривали окремі військові сапери-мінувальці. І саме на таку команду мінувальчиків, у складі дуже молодого лейтенанта і шістьох вояків я наткнувся коло пам'ятника Тарасові Шевченкові в Полтаві. Я саме повертався з Полтавського Музею, радісно вражений тим усім, що там побачив чи почув, від тодішнього директора, проф. Міщенка. Якраз ішов я в напрямі пам'ятника Тарасові Шевченкові, коли зирк: недалеко від пам'ятника зупинилось військове авто, а з нього висіли німецькі вояки, пішли в напрямі пам'ятника, почали його оглядати і вилазити на нього. Кожний мусить визнати, що пам'ятник Шевченкові в Полтаві — твір українського скульптора Івана Кавалерідзе, відомого кінорежисера, — своєрідний, він зовсім відмінний від своїх побратимів у Києві чи Харкові. На цьому пам'ятникові Шевченко зображений як справжній володар українських душ, який сидить на кубічних скелях і з якоюсь кам'яною повагою обдумує дальше долю свого поневоленого, але не подоланого краю. Він по своїй композиції пригадує в дечому пам'ятник президентові Лінкольнові у Вашингтоні.

— Що ви хочете робити з цим пам'ятником? — запитую, звертаючись

до молодого лейтенанта, у якого засіялися вуса.

— Was?! — Їх габе бэфель...
Що? Я маю наказ розсадити оцього проклятого Леніна.

— Та це ж не Ленін, — виясню старшині, — а найбільший український поет, Шевченко.

— Який там український поет Шевченко? Голова у нього лиса, вуса... Я вже не один пам'ятник Леніна перевернув! — підніс чванькувато голос молодик.

— Але ж ви не дивіться тільки на лису голову! Гляньте на довжелезні вуса. У Леніна вони короткі, підстрижені, а в Шевченка довгі та пушисті.

— Е, що там довгі вуса, — горіжитьесь молодий офіцер. — Не стриг їх довший час цей большевицький голомозник, от і вирости. А може не мав ножниць, бо в Росії такі речі, як ножниці і бритва це люксус, — намагався перейти на веселій і кепкуватий тон.

— О, ні, цього ви таки не зробіте, — кажу цьому впертюхові. — Ви знаєте, що Шевченкові пам'ятники слід зберегти і для цього є окремий наказ Військового Головного Командування. А зрештою, — мінуйте. Але я їду негайно і пожалює на вас армійському Головному Командуванню. — І показав йому рукою в напрямі Кадетського Корпусу, де воно тоді містилось. Ви напевне чули, — продовжував я — про ад'ютанта головного командувача, майора З... — Отож, йому я передам на вас скаргу.

Почувши прізвище цього загально відомого майора, я помітив, що мій лейтенант трохи спантеличився. І раптом скомандував: — Злазьте з пам'ятника. Припиніть роботу, а я піду і виясню справу з цим пам'ятником.

І ми пішли та справу вияснили.

Від одного з чергових офіцерів лейтенант довідався, що пам'ятників Шевченка не слід нищити і зачитував йому про це наказ Головного Командування, — і новий окупант не наважувався руйнувати святість. А відносно пам'ятника виявилось, що це

Кобзар на Дніпровій кручі. — Картина В. Задорожного

таки пам'ятник Т. Шевченкові, а не Лєнінові.

Ляйтенант попрохав у чергового офіцера пробачення, а до мене звернувся з подякою, що я заощадив йому труду, а може й неприємних наслідків.

— А ви знаєте, що це мало бути одно з передостанніх мінувань на території України? — запитав офіцер, всідаючи в авто.

— Так?...

Я перевів розмову на іншу тему і ми розсталися відносно по-доброму. Але там, під пам'ятником Шевченкові, я мало не скочив йому до горлянки.

Та найважливіше і дивне в тому одне: що підказало мені підійти саме

в тому моменті до пам'ятника, коло якого я проходив не раз і не звертав особливо уваги, коли там крутилися якісь вояки, від яких тоді роїлося в Полтаві? Після того випадку цей пам'ятник став мені якимсь дивно „ближчим”...

Скільки разів не проходив я коло нього, завжди зупинявся на довшу хвилину і сьогодні, коли пишу ці рядки — глибоко зворушений... Зворушений спогадами про мою, ніколи і нічим не заступиму Батьківщину, про її „серце” — Полтаву і тим, що прислужився цьому незабутньому містові збереженням пам'ятника нашого Все-народного Пророка, Тараса Григоровича Шевченка...

ВПЛИВ СТАНУ ЗДОРОВ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ЙОГО ТВОРЧІСТЬ

Сосерія Парфанович

ЛЮДИ реагують на хвороби однаково: страждають, скаржаться, вимагають уваги й співчуття від оточення. Вони кидають працю, найчастіше стаються бездільні та зовсім пасивні. Дехто виконує працю, але в найменшому обсязі, аби заробити на життя.

Визначні люди, а саме творці — реагують по-різному. Дехто з них справді кидає творчу працю і стає звичайною хворою людиною під опікою родини. Та зовсім інакше реагують ті, які вносять чи внесли в людську культуру великі вклади, якраз у висліді боротьби з лихом. Згадаю тільки Лесю Українку — типового борця і з хворобою, і взагалі в літературній тематиці. Це письменниця-криця, з якої хвороба змогла викрешувати іскри й вогонь, але не сльози. Згадаю і Франка, який творив у останній стадії свого життя спаралізований, повільно вмираючи. Не згадуватиму тут гнів-мистців інших народів з різних ділянок мистецтва чи науки. Їх багато і всіх не перелічиш. Доволі згадати геніального композитора Бетговена: зовсім глухий упродовж 30 літ, він створив Дев'яту симфонію та ще за рік перед смертю — два струнні квартети. Бах осліп на рік перед смертю, але komponував, диктуючи, до самого кінця. Моцарт був прив'язаний до ліжка згубною, гарячковою

хворобою, але komponував. Яскравим прикладом у наш час може послужити Гемінгвей, котрий писав навіть тоді, коли злоякісна пухлина винищувала його тіло; писав стоячи, коли в спині гніздився і пустошив її пістр'як. І то до останнього, трагічного кінця. Мир страдникам-творцям.

А тепер розгляньмо велику постать — геніального поета Тараса Шевченка —, щоб довідатись про вплив здоров'я чи хворіб на його творчість, на його психіку й усе життя.

У цілій психічній структурі цього великого творця впадає в вічі велика емоціональність. Правда: вразливість прикметна всім творцям. Без яскравого сприймання та гострого, своєрідного реагування на події і прояви життя не можна собі уявити творчості. Те, що сприймає творець, має завжди йому тільки питомий кольорит, його він сприймає і розробляє у своїй нервовій системі, та повертає вже як свій власний, непідмінний твір. Велика його частина має джерело в емоційності.

У Т. Шевченка емоційність домінує понад усіма іншими складниками його творчого процесу. Її тон в основному депресивний. Смуток, туга, сльози, скарги, співчуття. Величезна чуттєвість, можна навіть сказати сентименталізм. Від них і починається його віршування: „Мені тринадцятий

Тарас Шевченко. — Портрет роботи М. Божія

минало"... — хоч як любо було поетові спочатку, всеж швидко милий настрій минає і „хлинули сльози, тяжкії сльози"... Дівчина співає собі, „стоя під вербою", про сироту, а він: „І я заплакав; жаль малому було сіроми-сироти."

Багато сліз продовж усієї творчості і всього життя. Звичайно, обставини, серед яких зріє і жив опісля вже на засланні, спонукали поета до суму й сліз. Але, безумовне й те, що чутливість — складова його психічної структури. Цікаве, що вона погоджується якимсь способом із „жвавістю, непосидючістю", як свідчила його старша сестра. Що ще важливіше: обидві складові вповні виявляються вже під час життя Т. Шевченка на волі. Візьмім хочби „Думи мої", написані в 1839 році в Петербурзі, коли Шевченко, визволений з кріпацтва,

цілим еством кинувся пити волю, вчитися улюбленого мистецтва, дружити і знаходити прекрасних людей. Тоді він пише: „Бо вас лихо на сміх на світ породило, поливали сльози. Чом не затопили, не винесли в море, не розмили в полі? Не питали б люди, що в мене болить? Не питали б, за що проклинаю долю, чого світом нуджу?"... І далі до тих дум: „Чи заплаче серце одно на всім світі, як я з вами плакав?" Вкінці посилає їх в Україну, а сам: „А я тут загину." Це в місті, де була Академія, яку обожнював.

Правда, багато чуття і глибоку депресію може викликати доля України і недоля її людей. І викликає. Над одним і другим боліє і страждає Шевченко. Недолю України і неволю її люду оспіває в усіх творах і в них часто переплітається сумовита чутли-

вість з високими тонами: прокльони, погрози, віщування воскресіння України. В різних поезіях вони, вийшовши з депресивного тону, набирають емоційної сили і доходять до найбільших висот у „Сні”, „Розритій могилі”, „Великому льосі”, опісля вже на засланні — в „Мені однаково” чи „Згадайте, братія”.

Депресивний тон питомий творчості Шевченка. Нас може дивувати, що, маючи 31 рік, цей молодий здоровий чоловік пише „Заповіт”. Вправді там про заклик до боротьби за волю України — одно з найбільше патетичних місць. Але і про смерть він до того і опісля так часто пише. За несповна два роки написав „Косаря”, де головною постаттю й темою є смерть. Щоправда, писав у тюрмі-казематі, але в розквіті сил.

Доля України, її людей, його доля — головні джерела Шевченківської чуттєвості. Але м'який, співчутливий тон панує всюди: в першу чергу до кріпаків, до дівчат, обдурених москалями, покривджених паничами, або покинутих любим. Вкінці й сам поет помічає, що надто вже багато черпає з цієї тематики і пише звертаючись до музи в „Царях”:

Бо, як по-правді вам сказати,
То дуже вже й мені самому
Обридли тії мужики
Та паличі та покритки . . .

Поезії, створені на засланні, повні співчуття до власної важкої долі та долі усіх обездолених. Та, можна сказати, що цей сум є більше зрезигнований, емоційність дещо слабша і від того ці твори більше зрілі. Туга за батьківщиною — домінуючий у них тон.

Виринає питання: чи ця м'якість, чуттєвість Т. Шевченка вроджена, чи вона викликана обставинами життя? Безумовно, як кожна людина, і Шевченко приніс на світ частку того, що йому передали предки. Мабуть до них належить типовий сумовитий романтизм, прикметний нашому народові. І його співучість. Підносить їх опісля спосіб життя поета: неодруже-

ний, богомічне, неупорядковане життя, часом вживання алкоголю. І заслання.

І в другій ділянці чуттєвості домінує оцей тон — у його релігійності. Глибоко релігійний, він у багатьох творах молиться й взиває Бога, здається на його волю тощо. Але його тон підноситься головно тоді, коли йдеться про долю України, і доходить верха в богохуленні та суперечках. Тут Шевченко емоційно неопанований так, як і в відношенні до влади, до царату. Лас царів у багатьох творах, найгірше у поемі „Сон”. („У всякого своя доля”). Лас неперебірливими словами, вживаючи ряду зоологічних назв на колишніх царів та на пануючого. Там і опеньок, і чапля — на царицю, там і медвідь, і пузатий, і одутий, і кат, і кровопивця — на царя. Ясно, що навіть оправдуючи це поетичною мовою, ми дивуємось, як міг так лаятися поет. За це ж загрожувала — і в кожному, навіть сучасному режимі, грозять тяжкі кари, а тоді навіть кара смерті. Проте поет чи не знав цього, чи легковажив, чи його велика емоційність відкидала будь-які перестороги. За це й судили й карали Т. Шевченка.

Так отже, вертаючись до джерел емоційності: безумовно — це вже така особовість людини. Не даром же пише він Гоголю: „Ти смієшся, а я плачу”. У тих самих умовах, хоча не особистих, вони обидва реагують інакше. Шевченка цей плач і емоційність виносить на п'єдестал генія і полум'яного патріота, а про Гоголя — ще й досі йдуть суперечки: наш він чи не наш?

Скільки тут набутого — важко сказати. Розгляд цього питання і веде нас до ознайомлення із станом здоров'я Т. Шевченка.

Основою такого ознайомлення служить мені стаття д-ра Я. Хмілевського в „Лікарському Віснику” ч. 28 і 29, за 1963 рік.

Про спадковість він також пише, але твердження нічим необґрунтоване і неясне — це здогади так, його, як і інших біографів. Натомість багато

знаємо про хвороби Шевченка вже коли, був на волі. Перша з них, що могла відбитися якраз на його нервовій системі, це тяжка гарячкова хвороба, що тривала дві неділі і в більшості він був непритомний. Коли думати, що це був тиф, то легко припустити, що він наніс шкоди мозкові з його і так дуже лябильною конструкцією. Ось що про його психічний стан у ту пору, а був він дуже поганий, пише П. Зайцев (цитую за Хмільевським): „Шевченко, повернувшись одного разу додому від Брюлова, цілу добу плакав”.

Сошенко, великий його опікун і промотор у його звільненні, свідчив: „Стан душі Тарасової в той час був жахливий”, а Шевченко, згадуючи його у кн. Репніної, признає, що був близький самогубства. І то тоді, коли його приятелі заходились працювати для його визволення з кріпацтва.

Цитую далі Хмільевського: „З хвилиною звільнення з кріпацтва у Шевченка настає велика зміна. Сошенко згадує: „У той час він зовсім змінився. У нього вселився світський біс. Веде розкидливе життя. Його притягали усі спокуси й розваги столичного життя. Його друзі і він сам старались якнайвеселіше відзначити звільнення з кріпацтва. Прибувають щораз то нові знайомства, свіжі приятелі, тим більше, що якраз у той час припадає розцвіт другого його таланту — поезії. Це дає нагоду до нових щораз гучніших празникувань. Вино лилось річкою і ескапади в розвагових льокалях тривали цілі ночі”.

Так отже — яскравий перехід від сантимально-депресивного стану до гуляще-маніякального. Ці переходи яскраві й притаманні Шевченкові, навіть під час заслання. Але з них у поезію входить якраз отой, домінуючий, депресивний складник. По звільненні, коли прийшлося йому чекати в Нижньому Новгороді на дозвіл на приїзд до Петербургу, поет багато знайомиться, легко стоваришовується і знову веде життя собі питоме, богемічне. Як і досі, він і далі мріє про подружжя. Як і досі в багатьох

попередніх випадках — не має успіху у дівчат, у яких легко закохується. Бо, як бувало, часто — закохується невідповідно — молоденька 14 літня актриса Піунова, майже ще дитина, може служити прикладом. І опісля, вже на волі він, дослівно до останку, підшукує собі дружини. А був це час, коли він вернувся з заслання і, за словами Савича, був „жовто-зелений, у зморшках, худий... вбитий фізично і морально”. Саме, тоді він сватався до молоді Хариті Довгополенко, наймишки названого брата Вартоломія Шевченка. Але вона відмовилася йти „за пана та ще й старого. Викуплять — і закріпачать на все життя”, — сказала слушно. За нею йде ще й Ликера Полусмаківна, молода сільська дівчина. А це було вже в останніх днях його життя.

Мрія про одруження була правильною: добре подружжя могло було спасти поета від не одного зла, може й продовжити життя. Мріяв він теж про хутір на Україні, теж під кінець життя, з такою ж емоційністю, як і про подружжя. Очевидно, без успіху, хоч і гроші вже післав братові.

Не багато з того, що пережив, шукаючи пари, увійшло до його творчості. Як і замолоду, як і за кріпацтва, так і потім завжди був співчутливий до дівчат чи нещасливо одружених жінок, навіть коли вони були з аристократії, з панів („Княгиня”). Але вони самі, його любі майже не ввійшли до його творів поза листом — двома, що зовсім нічого не кажуть (з 1851 року, із заслання до Репніної). Де-не-де кине зідхання „Чи ми ще зійдемося? або „Чи впізнаш ти мене?” Та ще одна згадка про подруг дитячих літ, Оксану, і віршик до Ликери Полусмаківної. Для поета, який любився стільки разів, це неймовірно мало і без значення. Недостача еротичного первня в його творчості помітна і подекуди навіть ненормальна, бо ж це одна з головних пружин поетичної наснаги та ще в молодому віці. Правда: молодість Т. Шевченка з'їло кріпацтво, і з неї він не виніс багато спогадів про кохання. І сам

каже в поезії до А. Козачковського 1847):

Перелічу і дні і літа.
Кого я, де, коли любив?
Кому, яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі.

Неначе по лісу ходив,
А малась воля, малась сила,
Та силу позички зносили,
А воля в гостях упилась...

Стільки можна сказати про складові Шевченкової психіки, коли розглядати їх з боку психології і психопатології.

Сам же він, за словами-свідченнями приятелів і знайомих, був людиною, співчутливою, щирою. Сходячись із людьми, був спершу стриманий, але, пізнавши людину, ставав її незмінним приятелем а то й обожнювачем, як показує його відношення до Брюлова, Сошенка, Щепкіна, Козачковського й інших. Тоді ставав занадто довірливим і не було нічого, чого б не зробив для такої людини.

Повертаюся ще до стану здоров'я Т. Шевченка і впливу на його творчість.

Ще декілька разів він мав тяжку гарячкову хворобу, яку тогочасні лікарі означали як тиф. Їдучи на заслання, був кремезний, міцний. Очевидці казали, що його фізичний вигляд був причиною, чому віддали саме в салдати, як людину міцну й здорову. В той час не було ніяких проявів болячок, на які хворів 1843 р. під час перебування в Україні, про що не маємо точних даних. Та хвороба повторялася ще тричі, останній раз у Кос-Аральському форті. Шевченко називає ті болячки, получені з болями голови, „золотушними”. Перебуваючи на засланні, поет хворів на цингу (скорбут), поєднану з болями очей і зубів. На засланні кількома наворотами терпів і від ревматизму. Ця хвороба, мабуть і пошкодила його серце, від чого й помер згодом. Нудьгуючи за Кос-Аралом, вживає багато алкоголю, щоб приглушити нудьгу заслання та невдач, а підкреслених заборонаю писати й малювати. Хоча

все таки пише й малює, завдяки прихильному ставленні начальників, яких уміє прихилити, проте робить це більше або менше крадькома. Допомогає в цьому участь у виправах на Аральське озеро, береги якого малює. В таких випадках кращає і його психічний стан. Треба наголосити, що Т. Шевченко увесь час мав багато приятелів, навіть серед високопоставлених осіб, навіть генерал-губернатора Обручева, в домі якого часто перебував; серед офіцерів (командант Усков) та начальників. Був у поета вірний друг Бронислав Залеський (поляк), за посередництвом якого вдається Шевченкові продавати свої малюнки, особливо портрети. Коли б не туга за волею, життя поета не було б аж таке погане, тим більше, що користувався відносною свободою, жив не в казармі, а в приватній хатині, поміж досить освіченими людьми. Проте, і неволя, і туга за волею, за мистецтвом, і тривога за долю України з'їдали його. Цю тугу топив у горілці, що ще більше ушкоджувала його здоров'я.

Чи помітний тогочасний стан здоров'я на творах?

На 1847 рік припадає їх досить багато: „Княжна”, „НН” (двічі), „Сон”, „Іржавець”, „Чернець”, „Хустина”, „Козачковському” та багато менших, часто без заголовка. Їхня тематика особиста — нарікання на долю і туга, переважає баладово-розповідна форма. В особистих такий тон:

О, думи мої! О, славо злая!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся... але не каюсь!

Або:

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказати по-правді, не було.
Та всетаки якось жилось
Хоч на чужому та на полі,
Тепер же злої тії долі
Як Вога ждати довелось...

Такі вірші писав у Орській кріпості, і між ними невеличкі перлини як „Садок вишневий”, „Ой три шляхи широкії”, „Косар” тощо.

Ані в них, ані в писаних опісля 1848 в Кос-Аралі, тон не змінюється. Окрім неволі наче б нічого не долягало поетові А в іншому місці пояснює:

Мов за подушне, обступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь. Боже милий!
Де ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу, і пишу.
Віршую пищечком, грішу,
Бог зна колишній слухай!
В душі своїй перебираю
Та списую — щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу. Лютий злодій
Впирається таки, та й годі.

Не для людей, тієї слави,
Мерсжані та кучеряві
Оці вірші віршую я.
Для себе, братія моя!
Мені аж легшас в неволі,
Як я їх складаю.

Так було до 1849 чи 1850 року: списування бувальщини, релігійні мотиви, та особиста лірика. Потім його творчість зменшується. Чи її вичерпує-вбиває неволя, чи загострений режим, чи може фізичний стан поета: в 1854 р — один вірш, у 1857 „Неофіти” та „Юродивий”, у 1858 короткі „Муза”, „Слава” і „Сон”, у 1859 — „Подражанія”, з тематикою із Святого Письма, пристосованою до сучасності. Більшу поему „Марія” написав у 1860 р., коли неначебно підносився — декілька подражаній, молитов, короткі вірші з сентиментально-особистою лірикою, інші — з ніколи не вгасаючою лайкою на царів і в кінці, у 1861 році — остання поезія, без заголовку, назустріч смерті.

Чому приписати такий стан? Очевидно, і в нормальних умовах життя у не одного творця талант вичерпується, багато на старші роки перестають творити. Це, майже нормальне явище. Але ж Шевченко не був старим, він помер на 47 році життя, цебто у віці, у більшості людей позначеному великою продуктивністю. Життєві переходи, заслання, спосіб

життя і хвороби вбивали його, небувалий до того, талант. Довгі роки часткового мовчання, з того два останні вже навіть на волі — мабуть час, коли хвороба поступала й нищила творця. Хвороба печінки, довготривала й винищуюча, сама по собі не спричинює таких страждань. Але до неї долучилася застаріла хвороба серця і в кінці недомога, получена з водянкою, тобто загальними опухами. Від неї й помер наш Кобзар.

Твори останнього періоду позначені ще все ж таки особистою чуттєвістю, наріканням на долю, а з нею — на самоту. До кінця не залишас Т. Шевченка мрія про одруження та свій куток. Червоною ниткою снується у них доля України, вірніше її недоля, і безсила лють на царів. Аж дивно, що після таких тяжких кар Шевченко до кінця залишається незмінний, безстрашний. Такі вірші як „Чи буде суд? Чи буде кара Царям, царятям на землі? Чи буде правда між людьми?” — це ще одні з лагідніших. Серед тих випадів трапляється, однак, щораз частіше тон героїчний, такий питомий згодом Лесі Українці, як от в „Осії глава 14”:

... Брешуть боги,
Ті ідоли в чужих чертогах;
Скажи, що правда оживе,
Надхне, накличе, нажене
Не ветхее, не древле слово
Розглініне, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської...

Такий же малий, повний ненависти, віш „Хоча лежачого й не б'ють”, „Бували війни і військові свари”, із славнозвісним образом дуба, що падаючи „розстрожить трон, порве порфіру”. Це вже були лебедині пісні, але всюди у них віра, що „буде правда на землі”.

Сам Шевченко не скаржився на хвороби чи фізичні страждання. Мабуть психічні, душевні — загороджували дорогу звичайним болям малих людей. Навіть тоді, коли його серце минули болі, — а вони були, що

стверджували лікарі ще задовго до смерті, він пише:

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око
І серце жде чогось. Болить,
Болять і плаче, і не спить...

Т. Шевченко відносить ці болі до думок про волю, приспану царем Миколою, і закликає „Громадою обух сталить та добре вигострить сокиру”. Навіть у листах мало згадки про фізичні страждання, тільки в листі до Мокрицького з 24 лютого 1861 пише про двомісячну хворобу (насправді вона тривала роками), і висловлює сумнів, чим вона закінчиться. В останніх листах помітно поспіх, вони короткі і не одному він пише: „Мені ніколи” або „Я не здужаю”. В отих останніх часах поет склав „Южноруський Буквар” (вийшов в 1861 р.) і випустив нове видання „Кобзаря” вже цензуроване, в 1860 році. Їхнім поширенням, розпродажею був дуже за-

абсорбований. І тут помітний поспіх і нетерплячка, так, як і вкінці у справі закупу землі під хутір.

Про останні дні Тараса Шевченка збереглися докладні спостереження його приятелів і лікарів. Від січня 1861 року щораз зростаюча слабкість, пухлини і серцеві болі. Однак ще пише свої останні поезії. 25 лютого лікарі стверджують опух легенів. Поет прикований до ліжка, в сидячій позиції. Страждає від сильних болів у грудях. 26-го рано-вранці він устав, зійшов по сходах до майстерні, охнув і впав. Перестало битися його велике серце, і так не стало не старої ще людини, що могла б була при раціональному способі життя ще жити й творити довгі роки. Але він жив як йому відповідало, поради лікарів легковажив, а перед очима й уявою мав безталанну батьківщину і замучений нарід. За них страждав і болів більше, як від фізичних хворіб. І цих страждань повні його твори.

У К Р А Ї Н А

Написав Богдан Курилас

*Вечірні хвилі вод хлюпочуть в береги,
Вколисують до сну нагідки й кипариси.
Про тайну життя нашіптують іриси.
Про тьмяність людських журб, нестійкість і краси.*

*Чому тривога ця, чому дошкульність болю,
Чому непевність дня і ночі сліз зідхань?
Як розриви ядер твою терзають волю
Химери навісні загірних чарувань.*

*Невже у стравах всіх потрібний посмак тризни
І чуєшся завжди осіннім листом клена,
Хоч он кругом весна й снага була зелена?*

*Невмісне щастя нам так довго у житті,
Як довго в вольних народів гурті
Не мають прапори солодкої вітчизни.*

Лука Луцив

Слідами Стрільцької СЛАВИ

У 50-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Чи то в горах Карпатах веснянії води
Кришать скелі, розбивають колоди?
Чи то буйнокрилі вітри степовії
Снігові розкидають завії?
Ні, то Січові Стрільці,
Орли-сизокрильці
Гарматами орють, кулеметами сіють,
а шабляками косять,
Не дають пощади
І для себе пощади не просять,
Ворожі лави,
Як сухії трави,
Розкидають — розносять...

*Роман Купчинський:
Дума про Хведора Черника*

Романтика! — скаже висушений із
чуття політик, — нам нині не до ро-
мантики, коли існують атомові бомби,
які можуть знищити мільйони людей.
Так казали „розсудливі політики” і

в 1914-му році, коли 50 років тому в
українських селах і містах Західньої
України лунали пісні стрілецьких
відділів, які вишколовувалися на те,
щоб іти „у кривавий тан, визволяти
рідну Україну з московських кай-
дан”. Деякі „розумні” люди, дивлячи-
ся на ентузіязм юнаків, похитували
головами й казали.

— З мотикою на сонце! Це ж діти!
Коли побачать і пізнають, що воно
війна, як заграють їм скоростріли,
коли завиють біля них гарматні гра-
нати і засвищуть над головами шрап-
нелі, з плачем тікатимуть із поля
бою...

Та вже найближчі тижні показали,
що не мали слушности песимісти й
маловіри, бо Українські Січові Стріль-
ці сміливо йшли в бій із віковичним
ворогом України — московською ім-
перією, яка вирішила була 50 років
тому, здобути зброєю Західню Украї-
ну, в якій свобідніше міг розвиватися
український народ, в якій міг вільно
плекати свою традицію та старатися
про те, щоб „засісти в народів вольних

коли", як це віщував Іван Франко, і про що ціле своє життя мріяв Тарас Шевченко, який вірив, що „Встане України, світ правди засвітить, і поможуться на волі невольничі діти”.

Українські Січові Стрільці і Шевченко

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить!
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жити!

Іван Франко

Так сталося, що Роковини автора „Кобзаря” припадають в тому самому році, що й Українських Січових Стрільців. Це не тільки припадок, що в 1964-ому році український нарід у вільному світі відзначав 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка, і в цьому самому році вільні українці могли вшанувати Українських Січових Стрільців з їхнім 50-річчям.

Після трагічної битви під Полтавою Москва систематично йшла до того, щоб знищити самостійність українського народу, а пізніше російські імперіялісти заперечували навіть саме існування українського народу.

Та українське слово стануло на сторожі свого народу. Пригадав українську славу Іван Котляревський своєю „Енеїдою”, „Наталкою Полтавкою”. Виступив в обороні людської гідності українського селянина й селянства Григорій Квітка-Основ'яненко. Заговорив на західних українських землях о. Маркіян Шашкевич.

Та наймогутніше виступив в обороні поневоленого Москвою українського народу Тарас Шевченко. Він зворушив сумління українського народу, пригадав йому славу і волю, і закликав встати зі сну і „лютою вражою кров'ю окропити” волю України.

Українська молодь в Галичині вивчала Шевченкові твори не тільки розумом, але й серцем, так як їх творив автор „Кобзаря”. Молодь знала, що як довго українське козацтво зі зброєю в руках могло обороняти рід-

ний край, так довго Україна „панувала в широкому світі”. Це відкрив українському народові Т. Шевченко. Молодь уважала Шевченкові слова за заклик до дії, і так вона вступала в тіловиховні й пожежні організації „Січі” й „Соколи”, а також у „Пласт”, де найбільше можна було навчитися того чого треба при війську.

Товариство Січові Стрільці

На нас дивляться всі:
наш Хмельницький Богдан,
Дорошенко, Мазепа, Виговський,
Всі гетьмани за нас, всі криваві
від рац,
Гей, ляхи, і ти, царю московський!
Січ іде, Січ іде, стяг несе,
Україна встає, Україна гуде,
Україна клекоче, як море!

*Т. Ярославенко
В. Пачовський*

В 1913 році університетська молодь у Львові зорганізувалась вже в національній організації під назвою „Січові Стрільці”. Степан Ріпецький у своїй праці „Українське Січове Стрільцтво” пише про це так:

Із хвилиною зорганізування першого Т-ва Січових Стрільців у Львові 18-го березня 1913 року почала існувати та діяти на Українських землях незалежна, власна збройна сила. Це зовсім не обезцінює, ані не поменшує національно-державного значення передвсної формації Українських Січових Стрільців, — що вона була мала у відношенні до 35-мільйонного народу, що мала тільки найосновніші засоби модерного (тоді) війська та що не стояла під наказами власної державної влади. Це не вина УСС! (ст. 51).

Той сам автор на найближчій сторінці вірно стверджує, що Українські Січові Стрільці „були першою військовою формацією української нації після упадку української державної незалежності. Вони були виразниками стремлень і інтересів Української нації, повстали із мотивів боротьби за національну державність, опирали своє існування та організацію тільки на власних силах і засобах, а пра-

вильність та доцільність своїх плянів оправдали своєю кров'ю, пролитою в боях УСС і СС" (ст. 52).

Вибух першої світової війни

Іхав стрілець на війношкку,
Процав свою дівчиношкку;
Процай миленька, чорнобривенька,
Я йду в чужу стороношкку!

Стрілецька пісня

Т-во Січові Стрільці виникло, так сказати, кілька хвилин перед 12-ою годиною, бо вже в 1914-ому році вибухла перша світова війна, яка актуалізувала боротьбу за незалежність України.

28-го червня 1914 р. галицькі українці відзначали 100-річчя з дня народження Т. Шевченка великою маніфестацією у Львові, завершенням якої був величавий Здвиг „Січей” та „Соколів”, які гордо маршували вулицями княжого Львова на площу за містом, де відбулися вправи й пописи тисяч січовиків і соколів перед очима десятків тисяч присутніх українців із майже всіх місцевостей Галичини.

Під час вправ нагло на почесній трибуні встали зі своїх місць командант львівського корпусу австрійський генерал та всі інші достойники, й оркестра відіграла австрійський гімн. Пішла вістка між присутніми, що в Сараєві вбили австрійського наслідника престолу та його дружину.

Програму продовжували, і в ній виступили вперше публічно Січові Стрільці в одностроях та з крісами, виконавши бойову вправу на площі, при тім навіть стріляли сліпими кулями. Публіка була захоплена цим виступом — показом своєї рідної збройної сили. Та не було часу, щоб одушевлятися отим „гірничним зерном” української майбутньої армії, бо за місяць знялася хуртовина, яка вимагала не мрій і не самовдоволення з того, що є, а кликала всіх „у кривавий тан, визволяти рідну Україну з московських кайдан” на правду, а не тільки в піснях.

Генерал Мирон Тарнавський

„Гряде великий час, вибила слухна година!”

„Здіймається пожежа війни, в якій тріснуть кайдани, що давили поневолені народи. В сій пожежі кується будучність України”.

Мобілізаційний заклик Головної Української Ради у Львові

28-го липня Австро-Угорщина виповіла Сербії війну, і так почалася тоді війна, яка, в дійсності й досі триває, бо друга світова війна, що почалася в 1939-ому році, виникла тому, що після першої війни не вирішили багатьох справ, між якими була не вирішена і справа поневолення українського народу.

2-го серпня 1914 у Львові зорганізувалася Головна Українська Рада, до якої належали всі тодішні українські партії. Президію ГУР становили: д-р Кость Левицький — голова, Михайло Павлик і Микола Ганкевич — заступники голови і д-р Степан Баран — секретар.

Однодушним рішенням Головна Українська Рада з'єднала начальні

управи всіх тоді існуючих стрілецьких і руханкових організацій в Українську Боеву Управу. Таким чином УБУ стала єдиним проводом організації українських добровольців, які дістали назву Українських Січових Стрільців.

Головна Українська Рада була представником тих українців, які були під австрійською займанщиною. У Львові зорганізувався тоді Союз Визволення України, який репрезентував українців із російської займанщини. До Союзу Визволення України увійшли представники політичної еміграції з Росії, яка перебувала в той час в Австрії. СВУ — це була загальнонаціональна, безпартійна організація, яка діяла в імені українського народу в Росії. Союз Визволення України ставив собі ціллю розбити Росію і створити окремі національні держави, між ними й Україну.

В платформі СВУ читається так: „В Союзі репрезентовані всі політичні напрями, що стоять на становищі державної самостійності українського народу, а реалізацію своїх національно-політичних і економічних стремлень в даний момент зв'язують з розбиттям Росії у війні.

Національно-політичною платформою Союзу є державна самостійність України.

Одночасно зі збудованням самостійної української держави має бути переведена радикальна аграрна реформа на користь селянства. Є це основний економічний постулат Союзу Визволення України”.

Платформа кінчалася вірою в те, що „на руїнах російської імперії, цієї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна”.

Ці слова мали б прочитати ті всі чужинні політики, які й тепер бояться за те, щоб не розлетілася оця „тюрма народів”, тепер під червоними комуністичними володарями, — і не визволилися поневолені Москвою народи, між ними і український нарід.

За Союз Визволення України підписали були заклик „До громадської думки Європи” такі особи: В. Доро-

шенко, Д. Донцов, М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський, М. Залізняк і А. Жук.

Перша українська мобілізація

Ми йдемо в бій, земля дуднить
По згарищах руїни,
За рідний край, за нарід свій
За волю України.

Ми йдемо в бій, земля дуднить
Радіють гори, степи,
Бо нас у бій благословить
Могучий дух Мазепи!

Стрільцька пісня

Так, це дійсно в 1914 році нав'язано до того діла, яке не повелося було в 1709 році великому українському гетьманові Іванові Мазепі. Поет „Молодої Музи” Василь Пачовський у своїх драматичних творах „Сон української ночі” та „Сонце руїни” поетичним словом вичаровував славі картини боротьби українського народу за те, щоб скинути московське ярмо. Українська молодь в Західній Україні захоплювалася цими творами.

Львівські стрілецькі організації вже 30-го липня створили спільний мобілізаційний комітет, до якого ввійшли д-р Володимир Старосольський, Іван Чмола, Михайло Гаврилко (відомий різьбар із підросійської України, що жив на еміграції в Галичині), та Олена Степанівна. Та цей Комітет припинив свою працю, коли 6-го серпня 1914 Боева Управа з рамени Головної Української Ради почала займатися організацією української збройної сили.

Заклик Української Боевої Управи впав на родючий ґрунт. З усіх усюдів до міст і містечок маршувала українська молодь, щоб іти за духом Мазепи, щоб вибороти волю своєму народові, бо „не пора, не пора москалеві й ляхові служити”. Великий майстер українського слова Василь Стефаник в своєму оповіданні „Марія” змалював ці незабутні дні українського народу такими словами:

„Хоругви і прапори шелестіли над ними і гримів спів про Україну... Земля дудніла під довгими рядами, що співали січову пісню”.

Історик УСС, згаданий Степан Ріпецький, пише про цей ентузіазм української молоді:

„Були це молоді юнаки, багато з них 16-літні, які в своїх середньо-шкільних таємних кружках гаряче полюбили ідеї Шевченка і Франка.

Прибували вони тисячами на збірку, може і не усвідомляючи собі жаху війни; пішли на перший поклик, не приготувавшись, як треба, у далеку дорогу, із якої багато з них не вернулось. Незодягнені як слід, у подраному взутті, без наплечників, без грошей в кишені, невідготовані до воєнних трудів, часто проти волі батьків, без життєвого досвіду, — але багаті в безмежну любов до своєї поневоленої батьківщини та озброєні глибокою вірою в самостійну Україну, та з юнацьким рішенням і „готовістю полягти, щоб славу і волю і честь здобути Рідному Краєві”.

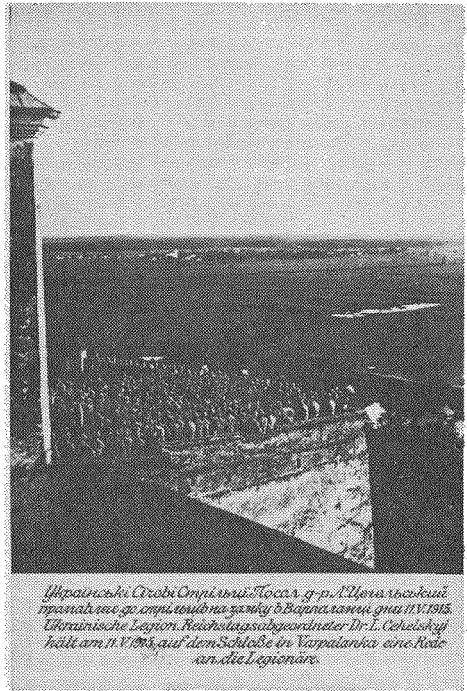
(ст. 72).
Добровольці збиралися в повітових містах, найбільше їх було у Львові. Це все було в серпні. Але вже при кінці цього місяця треба було думати про виїзд, бо московські війська зближались до Львова.

Стрільців було вже тисячі. Їх вишколовали всі ті, що мали якийнебудь вишкіл при австрійському війську, або при якійнебудь руханковій організації чи Пласті.

„Ой до Стрия доріженька, до Стрия, до Стрия”...

Таку пісню співали часто українські рекрути, покликувані до австрійської армії. Але ж в серпні 1914 року українські юнаки не нарікали на воєнну службу, вони добровільно маршували з усіх міст і містечок, а також і зі Львова до Стрия, щоб в тому місті зорганізуватися в збройну силу, яка протиставилася б тим полчищам російської царської армії, що заливала вже західно-українські землі.

Українські відділи співали давню козацьку пісню про того „Дорошенка,

Українські Січові Стрільці вояки в р. Шварцській прохідній до стійки на замку в Варпаланці дня 11.V.1915. Українische Legion Reichswehrsubordinierter Dr. L. Czechsky hielt am 11.V.1915, auf dem Schlosse in Warpalanka eine Rede an die Legionäre.

Українські Січові Стрільці на замку у Варпаланці (Закарпаття) дня 11 травня 1915 р. під час промови посла Лонгина Цегельського.

що вів своє військо, військо запорізьке хорошенько”. Вони величали того „Сагайдачного, що проміняв жінку за тютюн та люльку, необачний”.

В Стрії пережили УСС перший удар. Всіх було зголосилося понад 20,000, але австрійська команда під польським впливом погодилася тільки на те, щоб Український Легіон, — Українські Січові Стрільці, становили тільки 2,500, а решта мусіла вернутися додому, деколи вже під московську окупацію. Сьогодні важко зрозуміти, щоб хтось посилав ворогові здорових молодих людей, здібних до військової або якоїсь іншої оборонної служби... Але тоді, в 1914 році, думали австрійські політики та військовики давніми категоріями, ще з часів війни в 1866-му році...

Тоді в Стрії 1-го вересня перейшли УСС другу велику пробу. До того часу українське громадянство своїм коштом утримувало УСС. Тепер влас-

ні фонди вичерпалися, і зовсім логічно, що австрійська команда повинна була взяти на свій кошт тих, що йдуть боротися проти Росії, яка вже зайняла значні терени Галичини.

Але австрійська команда зажалала, щоб УСС склали присягу на вірність Австрії. УСС не хотіли цього зробити, та коли побачили, що без цього пропаде можливість зорганізувати свою українську збройну силу, стрілецький провід вирішив, щоб УСС склали присягу. Це сталося на луці в Стрії 3-го вересня 1914 р. Відобрав її відомий тоді народний діяч і композитор о. Остап Нижанківський.

І так від 3-го вересня 1914 УСС стали самостійною окремою формацією в австрійській армії, і мали свою українську команду назверх перед чужинцями, а в своїх душах мали думку про волю для України. Вони і далі співали пісню, якої навчилися на стрийським передмісті Лани про те, що „чогось наша слава Україна зажурилася”, і що вони „тую червону калину піднімуть та нашу славу України розвеселять”.

На Закарпатті

А як прийшла карта нарокувать,
Став я свого неня молити та благать:
Неню ж ти, мій неню, вчини мені волю,
Иди за мене служити на ту войну.

Лемківська пісня, яку співали УСС.

Зараз після присяги УСС виїхали зі Стрия на південь, за Карпати, до землі своїх „поранених” братів-закарпатських українців, які під малярським поневоленням майже втратили були національну свідомість, але зараз полюбили своїх рідних із північного боку Карпатських гір. УСС збиралися йти „визволяти своїх братів” за Збручем із московських кайдан, а тут, не минув ще і місяць, а вже треба було втікати перед московським ворогом. „Це був перший удар долі, перша велика невдача для УСС, що перекреслювала їхні сподівання й надії,” — пише згаданий історик УСС д-р Степан Ріпецький (ст. 80-81).

Та помиляється той автор, коли гадає таке: „Коли хтось говорить про стрілецький романтизм”, то він розпливсь безповоротно в дорозі УСС із Стрия на Закарпаття”. Сам він на цій же сторінці собі заперечує. Запереченням цього є і наведена на початку наших рядків дума Романа Купчинського про Федора Черника. Не соромімся романтизму, він вів і веде далі найвідважніших до боротьби за волю, і між ними був і славний англійський поет Байрон, який згинув в обороні грецької волі.

Романтиком був сотник Федір Черник, і четар Іван Болюх, і всі автори стрілецьких пісень, які стали тепер вже народними піснями, створивши нову стрілецьку добу в українській народній творчості.

Стрільці примістилися в двох українських селах коло Мукачева, в Страбичеві (по малярськи Мезете-ребеш) та Горонді. Тут аж можна було перевести організацію тих стрільців, що їх вибрали в Стрії. Зорганізовано два і півкуреня. Почався завзятий вишкіл, бо стрільці рвалися до бою, боячися, що війна може скінчитися, і не можна буде попасти на фронт!

Про це оповідає з гумором сотник Осип Навроцький, відомий серед стрільців „Юно”, і його оповідання зовсім не свідчить, що стрілецьтво позбулося „романтизму”. Романтизм — це захоплення якоюсь ідеєю так глибоко, що за неї легко складається в жертву своє життя. Романтизм — це не тільки зітхання і мрії, це й акція за здійснення цих мрій. Шевченко не тільки оплакував славу України, він одночасно закликав українців боротися за здійснення волі для України.

Вишкіл стрільців ішов швидким темпом, але що можна було вдіяти за два-три тижні. Не було нової системи крісів, так званих „манліхерів”, що мали магазинок на 5 набоїв, і стрільцям роздали старі кріси, так звані „веридлі”, що були ще з 1866-го року, і з яких можна було вистрілювати одну олив'яну кулю, яку треба

було по одній ладувати. До того ці кріси часто затиналися таки ще на площі вправ, і стрільці турбувалися, що то буде на полі бою, де треба буде вистрелити десятки, а може і сотки набоїв із гарячого кріса.

Стрільці не турбувалися своїм виглядом, вони склали самі про себе гумористичну пісню.

Машерують добровольці
через Мезстерсбеш.
Чи то банда, чи то військо,
ти піяк не розбереш.

Пізніший сотник О. Навроцький оповідає про те, як то він рвався на фронт, щоб ще захопити війну в дії.

„Першою пішла у бій сотня Осипа Семенюка. Другою була сотня Василя Дідушка. Я був у сотні Івана Чмоли. Та коли по Городні рознеслася вістка, що сотня Дідушка їде на фронт, нас кілька, четар В. Кучабський, четар О. Яримович, і я та ще дехто, загорілись „полум’ямим воєнним запалом” і бігом пігнали до сотні Дідушка голоситися. Ні сотник В. Дідушок, ні сотник Чмола не ставили тому нашому бажанню перешкод, лише від мене одного жадавав Дідушок, щоб я зрікся ранги десятника, бо в його сотні всі підстаршинські пости обсаджени. Через малу хвилю погодився я на це домагання, бо ж і відзнак десятника я ще не мав пришитих, їх не можна було ніде дістати”. („Український Голос”, Вінніпег, 2-го вересня, 1964).

Перша стрілецька кров, пролита за Україну

Слава, слава, отамане,
Гей ти батьку наш!
Ми з тобою на ворога
Підемо всі враз!

Стрілецька пісня

Так співали Українські Січові Стрільці, коли рвалися до бою за те, щоб здійснити ідеали Т. Шевченка та Івана Франка, який ще в 1883-му році у вірші: „Розвивайся, ти високий дубе” вірив в те, що

Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяна-річки
Одна пероздільна.

Поет запитував українців, „чи ще вони мало наслужились Москві і ляхові?” — і закликав „підніматись на святе діло”.

Відходить на фронт сотня В. Дідушка. Було це 10-го вересня 1914 року. Вона заїхала поїздом на стацію Воловець, а звідти відійшла до Нижніх Верецьких, де виконувала польову службу та докінчувала вишкіл.

За тиждень виїхала на фронт друга стрілецька сотня — сотника Семенюка, яка відійшла під Сянки. Там на фронті стрільці перейшли вишкіл стріляння, коли появилася перед ними ворог. Обидві сотні перебули бойове хрещення 27- і 28-го вересня, стримуючи до останніх можливостей великі московські сили. Про ці бої пише Ст. Ріпецький:

„Вперше від бою під Полтавою пролилась на історичнім побовищі світу — українська кров за Україну. Пролилась кров перших українських воєнків новітньої історії України — не за кого іншого, і не за ніщо інше, а тільки і єдино за Україну” (ст. 85).

Треба підкреслити, що ентузіязм і посвята УСС значила більше, як вишкіл австрійських відділів. УССтрільці дістали признання за ті перші бої під Сянками і Нижніми Верецькими, а командант сотні Дідушок і командант чети Левко Коберський здобули перші бойові відзначення.

На хрестах із призвищами стрільців, які перші пролили свою кров, були написи: „Впали за волю України!” Так тоді почалася українська війна проти Московщини, яка й досі триває.

Перша партизанка УСС у світовій стратегії

Схилилися дві черешні
Наліво й направо,
А на віттях вітер грає
Про стрілецьку славу.

Зі стрілецької пісні

Австрійська команда у вересні 1914 року впала була на оригінальну дум-

ку — зорганізувати в заплілі російських військ, що залили були вже тоді цілу Східню Галичину і перейшли були Сян, залишивши за собою перемиську твердиню, — партизанку.

Начальна Команда австрійської армії затвердила плян поділити кілька сотень УСС на відділи по 20 стрільців, які мали перейти через боеву лінію ворога і там на визначеній наперед трасі нищити ворожі обози, магазини та нападати на менші відділи російського війська.

Стрілецька Команда гостро запро-тестувала проти цього злочинного пляну, який розбивав єдність Українського Легіону УСС, що їх всього було тільки 2,500. Але протести нічого не помогли, і 26-го вересня три сотні УСС, всього 600 стрільців, між якими була і сотня Д. Вітовського, — поділено на 30 двадцятки. Командантами двадцятки були команданти сотень, чет і роїв.

Ці двадцятки найближчого ранку, це значить 27-го вересня, вирушили в оригінальний похід за російський фронт, який вже був недалеко від Волівця, звідки мали вирушити в Галичину.

Наказ — був наказом для УСС. Але ж вони, вийшовши з місця постою, вже найближчого дня натрапили на свою, а пізніше на ворожу бойову лінію, і, звичайно, разом із австрійськими відділами билися проти ворога, що старався пробитися через Карпати на Угорщину.

Але дві двадцятки так зручно маневрували на фронті, і між фронтами, що їм вдалося продертися через московську лінію та зайти однієї з Бескиди аж поза Дрогобич, а іншої двадцятці дійти в район Надвірної. Двадцятка, що зайшла аж поза Дрогобич, була під командою старшого десятника Гриця Іваненка. Сам командант занедужав, і залишився в якомусь гірському селі, але 12 осіб під проводом вістуну О. Б-ка перейшли Борислав і Дрогобич тоді, коли лінія була далеко в Карпатах, і то в пов-

ному озброєнні з крісами типу „верндля”. Кожний стрілець мав по 120 набоїв.

Участь УСС в жовтневій офензиві 1914 р.

Добровольці добре знають,
За що б'ються і вмирають!
Гей, гей, наші славні добровольці.

Стрілецька пісня

Австрійська команда побачила, що УСС — це дуже вартісна бойова одиниця, яка вела перед серед здеморалізованих постійним відворотом австрійських військових частин. Стягнуто всіх УСС за фронт, де переорганізовано Легіон 6-го жовтня, а 7-го жовтня перший курінь під командою отамана Гриця Коссака вислано на фронт. В тому курені були сотні: Барана, Букшованого, Дудинського та Івана Коссака. Ці сотні пішли в напрямі на Сколе, а півкурінь під командою д-ра Степана Шухевича від'їхав в напрямі на Турку. Тут були сотні Дмитра Вітовського і Будзиновського.

Австрійська команда почала тоді офензиву, щоб припинити московський наступ. Перший курінь брав участь в боях вже 8-го і 9-го жовтня. Воевний комунікат з 9-го жовтня повідомляв, що в „боях визначився також корпус українських добровольців”.

В історії УСС д-р Ст. Ріпецький написав про цю першу офензиву так: „В жовтневій офензиві австрійської армії в 1914 р. в напрямі Сколе — Стрий, Турка — Дрогобич — УСС беруть активну участь, відігравши в ній поважну роль, як авангард наступаючих бригад. Дня 13-го жовтня здобуває сотня Івана Коссака Козьову, а сотня Букшованого, розбивши загін козаків, доходить під Коростів. Дня 14-го жовтня УСС перші входять до міста Сколе. Дня 20-го жовтня, після боїв під Сільцем проти трьох сотень козаків, сотня І. Коссака входить першою до Дрогобича, його родинного міста.

В тому ж часі інші сотні УСС боронять міста Стрия, після стримання о-

фензиві та розпочатого відвороту австрійських військ. Зокрема визначилась сотня Дудинського, що, не зважаючи на значні втрати у людях, втрималась на позиції в бою під Добровлянами коло Стрия після відступу австрійських відділів. Своєю спокійною і відважною поставою УСС виказали тут знов свої вояцькі якості, якими вони не тільки дорівнювали, але навіть перевищували австрійські частини". (ст. 87).

24-го жовтня 1914 обидві сотні куреня Шухевича під проводом сот. Д. Вітовського боронили гору Кобилу на південний захід від Дрогобича, хоч австрійські відділи давно були відступили. Сотня мала великі втрати.

Сотню Семенюка австрійська команда приділили до IV Корпусу і вона воювала коло Старого Самбора, де під Лужком Горішнім відбивала ворожий наступ, сидючи в мокрих окопах. Вона мала 5 вбитих і 19 ранених. 28-го жовтня сотня Сроковського здобула від москалів гору Ключ коло Сколого, де втратила 13 вбитими і 14 раненими, між якими був і командант сотні. Сотні Дідущка і Дудинського звели успішні бої на горі Комарницьке під Синевідськом при кінці жовтня і на початку листопада.

Ми спинилися довше на цих перших боях УСС, бо це був перший спільний наступ УСС, хоч вони й діяли в окремих місцях. Це були немов польові маневри УСС, які перед тим не відбували ніяких спільних вправ у стрілянні, і то гострими набоями. Своім popisом на фронті УСС були несподіванкою навіть для українського політичного проводу, який гадав, що Український Легіон не буде воювати на фронті, тільки буде вжити до освідомлених цілей українського громадянства в Україні, бо всі вірили, що війна буде йти не на австрійській території, тільки на російській.

Легіон УСС відбув першу свою лекцію під свистом ворожих куль та гуком гармат. Цей перший „похід із гір Карпат" мав велике значення для дальшої історії УСС, хоч стрільці му-

Михайло Гайворонський
композитор стрілецьких пісень

сілі під натиском російської офензиві вернутися знов у глибину гір Карпат, де перебули першу военну зиму, і де загартувалися ідейно і фізично до дальших переможних боїв і походів аж на подільську рівнину, а згодом до золотоверхого Києва.

Зима в Карпатах

Не час, орле, горювати,
Глум забудь і біль;
Краще згинуть, як так жити,
В бій веди, у бій!

Стрілецька пісня

Після жовтневої офензиві почалася довша позиційна боротьба, під час якої не було більших рухів військ з обидвох сторін. УССтрільці під час тих зимових місяців виконували найважливіше завдання, бо були „оком і вухом" цілого фронту на цьому від-

тинку. Вони відбували довгі стежі, деколи аж в заплілля ворога, та стежили за тим, що діється на фронті і поза фронтом ворога.

Так надійшли перші Різдвяні Свята, які УСС відсвяткували вперше далеко від рідних, але в своїй стрілецькій громаді. Хоч УСС виконували службу в стежах, і хоч деколи мусили рятувати австрійський фронт, то все ж таки був ще і час під час позиційної війни на дискусії, в яких обговорювалося ідеологічні проблеми. „Незалежна українська самостійницька і державницька ідея знайшла свій виразний вияв у таборі УСС, в атмосфері вільної стрілецької думки та жертвенної боротьби. Українські Січові Стрільці почали духово рости та кріпшати, як політично-військова формація українського народу”. (С. Ріпецький, ст. 92-93).

Михайло Гузар цікаво описав Різдво 1915-го року в сотні Д. Вітовського, на якому був і курінний отаман д-р Степан Шухевич. Була вся сотня, крім стежі десятника Сндрика, яка ще не вернулася зі служби. М. Гузар оповідає далі:

„Перші сідають отаман Шухевич і сотник Вітовський, а за ними старшини, підстаршини і стрільці. Кухарі наливають борщ, вже і пляшка з „палінкою” (горілкою) мандрує поміж стрілецьтвом.

Тихим, набожним голосом понеслася свят-вечірня молитва, рідна коляда загомоніла повним голосом із сотки стрілецьких грудей. Коли ненадіжно в сінях зчинився незвичайний рух, гамір, сміх і тупотіння ніг. З розмахом відчиняються двері, і до залі вмаширують шість російських солдатів, а за ними ціла стежа Сндрика. Радість збільшилася, коли виявилось, що всі полонені — це українці, наші брати з-над Дніпра.”

Настрій УСС піднісся, коли з нагоди Різдва приїхали до них із Відня представники Боевої Управи д-р Володимир Старосольський та проф. Іван Боберський, які привезли від Головної Української Ради і УВУправи подяку і признання. Українське гро-

мадянство, що було на еміграції в глибині Австрії, прислало кожному стрільцеві скромні гостинці.

Так зимували УССтрільці і бачили, що їх чисельний стан зменшується, бо не було жадних доповнень, бо в Корпусній Команді був поляк полковник Лямезан, який не хотів допустити до збільшення Українського Легіону УСС.

Аж при кінці березня 1915 року вдалося дістати дозвіл на організацію Коша УСС, який від того часу всіма засобами старався про те, щоб УСС не самозліквідувалися внаслідок малого їх числа. Командантом Коша УСС був найменований тоді сотник д-р Никифор Гірняк, який займав це важливе становище аж до жовтня 1918 року, коли УСС перейшли під військову команду Української Держави.

Кошова Канцелярія зареєструвала від 1915 до 1918 року 9,500 стрільців.

Про настрої УСС напровесні найкраще інформує лист одного із визначних стрілецьких ідеологів — сотника Дмитра Вітовського до Союзу Визволення України. Ось уривок цього листа з 1-го квітня 1915-го року:

„Нині Страсний Четвер. Замість бажання веселих Свят шлемо усім Вам, що в Союзі працюєте, сердечний привіт і щире признання за вашу велику працю і важну діяльність. Серед загальної катастрофи, пригноблення і зневіри, зуміли Ви високо піднести національний прапор і Ви одні держите його високо певною й міцною рукою досі. Може Вам мило буде дізнатися, що Ви не самотні в своїх змаганнях, і що ми не тільки вояки, але і будучі горожани Вільної Самостійної України. Велика історична ідея перестала бути для нас лише переконанням, вона вросла в характер і душі наші, перейшла в діло, стала основним нервом життя нашого. Ми знаємо, що що ідемо на труди і бої, за що лишаємо могили за собою по своїх і чужих горах. Ми свідомі цілі нашої на будуче і доріг, що ними йтимемо в життю своєюму”. (Ріпецький, стор. 104).

Маківка

Верхів'я гір, верхів'я слави.
Шумить, шумить, шпоще ліс:
— По битві на полях Полтави
Тут вперше український кріс
Спиняв московських полчищ лави,
І вперше по літах недолі:
„Ми не поклонимся цареві!
Ми прагнемо волі!”

Олесь Бабій

При кінці квітня пожвавилися воєнні операції на тому відтинку фронту, де стояли УСС. Внаслідок того прийшло до завзятих боїв за гору Маківку в днях від 29-го квітня до 2-го травня 1915 р. В цих боях вперше УСС виступали разом як окрема українська військова одиниця і здобули вперше для себе признання своїх і чужих.

В боях за Маківку брали участь майже всі сотні: Букшованого, Дудинського, Носковського, Семенюка, Будзиновського, Мельника і Левицького. Найзавзятіший бій був 1-го травня. Про нього оповідає учасник цього бою, четар Богдан Гнатевич, і каже, що москалям вдалося по великих боях здобути верх гори Маківки, захопивши кілька австрійських сотень в полон, а також і частини сотень Мельника і Будзиновського.

„Становище було грізне. Прорив ширшав, заповнюючись повним муравлицем москалів. Саме в пору на підмогу підійшов І-ий курінь УСС і дві сотні мадярських новобранців. Пішов завзятий і нерівний бій. Мадярські сотні та недобитки обох сотень П-го куреня УСС рушили в напрямі вершка Маківки, сотні І-го куреня УСС ліворуч. Австрійська артилерія вдарила цільним вогнем по верху Маківки й по задах ворога... Але москалі боронили завзято добутих становищ до останнього набою цілі дві години. Мадярські сотні, що підсувались до верху, скоро покинули свої лінії. Незвичкливо до бою молоді новобранці гинули як мухи. Ті, що заціліли, порозгублювались по лісі.

Весь тягар тої нерівної боротьби несли УСС. І вони вийшли знову пе-

Олена Стенанівна

реможцями над московською силою. Двічі рушала стрілецька лава догори, двічі відскакувала в долину. Коли на решті на допомогу вдарила австрійська гармата і загородила москалям дорогу назад, і коли вогонь прорідив трохи московські лави, вороги захитались. За третім ударом стрільці з радісним окликом переможця багнетами промостили собі дорогу на верх. Стрілецький кріс розбив два московські полки на безладні юрби, що попали в полон або нашвидку завернулися до своїх становищ. Московська маса розскочилася від удару на всі боки і в паніці злетіла в долину. З московської бригади мав залишитись, за вістками, всього один курінь. Побоевище устелилось так густо трупом, що й перейти було годі”. (Ріпецький, ст. 107-108).

Та треба згадати, що на Маківці згинули 42 українські січові стрільці, число ранених становило 76, а в полон попало 35.

Командант 55-ої австрійської дивізії ганерал Фляйшман видав окремих

„1 листопада у Львові”

Едвард Козак

наказ, в якому славив Український Легіон, „який появився на полі бою в найгірнішій хвилині”. В наказі пишеться, між іншим таке:

„Українські стрільці вирішили бій у нашу користь. Вони можуть гордо глядіти на свої подвиги, бо повсякчасно залишаться в історії слава їхніх хоробрих діл та золотий лавровий листок в історії їхнього народу.

Українці! З великою гордістю можете глядіти на Ваші найновіші геройські подвиги. Кожний мусить славитися приналежністю до Вашого Корпусу, бо матиме право назвати

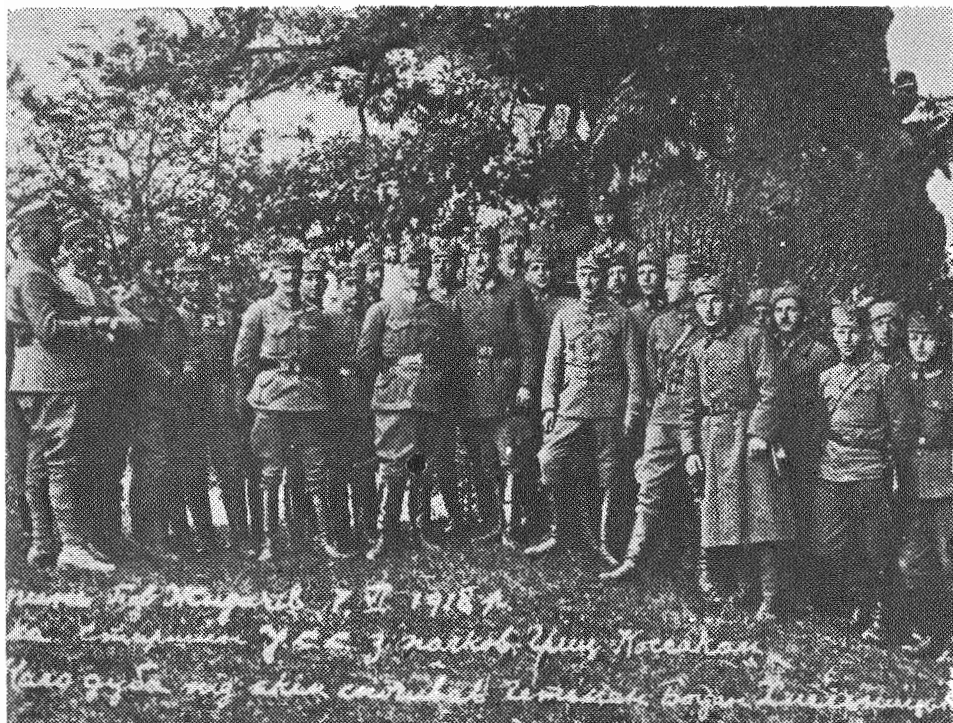
себе вибраною частиною. Я певний у тому, що в кожній небезпеці можна на Вас числити.

Щоб ці побажання сповнились — тричі слава!”

Загальна Українська Рада вислала УСС 12-го травня гарячий привіт, з якого наведемо початок і кінець:

„Українські Січові Стрільці!

Загальна Українська Рада як репрезентація цілого українського народу — без огляду на партійні різниці, на межі краю і кордони держав, — уважає своїм обов'язком промовити від українського народу до Вас, най-

Група старшин УСС з полк. Грицем Коссаком в селі Верині біля Жидачева в червні 1918 року під дубом, що під ним — згідно з традицією — колись спочивав гетьман Богдан Хмельницький

кращих його синів, справдішніх борців за його долю і волю.

Від самого початку війни глядить наша суспільність на Українських Січових Стрільців з найбільшим подивом, щирою вдячністю, з правдивою гордістю”.

Українська Босва Управа писала УСССтрільцям:

„Маківка, — це Ваш стрілецький Маратон, — але Маратон це цілого українського народу! Охоронний вал передусім проти московської навали, але кріпка твердиня проти всіх ворогів України.”

„Деї державної самостійности України Ви дали тіло і кості, Ви вляли в неї живу, гарячу кров. Тому діла Ваші як дороговкази вказують шлях українському народові. Ваші перемоги наповняють його душу вірою, що власними силами добуде собі волю, — надією, що „Україна встане, світ

правди засвітить, і помоляться на волі невольничі діти”.

В цій кріпкій вірі, в цій ясній надії шле Вам, Преславне Січове Товариство, Українська Босва Управа сердечний привіт з великою Вашою перемогою, дякує Вам щиро за те, що так знаменито повните тяжку народну службу. Нехай доля сприяє nadalьше Вашому непобідимому оружжю. А про поляглих героїв нехай живе вічно цілим народі вдячна щира пам'ять”.

Після закінчення першої світової війни Маківка стала символом боротьби за українську державу. Українська молодь — зокрема пластуни — з усіх усюдів спішили на цю гору, щоб скласти поклін героям, та щоб пригадати собі свій обов'язок здійснювати ті заповіді, за які гинули УСС. Польська поліція розганяла ці маніфестації української молоді. Немає їх і тепер, коли Західню Україну окупу-

вав московський наїзник, який не дозволяє навіть на згадку про УСС. А як їх десь і згадає, то обплывує їх своєю брехнею, якої не приймає український нарід. Нарід ще пам'ятає стрілецьку пісню про те, що УСС „ішли за Україну воювати”, і тому їх не люблять вороги України.

Переможний похід УСС із Карпат до Стрипи

Коби скорше з гір Карпат
З'їхати в долину
І свobodно повітати
Славну Україну.
Гей, нумо, хлопці, враз,
Гей, нумо на приказ!
Шабельки погострім, кульбаки
наложім!
Трублять трубки на тривогу,
Час нам, час уже в дорогу!

Стрілецька пісня

В травні 1915 почалася відома австрійсько-німецька офензива славним проривом на фронті над Дунайцем в Західній Галичині, згідно з пляном німецького генерала Макензена. Рушився і фронт в Карпатах, де воювали УСС. Це була весна не лиш в природі, але і в душах Українських Січових Стрільців, які думали, що здійснюються їхні мрії вигнати московського наїзника не тільки з новозагарбаних ним українських земель, але й цілої України.

Ворог тікав із Карпат на цілому фронті, але місцями ставляв завзятий опір, щоб не допустити до повної катастрофи, бо австрійсько-німецькі армії могли зовсім відтяти дорогу тим російським дивізіям, які втікали з Карпат.

Українські Січові Стрільці наздогнали російські полки в районі Болева, де прийшло до завязтого бою. Перший курінь відбув битву під Лісовичами, а Другий курінь під селом Гузісвом. Обидва курсні мали поважні втрати в людях в цих боях.

Після цих боїв УСС, як авангард ХХV корпусу, пішов в напрямі на Калущ і Галич, зводячи менші бої з сильними ворожими сторожами. І так

дійшов Легіон УСС до викторівських лісів під колишньою князівською столицею — Галичем. Було це 27-го червня 1915-го року. День цей є одним із найкращих в історії стрілецтва, яке в своєму поході стануло на місці старої княжої слави. Сотник Вітовський обняв команду міста в ратуші, з якого скинено російський прапор. Це був день великого патріотичного піднесення серед стрілецтва. Пізніший четар УСС Іван Балюк кінчив свій лист про цю подію своїм знайомий до Відня:

„По важких сотках літ стали тут на руїнах давньої слави горді і незломні ряди наші.

Короткий відпочинок під мурами замку.

Тихо було між нами. А в цій тиші чули ми, як щось незламне, мов залізо і граніт, пронизує наші ряди, як лучить нас з тим давнім, що тут дрімає, як концентрується велика, елементарна міцна сила, що вже перейшла Рубікон, сказала в нас своє перше слово і вже ломить, вже прориває собі дорогу. Ми чули, що ми мов щілина, через яку прорвалася перша струя цієї енергії, яка за віки набиравалась і незадовго прорветься щілиною, мов розбурхане море, і ніхто не покладе їй ні забори, ні стриму”.

Оці слова ідейного січового стрільця здійснилися два роки пізніше, коли українська енергія прорвалася через гаті і тами, що довкола неї побудували вороги України. Це „розбурхане українське море” б'є у ворожі тами й тепер, і воно не втишиться так довго, поки не здійсняться слова січової пісні Івана Франка:

Гей, Січ іде,
Підківками брязь;
В нашій хаті, наша воля,
А всім займам зась!

Липень і серпень перебули УСС в Карачинському лісі під Заваловом, висилаючи тільки бойові стежі до першої лінії. В тому часі Начальна Команда Австрійської Армії дозволила організувати І-ий полк Українських Січових Стрільців, який мав творити

одну бойову одиницю, але в дійсності обидва курені були завжди на різних, віддалених від себе позиціях.

27-го серпня почався наступ австрійсько-німецьких військ, і в цьому наступі взяли участь і УСС. Коло Завалова перейшла була сотня Вітовського через Золоту Липу та заатакувала з бравурою московські окопи, які склалися з трьох ліній, одна за одною, кожна вище на склоні легкої гори. За цими московськими лініями в найближчому селі стояли три московські батареї. Щоб їх рятувати, та щоб дати можливість російській піхоті втекти від стрілецьких куль і багнетів, — ворожа команда кинула на крило стрілецького фронту цілу решту солдат. В цьому бою згинув і вище згаданий четар УСС Іван Балюк, який вів в те, що „українська справа жива, бо живе в таборі УСС”.

Перейшовши Золоту Липу, УСС пішли на схід, і дійшли аж за Стрипу до Настасова і Людвиківки. Тоді пописався відділ стрілецької кавалерії під командою четаря Р. Камінського, розбивши під Брикулею більші від себе відділи російської кінноти. Народ з ентузіазмом зустрічав стрілецькі відділи, що проганяли московські дикі орди, які, втікаючи, палили збіжжя, що стояло в полукіпках на полі. Народ виявив свої настрої в пісні про ті часи. Ось її уривок:

Рання зоря зазоріла, вкрасила
Карпати,
Як москалів січовики зачали вітати.
Не вітали їх привітом, Божими
словами,
А гарматами вітали, кулями, шаблями.
Не вітали, а карали тих варварів
диких,
За зруйновання України просторів
великих.

Над Стрипою. Семиківці і Соколів

На Маківці, чи на Липі,
Над Дністром, чи вже на Стрипі, —
Кожний буде пам'ятати,
Що не мож Українських Стрільців
заачіпати.

Стрільцька пісня

Головна Команда російської армії
вирішила за всяку ціну припинити

Полк. Дмитро Вітовський

австрійсько-німецьку офензиву і у вересні почала гострими протиатаками стримувати наступаючі війська, в тому і УСССтрільців. Фронт тягнувся вздовж річки Стрипи. II курінь УСС зайняв позиції на мостовому причілку перед Семиківцями, а I курінь обсадив соколівський мостовий причілок.

Московські війська оточили були Соколів, і I-ий курінь мусів пробиватися через ворожі лінії, бо москалі взяли були в полон цілий мадярський полк. I-ий курінь УСС втратив тоді 170 стрільців вбитими, раненими і полоненими. Було це 14-го вересня, і того самого дня II-ий курінь УСС відбив кілька ворожих атак на семиківський мостовий причілок.

Після цих боїв Полк УСС відійшов на однотижневий відпочинок до Вівся, де переорганізувався, та відійшов на фронт. На Семиківці напали москалі ще раз 7-го жовтня і старалися вогнем кількадесятьох батарей знищити стрілецькі окопи. Бій був завзятий, стрільці оборонили свої становища, але дорого їх це коштувало, бо там згинули 40 стрільців, 168 були поранені, а 157 дісталися до неволі.

Якби не нові підкріплення з Коша УСС в числі 800 стрільців, то стрілецькі курені виглядали б були як сотні.

Зима в Соснові над Стрипою. На позиції „Весела”

Не сміє бути в нас страху
Ні жадної тривоги,
Бо ми є лицарі грізні
Залізної Остроги.

Стрілецька пісня

Другу зиму на фронті 1915-1916 перевели УСС в селі Соснові над Стрипою, будучи в запасі австрійської бригади. Мали вони там більше часу, бо виконували тільки позафронткову працю, під час якої було більше часу на умову працю. Там то буйно розвивалися різні стрілецькі музи, там то організувався жартівливий Клуб Лицарів Залізної Остроги, який співав і свій власний гімн, цитований на початку цього розділу.

В Соснові УСС відсвяткували друге Різдво в січні 1916 року, а „Вістник Союзу Визволення України” писав, що УСС здійснюють Шевченків ідеал самостійної України:

„І в тім може найбільша заслуга Шевченка, що він запалив нас до боротьби за конечну потребу незалежної України, найкращий вислів чого дала Соборна Упраїна в сотворенню Українських Січових Стрільців”.

В половині травня УСС пішли в першу лінію фронту. Другий курінь зайняв позиції на горбку „Весела”, що в дійсності були мостовим причілком Соснова, а Перший курінь заняв подібні позиції коло села Бенева. Позиції були в дійсності твердинями, коли дивитися на їхню силу очима тодішнього часу. Стрільці мали криті землянки, в яких могли спати. Окопи були глибокі, з ровами, якими можна було пересувати резерви вправо та вліво, а деколи ще мали й лучні рови взад до другої лінії.

Та до бою не прийшло в цих окопах, бо ворог тоді мав подібні оборонні лінії, віддалені від стрілецьких окопів на кілька кілометрів. Але обшир між окопами не був безпечний.

Обидві сторони висилали туди вночі бойові чоти, які були до зубів озброєні, і які чигали на себе, щоб „дістати язика”, це значить, щоб взяти ворога в полон. Українську бойову чоту водив на ці герці хорунжий Михайло Мінчак, відзначений за хоробрість бойовими медалями. На „Веселій” дістали стрільці міномети та скоростріли, якими командував славний сотник пізніших СС — Федір Черник.

З „Веселої” їздила стрілецька делегація на похорон свого ідейного провідника Івана Франка, який помер 28-го травня.

На Лисоні

Ой, нема тут, сотнику,
Ой, нема тут ладу,
Раз ідемо просто на Вкраїну,
Раз ідемо на Вкраїну, раз до заду.

Стрілецька пісня

УСС були на „Веселій” тільки три місяці, бо 11-го серпня мусіли залишити ті люксусові окопи, коло яких вони багато напрацювалися. Російський генерал Брусілов вів загальну офензиву проти австрійсько-німецького фронту, і досяг був поважних успіхів на Волині, коло Бродів та в районі Станиславова й Чернівців. УСС були при XXV корпусі, який мусів відступити, вирівняти бойову лінію. І так то УСС відійшли взад на лінію Золотої Липи в район Потутор, що є під Бережанами.

Полк УСС сказав своє бойове слово на нових позиціях аж на початку вересня ввечері 2-го вересня, коли 113 піша дивізія заатакувала австрійські позиції в районі горбка Лисоня. Сотня пор. Р. Сушка вже ввечері 2-го вересня мала великі втрати, а командант і більшість стрільців попали в полон. Сотня пор. А. Мельника пішла вранці 3-го вересня до протинаступу. Стрільці й старшини та підстаршини йшли вперед, немов на вправах, хоч російські гармати засипували їх шрапнелями й гранатами. І московська піхота, яка прорвалася була через австрійські лінії, косила крісовим вогнем стрілецькі ряди. Про

Західньоукраїнська селянська і робітничка молодь під час відвідин
Маківки в 1930-их роках.

сотню Мельника написав стрілецький літописець В. Дзіковський, що „під градом куль шрапнелевих клялися стрільці як скошені квіти; хто не впав, ішов далі витривало”.

Коли сотня Кучабського пішла на допомогу сотні Мельника, то про її наступ написав стрілецький історик Осип Думін так:

„І ця сотня виконала своє завдання зразково. Сильний вогонь з чола і з правого боку приковує наступ групи Кучабського на якийсь час до поземелля. Втрати УСС, здається, ось-ось зломлять їх стійкість. У повітрі наче важиться питання, що візьме верх: жах перед масою смертоносного заліза й олова, чи вояцька амбіція і бажання рятувати честь Легіону? А все ж розстрільна йде вперед і поволі доходить до лісу.”

В лісі йшов завзятий бій, який вирішили в свою сторону Українські Січові Стрільці. В цьому бою взяли участь всі сотні першого куреня, крім згаданих ще й сотня О. Будзиновського, а пізніше ще й сотні II-го куреня, що ним тоді, після реорганізації у вересні командував отаман Семен Горук, бо I-им куренем керував отаман Лесняк. В другому курені були сотні Романа Дудинського, Зенона Носковського та Осипа Яримовича.

І всі інші сотні УСС билися так відважно, як сотні Мельника й Кучабського. УСС здобули славу, але ж дорого вона їх коштувала. З 44-ох старшин залишилося тільки 16 здорових. Загальні втрати виносили понад 700 стрільців, старшин і підстаршин. Це було більше, як половина бойового стану Легіону УСС. Правда, 11-го вересня прийшло 200 стрільців із Коша УСС на доповнення. Та вже 16-го вересня УСС мусли йти проти наступом рятувати фронт коло Диких Ланів, де були продерлися москалі на турецькій дивізії, що там воювала як союзниця Австрії й Німеччини. УСС відбили для турків позиції та взяли в полон 250 москалів.

30-го вересня вдалося москалям оточити УСС з трьох сторін, проломивши фронт на відтинку австрійських з'єднань, та взяти майже весь полк в неволю. З того часу і є ота пісня, що її одну строфу взято за мотто до цього розділу.

Тоді то з цілої залози Потутор рятувалися тільки команда полку і кількадесят стрільців, що прорвалися з чот. Гр. Трухом крізь ворожі сили. Всі рештки УСС перейшли до Коша УСС, що був тоді в Пісочній, під командою того Цяпки, що про нього співається в стрілецькій пісні:

Попереду Цяпка,
В магу поглядає,
Чи далеко славна наша кадра,
Чи далеко славна кадра всіх питає.

Революція в Україні і УСС

Ой, заграє в Лаврі дзвін
Радісно в цілий розгін...
І воскресє Україна
Від хвиль Сяну аж по Дін!
Гей, гей, гей! Аж до моря,
аж по Дін,
Аж по Дін!

О. Колесса

Недобитки з-під Потутор прибули до Коша УСС, де приділено їх до вишкільної групи, що містилася в Розвадові коло Миколаєва й у Верині. УСС тоді переходили військовий вишкіл за німецькою системою, яка вимагала докладного вишколу кожного стрільця, щоб знав, як реагувати у можливих ситуаціях на фронті. Коли число добровольців збільшилося, то їх розміщено ще в селах Надітичі й Рудники. І так з початком березня 1917-го року можна було вислати на фронт, що був тоді під Куропатниками, шість дуже добре вишколених сотень УСС.

Революція в Росії в березні 1917-го року звернула очі УСС на Україну, звідки очікувано щодня нових вісток, як український нарід зареагує на зміну царату новим демократичним урядом. На чолі українського народу станула Українська Центральна Рада. Згодом зорганізовано в Києві Генеральний Секретаріат, що був першим кроком до незалежності України. УСС бачили вже тоді, що українська справа мусить бути вирішена над Дніпром, в Києві.

На фронті під Куропатниками довідалися УСС про події в Києві. На цьому відтинку проти УСС стояли українські полки, з якими стрільці нав'язали дружні взаємини, бо ж це були рідні брати, розділені ворожими чужими кордонами. УСС-стрільці діставали часописи з Києва, та довідувались, що там діється, як там твориться нове українське життя. Деякі

Фото сотника Федя Черника з підписом „Смерти не має, є тільки стрілецька честь...”

стрільці не могли витримати на фронті, і переходили на другий бік, щоб скорше добитися до Києва.

В половині травня 1917-го року Куринь УСС перекинули під Конюхи, де він був запасом зараз за фронтом, в глибокому яру. 29-го червня Легіон УСС знайшовся в районі офензиви Керенського. Два російські полки й Чеський Легіон заатакували фронт перед УСС і прорвали його та зайшли з-заду до яру, де стояли УСС. Велику частину Легіону УСС взяли в неволю, тодішній командант УСС п-полк. Франц Кікаль поранений попав в полон.

Три тижні після того почалася австрійська протиофензива, яка закінчилася тим, що австрійська лінія затрималася над Збручем. В тому районі УСС над Збручем перебули аж до 27-го лютого 1918, коли Український Легіон здійснив свою мрію з 1914-го року та перейшов річку Збруч в селі Окопи та дійшов до Кам'янця Подільського. Це була немаловажна подія, про неї повідомив 23-го лютого укра-

їнський уряд. Наводимо це історичне повідомлення:

„Від Ради Народних Міністрів
До всієї людности Української На-
родної Республіки

Громадяни!

Рада Народних Міністрів прийняла
військову допомогу від нині дружніх
держав, Німеччини й Австро-Угорщи-
ни.

На Україну для допомоги українсь-
ким козакам, котрі зараз б'ються з
ватагами великоросів, червоногвардій-
ців та солдатів, йдуть дивізії україн-
ських полонених, Українські Січові
Стрільці та німецькі війська...

Рада Народних Міністрів

Голова Ради Мін. — В. Голубович,
Нар. Військовий Мін. — А. Жуков-
ський, Мін. Внутр. — П. Христюк.

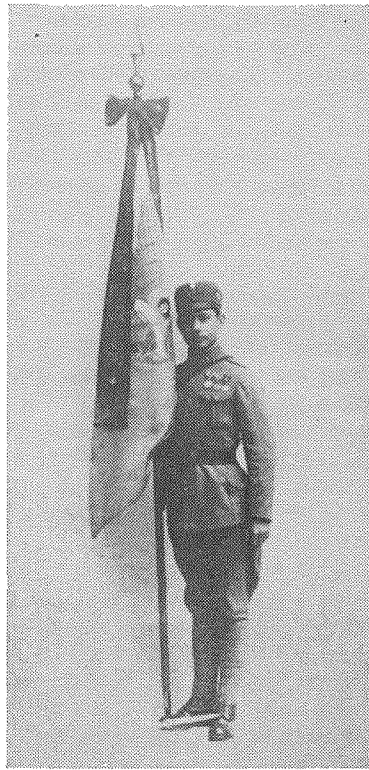
1918 року, 10 (23) лютого”.

Радості УССтрільців не було кінця,
коли почули наказ, що маршують в
Україну. Ці стрільці ще перед зголо-
шенням до Українського Легіону тіль-
ки мріяли про Україну, яку знали
тільки з літературних творів наших
письменників. Вони захоплювались о-
тією романтичною Україною, що її
знали з творів Т. Шевченка; що про
неї співали пісню о. М. Вербицького
до слів В. Масляка:

Де Дніпро наш котить хвилі,
Рве стрімкі пороги,
Там країна вся зелена,
Славний край розлогий.
Там козацтво виростало,
Слави, волі добувало,
Україно, Україно,
Славний край козачий.

Та тоді не було часу на романтич-
ні мрії, бо треба було йти вперед за
російськими комуністичними бандами,
які втікали з України. Крім того мог-
ли УСС виконувати ту працю, яку їм
плянувала Українська Загальна Рада
ще на початку війни в 1914-му році —
освідомлювати населення України. Іс-
торик УСС, д-р Ріпецький, пише про
це так:

„УССтрільцтво пізнало тепер страш-
ні наслідки довголітнього польського

Сл. п. Омелян Білинський,
корунжий і прапороносець УСС
із прапором УСС у Відні —
25 грудня 1916 р.

та московського панування в Украї-
ні та усвідомило собі потребу коло-
сальної праці для піднесення націо-
нально-політичної свідомости та ор-
ганізації українських народних мас.
З тим більшим запалом і енергією ве-
ло воно ту роботу в своєму дальшому
поході в Україні.

Найбільше активною виявила себе
сотня Д. Вітовського, в склад якої
вибрано з Легіону найкращих стріль-
ців. Під проводом досвідченого в гро-
мадських справах і енергійного ко-
манданта, — ця сотня, поділена на
чоти і стежі, проходила селами По-
ділля і освідомляла народ та пропа-
гувала незалежну українську держав-
ність. Сам сотник виступав із промо-
вами”.

З Поділля поїхали УСС до Одеси,
звідтам до Херсону, а з Херсону до

Олександрівська, де українські стрільці пережили найкращі хвили свого перебування в Україні. УССтрелець Мирон Заклинський писав про це в творі „А ми тую стрілецькую славу збережемо”:

„Незабутні були для нас ті дні, коли ми плили по Дніпрі колишніми землями запоріжців, серединою великої батьківщини. Плили ми попри Кам'яний Затон, де весною 1648 р. приєдналися реєстрові козаки, що їх вислала Польща проти Хмельницького, до повстанських військ. Оживали в нашій уяві славні події: ми плили тією течією, що бачила княжі кораблі, і стільки разів носила козацькі чайки... А величина і краса рідного краю, яку ми тут вперше відчули, наповняла гордістю і радістю”.

В червні 1918-го року всі УССтрільці, отже бойові частини, вишкіл і кіші стояли в районі міста Єлисавету на Херсонщині. Там вони були до жовтня того ж року, а пізніше їх перекинули на Буковину, де їх захопив розпад Австро-Угорщини — та 1-ий Листопад у Львові і в цілій Західній Україні і Буковині.

Українські Січові Стрільці звели були в Україні свій останній бій як частина австрійської армії під Олександрівськом (тепер Запоріжжя). Було це 13 і 14 квітня 1918 року. Але цей бій дав УСС найбільшу радість в їхній військовій кар'єрі. Поет, сотник Остап Луцький, пізніше відомий кооперативний діяч і сенатор до варшавського сенату, так описує побут на запорізьким Великим Лузі:

„Ніяке слово не може висказати радості, що молотом билася в серці кожного галицького українця в той день серед українського війська, на запорізьким Великим Лузі... Там ми відчували найглибше і нашими очима побачили все минуле, вічну єдність України, її вчорашній і завтрішній день!”

Треба згадати, що там, на Святі перемоги над російськими комуністами, крім УСС був Кінний полк ім. Гордієнка, який пописувався своїми воєнним вмінням.

Між українським народом УСС залишили якнайкращі спогади. Софія Тобілевичева, вдова по славнім українським драматургу Іванові Тобілевичеві (Карпенко Карий), з захопленням згадувала про побут УСС в районі Єлисавету.

„Перше, ніж прийшли в Україну, у героїчних боях на війні і своєю діяльністю у громадському житті, доказали, хто вони, куди йдуть і за що змагаються. Згуртувавшись під стягом і назвою стародавньої Запорізької Січі, прийшли на Україну, як сини до матері, да якої здавна тужили! Прийшли, щоб віддати Україні все, чим багата душа запального юнака та збудити народ України з вікового сну й зацепити в його душі перші парості людської і національної свідомості”.

І УССтрільці з жалем покидали в жовтні 1918 р. Україну, не знаючи навіть, що їм прийдеться туди вернуться ще раз в 1919 році, та залишати українські степи з сумними настроями в 1920 році.

УСС у Львові і під Львовом

Ой, та зависли ляхки, зависли,
Як чорна хмара на Вислі;
Не попустимо ляхів із Польщі,
Поки лиш нашої життя.

Народна пісня

Ст. Ріпецький вірно написав, що Перший Листопад 1918-го року у Львові — це „духове і збройне діло УССтрільцтва”. Поляки добре оцінювали небезпеку від УСС для польського імперіялізму на українських землях, і тому вони всіма засобами старалися не допустити до того, щоб Легіон УСС був сильний. Це заважило на долі і висліді боротьби за Львів в листопаді 1918. Поляки не допустили до того, щоб УСС були близько Львова, або у Львові в тому часі, коли розпадалася Австро-Угорщина.

Українці перейняли владу у Львові вночі з 31-го жовтня на 1-го листопада. УСС були тоді на Буковині, а їх конче треба було тоді у Львові. Події розвивалися так:

„Вже першого листопада почали поляки збройний спротив у Львові та в наступних днях продовжали і поширювали його. Українські сили були ослабі. Відсутність УСС в перших трьох днях боротьби за Львів була вирішальною для дальшого її висліду.

Щойно третього листопада прибув під Львів перший транспорт УСС з Чернівців в силі 800 стрільців під проводом нового команданта УСС сот. Букшованого. На вулицях Львова йшли вже завязті бої з поляками. Дня 4-го листопада прибула під Львів решта Легіону. Після дводенних вуличних боїв, в яких брали участь усі сотні УСС, прочищено багато вулиць, зайнятих ворогом, та здобуто або зайнято ворожі будинки, що становили потім основні заборони бойової лінії, яка ділила Львів на дві частини”. (Ст. Ріпецький, ст. 206, 207).

21-го листопада команда українських збройних сил наказала залишити Львів, і УСС після того дня брали участь в облозі Львова та стримували поляків, що йшли з Західньої Галичини на поміч обложеному місту. Під час організації Української Галицької Армії Легіон УСС став Бригадою УСС і під цією назвою воював за волю України аж до тимчасового кінця збройних змагань українського народу в 1920-му році.

Бригада УСС стала тоді однією з численних бригад УГА. Вона й тоді додавала нові лаврові листки до свого вінка слави. Згадати б тільки славний бій Бригади УСС під Вовчухами та бої під час так званої „Чортківської офензиви” влітку 1919-го року.

16-го липня того ж року перейшла Бригада УСС річку Збруч під тиском польської армії генерала Галлера. Про цю трагічну подію склав зараз в липні в Кам'янці Подільській пісню стрілецький поет і композитор Роман Купчинський:

Ой та зажурились Стрільці Січовії,
Як Збруч річку проходили,
Хоч стільки народу впало за свободу,
Встоятись не було сили.

На Україні Бригада УСС ділила долю всіх інших частин Української

Галицької Армії. Вона боролася проти російських комуністів, які тоді прийшли були в Україну, щоб знищити її національну волю. Бригада УСС важко змагалася в Україні і проти москалів, які вліті 1919-го року прийшли в Україну на місце московських комуністів, яких із Правобережної України викинули українські війська Армії Української Народної Республіки та Української Галицької Армії.

Під час здобуття Києва Бригада УСС творила праве крило Дісвої Армії УНР і під Христинівкою розбила московських комуністів, які з Одеси передиралися на північ. Київ здобули об'єднані українські армії 31-го серпня 1919-го року.

Кінець стрілецької епопеї

Засумуй, трембіто,
Та по всьому світу,
Що пропало галичанам
Сорок тисяч цвіту.

Стрілецька пісня

Ворог, і білий і червоний москаль,
не переміг УСС стрільців, не переміг він і хороброї української армії... Але перемогу над героїськими українськими вояками здобула страшна недуга: тиф, проти якого не було ліків у знищеній війною Україні, а Європа тоді в Парижі радила, як використати перемогу, не зважаючи на те, що на сході Європи, в колишній Росії наростала нова небезпека, яка й досі ширить страх між народами вільного світу. Україна боролася проти тієї небезпеки, хоч не мала ні зброї, ні набоїв, ні одежі, а головне не було в Україні ліків. І їх ніхто не дав тоді героїській Україні, діти якої гинули як мужи від недуги тифу. Стрілецький літописець записав про це отакі трагічні слова:

„У районі Вінниця — Жмеринка лежало кількадесять тисяч хворих на тиф бойовиків УГА. Тяжка зима і голод утруднювали боротьбу з тим лихом. Бригада УСС, незважаючи на жертвенну працю її лікаря пор. д-ра В. Свідерського, віддала також багато дорогих жертв цьому страшному ворові”. (ст. 212).

Так минала осінь 1919-го року, коли Бригада УСС боролася проти військ російського генерала Денікіна. УСС перебували тоді в районі Браїлова біля Жмеринки і в районі Ялтушкова. Пізніше Бригада УСС відступила на південь в околицю Бершаді. Бригада переживала тоді цю саму трагедію, що і вся Галицька Армія, стоячи між білими і червоними москалями. УСС-стрільці старалися зберегти зброю в руках, як це вони робили і за Австрії.

Але не довго довелося їм тримати цю зброю в руках в тодішніх непевних політичних часах. Наставала весна, стрільці виздоровці могли знов виконувати військову службу, і так збільшився бойовий стан стрілецьких сотень.

Єдиною полегшею для УСС було те, що українське населення прихильно до них ставилося. На весні УСС стояли вже на протипольському фронті, який почав активізуватися. І так в перших днях квітня 1920-го року поляки заатакували село Сербинівку коло Чуднова. УСС відбили цю атаку, і в цім бою згинувло кілька стрільців. В книзі д-ра Ріпецького читаємо про це так:

„Після похорону вбитих стрільців місцеві селяни владили на цвинтарі для 500 стрільців величаву гостину-тризну, та щиро їх угощали. Улаштували це культурно та організовано. Один поручник УСС дякував селянам за їх сердечне відношення до УСС. Як у минулому, так і тепер, черпали УСС-стрільці із своїх зв'язків із народними масами ту вічно живу моральну силу, що кріпила їх в найтяжчих хвиликах зневіри й упадку духа” (ст. 215).

І так почалася польська офензива 24-го квітня 1920-го року. УСС боролися проти польського війська, що йшло загарбувати українську землю... Важко було їм стояти плече об плече з польським загарбником... Учасник останнього бою стрілецької частини на залізничній лінії Козятин-Винниця оповідає про це так:

„Сот. Чичкевич держав позицію для

проходу нашої артилерії.. Війська противника рушили до протинаступу. Впало тоді ще доволі стрільців. Гинули вони тепер вже як не вояки на полі битви, а як глядіатори без надії на якусь згадку про себе. Билися лиш за саму воляцьку честь УСС”. (ст. 216).

Це справдішня трагедія українського народу спричинила тоді такий стан, в яким УСС мусіли йти з одним ворогом України проти другого ворога українського народу. „Поки сил стало боролися УСС-стрільці за волю України. Зі зброєю в руках, до кінця чесно виконали вони свій стрілецький обов'язок” (ст. 216), який виконували чесно і вірно від тієї хвилини, коли в серпні 1914-го року зголосилися добровільно до служби для визволення українського народу.

Українські Січові Стрільці в київських СС.

Наша славна Україно,
В нас для тебе серце б'ється,
Повітаєм долі днину,
Свобода тобі всміхнеться.

Ми тобі здобудем волю,
Краю рідний та коханий,
І прогонимо неволю,
І розломимо кайдани!

О. Нижанковський

Треба хоч коротенько згадати про те, що численні українські січові стрільці відіграли рішальну роллю в тій славній українській військовій формації, що є відома в історії збройних сил України як Січові Стрільці.

Історик СС згадує такі прізвища, відомі з історії УСС: Роман Сушко, Федь Черник, Мирон Маренін, Борис, Я. Талпаш, Іван Рогульський, М. Матчак, В. Кучабський, Вол. Чорний, В. В. Соловчук, Андрій Мельник та багато інших.

Січові Стрільці відіграли вирішну роллю при обороні української столиці Києва, в якому урядовав український парламент Українська Центральна Рада та український уряд. Січові Стрільці вславилися в боях під

час повстання проти гетьмана П. Скоропадського.

Гетьманський міністер Дмитро Дорошенко, коли бачив роззброєння німцями Січових Стрільців після гетьманського перевороту, як вони розходились з казарм, писав про той момент: „Боляче мені було дивитися на них, гарні то були хлопці, безмежно віддані українській національній ідеї”.

Прем'єр першої української влади і голова Директорії УНР Володимир Винниченко, висловлювався про СС з найвищою пошаною, вважаючи їх зразком ідейного та патріотичного війська беззастережно вірного ідеї Самостійної України. „Таке військо трапляється раз на сотки літ!” — сказав Винниченко, дивлячись на січового стрільця, що стояв на варті в залізному шоломі, завітчаний знаком Червоної Калини, подібний до грізної залізної статуї”. (ст. 300).

У провіднім київськiм щоденнику „Україна” (ч. 7, з 22 (9) січня надруковано передовицю про те, як український нарід кров'ю змагав до здобуття своєї волі, і яку роллю у змаганні до української соборности і самостійности відіграло Українське Січове Стрілецтво. Ця стаття кінчалася такими словами:

„Галичина була тим захисним кутком, тим „П'ємонтом України”, де могла зберігатись українська національність і розвинутиись українська культура. Коли прийшов час будувати державу, галичани віддали Україні не тільки свої сили, національну свідомість і європейське знання, а й життя. Галицькі Січові Стрільці — їх ролля в українському відродженні неоцінима, і перед іменами їх будуть хилати голову всі українці”.

Стрілецька слава

О, не хиліть голов в журбі,
Найдіть на рани ліки,
Хто умирає в боротьбі,
В серцях живе вовки!

О. Олесь

50 років минуло від того часу, як УССтрільці почали свій „кривавий

тан”. Переживали вони під час своїх боїв і хвили радости й журби. Тішились вони, коли бачили, що їх мрія й ідея здійснюється, а сумували, коли стрічали такі перешкоди, яких навіть жертвою свого життя не можна було перемогти.

Але ж УСС та їхні східні брати СС мають те вдоволення, що, як співає поет О. Олесь в повищому вірші, „хто умирає в боротьбі — в серцях живе вовки!” Це є найбільшою нагородою для людини, коли вона бачить, що нарід оцінив її праці і змагання, і що нарід не хилить голов у журбі, хоч і не здійснилося те, що задумувалося, і до чого змагалось.

Треба тут згадати, що в стрілецьких рядах змагалися за волю України не тільки хлопці й чоловіки, але й жінки — українські дівчата, яких прославив у вірші „Стрілецький марш” поет Осип Маковей.

Хто ж то там іде і перед веде?
Диво! Се наші дівчата!
Личко як мак! Кругом козак,
Душа стрілецька завзята.

Між УСС найбільше вславилися хорунжі Олена Степанівна, Софія Галечко та Анна Дмитерко-Ратичева, яка живе тепер у ЗДА.

Гадасмо, що не помилимося, коли скажемо, що стрілецьку славу закріпила в українському народі стрілецька пісня. Це була та пісня, про яку стрілецький поет і композитор Роман Купчинський написав такі величні слова:

Пісне! Велична, рідна Пісне!
В Тобі є все: і древня наша слава,
Володимира хист, і мудрість
Ярослава,
І наших прабатьків ворогування
злісне.
І Богдана розвага,
І Богуна відвага,
І Дорошенка ум і хитрощі Мазепи.
І гомін гір,
І блиски зір,
І шум лісів, і розговори степу.
І матірня любов, і чар палкий
кохання.

За свободою жаль і мрії про свободу.
І весь наш біль, всі наші сподівання.
Ти, зеркало душі Країни та народу!

Хто поцікавиться стрілецькими піснями, той побачить, що в них є все те, про що співає в кінці повищої цитати стрілецький поет. І тому то ми в цій своїй праці наводили уривки стрілецьких пісень, не подаючи навіть при них їхніх авторів. Зробили ми це тому, що ті пісні відомих стрілецьких композиторів М. Гайворонського, Р. Купчинського, Л. Лепкого А. Баландюка та інших друкується вже віддавна як народні „стрілецькі пісні”, не подаючи прізвищ композиторів і поетів.

Це є найбільше признание для творців стрілецьких пісень, а то тим більше, що їхні пісні стали добром всього українського народу, а не тільки в Західній Україні. Цікаво, що, як пише згадуваний д-р Ріпецький, „скомпонована в 1916 році М. Гайворонським пісня „Іхав стрілець на війноньку” була, як писав брат композитора Лева Ревуцького, Дмитро, „надзвичайно розповсюджена під час війни і в нас на Україні. Леонтович записав її на початку 1917 р. в Тульчині на Поділлі, а Лев Ревуцький записав її вже в 1917 році в селі Іржавець на Полтавщині”.

Пісня Лева Лепкого, „Гей, видно село” була така популярна в Україні, що її використали навіть комуністи та взяли її до свого репертуару в Україні, змінивши слова оригіналу „стрільці січові” на „стрільці червоні”.

Самі Українські Січові Стрільці мали в своїх рядах власних співців-поетів та композиторів, які створили стрілецьку епопею в піснях, подібно як це робили на Запорізькій Січі кобзарі.

І тому то „ще живе стрілецька слава” в народі, і вона пригадує йому, що треба конче докінчити те діло, яке в 1914-му році, 50 років тому, почали Українські Січові Стрільці, і яке продовжували київські Січові Стрільці, і за яке клали свої голови українські націоналісти після першої світової війни та члени підпільних організацій аж до славної Української Повстанчої Армії включно та геройських вчинків Першої Дивізії Української Національної Армії.

Почали ми ці рядки цитатою з початку думи Р. Купчинського про Хведора Черника, і кінцем цієї думи кінчасмо нашу мову про стрілецьку славу:

Сотника Хведора Черника,
Січового характерника
На горі високій,
Над Дніпром широким,
Чесно по козацьки ховали.
З крісів, з кулеметів, з гармат
ясу воздавали,
Лицареві „Слава” гукали.
Буде тая слава
Стрілецька кривава
По всім світі від краю до краю
лунати,
Прибитеє серце вгору підіймати,
Поки сонця світу,
Поки трав та квіту,
Поки вод у ріках,
А у жилах крови.—

Амінь.

**

Увага: Автор цієї статті, сам УССтрілець від 1914-го року в сотні Д. Вітовського, а пізніше у В. Кучабського, писав ці рядки на основі праці д-ра Степана Ріпецького „Українське Січове Стрільцтво”, Нью Йорк, 1956, ст. 360, а децю пригадував собі як учасник деяких боїв, що про них згадується.

■ А соняшній Херсонщині, в глибокій балці затишно розташувалася німецька колонія Бекерсдорф. Муровані хати під червоною дахівкою, великі господарські будови і величезні скирти соломи біля їх—все говорило про заможність господарів. Сорок коней у стайні—не є дивина в господарствах на цьому без гною родючому чорноземі.

Колись російська цариця-німкеня Катерина II щедро обдарувала своїх земляків. У той час бідніші з них мали 300-400 десятин родючого степу.

Лісів на Херсонщині мало. Бракувало їй доброї криничної води. Вода тут солонкувата й не добра до пиття. Заступало її німцям молоде, кисле вино, яке стояло в кожній хаті там, де по наших хатах стояла вода. Робили вино з винограду власних великих виноградників. Працьовиті німці добре обробляли важкий херсонський чорнозем. Культура пшениці, кукурудзи й соняшника стояли в них на високому рівні.

Широка не брукована вулиця по виході з колонії переходила в широ-

Іван Олісфер

кий шлях до залізничної станції Затишне. Весною розмерзлий чорнозем, насичений водою талого снігу, перетворював усі тутешні дороги на невилазне чорне тягуче болото. В цю пору коні відпочивали по стайнях. Рух в межах колонії був можливий лише по добре утримуваних хідниках. Вся колонія в цю пору щороку була відрізана від світу.

Відрізані від світу були й частини кол. третього галицького корпусу, які після залишення так тяжко здобутого Києва закватуриували тут у кінці 1919 року.

Довгий і важкий шлях від Києва до Херсонщини. Це був хресний путь хоробрих лицарів Галицької землі. Але і в цих важких обставинах це були ще дисципліновані й карні частини.

До галицьких частин, після залишення ними Києва, прислалися воляки наддніпрянської армії. Були це хворі чи ранені, залишені по селах і підібрані галичанами; або такі, що відбилися від своїх частин. А були й такі, що свідомо залишили свої мало дисципліновані частини. Причин до того було багато.

В Бекерсдорфі німці оповідали нам: „Дивимось на ваших вояків й міркуємо, що це за військо? Большевики не большевики, на денікінців теж не подібні.”

На початку нашого знайомства німці пробували було оборонятись проти вимог наших тим, що вони нібито не розуміють української мови й говорили до нас лише по-німецькому. Яке ж було їхнє здивування, коли галичани без надуми відповідали їм теж по-німецькому.

Команда корпусу, на чолі з генералом Кравсом, швидко розвіяла недовір'я до себе німців, і між нами аж до кінця нашого перебування в німецьких колоніях були з ними найкращі відносини. У справі налагодження добрих відносин з колоністами немало зробив їх пастор, який в чулих словах розповів своїм вірним трагедію, що її пережив корпус.

Переконавшись, що галичани таки й справді не грабують, не гвалтують жінок, як то робили воляки інших частин, що заходили сюди, німці навіть відмовились від усталеної командою корпусу плати за харчування вояків.

Багатосніжна, з гострими морозами зима 1919 року добре далася взнаки і назавжди залишиться в пам'яті тих, які дотримали обітницю—волю здобути або дома не бути. На весну наступного року захворювання на тиф припинилися. Добрі умови життя в німецьких колоніях допомогли воякам зміцнити вичерпані тяжкою хворобою сили.

Весною большевики почали дошкулити нам своїми настирливими вимогами: то видати, ніби зайву, зброю, то вислати до Москви на перевишкіл старшин чи підстаршин, то видати

наддніпрянців, якщо такі є в частинах УГА.

Це останнє дуже непокоїло нас, наддніпрянців. Розуміючи грізну для нас ситуацію, ми, приділені до штабу корпусу в саперну сотню, старалися заховуватись так, щоб про нас було якнайменше чути, навіть між своїми. В цій сотні більшість становили наддніпрянці, і то, за винятком двох братів Довгалів, що були з Чернігівщини, всі були кияни. Всі ми знали один одного, ще з шкіл або з праці в Києві. Жили дружньою родиною й користувалися повагою своїх командирів.

Командиром нашої сотні був поручник Ковальчук—молода людина, студент лвівської політехніки. Був він нам не лише командиром, а й добрим приятелем нашим. Завжди докладно, не приховуючи нічого від нас, інформував про всякі вимоги большевиків і старався заспокоїти нас, що команда корпусу ніколи не видасть нас большевикам, і що нам не треба й думати про залишення галицьких частин.

Так минала жаклива зима 1919 року.

Весною 1920 року через розташування галицьких частин, в напрямку до Польщі, перейшли частини Омеляновича-Павленка („Зимовий похід”). Вони тут збагатилися „забутим” галичанами вирядом і набоями.

Чутка про наближення частин „Зимового походу” блискавкою облетіла частини корпусу. Багато галичан і ми, наддніпрянці, готувалися приєднатися до тих частин „Зимового походу”. Великого труду коштувало команді корпусу переконати нас не робити того. І ми залишилися.

Перед великодніми святами всі воляки говіли в гарній великій кирсі в Бекерсдорфі. Службу Богу відправляли наш священник і о. Михайло Кушкевич (помер у Авгсбурзі).

Десь у половині квітня 1920 року штаб колишнього 3-го галицького корпусу і частини корпусу, що стояли по сусідніх з Бекерсдорфом колоніях, попрощалися з своїми гостинними німцями, завантажилися до потягів на

ст. Затишне й вирушили ніби на польський фронт.

На цьому місці належить підкреслити і в приклад поставити особливу відданість галицького вояка своїм старшинам, не завжди навіть українського походження. Галицькі вояки беззастережно вірили своєму вищому командуванню. Даремні були більшовицькі спроби розкласти цю лицарську родину. Дисципліна й безвідмовний послух наказам панували в галицьких частинах аж до повної їх ліквідації. Така організація війська імітувала багатьом наддніпрянцям. На жаль, приблизно така організація й дисципліна були лише в деяких частинах, а не в усій українській наддніпрянській армії.

Не зважаючи на всі запевнення, що нас ніколи не видадуть більшовикам, не раз, проте, в душу закрадалась зневіра, чи пощастить нам щасливо перебути в галицьких частинах і щасливо вернуться до Дійової Української Армії. Адже часи були багаті несподіванками. Серед вояків у самих галицьких частинах знаходились менш відпорні, збільшовичені одиниці, які створили при штабі і в інших частинах щось на зразок московських „совстві солдатських депутатів”. Ці „совсти” вимагали від командування видати нас більшовикам. Особливої гостроти набрала ця справа під час нашого перебування у Жмиранці. Але й цей раз вимоги „совстві” не мали успіху. Команда корпусу зуміла нас захистити.

У Жмеринці ми залишили вагони, і на страсному тижні розташувалися в селі Вербівцях та по довколишніх селах.

Вербівці—велике патріотичне українське село, яке дало нашій армії свідомих старшин і козаків, між ними й отамана Шепеля. Згодом більшовицькі чрезнавичайки люто помстилися за це на ньому.

У Вербівцях ми вперше відчули непевність нашого становища. Більшовицьких частин ми ніде не зустрічали. До фронту ще було далеко, а тим часом по частинах було оголошено—

вжити відповідних заходів безпеки, як на фронті.

Великдень відсвяткували у Вербівцях. А після свят дальшим маршем дісталися до залізничної станції Митки. Це була глуха маленька станція з довгими дерев'яними платформами, вся забита товаровими вагонами.

На цій станції розкрилася таємниця, що так довго нас непокоїла: було оголошено по всіх частинах, що ми не будемо займати жадного фронту, а будемо пробиватися через більшовицький фронт до Польщі й до Дійової Української Армії.

Почувши це, вояки легко зітхнули, мов важкий тягар зсунувся з наших плечей. Не можливо описати ту радість, що охопила стрілецькі серця! Старшини й стрільці христосувались й цілувалися, як на Великдень.

За дальшим наказом ми повинні були поповнити запаси зброї з вагонів, що стояли на станції.

Обходячи ці вагони, наладовані військовим вирядом для советських військових частин, ми натикалися в деяких вагонах на охорону ешелону. Це були рудобороді здоровані московські, які спокійно собі „шамалі”, тримаючи в руках великі кавалки сала й хліба і добродушно посміхалися до нас, не підозріваючи, з ким вони розмовляли. Але згодом наша незвичайна поведінка, а часом і стріли викликали підозру обслуги станційної, і вона заалармувала більші советські віськові з'єднання.

Відходимо з цієї станції й зупиняємось в недалекому великому селі (назви не пам'ятаю). В цьому селі саперна сотня дістала наказ йти на залізничну колію і пошкодити мости через річку Буг — великий залізничний та дерев'яний стратегічний.

Більша частина саперної сотні з поручником Ковальським вирушила до залізничного мосту, взявши трохи вибухового матеріялу. Друге завдання мала виконати сотня під мосю командою. Сотня ця, як я вже згадував, складалася переважно з колишніх учнів київської залізничної школи і взагалі киян. В Жмеринці до нас при-

стало ще кілька киян. Тепер, як на той час, саперна сотня становила досить солідну силу, маючи у своєму складі сорок воєнних фахівців—залізничників.

Ми мали зняти рейки перед мостом. Крім рушниць, жадного знаряддя до роботи не було, не кажучи вже про вибухові матеріали. Але нам пощастило: все потрібне до роботи ми знайшли в робочій приколієвій будці.

Залізнична колія йшла у глибокому жолобі.

Поставивши своїх людей на роботу і давши їм конкретні завдання, я вийшов на насип, звідки міг стежити за працею на колії і дивитись вперед вздовж колії, яка за пару кілометрів ховалася в лісі, звідки треба було сподіватися ворожих панцерників. Ще я добре не розглянувся, як побачив раптом — до мосту, бухаючи парою й димом, мчав ворожий бронепотяг.

Не встиг я подати команду залишити працю, як бронепотяг уже стояв на краю мосту. Кілька хвилин броневик стояв нерухомо, певно з'ясовував своє становище. А потім почав рясно поливати залізничну колію градом куль.

Тих кілька хвилин його затримки були для нас рятунком. Перебігши на другий бік насипу, ми опинилися у видолінці, яку панцерник не міг обстрілювати низьким прицілом. Кулі пролітали над нашими головами, не роблячи нам шкоди. Розгубленість наша скоро минула. Скористувавшись із „мертвої зони”, ми підповзли до захисного гребня і з вигідної позиції почали обстрілювати панцерник.

Тим часом наш штаб бригади, заалармований стріляниною й поінформований моїм посланцем, наказав батареї відкрити вогонь по панцернику. Першими влучними пострілами був ушкоджений міст. Панцерник опинився між розбитими і розібраними нами рейками. Відступ йому був відрізаний. Дальші влучні стріли наших гармат

змусили залогоу панцерника виставити білий прапор. Обступивши панцерник, ми витрусили з нього залогоу — красу і гордість большевицької армії—п'яних матросів. Потужної конструкції панцерником, за назвою „Большевик”, ми скористуватися, на жаль, не могли, і його довелося знищити. Люто поглядаючи на нас, протверезілі матроси помаршували до нашого штабу бригади. В цій успішній останній сутичці з большевиками ніхто з нас не був навіть поранений.

Дізнавшись, що сильні большевицькі частини швидким темпом ідуть на нас, ми прискорено почали відступати в напрямку фронту.

Грузькі, важкі для ходи дороги й поля, що ними нам доводилось проходити, а до того ж і темна ніч, погане взуття і відзвичасність від довгих маршів так зморили вояків, що командування спинило нас на кількогодинний відпочинок.

Охоронні частини під ранок виявили ворожі з'єднання.

З першим промінням сонця наші частини, розсіпані в лави, що кожної хвилини готові були достойно зустріти насаїдаючого ворога,—продовжували свій марш. По полудні, десь 24-25 квітня, пройшовши ріденький большевицький фронт, ми наблизились до міцних польських позицій.

Польське командування, повідомлене нашим штабом про наше наближення та насаїдаючого на нас ворога, розгорнуло в атаку 16 і 17 уланські полки, які мов на параді, поблискуючи зброєю, на добрих конях пройшли між нашими лавами й заатакували большевицькі частини.

**

Д останніх днів квітня, в районі Деражні, ми склали зброю і опинилися за дротами в проскурівських бараках.

Лицарська Українська Галицька Армія перестала існувати.

У гостях в Отамана Божька

Микола М. Аркас

У кінці вересня 1919 року, на Україні бешкетувало страшне лихоліття. Невеличка українська армія, звідусіль оточена ощереними паццями ворогів, прикладала останніх зусиль, щоб застриматися на вузьенькій плячдармі-острівці: в запллі—поляки, на півдні—румуні, на півночі—червоні, на сході—темна хмара єдинонеділимчеських полчищ ген. Денікіна. Беззбройна, голодна, роззута й роздягнена, майже поголовно хворіюча сипняком, українська армія одчайдушно відбивалася і, навіть, здобувала місцеві перемоги. Але „один в полі не воїн”, так було і з жменькою українських патріотів. Великі успіхи денікінців, просування їх на північ до „Москви матушки”, обнадіювало, що большевицькі орди примушені будуть і з українського фронту відійти на північ.

Отаман С. В. Петлюра логічно думав, що з Денікіном, як би він не відносився до українців, порозуміння можливе: обидві армії переслідували ту ж саму мету—здолати червоних.

Одначе, генерал мовчав і, хоч і не розпочинав воєнних дій проти українців, значні відділи лівофлангової армії ген. Шілінга спрямував на захід на зближення з фронтом, який займали рештки українського війська.

У цей час мій, нині давно вже покійний, брат, полковник Микола Миколайович Аркас, який саме тоді, за бої біля Капустян був повищений го-

ловним отаманом на генерал-бунчужного, одержав наказ від полковника Є. Мішковського йти із своїми козаками на поповнення в Одесу. Посуваючись із своїми напівозброєними вояками по залізничній магістралі Жмеринка-Роздільна-Одеса, на полустанку „Затишье”, брат зустрівся 24.IX. ст. ст. з відділом добровольчої кінноти, яка стояла в Затишші. Тут стався інцидент, про який я маю намір оповісти окремо, хоч і не беруся цілком вияснити це темне місце нашої збройної боротьби за волю. Темне місце в розумінню невияснености його. Дальше оповідання своє ґрунтую на свідцтвах самовидців й учасників дальшого перебігу подій, а саме, дружини мого брата, Надії Іванівни Аркас, і козака братової частини Степана Іванця, з яким я випадково здибався в Чехословаччині. Переказую їх розповідь, як то кажеться, „за що купив, за те й продаю”.

Захопивши „Затишья”, брат знісся по телеграфу з генеральним штабом, звідки одержав наказ продовжувати рух на Одесу. Братові резони, що Одеса в руках корпусу ген. Шілінга й що здобути її з кількома сотнями беззбройних вояків неможливо, лишилися без відповіді. Тож брат і рушив на Одесу, знаючи наперед, що йому не бачити її, як своїх очей.

Вже перед Затишшям брат себе дуже погано почував, а коли минув його—зліг, захворівши на висипний тиф.

Ешелон проминув Іванівку і Веселий Кут; вислані вперед кінні стежі ніде добровольців не нащупали, довідались тільки від селян, що на станції Роздільній стоїть своїм „кошем”

„запорозький” отаман Божко. Братові, тим часом, стало так погано, що він примушений був передати команду слідувачу по старшинству старшині. Про отамана, що розсіявся в Роздільній, ніхто нічого певного не знав; було відомо тільки, що він і дружина його — українці й що вони ворогують з добровольцями. З огляду на це, покладали посуватися далі до Роздільної: не буде ж „запорожець” битися з своїми?

Але не встиг потяг зупинитися на станції,—його миттю оточила барвіста вольниця Божка. До старшинського вагону увірвався середньовічний запорожець, брязкнув тамплієрівськими острогами, відрекомендувався „курінним” і заявив, що ешелон затримується і що „кошовий отаман батько Божко” непрогайно кличе до себе полковника.

— Знайте, що тут стоїть табором Січ Запорозька! — урочисто вигукнув він і маестатично оперся на дворучний держак своєї карабелі.

— Дуже приємно, але чому ви затримуєте нас, ми ж свої! — зіслабленим голосом спитав брат.

— Свої та не дуже! Ми, „запорожці”, із всіми воюємо на всі лопатки: одному по морді, другому по сапатці, третьому по сурлі, а четвертий — п’яти показує... З нами, знаєте, шуткі плохі! — палко вигукнув „курінний”, бранно стукнувши кінцем своєї алебарди об підлогу, — Де ми — там і круть-верть в черепочку смерть.

Виходу не було; брата понесли на марах до „батька”, який сидів у своєму потязі, що щетинився кулеметами й гарматками Гочкіса. Побачивши недужого брата та ще й на марах, Божко збагнув, що у нього сипняк, злякався й крикнув:

— В лазарет заразу, а мари спалить!

Тим часом, увесь братів ешелон пересунули на запасний шлях до тупика і оточили вартою. Старшин зараз же заарештували, козаків замкнули у вагонах і виходити з них заборонили. Хлопці близько до серця цієї пригоди не брали, добродушно кепкували й

лаялися з пістрявими „запорожцями”: це ж не більшовики, не добровольці, а нібито свої. З заарештованих наших старшин пам’ятаю прізвища сотника Павловича, хорунжого Миколу Миколайовича Тобилевича-Садовського, сотника Карася, хорунжого Харченка та Кунтуша, сотника Олександра Михайловича Пушкіна, хорунжого Олександра Хмару.

Отаман Божко, досить гарний, високий, літ 45-48, з тонкими рисами обличчя й аристократичними руками, людина інтелігентна, одягнений був у черкеску з закинутим за плечі башликом. На його голові височіла смушева шапка-папах з довжелезним малиновим шликом; високі, жовтої шкіри, чоботи доповнювали його одяг. На куріннім отамані був довгий зелений жупан, червоний кунтуш і пояс, що обабіч спускався золотою торочкою до колін, червоні ж шаровари, заправлені жовті чоботи, на шапці — зелений шлик з срібною китицею, яка перед тим, мабуть, приоздобляла перев’язь порт’єр у панських покоях; з-за пояса виглядав кинджал і наган, а при боці з брязкотом волочилась вище-згадана карабеля, якою рубати можна було тільки, коли вхопити її дворуч. Все воїнство, що згуртувалось коло свого начальства, одягнене було так пістряво, що мерехтіло в очах. Сотник Тобилевич тут же констатував, що добра половина цього букету була одягнена в реквізит трупи його батька, Миколи Карповича Садовського. Саме на цей реквізит, перед місяцем, вольниця Божка учинила молодецький „нальот” з метою як слід приодягтися. Деякі „лицарі” мали на собі, навіть, татарські балахони із „Запорожця за Дунаєм”. Довкруг цього квітника, на витріпаних крилах, кружляла середньовічна романтика з благословення самого „батька”, людини, як видно, не цілком нормальної, схильної до епічних фантазмагорій.

Сцена відбувалася в обдертім і запльованім пультманівськім салон-вагоні; шибі двох вікон його були вибиті й завішені ріднами, з двох інших дивились на світ Божий з одного „Гоч-

кіс", а з другого, насупроти, „Максім". Сам отаман сидів у кріслі, а праворуч і ліворуч від нього стояли два „мамелюки": один тримав отаманський бунчук, другий — прапор, який, на жаль, з огляду на безвітря, обвис вкруг ратища й не міг похвалитись своєю красою приїдам, на ньому домінувала червона й зелена барви. Прапор, очевидно, був власної отаманської фантазії... Не було сумніву, що вся ця „жива картина" була заздальгідь інсценізована. Коли старшини, оточені церберами, „предстали" перед світлими очима Божка, — його значковий, що держав „в плечі" оголений кирасирський палац, патетично гукнув:

— Гей, ви там! Бийте чолом батькові!

Полоняники вже збагнули, що вони коли й не потрапили до божевільні, то, у всякому разі, до маніяка, який заразив своєю лицарською манією всю пістряву галайстру. Старшини низько уклонилися отаманові, а сотник Садовський, що й при цій причині не втратив гумору, зірвав з голови „мазепинку" й розкланявся по-мушкетерському, виробляючи шапкою мурдерні піруети.

„Батько" возсідав на кріслі у величній позі, держучи в одній руці булаву, а другою — ручку нагана, засунутого за пояс.

Він погордливо тряснув головою:

— Що попались?—

— Чому попались, пане отамане? Ми такі щасливі, що маємо приємність побачити славного лицаря запорозького...

— Дивіться, щоб те щастя раком до вас не повернулося. Хто проти народа — той наш ворог!... Видал миндал? — і отаман вихопив з-за пояса пістоль і бахнув нею в стелю вагону: — Ось воно як!

Ніхто й оком не моргнув.

— Вам би, пане отамане, ще баского коня і вся Україна ваша!

— А ви що думаєте, він для того і їде зо мною... Спочу верхи — і голови полетять.

Сотник Пушкін шепнув Кунтушеві:

— Какь кур во щі попали! Что стоить етому идолицу насъ вздернуть?

— Абсолютно нічого!

— Чого сюди пхалися?

— Такі директиви одержали. — ухильно відповів Тобілевич.

— Проти народа! Я вам не Кальнишевський, щоб б—ді—цариці на зубок її гнилий попастись... Я всякого ворога у баранячий ріг скрутю... Тррепещи, молодежь!

— Ми не добровольці і не большевики, а народне українське військо, саме таке, як і ваше, пане отамане... Тррептати нам нічого, — кинув Кунтуш.

— Задрігаєте ногами, як на гілку вздьорну!..

Повесить, ирод! — Знов шепнув Кунтушеві Пушкін.

— А тобі не все одно, як умирать?

— Конечно не всьо равно.

— Тоді кинь про це думать.

— Я знаю, що ви петлюрівці, — віщав далі кошовий, — тому вас і заарканив, бо всяка собака — однака; мало їй хвоста одрубать, треба голову!

— Ну що ж, коли така ваша думка — рубайте! — спокійно кинув Павлович.

Божко почервонів: — Порубаю та ще й як! Макаронник з м'ясом з вас зроблю, зінські щенята!

Стало тихо.

— Одведіть їх під замок... За кожного втікача — три ваші голови!

Цим „авдіснція" й закінчилась. Старшин одвели назад до вагону, замкнули й оточили вартовими. Я дуже побоювалась за Колю — це мого брата, — оповідала мені його дружина. В гостях у такої божевільно-розбишацької зграї всього можна було сподіватись. І зважилась я звернутись до того ж „курінного", щоб він дозволив мені бути коло хворого Колі.

— Ви хто? Жінка полковника? — згорда спитав він.

— Так, дуже прошу вас, пане курінний!

— Вобче, знаєте, вам тутки не место... Тут Запорожська Січ, а ви жен-

чина... У Січі женчина, шо чорт у вівтарі.

— І курінний рушив, наспівуючи „Яблочко”. В розпачу я сунула руку в торбинку, вийняла брілянтовий перстень і кинулась навздогін за „курінним”. Як я зважилась тоді на цей крок — не розумію. Підбігла до нього, втупила в нього очі, показала перстень, не мовивши слова. Курінний глянув на нього і — затиснув у своїй жмені:

—Ну, коли так, це другог дєло... Ухажуйте, якщо охота, лазарет не Січ.

Так я опинилася коло недужого. На четвертий день над вечір пішла поголоска, що Божко має намір вночі розстріляти всіх старшин, а козаків морити голодом доти, доки вони не погодяться прилучитися до його „січовиків”. До того ще, полонених часто водили на допити, по дорозі грозячись шаблями, а потім знов заганяли в арештанський вагон.

Не має жадного сумніву, що вночі пришелелегуватий отаман перебив би всіх старшин, але врятував їх бронепотяг, з яким наспів товариш мого брата ще по Єлисаветградському Ка-

валерійському Училищу, сотник Олексій Гадило-Годлевський. Про халепу він дізнався від селян.

О десятій годині вечора, на двірці почувся гамір, вигуки й біганина. На головному шляху, не доїжджаючи кількох сажнів до перону, пихкав бронепотяг, фарами досліджуючи „зміст” двірця. В його вогнях метушливі різноколірні постаті „запорожців” здавались феєричним явищем з Шехерезади. Метушня знялась не даремно, бронепотяг був петлюрівський. Як тільки з нього посипались вояки й почали розвивати розстрільні, „запорожці”, без одного стрілу, кинулись врозтіч і зникли в нічному мороку. Свою потягову „Січ” вони кинули напризволяще.

Брата й старшин визволили й улаштували на бронепотязі; до нього причепили розграбований братів ешелон, а до нього — рухливу „Січ” й подалися до Веселого Куту.

Епізодик цей, на мій погляд, являється одним із яскравих візерунків нашої бурхливої минувшини, зразок руйнівної отаманщини й вартий того, щоб не стати надбанням Забуття.

ПОКИНУТИЙ ХУТІР

Написав Ярослав Курдидик

*Колись оці високі, кремезні й кріслаті груші
Опецькуваті сливи, вишні й черешні рядами,
Родили овочі та соковиту й таємничу глушу,
А бджоли і чмелі гуділи тут весь день роями...*

*Сьогодні завалився почорнілий і зитливий тин,
А над стежки, що їх топтали чийсь живій ноги —
Простяг мертвецькі крила глід, і на шпильки жоржин
Зависнув місяць, кривим і жовтим рогом...*

*Із комина старої хати не димить весело,
І клуня, що ще недавно пахла золотом пшениці,
Вростає в землю згорбившись, і весь у диких зелах,
Лежить забутий тік — і все це йому сниться...*

Словацька ЕПОПЕЯ

Вячеслав
Давиденко

ЧОМУ, з яких політичних мотивів такий, здавалося б, дрібний події, як так звана революція на Словаччині в серпні 1944 року, надано в Москві такого великого значення? Чому наприкінці серпня 1964 року з цієї нагоди стягнуто до Банської Бистриці, тодішнього центру „революційних сил”, сотні тисяч людей, перед якими виступив сам московський диктатор, Нікіта Хрущов?

Серпневі події 1944 року на Словаччині були і залишаться незрозумілим курйозом в історії цієї маленької країни, бо в „Новій Європі” Гітлера опинилася вона у виймкових обставинах. У висліді складної політичної гри, яку провадив Берлін на Сході Європи, Словаччина в березні 1939 року одержала державну самостійність, звичайно, релятивну, але реальнішу, як навіть Хорватія, і всі німецькі війська з її території вийшли. Бувши ніби союзницею Німеччини, Словаччина са-

мочинно з війни виступила: її єдина дивізія, яка брала участь у воєнних діях, стягнулася з Східнього фронту. В напівголодній Європі Словаччина залишалась музейним експонатом затопленого світу, маленьким „острівцем добробуту”, з якого можна було уявляти, як жили люди „в добрих, старих часах”...

Коли німецькі армії котилися на захід, коли фронт уже зближався до Тарнова, у Москві пригадали про групу чеських і словацьких комуністів, зрадників свого народу, що їх тримали там „про запас”. 12-го грудня 1943 р. з цією групою урочисто підписано „Договір про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнну співпрацю між Чехословацькою республікою і СС-СР”. Зроблено це за випробуванням шабльоном: такий договір ще у 1918 році уклала Москва з українськими комуністами, що повивтікали були з України, згодом практиковано

таку саму розбійницьку дипломатію супроти Фінляндії, Польщі, Румунії, Монголії — всіх сусідів Росії.

Заметушилися у Києві в „українському партизанському штабі”, диверсійно-каральній організації, на чолі якої стояв Нікіта Хрущов. З Москви, Києва, а пізніше і Львова темними ночами полетіли через Карпати транспортні літаки з групами диверсантів, які мали представляти собою „словацьких партизанів”.

Одним з начальників такого роду „повстанських штабів”, які діяли на Словаччині, був вишколений енкаведист Володимир Кадлец (Комов), що мав псевдо „Іван Грозний” і до ворогів „жалею не знав”. Його приятель Самек очолював другий штаб і відзначався не меншою жорстокістю. Обидва їхні загони в останніх днях „революції” були розгромлені, і про Кадлеца та Самека комуністична пропаганда ширила легенди, як про героїв. Про Кадлеца казали, що в травні 1945 року „фашистська куля пробила груди відважного народного месника”, а про Самека — що „героя-партизана зрадив місцевий куркуль”, і німці його розстріляли.

Недавно у виданій в Празі книжці „Люди справжні і ті, інші”, автор її стверджує, що обидва „герої” живі й здорові — один працює в Краснодарі, другий десь недалеко Праги, а всі їхні бійці-партизани „згинули в нерівному бою з німцями”. Так рятували тоді свої чорні душі московські висланці...

На початку жовтня 1944 року з львівського лєтовища через лінію фронту прибув ще один літак. З групою „Зарево”, яка складалася з 10-ох осіб, приземлився він біля міста Зволена. Її командиром був лєнінградець П. Фьодоров — псевдо „Фаустов”, політкомісаром — Валерій Букін („Бобров”). До складу групи входили: Ю. Ульєв, Борис Жижко, Ніколай Болотін, Саша Данілов, Л. Бєлов, Іван Тьоркін. У своїх спогадах П. Фьодоров пише, що за період бойової діяльності група „Зарево” висадила в повітря 18 ешелонів противника, 4 мос-

ти, знищила 3 гуральні, що постачали спирт для німецької авіації, розгромила штаб зенітного полку, провела два наскоки на німецькі залоги, убивши тисячі гітлерівців і звільнивши тисячі полонених советських вояків...

Усіх цих фантастичних успіхів, звичайно, ніхто спростовувати на Словаччині не буде. А живі свідки „революції” про ніякі такі подвиги не чували.

Скільки було їх, тих літаків, і скільки експортовано з СРСР „партизанів” — знають хіба Хрущов та його найближчі соратники. У своїй промові в Банській Бистриці він казав, що в „національній революції” брали участь сотні тисяч людей, що „разом з словаками та чехами билися росіяни, українці, білоруси, поляки, болгары, югослави, французи, німецькі товариші-антифашисти...” Але все це — виплід його буйної фантазії. Бож фактично і революції ніякої не було, а була советська диверсія, на гачок якої попались наївні словаки.

Через словацький кордон

На початку серпня 1944 року в Криниці і довколишніх селах Лемківщини скупчилися тисячі українських родин. Вони прибували сюди поїздами, возами і автами, ішли пішки, гнані страхом перед московсько-большевицькою навалюю, що вже зближалась до Львова. Були тут люди з усіх земель України, але найбільше було з Галичини. Український Центральний Комітет zorganizував у Криниці допомогу втікачам харчами і одягом. Тут працювали „на ходу” всі центральні суспільно-політичні організації, відбувалися наради, точилися гарячі дискусії...

Більшість втікачів їхати до Німеччини не хотіла: бомбардування, голод, праця в фабриках і у бауєрів відстрашували людей. Дехто ще надіявся на поворот додому. Дехто, роздобувши відповідні документи, на власну руку пускався до Відня, Праги, Берліну...

І в цих днях поширилася вістка, що Український Центральний Комітет

заручився в уряді Тіса дозволом переправити на Словаччину 25,000 українських утікачів. Люди заметушились. На вулицях Криниці збиралися групами, раділися, плянували...

А за кілька днів знову рушили українські втікачі до прикордонних пунктів, де словацькі і німецькі старшини перевіряли документи, комплектували транспорти і перепускали їх „на той бік”

Перед здивованими очима втікачів, а надто із Східної України, відкривався новий, незнаний світ. На полях у білих, оторочених внизу штангах працювали селяни, укладаючи в копи снопи пшениці. Словацькі селянки у вовняних рясних спідницях загрибали колоски. Ситі коні, добрі „куркульські” вози — все це пригадувало ті часи, коли ще не було колективізації, „соціалістичного будівництва”, партійних наганячів...

Глибоко зворушувала гостинність і щиросердечність словаків. По селах, через які проїздили втікачі, зустрічали їх як дорогих гостей. Хіба часом дивували питаннями: „Чому втікаєте? Від кого? Адже йдуть свої, руси”. Ці питання пускали мимо ушей: чудні, мовляв, люди, не знають большевиків. Пробували вяснювати, як воно є, розповідали про терор, голод 1933 року, нищення селян і інтелігенції, концтабори... Словаки слухали і недовірливо хитали головами. А часом кидали терпкі докори: „Мабуть, від своїх грівів тікаєте. З німцями співпрацювали...”

На передмісті Старої Любовни стали на кілька днів табором. Ніхто не знав, куди влада скерує далі. Старалися не думати про завтрашній день. Ходили оглядати старовинний замок, що, немов орлине гніздо, височів над містом. Знавці воєнно-політичної ситуації твердили, що за Карпати американці большевиків не пустять; що екзильний уряд Бенеша кожної хвилини готов перебрати владу в Чехо-Словаччині.

І знов зарипіли вози. Тепер уже їхали не ґрунтовими, роз'їдженими дорогами, а чи не найкращими в Ев-

ропі бетоновими автобанами. „Слов'янські німці” — чехи подбали про дороги. Минали акуратні, під дахівкого домочки, обтяжені плодами садки, любувалися красою природи. На всьому було знати працюовиту руку. Довгу валку супроводила словацька сторожа.

Надвечір в'їхали в невисокі, кучеряві гори. Дорога звузилася, пішла крутими вигинами. Столітні дуби, граби, ялини обступили дорогу, накрили її подекуди своїм верховіттям...

Оремів Лаз

На узгір'ї, під лісом, розкинулись великі, муровані бараки, оточені кільчастим дротом. Стояли вони у формі квадрата, творячи довгі вулиці і в центрі — широку площу. Це були колишні військові казарми, так званій Оремів Лаз, і вони мали стати тимчасовим пристановищем для українських втікачів.

Розташувалися в бараках за ознаками партійної, територіяльної і рідинної приналежності. Були тут люди різного віку й статі: професори і доктори, кооператори, службовці, вчителі, робітники, селяни-господарі... Маленьку кімнатку, колишню вахмістерську, займав письменник Іван Пшварко, автор повісті „Проклинаю”. Тяжко скалічений недугою, він панічно боявся, що большевики його, безрадного, можуть заскочити в цьому таборі. В одному з бараків замешкав православний архієпископ Ігор з причтом, в сусідньому — греко-католицькі духовники. Вже немолодий, але все ще твердий, знайшов собі місце на нарах під вікном голова перемиського допомогового комітету д-р Хробак. В одній кімнаті з нами замешкав проф. Г. Яловий з родиною. Була трупа акторів, які з місяця взялися підготовляти виставу „Пошилися у дурні”. І масстро Гірняк, з властивим йому гумором, казав: „Вічна українська трагедія!”

Одним словом, був це новочасний Ноїв ковчег, що після червоного потопу причалив до одної з гір у словацьких Татрах.

Тричі на день ходили до кухні, де військові кухарі розподіляли каву і кашу. Походжали по таборівій площі. Політикували, дискутували. Молодші вилазили попід дротами — до лісу на малину...

По кількох днях під старими, крислатими дубами появилася два престולי, православний і греко-католицький, і в суботи та неділі сходилися туди таборяни на Богослужбу. Зорганізувались церковні хори.

Щоб доповнювати харчові раціони і заробити трохи словацьких корон, дехто потайки вибирався до сусідніх селян на молотьбу. Там, біля молотарок, ставили господарі для своїх молотільників дощані столи з усякими наїдками та напитками. Працєю і їж донесочу! Молотільники вертались після праці втомлені і напідпитку, приносячи з собою гроші і „сланіну”.

Сторожа розташувалася в барачку біля в'їздової брами і в життя втручалась мало. Грали в карти, потрохи випивали, залицялись до українських дівчат...

„Тільки власною кров'ю”...

Теплого серпневого вечора, коли таборяни, повечерявши, збиралися спати, забігали, заметушилися по коридорах бараків старости:

— Виходьте всі на площу! Важливе повідомлення!

Поодинці і групами стягалися на забрукований, широкий майдан, де на старому грабі висів радіорепродуктор. Висловлювали різні припущення: „Певно, будуть переводити до іншого табору”... „Словацький уряд передає нас німцям...” „Приїхав новий командант...”

Кількатисячний натовп чекав з півгодини. А потім у репродукторі щось запищало, забулькало, і раптом прорвалося голосною совєтською піснею: „По воснной дороге шол в борьбе і трсвоге босвой восмнадцатий год...”

Галичани іронічно посміхались. Колишні совєтські громадяни з острахом презирались. Хтось пожартував: „Це словаки навчилися на Східньому

фронті”. Але жарти вщухли і усмішки позникали з облич, коли з чорного рупора залунало по-російськи:

— Говорить революційний національний комітет з Банської Бистриці. Громадяни, уряд гітлерівського запроданця Тіса повалений, ваша дорога на захід скінчилася. Вступайте до червоних партизанських лав, бо тільки власною кров'ю в боях із німецькими загарбниками можете змити свої гріхи перед соціалістичною радянською батьківщиною! Ви знаєте, що...

Почулися гістєричні вигуки. Хтось голосно лаявся, хтось плакав. А голос з репродуктора з холодною жорстокістю говорив про „день розплати”, про перемоги червоної армії, про фронт, який ніби вже зближається до словацьких кордонів. І враз замовк на півслові.

Розходилися по бараках пригнічені, мовчки, щоб не спати цілу ніч, думати про найстрашніше...

**

Було це 28-го серпня 1944 року.

Вранці боялися виходити з бараків: може вже большевики в таборі? Ні, здається, все в порядку, по-старому. От хіба словацька сторожа гостро змінилась — не хочуть ні з ким, навіть з дівчатами, говорити, пообв'язували собі рукави червоними опасками, а на кашкети дехто навіть приліпив маленькі портретика Сталіна. До свого барачка нікого не допускають, і заборонили виходити з тобору.

„Постріляти б усіх гадів!”

Це була неділя, і під крислатими дубами на Службу Божу зійшлося народу як ніколи багато. Гаряче молились — за себе, за дітей, за Україну. Усі надії поклали на Бога. Надхненні проповіді виголосили священники, заклинаючи вірних не занепадати духом, не втрачати надії...

Коли відправи скінчилися і люди розійшлися, на траві недалеко престола посідало кілька осіб, щоб порадитися, що робити, коли з'являться большевики.

І вони саме в цей час з'явилися. Надійшли, не поспішаючи, трос: високий, з жовтим обличчям і синіми гострими очима в шкіряній куртці, другий — приземкуватий, віспуватий, з лозинкою в руці, якою злегенька стьобав себе по чоботу; і дівчина, мала, плечиста, у ватяних штанах і шкіряному шоломі. В усіх при боці пістолі і гранати. Той, з гострими очима, сказав „Добридень, громадяни!“ — і сів на престіл, скраю, помахуючи ногою. А приземкуватий і дівчина стали осторонь.

— Ну, як же воно буде далі? — спитав той, з гострими очима.

— А звідки ми знаємо, як? — відповів професор Яловий з гурту.

— Мабуть, примусово вас німці забрала? — іронічно продовжував енкаведист.

— Авжеж що примусово! — притакнув професор Яловий.

— А чи немає тут серед вас таких, що товариша Сталіна ляляли, карикатури на нього малювали?

— Ні, нема.

Енкаведист сердито кашлянув, а дівчина буркнула:

— Постріляти б усіх гадів!

Не кваплячись, пішли і зникли між деревами.

У таборі діялися дивні речі.

Дехто протягом ночі цілковито відмінився, обернувся в свою протилежність. Ще вчора бив себе в груди, як український патріот, а тепер походжав між бараками і демонстративно наспівував „Широка страна моя родная“. Дехто вголос нарікав на тих, незнаних, що „змусили“ його їхати на захід.

Частина акторів на чолі з Бондаренком проголосила себе „партизанським театром“ — і десь зникла. Пішли з валізками до в'їздової брами і не повернулись. Також ніби випарував із своєю родиною районний голова Дубовий. Зник ще дехто, не з'явився до кухні, коли видавали каву.

В барачку біля брами не видно вже було портрета президента Тіса, і сиділи там, про щось жваво радячись із словаками, советські партизани.

На окопах

Наступного дня проголошено через радіо: всіх чоловіків, які не хочуть вступати до партизанських загонів, революційна влада мобілізує на копання окопів. Либонь, у Банській Бистриці вирішили підготуватися до війни з німцями.

Навпроти адміністраційного бараку вишикувалися порожні вантажні авта. Старости з списками таборян в руках бігали по коридорах, викликаючи прізвища тих, кого в першу чергу призначено на окопи.

На одному із списків було і моє прізвище. Я попрощався з сусідами по бараку, узяв свій подорожній клунок і поцілував дружину.

На площі біля авт вирував народ. Словацькі вояки з червоними стрічками на кашкетах перевіряли списки, ляялись по-московськи. В одному, вже переповненому людьми авті примостився і я в кутку на мішку з борошном. Хтось із молодих, що не втратили гумору, заспівав „Іхали козаки із Дону додому“ — і валка рушила.

Виїхали за браму, покотили під гору звивистою дорогою, пірнули в ліси... Мене притиснули в кутку, я підвівся, щоб скрутити цигарку, і — через голови сусідів побачив дружину. Виявляється, на її прохання, хлопці підсадили її в авто так, щоб я не бачив. І вона також їхала тепер на окопи...

На роздоріжжі, за яких 15 кілометрів від Оремового Лазу, авта роз'їхалися в різні сторони. Наше, проїхавши ще з кілометр, завернуло в угловину і спинилося. Словак скомадував: „Вилазь!“ і ми, поскидавши на землю інструменти, запаси харчів і брезентове шатро, повисакаували на землю. Побачивши мою дружину, словак здивовано витріщив очі, щось трохи подумав і махнув рукою: „Буде за куховарку!“

І так почали ми копати окопи на оборону „революційної Словаччини“.

Розпорядок дня був нескладний: вставали вдосвіта, їли картопляну супу, пили каву і тут же неподалечку

довбали дзюбаками в кам'янистому ґрунті глибокі траншеї. Полуднували і знов довбали. Вечеряли, а перед тим, як лягати спати, сходили на крутий берег гірського потоку і — розповідали анекдоти, спогади з днів минулих...

Ми міцно трималися гурту: я, дружина, проф. Гловінський, проф. Верб'яний і адвокат Біблюк з Жаб'я, постійний об'єкт наших доброзичливих жартів. Опинився він з нами на окопах внаслідок химерного збігу обставин. Його тимчасовий льокатор, німецький полковник, збираючись тікати з Жаб'я на Мадярщину, влаштував для своїх господарів прийняття. Випили, закусили. А на від'їзді полковник, побоюючись українських партизанів у Космацькому просмику, забрав з собою і свого господаря, як закладника. На Мадярщині випустив на волю. Адвокат рішив вертатися додому, але його арештували. Він утік і опинився в Оремовому Лазі. Ось так у фраку, в якому гуляв на прийнятті у полковника, і працював адвокат тепер для „національної революції”.

Наші наглядачі були мовчазні й похмурі. Перекидалися між собою короткими фразами, тупцювали біля нас із своїми крісами, підганяли: „Рихло, хлап, рихло!” Але не докучали, і часом навіть частували цигарками.

Ми пробували заводити з словаками розмови на теми революції, але виходило, що самі вони нічого допуття не знали. Хвалили Бенеша, лаяли німців, сердились і казали, що українських „утеченцев”, які повлаштовувались на „приватках” по селах, стягають до Жиліна і там розстрілюють.

— Ваші брати, — казали, маючи на увазі советських диверсантів, — там їх судять і карають. Скоро, мабуть, і вас туди заберуть за те, що служили німцям.

Дивна річ: чим густіше збиралися хмари над нашими головами, тим якось буйніше ставало на душі. Весела одчайдушність опановувала нас. Чи не був це гумор шибеніків?

Плян визволення

Від словаків ми довідалися, що ще одна група українців, вивезених з Оремового Лазу, працює за 2-3 кілометри на північ. Я попросив пустити мене до тих людей позичити соли, якої нам бракувало. Добродушний воляк щось подумав, порадився з товаришем і дозволив, давши на прохід туди й назад дві години.

У сусідньому таборці настроїв був похмурий. Там уже мали докладніші відомості про криваві розправи над українськими втікачами і про свобрідну ЧеКу, що її зорганізували в Жиліно „брати-руси”, які перебрали там від „бенешівців” всю владу. Мій знайомий з Перемишля, Ногайський, закликав мене в темний кут шатра і поінформував про плян, що його опрацювала група ОУНівців. Плян був такий: з огляду на небезпеку, яка загрожувє всій масі українських втікачів, в визначеній годині такого й такого дня, обеззброїти вартових на всіх пунктах, де провадяться фортифікаційні роботи, іти до Оремового Лазу, роззброїти тамтешню сторожу, і тоді всім народом рушати до Модрого Каменя, на територію Мадярщини.

— Словацька інтелігенція пригломшена: надії створити антигітлерівський і антисовєтський уряд провалились. Селянство вичікує. Національні комітети розбігаються. Усі бояться репресій за звірства советських парашутистів, що їх учиняють вони над зловленими німецькими урядовцями. Повстання далі не ширяться, і до фронту ще далеко, хоч советська пропаганда бреше, що червона армія ось-ось вступить у Словаччину. А вона не вступає, вичікує, — інформував мене Ногайський.

Довідався я ще про те, що в Банській Бистриці появилoся кілька американських військовиків-дорадників, перекинутих літаками з Англії. Але яка була їхня роля в такій ситуації? І що думав собі екзильний уряд Бенеша?

Про „плян визволення” розповів я Гловінському, але поставився він до тієї справи скептично. „Зрештою, по-

чекасмо і побачимо, як воно буде. Очевидно, треба буде піддержати хлопців," — сказав по хвилині павзи.

Похмурий настрій з сусіднього табірця перекинувся і до нас.

Якось надвечір, коли сиділи ми на камені біля шатра, з-поза гори вилетів важкий бомбардувальник з чорними хрестами на крилах. Він прогрімів над нашими головами на висоті яких ста метрів, залишивши за собою білу хмарку летючок. І за хвилину десь за горами розляглося кілька вибухів. Прибіг словак, щось залопотів злякано, а потім зресигновано мотнув головою і пішов геть. Ми підбрали кілька летючок.

Німецька військова команда закликала словацьке населення дотримуватися спокою і не піддаватися на советську агітацію. Запевняла, що „спричинені большевицькими парашутистами бунти в найближчому часі будуть здушені, а винні покарані". І що німецькі каральні відділи вже зводять успішні бої з ворохобниками. Кому можна було вірити?

Знов до Оремового Лазу

У першій хвилині ми не завважили, як воно, сіро-зелене вантажне авто, зупинилось на дорозі, недалеко шатра. Втомлені „дурнуватого", як казав адвокат Біблок, працею, ми сиділи над потоком і відпочивали.

— Приїхали гості! — сказав Гловінський.

З кабіни авта висунулась голова з червоною стрічкою на кашкеті і щось гаряче почала говорити нашому вартовому. Вислухавши голову, вартовий віддав честь і побіг до нас.

— Негайно всі інструменти, шатро і ви всі самі — на авто! — закричав він.

За десять хвилин годі було б впізнати, що тут стояв табір, у якому провели ми два тижні.

Старе, бувале в бувальцях авто круто завернуло, зачмихало і заторохтіло по дорозі, якою щойно приїхало.

— „До Жиліна? До ЧеКа?" — подумав, мабуть, кожний з нас.

Повз нас пропливали викошені лани, зелені галявини з чорно-білими коровами, з табунами гусей, а далі покрутилась дорога між горами. Ми впізнали її.

Настрій в Оремовому Лазі був панічний. Пошепки, оглядаючись, щоб хтось не підслухав, говорили, як витягають вночі з хат українців по селах і розстрілюють за вироками „народних судів", як лютує советське судчище в Жиліні, розправляючись з „бродячими собаками" і „зрадниками батьківщини", дармащо більшість тих „зрадників" ніколи не були советськими громадянами. Сподівалися масової розправи — нової Вінниці в Оремовому Лазі.

Декому в тасмному порозумінні з місцевими словаками пощастило виїхати до Братислави, де перебував уряд Тіса. Якось виминули вони партизанські застави і переїхали неіснуючий фронт. З-поміж тих „щасливців" був і Шкварко, яким заопікувалися друзі.

З репродуктора тричі на день розносилися повідомлення про „перемоги" словацької революційної армії, про тисячі вбитих і полонених німців, хоч ніяких німецьких військ на Словаччині ще тоді не було. Советські диверсанти і привезені з Москви словацькі та чеські комуністи „робили революцію", а населення хотіло тільки одного: миру і спокою.

Бувший врангелівський полковник

Одного дня усіх мешканців табору закликало на площу. Словацькі воюки злобно посміхались, коли, сповнені жаху, помалу сходилися люди до адміністраційного бараку. Болісно тяглися хвилини над мовчазним натовпом...

На вузькому просторі, очищеному від людей, появився стрункий, невеликий на зріст, пристаркуватий чоловік з відзнаками полковника. Він уже перед тим не раз відвідував табір, і дехто знав, що це — колишній врангелівський офіцер, який від Тіса перекинувся до червоних.

Полковник говорив по-російському, короткими, уривчастими фразами, і в його голосі звучала неприхована ненависть до людей, до яких він звертався. Він говорив про успіхи „славної червоної армії”, про чехословацьку комуністичну партію, яка „несе щастя народів”, і закінчив несподівано заявою:

— Революційний словацький уряд не хоче, щоб ви, німецькі прислужники, ганьбили цю землю своєю тут присутністю. Завтра до табору придуть авта, які вивезуть нас звідси до тих, кому ви служили. Вам місце — в Німеччині! На 5-ту ранку всі мусять бути готові до вїзду!

Полковник рвучко обернувся і пішов, а натовп ще довго не розходився. Не одному свербіла мозок думка: „Це буде дорога в смерть: до Жиліна на розправу чи десь у лісі, в яру викосять усіх автоматами”. Хтось трагічним шепотом прошепотів мені на уху:

— Одне з двох: або повстання само по собі згасає, або німці рушили на Словаччину. І в тім, і в другім випадку в Банській Бистриці вирішили перед утечею на схід розв'язати нашу проблему большевицьким способом. Ну, що ж, прибавиться ще безіменних могил, цим разом уже на словацькій землі.

Вночі ніхто не спав. Пакувались, молились, потихеньку радились... Кажали, що кілька родин висмикнулось з табору і подалось до Модрого Кам'я, але мад'яри їх завернули назад. Тепер десь лежать їхні групи в лісі...

Божевільний поїзд

Ще й не дніло, а вже загуркотіли на площі мотори вантажних автомашин. Заметушилися люди в бараках, заплакали діти. Задудніли по коридорах чобітьми словацькі вояки. Вигуки, лайка, дитячий вереск...

Темними силуетами, обвантажені мішками й валізками, пробірались люди на площу. Холодний вітер повівав з гір. З хмарного неба тьмяно світив місяць. Вояки вантажили лю-

дей на авта, як дрова, замахуючись прикладами рушниць. Крики жінок, плач дітей, прокльони мішалися з торохтінням моторів...

Ми з дружиною вирішили якийсь час зачекати в бараці. Річ у тому, що два дні перед тим проф. Яловий з донькою Лесею вибрався з табору до сусіднього села підробити щось із харчів. Вони мали вернутися напередодні, і дружина професора, пані Христина, дуже хвилювалась.

— Успіємо ще на той світ! — пожартував я. — Почекаємо на Григорія Омеляновича і Лесею...

У тривозі минув день і прийшла ще тривожніша ніч. Наш барак спорожнів, але авта все ще ревіли на площі, збираючи рештки таборян.

І раптом до нашої кімнати, певно, побачивши світло у вікні, вдерся полковник, колишній врангелівський офіцер. Вдаряючи ручкою пістоля об стіл, закричав:

— Сію ж мінуту виходіте, інакше стреляю!

Вигнав усіх, заглянув для певности під ліжка і вийшов слідом за нами.

...Розтинаючи темряву смугами світла, авта, в яке нас завантажили, з місця взяло розгін. Борти його не були піднесені, триматися треба було за металеві стояки, і на крутих поворотах зсувались й падали на дорогу валізки нещасних пасажирів. Мабуть, в такий самий спосіб везли і всіх інших таборян, бо по дорозі валялися тут і там клунки, валізки і скрині, розчавлені колесами.

Вїхавши на сусідню гору, ми побачили в південному напрямі ген десь за лісами густочервоні спалахи, що повільно, беззвучно зводилися й спадали на обрії. Вони клубочилися, немов вогняні фантастичні духи, що злітали з неба на свою жертву.

— Американські літаки бомбардують Будапешт...

Хто сказав ці слова в гуркоті шаленої їзди?

Іхали годину, дві — хто рахував? Але скінчилися ті перегони зі смертю ще перед світанком на залізничній станції Плешковіці.

Одне по одному під'їздили автомашини під дбаркадер, за яким уже стояли з розчиненими дверима червоні вантажні вагони. Знову гармидер, вереск, погрози і — постріли з рушниць угору. Хапались руками за поруччя, дерлися з клунками, падали, знову дерлися... Нарешті, двері вагонів засунули залізними засувами і поїзд рушив. Ті, хто не попав до цього поїзду, мали їхати пізніше другим, що стояв на сусідній колії.

У вагоні було темно. Ніхто не знав, куди летів, не спиняючись на станціях, цей божеський поїзд. До Жиліна? — питали з острахом одне одного. Визирали в шпарини, що ясніли тонкими смужками в стінах, і з назов станцій старалися догадатись.

— Їдемо в сторону Нітри! — крикнув хтось радісно. — Нас везуть не до Жиліна!

По кількох годинах їзди ешелон сповільнив хід, забряжчав буферами і спинився. Чути було, як зіскакували на землю вартові, відсували двері в сусідніх вагонах. Відсунули й наші.

— Виходь! Усі виходь! — закричав вояк.

На неутральній зоні

Поїзд стояв на широкій високорівні між гірськими пасмами, що синіли на обрії. Ні станції, ні дерев, ні людського житла, — широченне поле. Тільки десь там, під лісом, стрільчастим червоним дахом височів костьол. Очевидно, було там якесь селище.

З усім своїм добром люди розташовувались купками на траві. Жадних пояснень не могли добитися від словаків. Та вони, мабуть, і самі не могли б нічого пояснити: виконували наказ начальства. Тож, повикидавши людей на поле, вони посідали у вагони і — поїзд, набираючи розгону, посунув заднім ходом на схід...

За кілька годин прибув другий довжелезний ешелон. Повторилась та сама історія — і нові сотні людей висипали з своїми манатками на поле. Серед них знайшли ми і проф. Ялового з Лесею.

Зайшла ніч. З-поза гір виткнувся холодний, осінній місяць. Між групами втікачів тут і там появилися темні постаті з рушницями. Кажали, що вони — партизани, прийшли з лісу, і нікому зла не вчинять. Просили тютюну, горілки. Вони також, либонь, не знали, для чого привезли сюди всю цю масу людей. Погупторивши, відходили, зникали, як тіні.

Поволі спливали години. Люди лежали, покриті плащами і коцями, але ніхто не спав. Навіть діти не плакали, болячись своїм плачем привертнути до себе увагу когось, хто ще міг би прийти...

Вранці, коли зійшло сонце, сам собою утворився „комітет” з активніших, сміливіших осіб, який вирішив діяти в імені всіх, що були на полі. Визначено делегацію, яка мала йти до селища і просити допомоги. Пішли. Опівдні повернулись втомлені, але радісні, і ще здалеку вимахували руками і щось кричали.

— Це — Злата Моравца, там, під лісом. Вони проголосили неутралітет у цій революції, але радо погодилися нам допомогти. Зараз приїде їхній бургомістр, — виголосив голова делегації.

І справді, незабаром появилася бричка з кількома словаками. Вона заїхала у саму гущу людей, і грубенький чоловік в окулярах, ставши з ногами на передок, звернувся до присутніх з промовою.

Бургомістр Златої Моравци потвердив, що містечко вирішило не встрявати до революції, але допоможе „братам-словакам”, і тепер організується валка возів, які приїдуть, щоб забрати всіх у безпечне місце. „Тримайте порядок і не пропонуйте нашим людям ніякої заплати, бо це їх образить. Обернутися возами прийдеться кілька разів, отже майте терпеливість!” — закінчив бургомістр і покинув додому.

Лише надвечір стали прибувати, застелені сіном і ряднами, довгі словацькі вози. Звичайно, порядку ніякого не було, і також просьбу бургомистра не давати візникам грошей знехтувано. Кожний старався першим

зайняти місце на возі, щоб залишити якнайскорше непривітне місце, де ось-ось могли появитися совєтські парашутисти.

Зустріч у Златій Моравці

Присмною несподіванкою була зустріч, яку влаштували нам словаки в Златій Моравці. Мешканці цього симпатичного, старовинного містечка біли в бубни, виносили на вулиці пшеничний хліб, масло, кавуни, вино і частували втікачів. На вози дітям кидали цукорки, яблука, груші. Це було насправду широке народне частування.

— Щасливі, вирвалися з пекла! — потискали нам руки старі словаки. — І що вони там думають, ті, божевільні...

Отакій був їхній „неутралітет”!

У Златій Моравці провели ми ніч, а наступного ранку тими ж возами поїхали далі на Захід, до Нітри, де не сягала рука совєтських диверсантів. З Нітри вже німецькими вантажними автами вивезли всіх до Штраасгофу, в Австрії — переходового табору, де розподіляли робітників групами по фабриках і заводах „Третього Райху”.

— З дощу та під ринву! — пожартував професор Яловий.

— Не бачиш німця — душа мре, а побачиш — з душі пре! — додав я.

В Нітрі біля німецької командантури зустріли ми ненароком колишнього врангелівського офіцера, полковника, який вигнав був нас з Оремового Лазу. Червоної опаски він уже не мав, а на кашкеті в нього виблискував подвійний хрест, що його носили тісовські вояки. Хитрий спосіб придумав полковник, щоб вирватися з рук комуністів!

Містерія з вивозом українців на нейтральну зону з Оремового Лазу і досі повита серпанком таємничости. З чийого наказу це зроблено? І в якій

цілі? Казали, що словаки в Банській Бистриці хотіли збутися відповідальности за розстріли, чинені совєтськими диверсантами і своїми ж збільшеними товаришами. Це казали про якийсь нібито німецький ультиматум. Всяко казали...

Наприкінці жовтня 1944 року німці остаточно розгромили партизанські словацькі загони, а рештки їх, що склалися з місцевих комуністів, загнали в гори. Там вони й чекали на „братів-русів”, які явилися на Словаччину аж у травні 1945 року. А совєтські висланці, покинувши партизанів напризволяще, тими ж літаками, якими прибули, вилетіли назад на свої бази.

Тепер увесь світ знає, як прийшли комуністи до влади в Чехо-Словаччині, Польщі, Румунії, Болгарії, Мадярщині. Але на святкуванні „словацької національної революції” в Банській Бистриці Хрущов заявляв: „На Заході пропагандисти твердять, нібито соціалізм у країні Східної Європи принесено на радянських багнетах... нібито нову владу в цих країнах накинено іззовні. І в Америці досі щороку влаштовують комедію під назвою „тиждень поневолених народів”... Соціалістичний лад народи цих країн вибрали добровільно...”

Так говорив московський диктатор усупереч фактам, усупереч живій правді, розп’ятій комуністами. За 20 років вони не спромоглися і ніколи не спроможуться здушити, убити в тих народах прагнення до волі і незалежности.

28-го серпня 1964 року, коли виступав у Банській Бистриці Нікіта Хрущов, чи міг він, всевладний воєвєтський диктатор, уявляти, що дні його панування полічені, що 14 жовтня того ж року його власні помічники скинуть його з диктаторського трону на смітник історії.

Історія і наслідки одного ДОКУМЕНТУ

Василь Мудрий

■ А окупованих большевицькими арміями західніх українських територіях діяла Українська Повстанча Армія (УПА). Про це знало багато українців, що опинились на скитальщині, переважно у Західній Німеччині. Але було немало таких, які не вірили в те, щоби під страшним і кривавим комуністичним режимом взагалі могли діяти якінебудь повстанські частини УПА.

Нагло принесла преса Західньої Європи дуже вимовну нотатку про те, що 28 березня 1947 року згинув польський червоний генерал і до того міністер військових справ від куль українських партизан УПА на Східній Лемківщині. Ця вістка підтвердила факт не тільки існування УПА, але і її босвої дії.

Не треба було довго ждати, щоби дістати ще наглядніший доказ існування та бойових дій УПА. Бо ось 12 вересня 1947 року перейшла група ув'язнених, у числі 36 осіб, під проводом сотника Громенка, баварський кордон зі зброєю в руках та зголосилась до представників американської армії. Вона склала зброю і просила азилу. Азиль дістала. Цю першу групу приміщено

в окремому таборі у Дегендорфі, у Баварії.

Про це, очевидно, довідались большевицькі члени військової місії при Головній Кватирі Американської Армії. Через кілька днів ця місія зажадала видачі цих повстанців большевикам.

Американці були не дуже зорієнтовані в цих справах. До табору в Дегендорфі прибували ще інші вояки УПА. Не можна було передбачити, скільки їх ще прийде.

Головна Американська Кватира хотіла дістати авторитетні інформації про те, чи ці партизани є дійсно українці і чи вони є членами легендарної УПА.

З тією метою звернулися до мене, як до голови Центрального Представництва Української Еміграції, щоб усі спірні справи з інтернованими у Дегендорфі повстанцями вяснити.

Я запросив вихованця Австрійської Військової Академії майора д-ра Любомира Макарушку, як знавця військових справ, і ми виїхали ще в товаристві старшини УПА, підполковника Юрія Лопатинського до Дегендорфу 28 жовтня 1947 року. Віз нас

туди автом один старшина СіАйСі, син галицького поселенця в ЗДА. Він говорив дуже поправною мовою по-українському.

Про те, що там діялось, написано в цитованому далі звіті з перебування в Дегендорфі:

„Василь Мудрий
Авгсбург, Юденберг 8/11

Авгсбург, 31. 10. 1947

До
Головної Кватири
Американської Армії в Німеччині
ЕУКОМ

Справа: інтерновані у таборі в Дегендорфі українські повстанці, члени УПА. Стан дня 28. 10. 1947

Дня 28 жовтня 1947 року відвідав я в товаристві представника СіАйСі табор інтернованих українських партизан у Дегендорфі. У часі відвідин і переслухування були присутні, крім американського представника СіАйСі, який мене привіз, ще і представники СіАйСі із Дегендорфу і з Вайдена. Від українців у моєму товаристві був, як фахівець для військових справ, колишній майор д-р Любомир Макарушка і кол. член УПА та старшина УПА підполковник Юрій Лопатинський. Все переслухання дало такий результат:

I. Хто такі є інтерновані партизани?

Всі переслухані однозгідно твердять, що: а) вони є членами Української Повстанчої Армії (в скороченні УПА); б) вони як і вся УПА боролися за Українську Незалежну Державу; ц) ніякого партійно-політичного зрізничування в УПА не було і нема; д) всі члени УПА уважали і уважають себе вояками і політикою не займаються, а виконували і виконують накази своєї верховної Команди; е) за Верховну Команду вважають вони Головну Команду УПА, на чолі якої стоїть генерал Тарас Чупринка.

II. Що таке УПА?

У другій половині 1941 року і у 1942 році організувалися на території

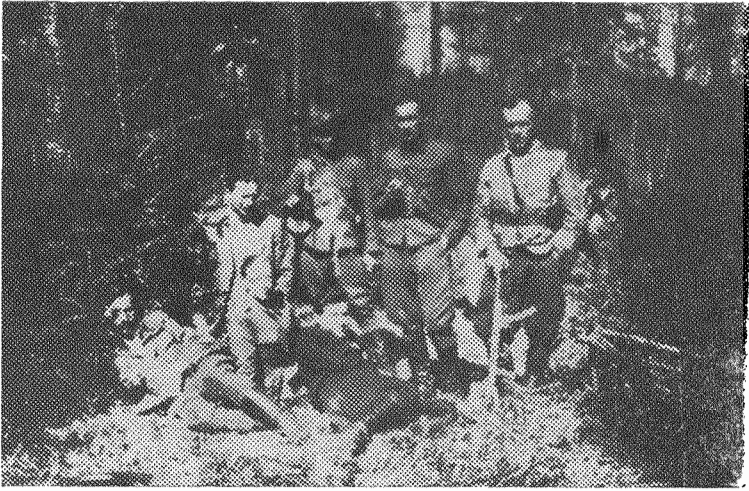
українських земель, зайнятих німецькими збройними силами, українські партизанські відділи для боротьби проти німецьких окупантів. Всі вони були порозкидані по українській території і творили численні осередки опору проти німців. На початку 1943 року почали появлятися большевицькі партизанські відділи на українській території. У 1943 році всі українські партизанські відділи були об'єднані під однією головною командою і всі увійшли до складу Української Повстанчої Армії. Таким чином УПА, як об'єднуючий всі українські повстанчі сили організаційний осередок, почала діяти у першій половині 1943 року. Тоді то всі названі українські повстанчі сили вели під її проводом боротьбу проти німецьких окупантів і, рівночасно, проти советсько-большевицьких партизанів. По зайнятті советськими арміями всіх українських територій Українська Повстанча Армія діяла і далі діє досі проти окупаційної влади советської комуністичної диктатури.

III. На схід від лінії Керзона УПА діє далі

На запит, чи інтерновані партизани мають відомості про те, що Українська Повстанча Армія розвиває свої дії на схід від лінії Керзона — була відповідь, що так. Однак, вони не можуть подати докладних відомостей про тамошні дії УПА, бо їх не мають. Із конспіративних причин ціла справа зв'язків та взаємної інформації була налагоджена так, що вони мали інформації тільки про ті частини і про ті відтинки бойових операцій, на яких діяли вони самі. З мотивів обережності і конспірації їм ніяких інших інформацій не udzielювано. З тих самих мотивів вони не розпоряджаються ніякими циферними даними про чисельність УПА навіть з тих теренів, на яких вони діяли.

IV. Військові дані про інтернованих повстанців

У касарні у Дегендорфі було у дні 28. 10. 1947 року дев'яност п'ять (95)

Вояки одного із рейдуючих відділів УПА під час відпочинку в лісі.

інтернованих. У тому дев'ятдесят одна особа (91) були членами УПА і в тому одна жінка, а чотири особи були цивільні, до УПА не приналежні. Військові інтерновані належать до кількох відділів Української Повстанчої Армії. Ці відділи боролися на українських територіях на захід від лінії Керзона проти чужих українському народові авторитарних режимів. Між військовими інтернованими є п'ять (5) старшин, один лікар і один дентист. Ці особи прибули до табору в різних часах. Перша найбільша група, з 36 осіб під проводом сотника Громенка, прибула до табору 12 вересня 1947 року. Інші групи прибували у вересні і в жовтні 1947 року. Інтерновані належать точно до трьох одиниць Армії УПА. До куренів (батальйонів) перемиського, сяньського і ярославського (з останнього є лише кілька осіб). Згадані військові формації оперували у 1946 році, зимою та весною 1947 року у районах горішнього Сяну (на полудне від Перемишля).

V. Чому вони залишили українську територію?

Інтерновані вояки однозгідно зізнають: по атентаті на польського генерала Скверчевського (28. III. 1947) за-

ініціювали три держави, а саме ССРСР, Польща і Чехословаччина великими силами сконцентрованою військовою акцією проти тих частин УПА, які оперували в згаданому районі. Військовим силам названих трьох держав удалося оточити відділи УПА. Команданти куренів видали сотням наказ пробиватися у різних, їм найдогідніших напрямках, щоб вирватись із оточення. Сотні сотника Громенка випало пробиватися на захід. Вона, пробившись у початках червня 1947 р. з оточення у числі стоп'ятнадцяти (115) осіб, перейшла дня 17 червня 1947 р. на полудень від Тісни польсько-чеську границю і через північну Словаччину (на полудень від міст Пряшів, Ружомберок, Поварська Бистриця) та полудневу Мораву на полудень від Брна і північно-західній куток Австрії дійшла до американської зони Німеччини та перейшла на північний схід від Пассау баварську границю. У часі рейду мала сотня два бої на Словаччині, — перший коло Варнер на полудневий захід від Маргечан, другий — на північний захід від Полонки і один бій на Мораві у Яструбицях. Інші групи йшли у тому самому напрямі, але іншими дорогами.

VI. Чому вони йшли на захід до американської зони Німеччини?

Інтерновані військовики заповідають, що вони маршували на захід передовсім тому, щоб зв'язатися з західноєвропейським світом і дати йому автентичні інформації про визвольну боротьбу українського народу. До американської зони зокрема пробивались тому, що до американців і американської влади мали найбільше довіря. А це з таких причин: американська армія і американська влада є протибольшевицькі. Про це вони знали вже там, де вели боротьбу. Крім того, всі вони мають переконавання, що Америка є країною повної свободи, за яку вони збройно боролися для свого народу. Через те їм найближча і найцінніша була мета пробратися до американської зони, віддатися під опіку американської влади і поінформувати при допомозі Америки світ про українську національну, визвольну боротьбу.

VII. Як побудована УПА з військового погляду

Всі переслухані подають, що Українська Повстанча Армія побудована на тих самих підставах, що і кожна регулярна армія, але з відповідним узглядненням вимог партизанської війни. Вона має рої, чоти, сотні і курені. Курінь має у своєму складі переважно чотири сотні. Чисельний стан куреня хитається між 500 і 700 людей. З поодиноких куренів творсно відповідно до тактичних вимог бойові відтинки.

Військові ранги в УПА є такі: стрілець, старший стрілець, вістун, старший вістун, булавний, старший булавний, хорунжий, поручник, сотник, майор, підполковник, полковник, генерал.

За прохарчування дбали поодинокі бойові частини УПА самі. У сотні був обов'язок прохарчування доручений бунчужному (бунчужний це не ранг, а функція). Зв'язок між поодинокими частинами відбувався при допомозі кур'єрів.

Служба здоров'я була зорганізована в такий спосіб, що оперативний терен був поділений на райони. Керівником усіх районів був надрайоновий лікар. Санітарні пункти були розбудовані з правила у підземних бункерах по лісах. Під землею будували землянки з дерев'яних брусів, звичайно трикімнатні. Там містилася окрема кімната для хворих, окрема для санітарів і окрема кухня.

Ліки закупували по публічних аптеках, звичайно за посередництвом польського населення, а найчастіше за посередництвом медичних сестер з польських державних шпиталів. Лікарі користувалися також народною медициною. Із зібраних лічних рослин виготовляли ліки. Хворих, що потребували шпитальної опіки чи оперативних засобів, відсилали з відповідними документами, роздобутими при допомозі місцевого населення, до прилюдних шпиталів.

VIII. Враження, яке роблять інтерновані з військового погляду

З військового погляду роблять всі інтерновані члени УПА враження добре вишколених і дисциплінованих воjakів. Постава, спосіб говорення, звертання до командантів вказують на те, що всі вони перейшли докладний та солідний військовий вишкіл. З-поміж інтернованих у Дегендорфі старшин (офіцерів) двох були в УПА від 1943 року, а один від 1944 року. Всі три брали участь у боях УПА проти німців, а пізніше проти большевиків.

Висновок

Докладне переслухання старшин (офіцерів) і підстаршин (підофіцерів), як також подрібні перевірки між поодинокими стрільцями (рядовими воjками) доказують понад усякий сумнів, що всі дев'ятдесят один (91) інтернованих у Дегендорфі партизан є членами Української Повстанчої Армії і що всі вони з ідейних мотивів вели партизанську боротьбу з чужими українському народові окупаційними силами. Під політичним оглядом всі

вони є українськими національними патріотами і воюючими, які в партійно-політичних справах не орієнтуються. Вони виконували накази своєї повстанчої Головної Команди і влади. До неї мають вони беззастережне довір'я. Всякі спроби комуністичних чинників і чинників совєтської влади підсилати до них агентів, або провокаторів — вони самі безоглядно паралізували і нищили при допомозі своєї розвідки.

До Української Повстанчої Армії не належали інтерновані у Дегендорфі чотири (4) цивільні особи, а саме: Занза Іван, Кость Юрій, Сич Микола і Темканич Василь. Їх справа вимагає окремої перевірки. Всі члени УПА, інтерновані у Дегендорфі, ставляться до названих осіб з упередженням і з недовір'ям. Вони бачать їх між собою нерадо.

Прохання і побажання

У зв'язку із передачею повищого звідомлення, маю честь просити по-лагодити деякі дрібні справи технічної натури, зв'язані з побутом інтернованих у Дегендорфі. До таких справ належить: управління доступу до інтернованих членів рідні, лікарів-спеціалістів та учителя англійської мови. У тих справах я маю відвагу висунути такі побажання: а) призначити один день у тижні для відвідин членів рідні, яку мають деякі інтерновані між приміщеннями у таборах і поза таборами українськими емігрантами; б) призначити також один день у тижні для привоження відпоручниками наших гуманітарних установ, зокрема відпоручниками Санітарно-Харитативної Служби (Українська червонохресна Організація

інтернованим допомогу у харчах і одінні; ц) допустити фахового учителя англійської мови для інтернованих. Вони бажають вчитися по-англійськи.

Окремого полагодження вимагає справа опіки над хворими, які є між інтернованими. Між ними є лікар-дентист. Велика їх кількість хорює на зуби. Цей лікар дентист міг би вести дентистичну амбулаторію для них. Відповідні інструменти дентистичні доставив уже відпоручник Санітарно-Харитативної Служби. Треба тільки дати дозвіл на урухомлення амбулаторії. Між інтернованими є численні такі воюки, які потребують хірургічних заходів (деякі з них мають незоперовані і невитягнені кулі). Отже, прохання у тій справі зводиться до допущення туди фахового хірурга, який би ці хірургічні операції зробив.

Василь Мудрий

Голова Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині."

**

Наслідки цього звіту були дуже дивні та справді несподівані. Через півтора тижня після отримання його Головною Кватирою, всіх упістів у Дегендорфі заладвано до військових вантажних авт, вивезено кількадесят кілометрів на захід від Дегендорфу і висаджено їх із авт з інструкцією, щоб вони тепер давали собі самі раду.

Всі вони розійшлися по недалеких українських скитальських таборах. Подекуди вони мали труднощі в реєстрації. Всі ті труднощі переборено. Під теперішню пору, за малими винятками, всі вони поселились в Америці, в Канаді чи в інших країнах вільного світу.

Українська Любстанича Армія

І ЇЇ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА ІДЕЙНЕ ФОРМУВАННЯ ПІДСОВЕТСЬКОЇ МОЛОДІ

Степан Федорівський

У цій статті хочу зробити аналізу УПА не лише під кутом зору військового, а передовсім — її ідеологічно-революційного значення.

Минуло понад 20 років, коли УПА своїми партизанськими діями в часі по закінченні другої світової війни охопила всі землі України, від Карпат аж до північно-східних районів ріки Прип'яті.

По війні за межами України зродилося багато переказів і легенд про УПА. Вони виникли не лише серед українців, але й серед західних народів, які були свідками партизанської боротьби УПА. На жаль, серед українців за кордоном ці легенди зродилися двома тенденційними напрямками: одні звеличали і перебільшували роллю УПА, творячи на її боротьбі політичний капітал для свого партійного угруповання, другі свідомо замовчували, або ігнорували революційно-політичну роллю УПА у визвольній історії українського народу. Обидві тенденції в оцінці УПА шкідливі. УПА — всенародна революційно-політична військова формація, що законо-

мірно зродилась і виросла в бойову силу під час другої світової війни, як неминучий фактор продовження ідеї національно-політичного визволення народу.

Питання національного і соціального визволення українського народу виникло не з часів другої світової війни. Воно є закономірним продовженням козацьких війн і революцій, продовженням традицій Української Народної Республіки і визвольних змагань 1917-21 років. Не мали б ми в часи УНР світової слави вченого Михайла Грушевського, організатора українського війська і керівника держави Симона Петлюри, творця Української Автокефальної Православної Церкви митрополита Василя Липківського, релігійно-духового провідника митрополита Андрія Шептицького, організатора і провідника ОУН полк. Є. Коновальця — не виникла б УПА з її ідейним змістом.

Говорячи про УПА, ми не можемо оминати події й постаті в історичному процесі політичного розвитку українського народу і не можемо промовча-

Найстарші і наймолодші вояки УПА

ти умов розвитку революційної думки перед другою світовою війною, коли Україна географічно була поділена імперіалістичними сусідами. Обабіч Збруча український народ був політично упосліджений і поневолений економічно і, залежно від політичних систем, пережив відповідні соціально-політичні процеси, які залишили певні морально-психологічні прикмети єдиної, але розділеної між окупантами, нації.

Менша частина українського народу на захід від Збруча знаходилася у відносно кращих і сприятливіших умовах політичного мислення західної демократії. Ті ж умови уможливили легальну працю національних клубів та деяких політичних партій. Там знайшовся більш плідотворний ґрунт для нелегальної праці ОУН, яка на той час користувалась чи не найбільшою популярністю серед населення, зокрема серед молоді. Це була єдина революційно-політична організація, яка, хоча іноді й допускалась деяких помилок,—на своїх прапорах написала непомилкове гасло безкомпромісової боротьби за повне визволення українського народу.

Наддніпрянську Україну, після невдалих визвольних змагань, Моск-

ва перетворила в простір економічного визиску і політичного поневолення. Все ж таки і в тих важких обставинах московського терору знайшлись сили, що відновили Українську Автокефальну Православну Церкву, створили нелегальні політичні організації СВУ, СУМ, що проіснували до знищення їх шляхом арештів у 1929-31 роках, накиненого Москвою голоду 1932-33 років та сумнозвісною Єжовщиною і Хрущовщиною 1936-1939 років.

Німецькосовєтська війна 1941-45 років внесла корінні зміни в процесі думання нашого народу обабіч Збруча. Багатьом українцям судила доля брати участь у тій війні, бути солдатами совєтської чи навіть німецької армій. В обох випадках мобілізовані українці були змушені силою носити мундир армій ворожих українського народу.

Совєтські армії з наказу Сталіна на шляху відступу пустошили Україну: нищили об'єкти військового характеру, місцевої промисловости, навіть урожай на полях, здійснюючи засаду „спаленої землі". Та засада ніби витікала з тактичних мотивів, а по суті це була політика тотального знищення українського народу, не вико-

нана внаслідок навального й швидко-го маневру гітлерівських армій. Полки совєтської армії в Україні складалися в більшості з українців, які кидали зброю і цим уможливили швидке просування німців.

Німці не виправдали сподівань українського народу. Вони навіть не скривали свого заміру фізичного винищення українського народу чи виселення його в Німеччину на каторжну працю.

Чужородні елементи в Україні та й мізерна частина „розумово хорих” вважали, що по війні в німців можна буде дещо випросити, або що німецькі пляни не можуть бути здійснені, бо німці розплинуться на широких просторах Східньої Європи.

Гітлер задумав здійснити свої пляни в Україні двома засобами: масовим вивезенням української молоді на рабську працю в Німеччину та насильним грабуванням українського хліба і природних багатств. Крім того, український народ важко розплачувався за спротив, що його почали організовувати большевики в місцевостях німецької окупації. Спочатку той спротив був слабкий, але пізніше большевики створили підпільні організації і партизанські загони, спочатку в північних районах України, а потім і в західньо-північних та в Карпатах.

Москва створювала умови загострень відносин німецької влади до українського населення, організувавши партизанські загони Ковпака, Фьодорова, Мельнікова (того, що при Сталіні був генсеком ЦК КП(б)У), Сабурова, (згодом був начальником Дрогобицького обласного НКГБ, а останні роки в міністерстві, розжалуваний Хрущовим) та на Вінниччині Клашнікова. Ті партизанські загони провокативними методами втягли до себе українську молодь, а де їм не вдавалося, навіть мобілізували.

Український народ не бажав служити Москві, ні Берлінові. Німці вдавалися супроти місцевого населення до важких репресій. Український народ не мав вибору. Зрештою, він давно був став на самостійницький шлях

боротьби проти імперіялізму Росії, а тепер виступив проти—московського й німецького імперіялізму.

Підходимо до питання УПА. Воно хвилює багатьох, зокрема ті емігрантські політичні середовища, які довгий час не хотіли визнати, що така політично-військова формація існувала, боролася і залишила ідеологічне підґрунтя для всенародної революції в Україні в майбутньому. Треба бути послідовно об'єктивним і в ім'я історичної правди сказати, що перші зв'язки УПА виникли з ініціативи Бульби-Боровця в Людвіпольському районі, Рівенської області, в лютому 1942 р., із розпущеної легальної формації „Поліська Січ.” Ця повстанська армія не спромоглася розгорнути значних військових операцій, обмежившись окремими акціями. Її відділи у 1943 р. пройшли маневром до північно-східніх районів Вінниччини. Проіснували ті загони відважних отамана Бульби-Боровця до серпня 1943 року і пізніше влилися в УПА.

Треба згадати, що ОУН полк. Мельника також намагалась створити УПА. Був навіть створений курінь у гористій місцевості Бязи, яким командував колишній лейтенант червоної армії, Кость Гіммельрейх. Десь влітку 1944 року той курінь влився в загальну УПА, а його командир отримав призначення командира групи, що діяла в місцевостях Тернопільської області. Справжня УПА, що розгорнула бойові операції на широких просторах України, оформилась під проводом Тараса Чупринки (Романа Шухевича) з похідних груп і решток легіону, які були в Україні з 1941 р.

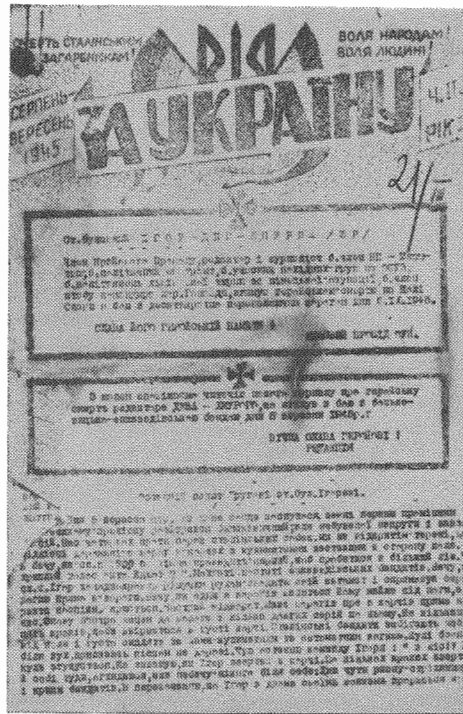
УПА—це територіяльна формація, що комплектувалася переважно з місцевого населення. Як партизанська військова формація, вона могла розгорнути дії в місцевостях, що географічно відповідали її тактичним вимогам. Тому партизанські відділи УПА виникли найперше в лісистій місцевості західньо-північної частини України; згодом зформована УПА по-

ширила свої дії в гористих місцевостях Карпат, і в останній своїй стадії—тактичні одиниці діяли в лісостеповій частині України, в Кам'янець-Подільській, Вінницькій, Житомирській, Київській та Чернігівській областях.

Монополізувати УПА до населення будь-якої національно виробленої і політично підготованої частини України було б помилкою, бо в УПА спільно боролися галичанин і полтавець, волиняк і кубанець, закарпатець і донбасівець, без різниці територіального походження, віровизнання і політичних переконань. Поруч із головним командиром УПА, ген.-хор. Тарасом Чупринкою, стояв його бойовий заступник по політичній частині, київський письменник і публіцист Йосип Позиченюк. Перший—галичанин, вихованець ОУН; другий—наддніпрянець, вихованець комсомолу, колишній співробітник газети „Комсомолец України”.

Українська Повстанська Армія ділилась на чотири групи: УПА-північ, УПА-захід, УПА-схід, УПА-південь. У свою чергу кожна група ділилась на пійськові округи, округи—на тактичні відтинки, а в відтинках діяли курені, сотні і навіть самостійні чоти. Кількість сотень та куренів у відтинках мінялась в залежності від воєнних обставин, географічних умов та морального стану запілля, себто населення. Вказати точну кількість повстанців у окрузі чи взагалі в Україні ніхто не зможе, бо діяли під прапором УПА стихійно і самородні відділи, які вели боротьбу з окупантом, але через ряд обставин не мали зв'язку з Головним Штабом УПА.

Озброєння повстанських відділів було легке: кулемети, гвинтівки, автомати, пістолі, гранати, легкі міномети, і тому відділи оминали боїв з регулярною армією, озброєною гарматами, танками та авіацією. Упівські відділи практикували раптові напади на енкавбівські станиці, висаджували в повітря стратегічні мости, нападали на військові ешелони та автоколонни. В одному з таких нападів 29-го лютого 1944 р. відділ УПА заатакував ко-

„За Україну” — підпільний часопис, що його поширювано під час операцій УПА.

лону автомобілів на шляху Житомир-Рівне, в якому їхав генерал армії Микола Ватутін на інспекцію так званого Першого українського фронту. У тому бою Ватутін був смертельно поранений. Советська преса аж через двадцять років у журналі „Огоньок” підтвердила, що генерал армії Ватутін помер 15-го квітня 1944 р. після важких поранень, спричинених українськими націоналістичними повстанцями.

Говорячи про персональний склад командирів УПА, треба признати, що значна частина на командних постах—це були колишні старшини советської армії. Напр., у другій старшинській школі УПА, яка весною 1944 р. перейшла з Волині в Карпати, командиром був волиняк майор Федір Польовий, а інструкторами школи: осетинець поручник Кацо, колишній науковий співробітник київської УАН

майор Береза, наук. співробітник в питаннях транспорту май. Степовий, вихованець московської військ. академії полковник інженерних військ Крутий та з західні земель—Ярема (Остап Линда), політвиховник Руслан, керівник розвідки Ждан; лікарями школи були жиди, д-р Максимович та д-р Кум. Командиром відділу окремих доручень при штабі округи „Маківка” був колишній поручник артилерії, родом з Кам’янка Подільського, Кармелюк; командир відтинку, а пізніше відділу окремих доручень—київський науковець Кость Гіммельрейх. Командував сотнею УПА в окрузі „Чорний ліс” колишній лейтенант сов. армії Бей, а сотнею „Полтавців”, згодом курінем—полтавчанин, майор Байда. Начальником підпільного пересувного шпиталю був харківський хірург д-р Олександр Давиденко. Це лише поверховий перелік старшин, з якими автору цієї статті доводилось зустрічатися в боях.

УПА—це не тільки революційна боротьба, але й політично-революційна програма, що стала єдиною концепцією поневоленого народу в боротьбі за самозбереження перед німецьким винищенням. Ось що говорить присяга вояка УПА: „Я воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед святою землею українською, перед пролитою кров’ю усіх найкращих синів України та перед найвищим політичним проводом народу українського: Боротися за повне визволення всіх українських земель і українського народу та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битися до останнього віддишу і остаточної перемоги над усіма ворогами України.”

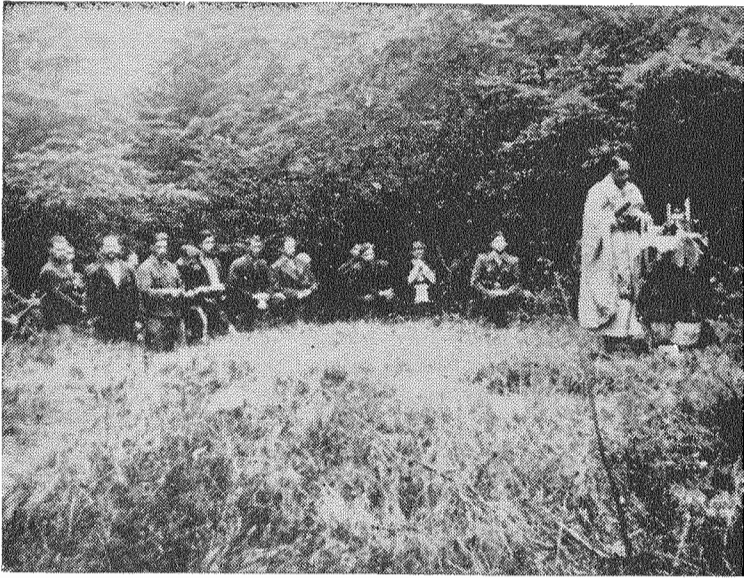
На жаль, на еміграції ролю і політичне значення УПА звужено з тих причин, що деякі звелічники УПА намагались будувати на ній виключно свій політичний капітал і тим викликали опозиційні настрої у частини спільноти. Як одні, так і другі до-

пустилися політичного абсурду, бо без огляду на те, хто її зорганізував,—УПА залишається всенациональною політично-військовою формацією. Її дії були скеровані на боротьбу з окупантами, які руйнували нашу економіку, культуру, розстрілювали самостійницькі елементи, починаючи правими і кінчаючи соціалістами, включно з націонал-комуністами.

УПА боролася за інтереси всіх соціальних верств, за увесь український народ. В цьому її моральна сила.

Один з перших керівників УПА на Волині, Ростислав Волошин (Павленко), у статті „На шляхах збройної боротьби” 1943 р. писав: „Вже перші бої УПА з большевицькими партизанськими бандами та каральними відділами німецької поліції принесли новозформованим частинам гарні осяги... Від березня 1943 р. починаючи, українське село розправилося з сотками ліквідаторів та інших п’явок народу, провчило не один грабівницький відділ німецької поліції і ССів.”

Німці не сподівалися опору в Україні. Окупували майже всю Європу, але їм мало хто ставив опір, ніхто так сильно не став проти них як Україна. Їхні виїзди в українські села за харчами та робочою силою для „райху” натрапили на грізну відсіч, і про це Волошин пише: „На цих розбійницьких виправах німецькі грабівники не один раз дістали доброго прочухана від повстанчих загонів. В одній з тих сутичок, 5 клм. від Луцька, гебітскомісар, втікаючи з розбитого авта, залишив у ньому зброю й шапку. Після таких прочуханів залякана німецька адміністрація дає наказ кілька днів підряд бити з гармат до лісу (Ковель, Луцьк), висилає літаки кидати на болота запальні бомби (Сарненщина, Костопільщина, Крем’янецьчина), а також із шос обстрілювати підозрілі купці (Луччина, Дубенщина); по залізницям суне бронепотяг, стріляючи час від часу „в небо”, аж поки повстанці, підорвавши йому шлях наступу і відступу, не виполошать його назавжди з своїх „республік”.

Вояки одного із відділів Української Повстанчої Армії слухають Служби Божої, що її відправляє священник — капелян УПА.

Про труднощі, створені німцям УПА, є матеріали у документах з нюрнберзького процесу. В одному з тих документів говориться про конференцію 14.7.1943 р. в німецькому міністерстві Сходу, в якій брали участь Розенберг, Кох, Завкель. На конференції йшла мова про те, що важко взяти харчі і робочу силу з України, бо всюди діють „банди”. В документі від 7. 5. 1943 р. сказано про одну сильну „банду”, яка заатакувала відділи вермахту. Крім того, у звіті згадується, що місцевий командир Савчук вислав листа до гебітскомісара в Цукані, в якому пише: „Ми знаємо, що ви прийшли на Україну, щоб її знищити, а українців повбивати. За це ви заплатите вашою кров’ю.”

Гітлерівські пляни відомі з перших днів окупації України німцями. Німці мали свою концепцію щодо цілої Європи. Це мала бути „Нова Європа”, в якій по війні Гітлер мав визначити кожному народові „належне місце”,...

Невідрадне було становище України під совєтською окупацією. Москва також призначила окреме місце для нашої Батьківщини—місце упослед-

женої нації. За плянами Сталіна це місце мало бути аж у азійських степах. Про той плян Хрущов пізніше, на 20-му з’їзді компартії ССРСР, сказав, що плян Сталіна вивозу українців не вдався, бо українців було забагато і совєтський транспорт не справився б із тим пляном. Певну роль відіграла й УПА, що Москві не вдалося вивезти всіх тих із України, яких плянувала вивезти в азійські степи. Звичайно, справа не у військовій силі УПА, яка все ж таки зачепала Москву, а в тому, що Москва боялася примінути універсальні засоби тиску на український народ, бо УПА їй пригадувала, що народ може масово повстати проти окупаційної політики, а за прикладом України автоматично пішли б інші неросійські народи. В цьому політична і моральна сила УПА, згадки про яку і по цей час боїться Москва.

Дії УПА ствердили словом і ділом, що ідея державної незалежності України жива. В 1943 році в програмовій декларації „За що бореться Українська Повстанча Армія” писалося, що „УПА бореться проти імперіалістів

і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти ССРСР і проти німецької „Нової Європи”. УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистівсько-націоналістичних програм та політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіалістів. Тому ми проти російського комуно-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.”

Що ж стосується міжнародних питань, то УПА за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній державі; знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією; система вільних народів у власних самостійних державах—це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.”

Пра незалежну Україну та її відношення до неукраїнських народів у декларації сказано: „Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату поневолення.” В програмовій декларації є пункт: рівність усіх громадян України, право національних меншин, свобода слова, друку, переконань, віри і світогляду, за вільний вибір професії і вільний вибір місця праці, свобода профспілок і т. д. Цей пункт декларації УПА звучить у душі УНРеспубліки, яка вперше в історії європейських народів дала право національної автономії неукраїнським народностям в Україні. Отже, ідеї державної самостійності України, як і ідею справедливого міжнародного ладу, побудованого на принципах взаємної пошани і визнання, УПА перейняла від творців Української Народної Республіки.

Звичайно, політична програма УПА незавершена, вона писалася на полі боїв і її недоліки помітні. Треба пам'ятати, що ця армія без зовнішньої допомоги героїчно боролася на двох фронтах, проти націонал-соціалізму

й інтернаціонального комунізму. Своїми досягненнями та програмовими надбаннями УПА залишила ідейну спадщину для майбутніх поколінь.

Ідея державного відродження, яку безкомпромісово ширила УПА словом і зброєю в час і після другої світової війни, знайшла свій відгомін в серцях українського народу і там, де тільки дозволяли обставини, український народ заманіфестував її власною кров'ю.

У північно-східній частині України, в районах ріки Прип'яті, так розгорнувся партизанський рух, що Сталін у березні 1945 року дав наказ військам НКГБ рахуватися з районами, дотичними до Прип'яті, як із ворожою територією. В тих районах відділи УПА паралізувала совєтське господарство, вивела з експлуатації транспорт, знищувала представників окупаційної влади. Окупаційна влада вживала радикальних засобів у боротьбі з протибільшевицьким рухом. Крім з'єднань НКГБ, були створені в районах так звані „істребітєльніє батальйони,” а в пропаганді використовувалися радіо і преса, до якої більшевики підпрягли українських письменників та малярів. Так відомий гуморист Остап Вишня був повернений із заслання і змушений редагувати журнал „Перець”, у якому друкував свої памфлети та фейлетони проти-самостійницького характеру. В художній літературі рясно „розквітли” повісті й романи, в яких письменники висвітлювали повстанчий рух в непривабливих образах. Згадаємо, напр., совєтського лавреата Михайла Стельмаха, який у романі „Над Черемошем” негативно показав повстанський рух у Карпатах, а героїв того руху—як „звироднілих покидьків суспільства”, що були на службі в німців. Забріханість підсовєтських письменників надто красномовна, і тому викликала протилежний інтерес і оцінку тих подій у читачів.

Більшевицький уряд за підписом Хрущова опублікував у центральній пресі протягом 1944-45 років аж чотири звернення до „заблудившихся”. У тих зверненнях Хрущов обіцяв поми-

дування, добру працю і нагороду тим, хто залишить лави УПА і прийде з „повинною” до органів НКГБ.

Писали про УПА не лише підсоветські письменники, але й пишуть західні євсіди. В сучасній Польщі тематика УПА знайшла своє місце не тільки в наукових працях, але у художній літературі й у фільмах. Появився новий фільм „Зірваний лист” на підставі твору Братного „Пливуть сніги”. У своєму творі Братни розповідає про польського старшину-провокатора, який, переодягнувшись, вступив у відділ УПА, а згодом прийшов до керівного складу УПА і спричинився до ліквідації того відділу. У книжці показано тло психологічного переживання провокатора, але у фільмі ці психологічні моменти, за твердженням рецензента Ельяске, пропали, залишилися лише дешеві фільмові ефекти, багато стрілянини і групів. Рецензент підкреслює дешевість таких фільмових кадрів, як сцену ліквідації командира УПА.

Відділи УПА в 1946-47 роках перебували в дуже невтішних обставинах. Це вже був період, коли повстанська боротьба катастрофічно спадала через зовнішні причини, порівнюючи з її кульмінаційним пунктом 1944-45 років. Більшість повстанчих відділів з боями перейшли за так звану лінію Керзона, на українські землі, подаровані Сталіним Польщі. Ці землі знаходяться в трикутнику Україна-Чехословаччина-Польща, і 12-го травня склали спільну умову про боротьбу з УПА. Про цю спільну тридержавну акцію проти УПА писала західня і українська преса, зокрема зворушлива стаття „Чуєш, брате” Ів. Багряного набрала загального розголосу.

Ідейний вклад УПА у процес визволення українського народу був колосальний: компартія не встояла на ідеологічному полі бою з УПА. Не лише в ССР, але й перед цілим світом не вдалося їй закрити існування організованого спротиву в Україні, його боротьби, мети і програми. Постійні турботи, що їх Москва має в Україні,

переконають нас, що основні моральні надбання українського народу, на які поставила збройна боротьба УПА —можуть спалахнути кожної хвилини. Це знає Москва і це її кидас в несамотиту пропаганду проти УПА, очорнюючи УПА в очах українського народу. Ця ідейна перемога здобута великими жертвами, стражданнями, героїзмом і недарма ж у визвольні часи Симон Петлюра завіщав: „Кров, пролита для ствердження права народу на державне життя, не засихас. Тепло її все відограватиме ролю непокоючого, тривожного ферменту, що нагадує про нескінчене й кличе на продовження розпочатого.”

УПА залишила глибокий слід в ССРСР. Вона збудила ідею національного відродження інших неросійських народів. Ось що пише про підпільні рухи в ССРСР найновіший втікач з ССРСР, д-р Олександр Ратгауз, у статті „Підпілля в ССРСР”, надрукованій в англomовному журналі „Юкрейнісн Квортерлі” за 1962 рік: „...У Советському Союзі мається багато зарасків, які працюють в середині, видні і невидні: в Алма-Ата і Махач-Кале, Ташкенті і Тифлісі, Ковно і в Києві... Почнімо від України, яка є найбільшою неросійською республікою, найбагатшою, найважливішою, індустріальною і стратегічною, і батьківщиною 45-ти мільйонів свободолюбних українців, які є найбільшими і найнепримирливішими ворогами советської Росії... Вони, українці, були переможені на полі бою, але ніколи не скорені, як про це скаже вам кожний відвідувач України... Вони знов при праці, ці свободолюбні українці, а що робить Захід, щоб їм допомогти? Передає радіoproграми, які виглядають смішно для тих людей, які народилися і виростили під советською владою, хоч ненавидять цю владу. Українська Повстанча Армія—УПА, формація повстанців і борців за свободу, яка колись нараховувала 200 тис. вояків, від 1944 до 1951 року вела криваву й одчайдушну боротьбу проти советських військ безпеки в Західній Україні.”

В УКРАЇНІ ДЗВОНЯТЬ ДЗВОНИ

Написав Петро Ямняк

*Б'ють літаври, дзвонять дзвони,
Мають в місті коругви.
Покотились ясні тони
Котиться потік мужви.*

*Насторожилась столиця,
Дивом, дивним погляда —
Світить в сяйві сонця криця,
Слава предків ожива.*

*Сяють блеском сонця лиця,
Чути пошум лиш Дніпра —
Застромилась гаківниця
На плечах у козака.*

*Всі на площу до Богдана,
Повставали навкруги —
Це ж хвилинка довгождана,
Ждали вже її діди.*

*Аж діждалися онуки,
Славних прадідів сини —
Скінчені народні муки
І минулись буруни.*

*Україна вся зібралась
Ген від Дону аж по Сян,
Світу голосно сказала,
Що позбулась вже кайдан.*

*Від сьогодні вже соборна,
З'єднана в одну сім'ю,
Міцна, вільна — непоборна,
Стане з кожним на разпрю,*

*Як посміє відірвати
Хочби клаттик її землі,
То народ зуміє стати
За святі права її. —*

*Гучно — Слава — покотилось
По столиці вулицях —
Місто волі поклонилось,
Залягло по бульварах.*

*Воля! Воля — довгождана,
Кров'ю зрошена віків,
Без найзника і пана,
Воля є така синів! —*

*Аж здригнулася Софія
Свідок слави ще князів —
Ось сповнилась ждана мрія,
Знов діждалась ясних днів.*

*Дніпр заслухався в цю мову,
Вже давно її не чув
І народну він обнову
Він як стій її збагнув.*

*В Україні дзвонять дзвони,
Свято волі для усіх!
В блеску сяйва грають тони,
Ген лунає Волі сміх!*

Чужина-Німеччина 1946 р.

ПОЛКОВНИК АНДРІЙ МЕЛЬНИК

Написав Олександр Бойків

В ДЕНЬ 1 листопада 1964, коли українська спільнота у вільному світі відзначала Великі Роковини, річницю Листопадового Зриву, не стало того, що перший став у ряди борців за Українську Державність у Львові й Києві, що довгими десятиріччями очолював і персоніфікував збройну боротьбу України — полковника Андрія Мельника.

Смерть полковника була важким, несподіваним ударом для його друзів, для усієї великої української громади. В червні 1964 року, хоч і зламаний важкою хворобою, він перемагав її звияжню і, впевнений у його ще одній перемозі, П'ятий Великий Збір Українських Націоналістів, що відбувся місяць пізніше, в липні 1964 року, обрав його поновно головою Проводу і Українського Націоналістичного Руху. Ніхто з делегатів на Великому Зборі не сумнівався в тій перемозі полк. Андрія Мельника, адже він тих перемог здобув був стільки на полях боїв першої світової війни, а далі й визвольної української війни, що й у цю останню перемогу ніхто не сумнівався і то тим більше, що про видужання Полковника лікарі впевняли.

**

Маківка, Стрипа, Лисоня, це великі перемоги сот. Андрія Мельника, команданта сотні Українських Січових Стрільців. Перемоги завжди проти куди більшого ворога. І в тих боях, як на Маківці, над Стрипою, на Лисоні, завжди перемогу відносив не вогонь зброї, а біла — багнетна зброя.

**Сл. п. Полковник
Андрій Мельник**

Коли команданти сотень та чот були неустрашимими борцями, тоді стрілецтво, надхнене прикладом своїх командантів, шло з вірою у свою перемогу і здобувало її, над куди сильнішим ворогом. На Маківці два курені УСС проти двох московських полків і на першому місті з тих старшин, що визначилися в тому важкому, але переможному бою, — літописець ставить поручника Андрія Мельника.

„Мандрівнику. Иди до верхів,
Вклонися тіням тих борців,
Що прагнули в люту днину
Підняти схилену калину,
Розвеселити Україну”.

Війна триває далі і далі йдуть важкі фронтові бої: над Дністром, над Гнилою і Золотою Липою, а над Стрипою розгорівся знову важкий і нерівний бій, про який літописець УСС нотує так:

„... Сотня Мельника перейшла Студинку, піднялась на укріпленій уже ворогом горб і стершись з москалями на багнети, відкинула їх у напрямі південного виходу Семиковець. Стрільці не щадили ворога. І не диво. Командант сотні скрізь давав сам приклад одчайдушного героїства... По обіді сотня Мельника здобула московські зв'язкові рови, що вели до Стрипи, а далі, підсунулась аж до властивого оборонного ядра під Семиківцями. Ввечері піддався їй тут цілий ворожий курінь”.

У важкому бою на Лисоні, переривається на деякий час, дотепер безперервна успішна бойова лінія сот. Андрія Мельника:

„Вранці 3 вересня 1916 року рушила до протинаступу сотня Мельника, піднявшись із повздожнього окопу, в якому простояла цілу ніч, як запас. Неначе на площі вправ розвинулась розстрільна та рванула скорим кроком під гору в напрямі лісу на Лисоні. Коли сотня пройшла не більш кількадесяти кроків, загриміло багато батарей російської артсерії. Над колонами наступаючих розривались безліч шрапнелів, а гранати падали в саму розстрільну. Гук експлозій, лоскіт шрапнелів, свист куль, курява, дим, крик ранених, змішались зі словами команди. Проріджена розстрільна таки наблизилась до лісу, залишивши за собою більш третини свого стану — вбитими й раненими. Під градом шрапнелєвих куль клалися стрільці, як скошені квіти; хто не впав, ішов далі витривало...”

„Йшла гостра боротьба за кожну п'ядь лісу. Завзятий опір стрінула сотня Мельника з північної сторони,

де в густім, частинно сосновім лісі находились більші московські сили. Серед завязтого бою на багнети і ручні гранати, наступ сотні заломився. Однаково ж напір ворожої сили спинено. Було багато вбитих і ранених. Поранений поручник Андрій Мельник дістався до ворожого полону”.

Ворожа неволя в таборі воєнно-полонських в Царицині (пізніший Сталінград) і знайомство з полк. Є. Коновальцем... Прикінці листопада 1917 року втеча з ворожого полону і полк. Андрій Мельник вже в Києві в рядах Січових Стрільців. Полковник Є. Коновалець, командир Куреня Січових Стрільців призначає сотн. Андрія Мельника своїм заступником і шефом штабу Куреня СС.

В тому ж часі в Києві день і ніч чергуються гучні мітинги, голосяться ще більш гучні та пусті фрази патріотизму, відбувається Третій Військовий З'їзд, що репрезентує двомільйонову Українську Армію, а Курінь Січових Стрільців готується до важких боїв і ті бої швидко прийшли, коли большевики підняли в Києві, столиці Української Народної Республіки своє повстання. У полк. Андрія Мельника є вже задалегідь розроблений до деталей операційний план. Курінь Січових Стрільців виступає до вуличних боїв із повстанцями та цивільним населенням, яке обстрілює українських вояків із домів. Одна із сотень Куреня Січових Стрільців дійшла аж до „Арсеналу”, останнього гнізда повстанців, де разом із сотнями „Слобідського Коша” під командою Головного Отамана Симона Петлюри зробила кінець большевицькому повстанню. А в часі кількадечних боїв полк. Андрій Мельник самий носить на своїх плечах на бойовій позиції потрібні для Стрільців набої.

Переможний бій під Мотовилівкою, — це також здійснення операційного плану полк. Андрія Мельника й нічого дивного, що в дальшому Головний Отаман Симон Петлюра іменує полк. Андрія Мельника Шефом Генерального Штабу Української Дієвої Армії. І знову йдуть важкі, нерівні

бої проти московського ворога, що кидає на фронт все свіжі і все більш чисельні військові частини, ведучи водночас розкладову роботу серед українського народу. Точнісінько так, як робив Петро І. операційні плани Шефа Генерального Штабу здійснюються вдень, а вночі ворог нищить те здійснення. І так день-вдень, аж до травня 1919 року, коли-то полк. Андрій Мельник вертається до Корпусу Січових Стрільців і стає заступником командира.

В часі офензиви об'єднаних Армій на Київ, Корпус Січових Стрільців перебуває на північному, найбільш небезпечному й найбільш загроженому відтинкові в боях за здобуття столиці соборної Української Народної Республіки. Відворот із здобутої столиці і коли в дальших боях проти ворога в Армії зчиняють бунт отамани Божко та Волох, Головний Отаман дає наказ урядові УНР переїхати негайно до місцевостей, зайнятих Корпусом Січових Стрільців, щоб в такий спосіб врятувати уряд, що його хотіли захопити і віддати до рук ворога збунтовані отамани.

Фронтва війна кінчається неуспішно, але Січові Стрільці не думають припиняти визвольної боротьби. Міняються засади та методи боротьби, замість одвертих фронтних боїв, приходять на зміну підпільні революційні бої. І коли командант Української Військової Організації полк. Є. Коновалець мусить виїздити за кордон, щоб не попасти до рук ворога, Крайовим командантом УВО стає полк. Андрій Мельник і успішно кермує підпільною боротьбою аж до 1927 року, коли попадає до рук польської поліції та опиняється у в'язниці. При відзначуванні українськими в'язнями І. Листопада, польська поліція побила тих в'язнів, а між ними і полк. Андрія Мельника. Хоча важко побитий та поранений із зломаними ребрами, полк. Андрій Мельник, як справжній командант-лицар, не турбується своїм важким станом, а збирає вістки про стан побитих його тюремних товаришів. Чи може бути ще кра-

щий приклад лицарськості духа й відповідальності за долю своїх товаришів боротьби?

УВО зливається із основою Організацією Українських Націоналістів і коли московський ворог вбиває пекельною машиною Вождя Українського Націоналістичного Руху сл. п. полк. Є. Коновальця, його наступником стає полк. Андрій Мельник. Як тільки поширилась вістка про перейняття полк. Андрієм Мельником Проводу ОУН і Націоналістичного Руху, все членство ОУН і українське громадянство сповняє нова віра в дальшу успішну визвольну боротьбу.

12 жовтня 1938 року полк. Андрій Мельник складає присягу перед членами Вужчого Проводу. Грядуть великі воєнні події. Молодь з новою вірою кидається в змаг за Карпатську Україну, надіючись бодай на невгравльну позицію гітлерівської Німеччини. Надії завели і не зважаючи на важкі бої Карпатської Січі, бойовий фронт заломлюється. Надії не здійснились і починається зневіра, а в зневірі за неуспіх шукається винного, але його не бачиться там, де він насправді був. Так створюється підложжя для розбиття Організації Українських Націоналістів. Полк. Андрій Мельник докладає усіх зусиль, щоб не допустити до такого розбиття. І навіть тоді, коли воно вже сталося, полк. Андрій Мельник був певний, що йому пощастить знову з'єднати розбиту на дві частини ОУН. Вірив у те з'єднання впродовж другої світової війни, вірив, коли знайшовся в тому самому концтаборі із представниками другої сторони розбитої ОУН, вірив і після другої світової війни, вірив аж до скону свого життя, дуже часто ініціюючи переговори, які мали довести до з'єднання.

Але ось, здавалось, прийшов мент з'єднання розбитої на частини ОУН, коли в травні 1958 року зібралися численні націоналісти в Роттердамі на могилі Вождя, коли побіч полк. Андрія Мельника стояв сл. п. Степан Бандера. На жаль, і ці надії завели.

Велика заслуга полк. Андрія Мельника у створенні Української Національної Ради. Всі ми члени одного поневоленого народу, який змагає до волі і після довгих ходів різними шляхами, прийшов був мент, щоб знову з'єднати всі українські сили довкола одного Українського Державного Центру в надії, що всі прямуємо до одної цілі — визволення українського народу й оновлення Української Народної Республіки. Але коли прийшли пересправи за концепцію „непередрішенства”, — полк. Андрій Мельник не завагався відкликати представників ОУН із УНРади. Короткий і болючий мент, після чого наступає визнання безкомпромісової позиції ОУН у визвольній боротьбі та здійсненні нашої державної ідеї.

П'ятий Великий Збір Українських Націоналістів, що вимагав великої підготовки, виснажив сили полк. Анд-

рія Мельника і напередодні його відбуття, коли делегати з різних континентів радісно з'їжджалися, полк. Андрій Мельник вже лежав у лічниці. Але делегати П'ятого Великого Збору не розгубилися. Вони вірили, що й цей удар повернеться в перемогу полк. Андрія Мельника. На жаль, цим разом делегати помилились і надії та гарячі побажання, що їх складали хворому Полковникові, не здійснились.

На важкому визвольному шляху, в час, як відзначили ювілей 50-ліття свого вимаршу на фронт війни за визволення України Українські Січові Стрільці, в рядах яких борювся від самого початку полк. Андрій Мельник, упав він поражений смертю. Помер незрівняний лицар і великий провідник Українського Націоналістичного Руху — полк. Андрій Мельник.

ПРЕДКИ

Написав Богдан Курилас

*Туди, туди полинь, у той блакитний світ
Де предків знамена до перемог пливли,
Могили свіжі де, засіяні кістьми
На весну посипав калини білий цвіт.*

*У грудях й боротьбі за цілість володінь,
На захист городів здвигали стисів дах.
Спасибі вам, діди, що збудували шлях
Для величчя грядучих поколінь.*

*І хоч давно уже над череп'ям батьків
Курличуть журавлі, гудуть куці калини
Над насипом м'яким осінньої рябини.*

*То дух незборний ваш нащадками живе,
До предків обр'їв унуків в бій веде,
За вашу з тернів путь унуків вдячний спів!*

ВІД часу проголошення Закону Британської Північної Америки в 1867 р. у Канаді сталися великі зміни в національному житті. Кількість провінцій зросла від чотирьох первісних до десяти, а населення збільшилося з трьох і пів мільйона до 19 мільйонів. З припливом іміграції з багатьох європейських і деяких азійських народів зайшла зміна у складі населення: з переважаючої двокультурності (британської і французької, хоча індіанська й ескімоська культури існували тоді також) до багатокультурності. За той час Канада розвинулася з колонії в незалежну демократичну державу, з порівняно невідомої країни— у провідника держав середнього значення, з експлуатованої території— у провідну торговельну державу і

КАНАДА

**БАГАТОКУЛЬТУРНА
КРАЇНА**

Сен. Павло Юзик

провідника визволення всіх народів світу. Мало яка держава на світі досягла такого розвитку мирним шляхом, як Канада. Вона тепер цілком відмінна країна від тієї, яку ми знали з 1867 р., і наш підхід до її проблем повинен базуватися на сучасному становищі.

Велика шкода, що канадські історики постійно відмовляються брати під увагу статистику населення і тим самим не спромоглися висвітлити різnorodний вклад багатьох етнічних груп в розбудову Канади. Навіть зви-

чайний перегляд даних з останніх семи переписів населення виявить важливий напрямок розвитку нашого населення. Нижче подаємо відсотковий склад населення за трьома елементами (британський, французький і третій елемент, складений з усіх інших етнічних груп: Каталог 92-545 перепису 1961 р., Домініальне Бюро Статистики):

	Роки	
	1901	1961
БРИТАНЦІ	57	44
ФРАНЦУЗИ	31	30
ТРЕТІЙ ЕЛЕМЕНТ	12	26

Ці відсотки вказують, що британський елемент (англійці, шотландці, ірландці, валійці) зменшився за останніх 60 років—не кількісно—але пропорційно з 57% до 44%; сьогодні він є меншиною групою. Французький елемент зберіг таку саму пропорцію, коло 30%. А третій елемент зріс з 12% до 26%, більше ніж вдвоє—і швидкими темпами наближається до кількісного і пропорційного стану французьких канадців.

Сьогодні Канада є країною меншин і цього факту ми не сміємо ігнорувати.

Для загальної інформації подаємо вісім найбільших груп третього елемента за переписом населення з 1961 року:

НІМЦІ	1,049,599	(5.8%)
УКРАЇНЦІ	473,377	(2.6%)
ІТАЛІЙЦІ	450,377	(2.5%)
ГОЛЯНДЦІ	429,679	(2.4%)
СКАНДИНАВЦІ	386,534	(2.1%)
ПОЛЯКИ	323,517	(1.8%)
ІНДІЙЦІ	208,286	(1.1%)
ЖИДИ	173,344	(1.0%)

Дуже знаменний і цікавий вислід аналізу теперішнього складу населення за провінціями. Британський елемент панує у Ньюфаундленд (94%), Принс Едвард Айленд (80%), Нова Скотія (71%), Британська Колумбія (61%), Онтаріо (60%) і Нью Брансвік (55%). Французько-канадський елемент переважає тільки в Квебеку

Сен. Павло Юзик

(81%) і є найбільшою меншиною у Нью Брансвіку (40%). Третій елемент переважає у Саскачевані (55%), перевищуючи британців (40%) і французів (7%); творить найбільший елемент Альберти (49%), за яким слідує британці (45%) та французі (8%), і Манітоби (48%), за яким йдуть британці (43%) і французі (9%); та має поважний відсоток у Британській Колумбії (35%), Онтаріо (30%) і Новій Скотії (17%).

У загальному, третій елемент творить коло 50% населення у трьох провінціях.

Звідки взявся третій елемент у Канаді?

Яким чином прибули до Канади інші народи, крім британців і французів? У першу міру індієці й ескімоси—це місцеве населення, яке заселяло ці землі ще довго перед приходом британців і французів. Інші європейські народи були запрошені до нашої країни, і досить часто субсидовані Канадським Урядом, щоб заселити величезні незалюднені простори. Це поселення почалося зараз після Конфедерації і причинилося до постання провінції Манітоби, а пізніше Саскачевану й Альберти. На широку скалю урядом спонзоровану й урядом контролювану імміграцію почав у Ма-

нітоби 1896 р. сер Кліффорд Сіфтен під час панування Ліберального Уряду сера Вілфріда Лорієра. Продовж не цілих двох декад, перед першою світовою війною, більшість управної землі прерійних провінцій було заселено різними європейськими народами, великий відсоток яких не був ані британського, ані французького походження. Вони цілком підпорядкувалися законам Канади, принесли цивілізацію на величезні, досі незаселені, простори, великою мірою допомогли розвиткові канадської економіки й добробуту, численно брали участь у канадських збройних силах під час двох світових війн і вірно виконували свої обов'язки громадян супроти Канади, спільно з британцями і французькими канадцами, і він на постійно залишився частиною канадського довілля.

Вклад українських канадців

Дозвольте мені коротко подати приклад такого вкладу однієї групи, що не є ні французька, ані британська, а саме—українських канадців, з яких я походжу й своє знання про них опираю на моїх дослідях, які вийшли книгою і появилися у кількох статтях. У висліді закликів, реклами і праці представників Канадського Уряду, українці, спершу, відомі як „рутенці”—почали прибувати до цієї країни у більшій кількості з початком 1896 р., з тодішніх австрійських провінцій Галичини і Буковини, тепер відомих під назвою Західньої України. Більшість із них були селяни. Вони позакладали господарства й фарми на преріях і почали культивування мільйонів акрів землі, таким чином основуючи цивілізацію на великих просторах, про що свідчать хоч би понад 130 українських назв місцевостей. Їхній найбільший вклад у Канаду є в сільському господарстві. Українці-канадці часто виграють чемпіонські нагороди світу й Канади за пшеницю, овес і городину; найкращі роди зерна є або українського походження або гібриди українського збіжжя. Це не повинно нікого здивувати,

бо Україна завжди була відома, як „територія чорнозему” чи „шпихлрі Європи”.

Будова залізниць, великих споруд і домів, шахтарство, різні роди виробництва і т. п. великою мірою скористали з робочої сили, винахідництва і керівництва українців. Їх можна знайти у великій кількості серед вчителів, включно з професорами університетів, й вони відіграють поважну роль у інших професіях.

Мабуть, найважливішим критерієм інтеграції будь-якої групи в канадську суспільність є її участь у громадському житті. Українці дали сотні вїтїв муніципалїтетїв, багато радних мїст і мїстечок, кілька посадників мїст (Вїннїпег, Едмонтон, Вїндсор, Кенора), багато послїв до провінційних парламентїв (Манїтоба, Саскачеван, Онтарїо й Альберта), кілька федеральних послїв усїх партїй, одного федерального мїнїстра і трїох сенаторїв—разом понад 75 парламентарїстїв. Коло 10,000 брало участь у канадських збройних силах під час першої світової вїйни. Один з них, Пїлїп Коновал, здобув „Вїкторїя Крос”—найвище вїдзначення за геройство у цілому Британському Коммонвелті. Коло 40,000 служило в канадських збройних силах під час другої світової вїйни, багато у ранзі старшин. Багато з них також вїддали своє життя за свою батькївщину.

Їхній культурний вклад є вїдомий по цілій Канаді. Українські народні танки у барвистих строях, хори, вишивки, рїзьба здобули собі велике признание вїд звичайного народу, провїдників і монархїв, на мїсцевих і всеканадських святах вже вїд дїямантового ювілею Канади 1927 р., а ще бїльшого розголосу наберуть при святкуваннях сторїччя Канади в 1967 році. Українська мова й лїтература викладається на університетах Саскачевану, Манїтоби, Альберти, Торонта, Монтреалу і Оттави, а як предмет до вїбору в середнїх школах Саскачевану, Альберти й Манїтоби. Загальна культурницька дїяльність ведеться під проводом Українського Канадсь-

кого Комітету, з осідком головної канцелярії у Вінніпегу. Він координує працю 27 домініяльних організацій, за винятком групи комуністичних товариств. На останній сесії парламенту Комітет спонзорував законопроект, який затверджено в обидвох палатах, про створення Української Канадської Фундації ім. Тараса Шевченка для плекання української культури в Канаді.

Вклад і місце третього елементу етнічних груп є мало відомі широкому загальному канадців і провідникам нашої країни. Як мені відомо, тільки єдина Манітоба поробила заходи для об'єктивних дослідів визначних груп тієї провінції. Манітобський уряд субсидує ці студії через Манітобське Історичне Товариство вже від 1946 р. До цього часу є вже праці про менонітів, українців, ісландців, поляків, жидів, первісних французів і гутеритів, а досі видано соціальні історії про українців, менонітів і жидів. Нам бракує автентичних студій про ці групи на загальноканадській базі. Треба б поробити негайно всі заходи для заповнення цих білих плям в історії Канади. Канадська Рада повинна приділити фінансову допомогу й почати негайно дослідити під проводом визначних канадських істориків, які включають цей важливий матеріал до канадської історії.

Критичне становище до Комісії

У світлі вищенаведеного ви зрозумієте, чому я критично ставлюся до королівської комісії для двокультуризму й двомовности. По-перше, хибна вже сама назва. У дійсності Канада ніколи не буде двокультурна, бо індіанці та ескімоси існували біля нас впродовж нашої історії, а з приходом інших етнічних груп, які творять майже третину нашого населення, Канада стала багатокультурною країною. Дальше, пропагування, що Канада є двокультурна, виключає всі не британські й не французькі групи, що може тільки довести до роз'єднання. Що нам потрібно, це твердої основи

нашої національності, яка з'єднала б усі елементи нашого населення?

Про це сказано у тронній промові:

„Наша нація черпає характер і силу з різних культур народів, які прибули з різних країн, щоб створити Канаду, яка є сьогодні нашою. Більшу Канаду, на яку дозволять наші сили, ми збудуємо не на однородності, а на продовжуванні різnorodности”.

Визнання багатокультурного характеру нашого населення стало унікальним принципом єдності, побудованої на продовжуванні різnorodности, яку князь Філіп на Конференції Студій Коммонвелту в Ванкувері минулого року назвав канадським характером. Це є і принцип конфедерації, який спершу застосовано в політичній сфері, а тепер поширено й на культурну сферу Канади. Щоб досягнути інтеграцію багатих культур серед нас в одну гармонійну цілість, канадські провідники почали вживати для неї таких чутєвих символічних висловів, як: „краса мозаїки”, „город квітів”, „веселка”, „симфонічна оркестра” й „хор”. Всі вони висловлюють гармонійну різnorodність.

Кілька сугестій

Для розвитку багатонаціональної канадської нації тверду основу створив Канадський Уряд після другої світової війни. Закон про канадське громадянство з 1947 р. признає рівність для всіх канадських громадян, а закон про права з 1961 р. подає специфічні права всіх громадян і осуджує дискримінацію. Департамент Громадянства і Іміграції прекрасно виконує свої обов'язки при достосуванні імігрантів до канадського способу життя та пропагуванні доброго канадського громадянства через конференції, видання, рекламу і т. п. Суть канадіанізму найкраще описав суддя громадянського суду в своїй промові при наданні громадянства новому громадянину:

„Наша країна збагатилася вірністю й посвятою багатьох людей, які прибули сюди з різних країн і з різними

традиціями. Для кожного з них ця країна дала можливість жити, рости й брати участь у спільному багатстві. Від кожного з них Канада прийняла в подарунок різні культури й створила з них тривку спадщину. Від моря до моря ця багата спадщина є так само ваша, як і моя, бо ми всі є канадцами”.

Інші урядові департаменти, громадські інституції, школи дуже повільно йдуть слідами Департаменту Громадянства. Шкільні підручники повинні подавати історію про вклад усіх елементів у розвиток Канади, щоб таким чином переломити бар’єр упередження і плекати вияви позитивного громадянства. Рівноправність у громадянстві повинна означати, що при назначуванні високих урядовців слід брати до уваги також третій елемент, як це почали переводити в практиці. Канадська Радіо Корпорація повинна в ділянці телебачення й радіо плекати гармонію і єдність всіх секторів нашої багатокультурної громадськості і повинна надавати тижневі регулярні програми музики, пісень, танків, драми, народного мистецтва й літератури етнічних груп третього елементу. Багатокультурний образ Канади повинен бути розповсюджений по всьому світі; виставки в канадських амбасадах, консулятах і представництвах повинні ілюструвати культурний вклад деяких більших груп третього елементу. Наприклад, мені здається, що коли б індіанин з високою канадською освітою став членом канадської дипломатичної місії, престиж Ка-

нади у світі зріс би незмірно. Це лише сугестія.

Майбутнє і велич Канади не так залежатимуть від експлуатації її природних багатств, як від належного розвитку людських ресурсів, а ми і одне і друге знаходимо в різному виді. Якщо нам вдасться,—а ми на добрій дорозі до успіху,—виплекати зразок єдності серед продовжуваної різnorodности, через застосування принципів конфедерації і компромісу, ми станемо прикладом для інших держав світу, які зустрічаються з подібними проблемами населення і культури. Це буде вклад Канади для добра всього світу. Я насмілююся піти далі. У Канаді ми маємо світ у мініатюрі. Світовий мир можна досягнути, якщо принцип єдності серед продовжуваної різnorodности, компромісу і признання свободи та гідности, як для одилиці так і для народів, буде сумлінно застосований.

Тому перед самими святкуваннями сторіччя Конфедерації Канади віддаймо честь пам’яті батьків-основників нашої країни. Бронзова таблиця у Федераційній Залі в будинку парламенту в Шарлоттаві, Принс Едвард Айленд, найкраще характеризує їхнє безсмертне діло цими словами:

„За вказівками Провидіння
Вони створили краще, ніж самі знали.”

Докладімо всіх зусиль, щоб майбутнє покоління Канади оцінювали наших теперішніх провідників у такому самому світлі.

БАТЬКИ Й ПІОНЕРИ УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО МОЛОЧАРСТВА ТА ЇХ УСПІХИ

АНДРІЙ КАЧОР

В дні 1-го жовтня 1964 року минуло 60 років від заснування першої спілкової молочної в с. Завадів, повіт Стрий, в Галичині, яка дала почин до створення окремого кооперативного виду: українського кооперативного молочарства, із славним „Маслосоюзом” у проводі.

З того приводу варто й треба пригадати та згадати ініціаторів і співтворців цього руху, про яких ми, при своїх щоденних клопотах, поволі забуваємо.

Організоване кооперативне, або спілкове молочарство — це дитина останніх двох десятиліть XIX сторіччя. Однак, молочарство в примітивно-домашньому виді має свою історію, що сягає початків існування людства.

Не будемо тут переповідати історії молочарства різних народів, ані не будемо описувати середньовічних сироварень в Голляндії, Швейцарії чи Франції, бо всі вони належали ще до т. зв. домашнього промислу, або були додатком до хатнього господарства господинь. Зате згадаємо найважливіші події, які вивели молочарство на ширшу арену народного господарства різних народів.

Перші удосконалення в примітивному молочарстві зробили, мабуть, голляндці, вдавшись до відстоювання вершків (сметани) у низькій і широкій посудині. Цей простий спосіб „зби-

рання” сметани скоро розповсюдився в Німеччині, Данії та інших країнах.

Данія була першою країною, де державна влада головну увагу звернула на молочарство вже в 1860 році, що мало їй допомогти в розв’язанні економічної кризи, яка охопила тоді маленьку країну.

Піонером у науці молочарства треба вважати німця Бенно Мартіні, секретаря Центрального Сільсько-Господарського Т-ва в Данцігу, який написав перший великий клясичний твір про молочарство в 1871 році п. з. „Ді Мільх, ір Везен унд іре Фервертунг”. Того ж року з’являється і перший молочарський часопис „Мільх Цайтунг”. Наукові основи під модерне молочарство поклали німецькі вчені Фляйшман і Кірхнер. Твір В. Фляйшмана під назвою „Лербух дер Мільхвіртшафт” — це найкращий науковий твір про молочарство в усій світовій літературі.

Переломовим роком в історії молочарства був 1877, коли німецький інженер В. Лефельд винайшов першу молочарську машину т. зв. **кружлівку**, або сепаратор і продемонстрував її на господарській виставці в Гамбурзі. Після удосконалень іншими інженерами (Бехтольсгайм, де-Ляваль і ін.) вона завоювала скоро увесь світ.

Дуже великий вплив на розвиток модерного молочарства мали природ-

ничі науки, зокрема наука мікробіології. Тут треба назвати двох велетнів з цієї ділянки науки, німця Роберта Коха і француза Люї Пастера. Останній дав світові епохальні праці про шумування, про причини заразливих недуг, про охоронні щеплення й про пастеризацію молока, вина й пива.

Не диво, що окремі держави почали використовувати ці технічно-наукові здобутки в господарстві країни, заохочуючи своїх громадян до творення молочарських підприємств...

Батьківщиною модерного кооперативного молочарства стала маленька скандинавська країна Данія. Ініціатором і творцем кооперативних молочарень був молодий сільський агроном Стіллінг Андерсен, який у 1882 році заснував першу кооперативну молочарню в селі Гіддінг.

За Данією скоро пішли інші європейські держави, а між ними Австрія і Росія, які окупували Українські Землі. На Наддніпрянщині початок організованого молочарства дали голландри-меноніти, виходці з Голляндії, що в 1796 р. прибули на Київщину. Але це було примітивне господарство, яке щойно напередодні першої світової війни і за час української державності в рр. 1917-20 почало набирати організованої кооперативної форми.

Децю інакше було в Австрії, а тим самим і в Галичині, де молочарство скорше знайшло для себе пригожий ґрунт. І про це хочу сказати кілька слів.

Господарські умовини в Галичині та перші спроби з молочарством

У 1880 роках, коли в країнах Західної Європи виникла і почала розвиватися молочарська кооперація, яка вивела молочарство в сільсько-господарську промисловість, на Україні, під російською і австрійською окупацією, про організацію кооперативного господарства не могло бути ще й мови.

Саме тоді українське хліборобство, після скасування панщини (1848 р.) і кріпацтва (1861 р.), переживало гостру господарську кризу. Скасування панщини в Галичині і кріпацтва на

Наддніпрянщині, без рівночасного проведення аграрних реформ на користь економічно несамостійних дрібних господарств, без розв'язки проблеми сільсько-господарського кредиту, без журби про природний відплив надміру селянського населення до міст, до промислу, торгівлі або ремесла, без реформи шкільництва з метою поширити й поглибити основне знання серед неграмотної маси населення, — створило з українського селянина, особисто вільного, невільника нового типу, невільника твердої господарської дійсності...

Ни зважаючи на великий поступ науки й техніки, коли господарства всіх європейських країн переводили господарські реформи, розбудовували промисл, закордонну торгівлю, будували великі фабрики, — в Галичині, під Австрією (під російською займанщиною було ще гірше) наш селянин був далі замкнений у своєму селі, з його натуральним способом господарства й життя і про перехід з екстенсивного на інтенсивний спосіб господарювання ніхто не думав, бо про це ніхто нашому селянинові не говорив, ніхто його не вчив.

Цей жалкий стан нашого селянства скоро спостерегла горстка української провідної верстви, яка вийшла із нашого села, переважно із священничих родин, або таки жила на селі — самі священники, — і ця провідна верства почала думати про способи самооборони перед цілковитою національною і господарською загрозою. З тією метою вона творить у 1868 році товариство „Просвіта” у Львові, яке по двох десятках літ своєї праці мусіло переорганізуватися з освітнього на економічне, бо тодішні провідники його побачили, що самою просвітою, без піднесення господарського добробуту народу, багато зробити не можна. Просвіта, наука й економічний розвиток мусять іти впарі.

1880-ті роки були переломовими в житті Галичини. Тоді розпочалася боротьба нашого народу не тільки за право на освіту, але й за право на господарський розвиток і за політич-

ні права широких мас. У тому часі виявляє велику активність інж. В. Нагірний в організації українського міста („Народна Торгівля”, ремісничі Т-во „Зоря”, а далі обезпечене Т-во „Дністер”, „Народна Госгнниця”, жіноча спілка „Труд” і т. п.), а „Просвіта” організовує свої філії по повітах, і по селах творить власні „Читальні”, як окремі товариства. Все це разом розбудило й зрушило нашу приспану суспільність до активнішого самовияву на культурному, політичному й господарському полі..

Найважче було з господарськими справами, бо польська шляхта розуміла, що економічна незалежність нашого села — це найбільша для неї загроза. А речником усіх господарських справ у Галичині був галицький сойм, у якому саме першу ролю грала ця польська шляхта. І тому не диво, що цей сойм різними штучками та холодно обдуманими методами стримував господарський розвиток українських сіл, щоб зберегти „на кресах”, як пізніше поляки називали східню частину Галичини, „свій стан господарського і політичного посідання”.

Справа кооперативного молочарства — це справа раціонального господарювання взагалі, це основа для розвитку дрібних господарств, і тому до 1888 року галицький сойм її постійно ігнорував.

Перше зацікавлення раціональною молочною господаркою в Галичині на сесії сойму виникло в 1888 р., коли під впливом Німеччини і Данії австрійський уряд поставив у бюджеті певні грошові суми на розбудову молочарства. Польські дідичі були завжди лакомі на державні дотації. Вони зацікавилися молочарством не через господарські мотиви, а саме задля можливостей легко одержати державну допомогу і почали організовувати молочарні по своїх фільварках. Однак, австрійський уряд поставив певні передумови на одержання дотацій, які треба було схвалити в соймі, а саме: Крайовий Виділ (галицький провінційний уряд — прим. А. К.) займеться дослідями сільського господарства в Галичині

та поробить заходи для спопуляризування молочарства. Таку постанову проведено і досліди розпочато (щоб затерти всякі сліди особистих інтересів шляхти).

Самозрозуміло, що дослідями керували польські дідичі і вони поставили справу так, що студіями було охоплено тільки чисто польські райони західньої частини Галичини. Водночас заведено опіку і над великими господарствами дідичів, бо це була їхня мета (про ці справи маємо окремі студії І. Франка, С. Барана, Ю. Павличковського та ін.).

Все ж таки, під тиском уряду, в 1891 р. при Крайовому Виділі зорганізовано вперше Комісію Молочарських Інструкторів, яка в 1896-1898 і 1900-1902 рр. влаштувала цілу низку молочарських курсів, але знову всі в західній частині Галичини. Навіть у 1903 р. засновано першу державну молочарську школу в Ряшеві, не зачіпаючи цією акцією зовсім земель східньої частини Галичини.

В тому часі, як подає інж. Ю. Павличковський, між 1890-1903 рр. в західній Галичині зорганізовано 297 молочарень, з того 265 двірських (на фільварках польських дідичів — прим. А. К.) і тільки 32 селянські у формі приватних спілок.

Що двірські молочарні спекулювали на субвенціях австрійського уряду, виявилось аж у 1904 р., коли Виділ Крайовий під тиском центрального уряду проголосив своє рішення з 4 грудня 1903 р., що далі видаватимуться субвенції тільки зареєстрованим кооперативним товариствам, заснованим на основі кооперативного закону з 1873 р. Зараз після цього оголошення з усіх двірських молочарень залишилося тільки... 53, або точно 20%.

Всеж таки акція дідичів не лишилася без наслідків для нашого господарського життя. Перш усього, на ці курси, а навіть до школи в Ряшеві, учащали також деякі свідоміші українці з західніх повітів Галичини, і вони почали з того знання користати (Перемиськ, Ярослав, Новий Санч, Сянїк, Лежайськ). Ця акція виклика-

да зацікавлення в наших господарських і політичних діячів, які скоро зорієнтувалися в чому справа, і під проводом найздібнішого тоді нашого політичного діяча, д-ра Євгена Олесницького, вдалися до самооборони, що, закінчилася організацією низки наших господарсько-кооперативних установ, не залишаючи і організації молочарства.

Грунт для господарської роботи підготувала „Просвіта”. А хто і як допоміг організувати наше кооперативне молочарство, про це з нагоди його 60-ліття скажемо нижче.

Перші піонери нашого кооперативного молочарства в Галичині

Як уже знаємо, ініціатива до організації кооперативного молочарства в Галичині вийшла від д-ра Є. Олесницького, але запровадження його плянів у життя доля судила двом священикам, визначним громадським діячам, найближчим співробітникам Олесницького — о. Остапові Нижанківському і о. Лєвові Горалевичеві. Їм допомагав фаховими порадами проф. Олександр Гарасевич, якому доля призначила бути тим орачем, що „орав переліг”, підготовляючи ґрунт своїми лекціями і викладами під нову господарську ділянку — кооперативне молочарство.

Нині, коли відзначаємо цією згадкою 60-річчя українського організованого молочарства, хай буде нам вільно також вшанувати світлу пам'ять його перших ініціаторів, піонерів і батьків. Бож цей суспільно-економічний рух, який багато допоміг у розвитку нашого народного господарства, був продуктом їх розуму та праці. Згадуючи їх по черзі, не маємо на думці писати їхні біографії, хочемо тільки підмітити найважливіші моменти їх життя, пов'язане з нашою темою.

Д-р Євген Олесницький (1860-1917)

В Енциклопедії Українознавства читаємо про Є. Олесницького, що це був визначний галицько-український

громадський діяч, адвокат, найвизначніший в тому часі політичний діяч народовецької, а опісля націонал-демократичної партії, посол до галицького союму (1900-1910) та австрійського парламенту (1907-1917), голова Крайового Товариства „Сільський Господар” у Львові, організатор Стрийського повіту і голова філії „Просвіти” в Стрию, один із найкращих українських промовців своєї доби, блискучий журналіст; він став також батьком українського кооперативного молочарства.

Цієї короткої характеристики височас, щоб уявити собі силуетку Є. Олесницького. І тому не будемо тут розглядати його широкогранної політичної і громадської праці, а спинимося тільки на його праці для кооперативного молочарства, яка нашій громаді мало відома.

Є. Олесницький як добрий економіст (він спеціалізувався в науках політичної економії з наміром габілізуватися на професора політичних наук на університеті, одначе в тодішніх політичних відносинах ці пляни не могли бути здійснені) досліджував і проаналізував дуже детально господарські відносини західньоукраїнських земель під австрійською короною і прийшов до висновку, що порятунок для нужденних, карлуватих і до того страшенно заборгованих господарств Галицької Землі можна знайти, між іншими можливостями, в організації сільсько-господарської кооперації. Зокрема він звернув увагу на молочарську кооперацію і на освідомну агрономічну роботу. Сама праця „Просвіти” в господарських справах його не вдовольняла і тому свою господарську працю починає від реорганізації „Сільського Господаря”. Це було господарське товариство, засноване 23 березня 1899 року в Олеську, коло Золочева, яке в 1904 р. перенесено до Львова, де за його ініціативою перетворено в 1909 р. на Крайове Товариство. Під проводом Є. Олесницького воно стало одним з найважливіших хліборобських організацій у тодішній Австрії. „Сільський Господар”

дар”, відтак, побіч „Просвіти” і Рідної Школи”, був третьою крайовою установою в Галичині, що відіграла дуже важливу ролі в історії українського галицького села.

Щоб зреалізувати свої реформаторські задуми щодо молочарства, Є. Олесницький виїздить за кордон, до Німеччини, Голляндії і Данії, і там докладно знайомиться з організацією і технікою молочарства, зблизька приглядається до господарського життя тих країн, зокрема знайомиться з різними формами хліборобських організацій і їх методами праці.

Найбільше зацікавила його мала скандинавська країна, Данія, яка з допомогою сільсько-господарської кооперації поборолла всі економічні труднощі, що виникли там у наслідок великої господарської кризи в рр. 1860-70 у всій Європі. Ця маленька країна з допомогою кооперації, зокрема молочарської, стала скоро прикладом добробуту в цілому світі. Форми данського кооперативного молочарства задумав Є. Олесницький перещепити на український ґрунт.

Повернувшись додому, Є. Олесницький розглядається, де й як можна було б зробити початок, першу спробу, з організацією молочарства. Самозрозуміло, що він був найпевнішим у Стрийському повіті, він був там наче господар на своєму господарстві. Тому не диво, що на цей експеримент вибирає місто Стрий. Перший раз ставить він питання організації українського молочарства, як голова, на засіданні Виділу Стрийської філії „Просвіти” 17 грудня 1903 року. На цьому засіданні вирішено скликати окрему господарську нараду українського активу з усього повіту. Ця нарада відбулася 6 лютого 1904 р. в Стрию, в присутності не тільки Виділу філії „Просвіти” і діячів повіту (на жаль, не знаємо кількості присутніх — прим. А. К.), але в присутності колишнього молочарського інструктора при Крайовому Виділі, п. Бедроня, і господарського референта та інструктора при Крайовім Виділі Т-ва „Просвіти” у

Львові, проф. Олександра Гарасевича.

З ініціативи Є. Олесницького на цій нараді схвалено низку постанов, які лягли в основу першої акції організації українського молочарства в Галичині, а саме: 1) Молочарство в Стрийському повіті має основи для свого розвитку і майбутність; 2) Організацією цього промислу має займатися філія „Просвіти” в Стрию; 3) В довколишніх селах слід організувати виклади про молочарство та практичні курси з кружлівки (сепаратором), поруч із засновуванням молочарських спілок; 4) Найпрактичнішим почином організації молочарського промислу буде створення в поодиноких селах повіту, де є більша продукція молока, закладів до відбирання сметанки (пізніше сметанкові збірні при Районових Молочарнях — прим. А. К.), а в Стрию молочарню для виробу масла, з власною крамницею і магазином для продажу масла в місці та на позамісцевому ринку; 5) З цією метою треба негайно вишколити кількох своїх людей на молочарів, які зміли б вести філіяльні і центральні заклади (пізніше збірні молока і молочарні).

По цій нараді переведено широку пропагандивну працю за молочарством у всій східній Галичині шляхом відчитів, нарад і преси. У пресі, особливо у львівському „Ділі”, на цю тему найбільше таки писав сам д-р Є. Олесницький.

Щойно у висліді цієї підготовки почалися практичні заходи в справі організації перших молочарень, і першим піонером такої практичної роботи став о. Остап Нижанківський, якому присвяtimo окрему згадку.

Закінчуючи дуже загальний огляд праці Є. Олесницького в секторі кооперативного молочарства, до якого дамо ще деякі доповнення пізніше, хочемо згадати, що він був ініціатором і співорганізатором також „Задаткової Каси” в Стрию (1894), головою Надзірної Ради „Крайового Союзу для збуту худоби” і „Крайового Союзу Господарсько-Торговельного”, членом Дирекції Т-ва взаємних обез-

печень і взаємного кредиту „Дністер” у Львові, членом Надз. Ради „Земельного Банку Гіпотечного” у Львові і найважливіше — був від 1907 р. головою Надзірної Ради „Крайового Союзу Господарсько-Молочарського” в Стрию, пізнішого „Маслосоюзу”.

о. Остап Нижанківський (1862—1919)

О. Нижанківський — це майже однопіліток Є. Олесницького і один з головних його помічників в організаційній роботі у Стрийському повіті.

Українське громадянство знає о. Остапа Нижанківського, перш за все, як музичного діяча і композитора. Був він теж одним із перших видавців періодичної „Музикальної Бібліотеки” (1885) та одним із співробітників Івана Франка для збирання і видавання українських народних пісень (1894).

Сам о. О. Нижанківський, як музика, був дуже скромний. Він говорив так: „Я в першу чергу священник, потім молочар (підкреслення А. К.), а у вільних хвиликах музика”, — цитує за О. Залеським, „Свобода”, ч. 100, 1958 р.

На цьому місці хочемо відмітити тільки працю о. Нижанківського на полі українського молочарства, якого він був піонером.

Він був тим першим, що зважився, зараз по нараді і рішенні філії „Просвіти” в Стрию організувати молочарські спілки, приступити до практичного діла. Зробив це у своїй парохії, в Завадові, повіт Стрий, засновуючи по кількох місяцях підготовки, першу українську молочарську спілку при Читальні „Просвіти”, яку відкрито 1 жовтня 1904 року.

І хоч молочарня в Завадові не була самостійною статутовою організацією, спертою на кооперативному законі з 1873 р., то це не заперечує її кооперативного характеру. Саме від неї й треба виводити історію українського кооперативного молочарства в Галичині.

О. Нижанківський, по вдалій спробі з молочарнею в Завадові, де він був її першим техніком і торговельним ре-

ферентом, допомагає організувати практично молочарські спілки в других селах Стрийщини. А коли тих спілок було вже кілька, він, разом з о. Л. Горалевичем, став ініціатором і організатором „Союзу Руських Спілок Молочарських” при філії „Просвіти” в 1905 році. У 1907 р. він стає співініціатором „Крайового Союзу Господарсько-Молочарського” в Стрию, якого був головним директором аж до смерти.

Закінчуючи коротку згадку про О. Нижанківського, треба ще згадати, що він був у 1910 р. обраний членом Ради Крайового Союзу Ревізійного — найвищої нашої кооперативної централі, був нею іменований ревізором на Стрийську округу, довгі роки був головою Надз. Ради „Задаткової Каси” в Стрию, членом Ради „Крайового Союзу для збуту худоби” у Львові та активним членом багатьох інших установ.

За цю громадську працю о. О. Нижанківський заплатив своїм життям: 22 травня 1919 р., коли польські війська окупували Західню Україну й зайняли місто Стрий, зараз прийшли й арештували о. О. Нижанківського, заявляючи йому, що він інтернований і що його повезуть до Кракова, а справді вивели в поле і... розстріляли без суду, без слідства і доказу вини, залишаючи його тіло на полі... Так згинув великий громадський діяч, головний творець і батько української молочарської кооперації, здібний композитор. Український народ цієї ганьби, зробленої поляками над безборонним українським патріотом і священником, ніколи не забуде.

о. Лев Горалевич (1859—1920)

Про о. Лева Горалевича знаємо, що це була людина високих громадських чеснот, надзвичайно трудяща і послідовна в своїх замірах, а його палкий патріотизм проявлявся не в запальних словах, а в упертій послідовній щоденній праці.

Д-р Альфред Говикович, адвокатський конціпієнт Є. Олесницького, у

спогадах про початки українського молочарства („Кооп. Молочарство” за листопад 1937) так пише про нього: „Заступником філії („Просвіти”) був о. Лев Горалевич, парох Угерська, чоловік високо характерний, що посвятив себе в цілості праці для піднесення села і мав дійсно великі успіхи”.

Сам він, у дописі до „Діла” в грудні 1906 р. про молочарський рух на Стрийщині, писав: „На вічах, зборах і в пресі відзиваються у нас часто голоси з покликаними до праці над економічним двигненням народу, але голословними деклямаціями або жалями і наріканнями нічого народові не поможемо; тут треба тривалої, совісної і безкорисної, патріотичної праці, але не, як досі, одиниць, але цілих соток інтелігентних людей і цілої суспільности, а тоді щойно побачимо результат!”

Таким був о. Л. Горалевич, заступник голови філії „Просвіти” в Стрию, один із головних співробітників д-ра Є. Олесницького, співініціатор і організатор перших молочарських спілок у Галичині, і тому в історії українського кооперативного молочарства його пропустити не можна.

Він бере участь у всіх засіданнях Виділу філії „Просвіти”, на яких обговорювано справи молочарства. Він є автором перших плянів, перших правилників і перших статутів для молочарських спілок. Він дає почин до заснування тимчасового „Союзу руських спілок молочарських” при філії „Просвіти” в Стрию, є членом управи цього ж Союзу; разом із о. О. Нижанківським, їздить по селах з рефератами про молочарство, організує молочарні, в першу чергу в своїй парохії, в Угерську (25 січня 1905 р.), дописує про організацію молочарень до „Економіста” і до „Діла” у Львові.

Л. Горалевич не вдовольється тимчасовими спілками при Читальнях „Просвіти”. Він висуває сміливі пляни організувати молочарські спілки в кооперативній формі на основі кооперативного закону з 1873 р., як самостійно зареєстровані товариства. Ця його думка скоро прийнялася між йо-

го однодумцями, підтримав її також Виділ філії „Просвіти” в Стрию і у висліді був заснований самостійний Союз молочарських спілок під назвою „Крайовий Союз Господарсько-Молочарський”, пізніший „Маслосоюз”. Основуючі загальні збори того Союзу відбулися 28 вересня 1907 р.

До цього Союзу о. Лев Горалевич ввійшов як заступник голови надзірної ради і на цьому пості працював у молочарській кооперації безперервно аж до смерті (14 січня 1920 р.), залишаючи про себе якнайкращі спогади всіх тих, що його знали і з ним співпрацювали.

Олександр Гарасевич (1876-1934)

Згадуючи перших піонерів українського молочарства, не можемо ніяким чином поминути проф. Олександра Гарасевича, першого молочарського інструктора, який закінчив молочарські студії в Данії і пройшов спеціальний вишкіл у данських молочарнях, щоб це знання і досвід потім передати українському молочарству.

О. Гарасевич був не тільки фаховим молочарем-техніком і агрономом, але й організатором чи співорганізатором перших молочарських спілок, господарським референтом Головного Виділу Т-ва „Просвіта” у Львові та мандрівним учителем того ж товариства сільського господарства в рр. 1904-1909. Він проробив велетенську піонерську роботу на полі сільсько-господарської освіти українського села в Галичині. Як знаємо в звітах „Просвіти”, в 1906-1907 він об’їхав 21 повіт з курсами і викладами, які мав у 118 місцевостях; у 1908-1909 рр. був у 40 повітах і 195 місцевостях з викладами і курсами, відвідуючи рівночасно індивідуальні господарства, даючи різні поради, як перейти до раціональної годівлі худоби і як збільшити видаєність наших піль, переводячи також перші спроби меліорації і комасації сільських ґрунтів.

Згадуючи про господарську працю О. Гарасевича, не можна забути й того, що він і д-р М. Коцюба зорганізу-

вали перше т. зв. садівничо-рілляниче заведення і першу українську одну-рідну школу нижчого типу в Миліванні, пов. Товмач, на Покутті, яка діяла від 1 серпня 1910 р. аж до наших днів і відіграла велику роль у вихованні перших кваліфікованих господарів та інструкторів при Кружках (гуртках) „Сільського Господаря” по наших селах. Школа була створена заходами іншого нашого визначного економіста і діяча, о. мітрата Тита Войнаровського та о. М. Бачинського, на великому господарстві з будинками, яке на цю ціль подарував „Просвіті” митрополит А. Шептицький.

О. Гарасевич пізніше учителював в учительській семінарії у Львові, був одним із засновників і деякий час був головою протиалькогольного товариства „Відродження” у Львові. У 1920 рр. жив у УССР і трагічно загинув у Харкові (1934 р.).

До групи українських молочарських піонерів треба ще зарахувати о. Северина Борачка (1858-1923), шкільного товариша Є. Олесницького і о. О. Нижанківського. Він також брав активну участь в організуванні Молочарського Союзу в Стрию і був засновником першого в Галичині „Т-ва для збуту худоби”. До цієї групи належать і Федір Панич, Денис Сембратович, д-р Ілярій Бачинський, о. Микола Матковський, о. Микола Гошовський та багато інших, які включилися і підтримали цей рух, що його заініціював Є. Олесницький із своїми найближчими співробітниками, яких ми вирізнили окремо.

Від Молочарської Спілки до Молочарського Союзу

„Час постанови першої молочарні в Галичині — пише інж. Ю. Павликовський у статті „40-річчя молочарської кооперації” (Госп. Кооп. Життя”, ч. 6, 1947 р.) — а саме рік 1904 притягає до себе особливу увагу дослідника економічного розвитку українського народу в Галичині. Того ж року звільнено (формально) матір галиць-

ких установ „Просвіту” від піклування господарськими справами, якими вона, на основі свого статуту з 1891 р., обов’язана була займатися. В 1904 р. на сторожі економічного розвитку села поставлено „Сільський Господар”, перемінивши його з місцевого товариства на „Крайове Господарське Товариство”, — а на сторожі розвитку кооперації поставлено „Крайовий Союз Ревізійний”, пізніший Ревізійний Союз Українських Кооператив у Львові, який цілком перейняв від Крайового Союзу Кредитового у Львові патронатські обов’язки над галицькою українською кооперацією”.

„Рік 1904, — пише далі згаданий дослідник, — це рік дальшої депресії цін на збіжжя і значного спаду цін м’яса, але рік зросту цін на масло, тобто на продукт у першу чергу селянських господарств...”

Цю господарську кон’юнктуру використовує Є. Олесницький дуже майстерно для переведення своїх плянів практичного започаткування молочарства.

Як уже знаємо, практичний перший крок допоміг зробити Є. Олесницькому о. Остан Нижанківський, парох села Завадів, у Стрийському повіті, засновуючи в себе 1 жовтня 1904 р. першу молочарську спілку при читальні „Просвіти”.

Для історії треба згадати, що першою управою першої української спілкової молочарні в Завадові були: о. Остан Нижанківський, господар Іван Сенів і господар Федь Дєргала — всі члени Виділу Читальні „Просвіти”.

Першим українським молочарем став Федір Панич, близький родич Василя Нагірного, пізніше знавець і автор книжки про лікувальні зєла.

Молочарська спілка в Завадові стала огнищем і центром поглядової науки молочарства для всіх сусідніх сіл безпосередньо, а посередньо для цілої Галичини.

Через місяць твориться така ж молочарська спілка в Голубошові, а три місяці пізніше в Угерську та інших селах (Тейсарів, пов. Жидачів, Лис-

тичі, Братківці, Жулин, Семигинів, Дашава, Добряни і т.д.).

І дому не диво, що вже 12 січня 1905 р., на засіданні філії „Просвіти” в Стрию, о. Л. Горалевич робить дуже важливий внесок, який схвалено (див. про це статтю Г. Кухаря в „Кооп. Республіці”, ч. II. 1938, п. з. „о. Лев Горалевич”), а саме: „Наколи найменше 5 спілок молочарських у Стрийщині постане, про що Виділ подбати має, то Виділ ухвалює в засаді основувати ще цього року статутове товариство молочарських спілок, з обсягом діяння на цілий край. Ціль товариства такого: Гуртовий контрактовий експорт масла, евентуально за границю, висднання субвенцій від міністерства рільництва на дальший розвиток і розширення молочарських спілок о парових моторах”...

Вже через кілька місяців ріст молочарських спілок примусив філію „Просвіти”, як їх морального опікуна, повернутися до своєї ухвали з 12 січня і рішитися на організацію окремого центру для нового молочарського руху.

У цій справі, знову з ініціативи д-ра Є. Олесницького, але під проводом о. Л. Горалевича, заст. голови філії, — відбулася довірочна нарада в молочарських справах 24 серпня 1905 р. в Стрию. На нараді о. О. Нижанківський подав звіт про „Про молочарські спілки”, а о. Л. Горалевич зreferував саму проблему „Чи можливий є Союз Молочарських Спілок і як його заложити”.

У висліді основного розгляду цієї справи, після довгої дискусії, на цій же нараді вирішено в майбутньому такий Союз, на кооперативних основах, організувати, а покищо, на переходовий час, покликати до життя „Союз руських спілок молочарських”, як окремий відділ філії „Просвіти” в Стрию.

„Союз руських спілок молочарських” розпочав свою діяльність зараз же, дня 7 вересня 1905 року, маючи згоду 7 молочарських спілок при Читальнях Просвіти на їх обслугову.

Завданням цього Союзу, як подає Ю. Павликівський у „Нарисі розвитку української молочарської кооперації в Галичині”, було:

- 1) організація, інстрування і люстрація (провірка) спілок;
- 2) удержування складу молочарських машин і знаряддя;
- 3) торгівля маслом в краю і за кордоном;
- 4) опіка над фаховим вишколом молочарів;
- 5) видавництво, зокрема видавання друків для спілкових молочарень;
- 6) заступництво інтересів молочарських спілок перед крайовою владою і господарськими товариствами.

Провід Союзу взяли в свої руки, як члени управи, о. О. Нижанківський і о. Лев Горалевич. Першим інструктором при цьому Союзі став Василь Павлюк, власник молочарні в Мишині, біля Коломиї. Його помічниками стали пп. Іван Горалевич і Михайло Мельник, абсолювент молочарської школи в Ряшеві і молочартехнік у німецькій молочарні в Дорнфельді.

Пропаганду раціонального ведення молочного господарства по наших селах далі провадив О. Гарасевич. У практичній роботі організації нових молочарень оо. Нижанківському і Горалевичеві дуже допомагав о. Северин Борачок, парох с. Яйківці коло Журавна.

Перші успіхи і організація справжнього союзу

Півтора року по заснованні першої молочарської спілки в Завадові й пів року по створенні „Союзу руських спілок молочарських”, на день 31. 3. 1906 року, в Галичині було вже 12 українських молочарських спілок, розміщених у повітах Стрийському, Дрогобицькому, Рогатинському і Коломийському. Ці молочарні об’єднували 405 доставців-господарств, які доставили до того часу 365,031 літрів молока (цифри ще дуже скромні, але на ті часи дуже вимовні). З-поміж усіх спілок на перше місце вибивається спілка в Угерську, під проводом о. Горалевича, що бачимо з таких даних:

У Стрийському повіті в той час було вже 7 молочарських спілок, однак не маємо даних про їх першу діяльність.

Найслабшою сторінкою „Союзу руських спілок молочарських” був збут масла. Без огляду на всі зусилля управи, торгівля маслом у своїй крамниці в Стрию і продаж його в магазині шли слабо. Як виходить із звітів на 31. 3. 1906 р., „Союз” зумів з усієї продукції спілок — 13,429 кілограмів — продати тільки 2,826 кг. масла, або 21% загальної продукції, а решту мусіли молочарні збувати самі. Це показало, що перші піонерські успіхи, роблені аматорами-патріотами з допомогою просвітнього товариства „Просвіта”, треба було поволі заступати фаховими людьми і фаховою централею.

Доводилось діяти скоро ще й тому, що поляки швидко зрозуміли загрозу збоку організованого українського молочарства і розпочали сильну акцію за творенням таких самих молочарень, але під опікою згаданого вже вище Крайового Патронату при Крайовому Виділі, що значило на практиці — під опікою польських дідичів, або польських кооперативних товариств.

Багато наших господарських діячів були схильні включитися в акцію Патронату, дискутуючи на цю тему навіть на сторінках „Економіста”, бо мовляв, Патронат дає: 1) Безкоштовну технічну, організаційну і контрольну поміч; 2) Безворотну допомогу для кожної молочарні у висоті 200 корон і 3%-ву позичку на урядження; 3) Можливість випозичення молочарських машин вартости до 2,000 корон і безплатний вишкіл молочаря.

Це були дуже спокусливі угоди і навіть наші щирі патріоти радили ці умовини використати, бо це ж мовляв, із наших податкових грошей і нам це належить, — не беручи до уваги того, що ці субвенції розділювали поляки. Вони ж були завжди глухими до наших справедливих вимог, а державні гроші у формі субвенцій розділювали, як їм було ви-

гідно для своєї користи, і надії на Патронатську допомогу нашим молочарням, що хотіли бути самостійними українськими молочарнями, були майже ніякі.

Цю грізну ситуацію скоро зрозуміли наші перші провідники молочарського руху — Є. Олесницький, О. Нижанківський і Л. Горалевич, і вони вирішили не заколисуватися самим і не заколисувати українську суспільність надіями на субвенції, але власними силами завершити розпочате діло. Їхня національна амбіція і віра у власні сили нашого народу перемогли. Вони, як батьки українського спілкового молочарства, з повною свідомістю відповідальности приступили до завершення своєї праці, тобто до творення самостійного, фахового, молочарського кооперативного Союзу. Це можна було робити ще й тому, що біля „Союзу руських спілок молочарських” об'єдналося вже 20 спілок, а цього вже вистачало для створення справжнього Союзу.

З тією метою 26 вересня 1907 року, після відповідної підготовки, відбулися під проводом Є. Олесницького основуючі загальні збори Союзу українських молочарських спілок п. н. „Крайовий Союз Господарсько-Молочарський” — товариство з обмеженою порукою, зареєстроване в Стрию. Статут Союзу зареєстровано в Окружному суді 25 жовтня 1907 р., ч. 170/7.

Новий Союз формально і фактично перебрав усі справи від „Союзу руських спілок молочарських” і як крайова централь розпочав свою діяльність з днем 1 січня 1908 року, вступаючи рівночасно в члени Крайового Союзу Ревізійного у Львові. Працю продовжували ті самі люди, але вже під новою фірмою, до перших загальних зборів, які відбулися 25 серпня 1908 р.

На цих зборах обрано першу Надзирну Раду і першу Дирекцію Союзу. До Надз. Ради ввійшли: д-р Євген Олесницький — голова, о. Лев Горалевич — заст. голови, д-р Ілярій Бачинський — секретар, Ярослав Кисілевський (нач. „Нар. Торговлі” в Стрию),

о. Микола Гошовський (парох у Фаліні), о. Микола Матковський і Михайло Тюп, як члени ради.

До Дирекції Союзу ввійшли: о. Остап Нижанківський — загальний провід, о. Северин Борачок — організаційні справи, Олександр Денис Сембратович — торговельні справи (в моїй праці під з. „Українська Молочарська Кооперація в Західній Україні” подано мильно, що другим членом дирекції був о. Л. Горалевич — він був тільки до заг. зборів, — на цьому місці справляю цю похибку, — А. К.).

Так 60 років тому розпочала працю українська молочарська кооперація, під проводом всіх згаданих перших ініціаторів і батьків цього руху, від молочарської спілки в Завадові, „Союзу руських спілок молочарських” у Стрию під опікою філії „Просвіти” в Стрию зачинаючи, через „Крайовий Союз Господарсько-Молочарський” в Стрию, аж до славного Крайового Молочарського Союзу — кооперативи з обмеженою відповідальністю „Маслосоюз” у Стрию (така була його остання назва, — прим. А. К.), що відіграв позитивну ролю в українській кооперації між двома війнами і який, по 40 роках праці, в 1944 році був насильно зліквідований, враз

із усією українською кооперацією, большевицьким окупантом.

Ця згадка хай буде причинком до історії українського кооперативного молочарства і виявом нашої глибокої пошани та вдячності тим першим піонерам, батькам і творцям суспільно-господарського руху, що ним була українська молочарська кооперація в Західній Україні. Праці перших піонерів, як і праці наступних поколінь, наступних провідників цього руху, український народ ніколи не забуде, а ця стаття має за завдання закріпити цю працю в пам’яті нашого народу.

**

При писанні цієї розвідки використано праці: Ю. Павликовський „Нарис розвитку української молочарської кооперації” — „Кооп. Республіка” ч. 1-2, 1933; Г. Кухар „О. Лев Горалевич. Причинок до історії Маслосоюзу”, „Кооп. Республіка” ч. 11-12, 1938; „Звіт з розвою українських заробково-господарських стоваришень і статистика за 1910 рік”, Львів 1911; А. Качор „Українська молочарська кооперація в Західній Україні”, Мюнхен 1947; А. Курилас „Історія данських молочарських спілок”, „Самопоміч” ч. 5-7, 1911. Інші праці зазначені в тексті розвідки.

З АВСТРАЛІЙСЬКИХ НАСТРОЇВ

Написав Василь Онуфрієнко

*Часами забудеш, що хмари існують на світі,
Немає ні згадки цілющого вітру й дощу.
Німують лани, пожовтілі, мов печі, нагрті,
І я до мандрівця незнаного криком кричу:*

*Не йди у пустелю!.. Забудь про горби синюваті,
Забудь, що між пісками знайдеться затінь оаз.
Хіба ти не чуєш, як спекотою дихає в хаті,
І вітер, можливо, на тиждень, як свічка, погас?..*

*Вночі прохолоди не знайдеш, мабуть, і в печері.
Краплини роси — найдорожче: як щастя, як рай.
А тиша пекуча — і в вікна, і в стелю, і в двері...
І хтось промовляє, всміхнувшись лукаво: „Звикай!”.*

ЛЕВ ЯСІНЧУК

Др. Семен Демидчук

ЛЕВ ЯСІНЧУК, родом з Білобожниць, пов. Чортків у Зах. Україні, помер в своєму мешканні у Брукліні, стейт Нью Йорк, вночі з п'ятниці на суботу 12 жовтня 1963 р.: „Господар дому під ч. 1 Савт Портленд вул. у Брукліні, повідомив про смерть самотньої людини місцеву поліцію. Поліція прийшла, оглянула мешкання, перевертала догори коренем усі речі, (шукаючи, мабуть, за якимись рідкісними документами, чи може з іншої причини), а щойно згодом повідомила найближчу родину в стейті Нью Джерзі про смерть їхнього родича. Коли родина приїхала, знайшла тіло покійного на долівці його однокімнатного мешкання, ниць до землі, з розбитою склянкою в руці та з закривавленим обличчям. Сердега, мабуть в останній хвилині перед смертю хотів зажити пілюлі, що йому приписав особистий лікар, д-р Остап Баран із Нью Йорку. Той же лікар, прикликаний на місце смерті родиною Покійного, разом з поліційним лікарем могли ствердити, що смерть прийшла від розриву серця...

Тричі в „Новому Світі”

На постійний побут у ЗДА приїхав бл. п. Лев Ясінчук, разом з іншими європейськими „скитальцями”, в 1948 році і зараз же тут включився в громадську працю на різних ділянках. Він уже знав тутешні відносини з

попередніх двократних своїх місій до ЗДА й Канади. За згодою та з доручення всіх тодішніх українських центральних організацій у Львові і від імені Українського Педагогічного Товариства „Рідна Школа”, він об'їхав Америку, — тобто ЗДА й Канаду, перший раз у рр. 1928-1929. Метою його поїздки було налагодження допомоги для потреб українського приватного шкільництва в Галичині. Описавши свою першу подорож у книжці „За океаном”, він ствердив, що з подорожних зборів по українських громадах, на яких він промовляв, Рідний Край одержав тоді зі ЗДА: 15,050.66 дол, з Канади: 1,431.39 дол, а безіменні жертводавці склали 1,202.70 дол. Друга поїздка Лева Ясінчука до ЗДА і Канади відбулася в часі 50-річного ювілею „Рідної Школи” в рр. 1931-1932 та принесла в користь „Рідної Школи” 11,700.00 дол. і вона була ведена під контролею „Об'єднання Українських Організацій в Америці”. З цієї подорожі появилася чергова книжка Ясінчука „Для Рідного Краю.”

Обидві місії були важливі як для Рідного Краю, так і для українців в Америці. Для Рідного Краю була це значна фінансова підтримка українському приватному шкільництву, яке сповняло історичне завдання, тобто виховання українського доросту в рідному дусі. Крім цього грошеві пожертви з Америки додавали громадянству

в „старому краю” силу витримати ворожий тиск і недолю українського народу під чоботом польського окупанта.

Хто з нас, старших американських громадян українського роду, переживав тодішні часи в Америці, той і досі не може забути прямо соромної внутрішньої „громадянської війни”, яка не тільки послабила, але й майже виключала всяку спільну конструктивну працю. Ця внутрішня „війна всіх проти всіх” придаловала ті установи, що шукали якогось способу, щоб хоч злагіднити вістря взаємних обвинувачень та незрозумілої ворожнечі до себе в часах, коли треба було якнайбільшої солідарності поза кордонами Рідного Краю для його рятунку.

Тому, що серед американських українців тоді не було якоїсь „нейтральної особистості, яка могла б мати благодійний вплив на розсварені й роз’єднані ворожі табори, то обидві поїздки, Лева Ясінчука по українських громадах з його патріотичними промовами, з його лагідним характером та ввічливістю супроти кожного, були чи не єдиним чинником, який давав справжню надію, що лихо серед розсварених груп мусить колись таки минути. Це, остаточно й здійснилося, після десятирічної взаємонависти!

І якщо б небіжчик Лев Ясінчук не міг був нічого іншого вдіяти в своєму житті, крім згаданих осягів для самої еміграції в Америці, та за цю одну прислугу йому належить посмертний пам’ятник від нас, давніх примусових і добровільних емігрантів.

Лев Ясінчук: шляхи й драма життя

Лев Ясінчук народився 30 липня 1882 р. в Білобожниці, Чортківського повіту, в Галичині, де його батько Петро Ясінчук (мати Марія, з дому Туркула) був заможним господарем і громадським діячем у повіті. Після закінчення початкової освіти в рідній місцевості й середньої в Бучачі, у Львові й Станиславові, він вступив в 1902 р. на учительську працю в

Чортківському повіті, у місцевостях Косів і Паушівка. В Паушівці організував хор, що співав у церкві й на урочистих національних виступах. За підготову до оснування „Січі” в тому селі й за довершене заснування „Січі” в рідному селі (у тих часах це був унікат на Поділлі!) австрійсько-польська влада відобрала в нього право вчителювати в тому повіті, і він перейшов у сусідній, Гусятинський, де упродовж п’ятих місяців побував на трьох учительських посадах (Личківці, Мшанець, Пробіжна). З кінцем шкільного 1904 року, шкільна влада „за кару” звільнила його зовсім з учительської служби в Галичині. У 1905 р. він перейшов на сусідню Буковину (Лукавець н. С., Волчинь, Замістя), а в 1909 р. опинився на так званій „сталій посаді” в Оршівцях.

Крім своїх шкільних справ, які він зразково, Покійний започаткував у всіх своїх службових місцях суспільно-культурну, економічну й політичну діяльність. Найвидатніші висліди були, очевидно, в Оршівцях, де прослужив найдовше. Його заходами й за його помисловістю станув тут величавий Український Народний Дім — в ті часи найбільший і найкращий на Буковині, з великою заленою на зібрання й на театральні вистави, розмальованою й прибраною в українському стилі. Навіть деколи українське студентське товариство „Січ” з Чернівців улажувало в тій залі свої вечірки, привозячи туди ще й власну оркестру.

Коли на Буковині закінчилося т. зв. „право пропінації”, Ясінчук, як громадський радний, виступив з цілим молодечим запалом проти коршми в селі. Цікаве, що навіть деякі радні, які любили попиту, підтримували Ясінчука. Не поміг ані натиск потентатів і влади, ані спроби перекупства: Оршівці чи не єдина громада на Буковині, яка залишилася без коршми, аж доки Ясінчук не пішов на війну. Оцінюючи ту працю, селяни вибрали його щороку головою „Райфайзенської каси” й „Української Торговельної Спілки”, таки ним самим за-

снованих. Він теж був радним у громаді, а за румунської окупації всіма голосами найчисленнішої т. зв. „третьої класи” був обраний начальником громади. Та треба було громаді прощуватися сім місяців, заки румунська влада відважилася передати Ясінчукові урядування. Громадські п'явки й їхні поплентачі, піддержувані горілкою, тоді заворушилися. У чернівецькій німецькій пресі почалися напасти з закидами, що „Ясінчук спроваджує з Львова зшитки для школи, що б діти не купували буковинських виробів”. Писали теж, що він їздив двічі до „Росії” (в дійсності він їздив на Україну); писали, що до нього приходять „з Росії” часописи (це була „Рада” й журнал „Світло”). Пішли також доноси до політичної й шкільної влади, що він є ворогом Габсбургів та що як громадський радний поводить ся немов „диктатор”, бо приводить на час засідань перед громадську канцелярію „банду узброєних буками „Січовиків”. Тими „буками” (як казали) — „Січовики погрожують кризь вікна радним, що хотіли б голосувати інакше, ніж хоче Ясінчук”. За ці закиди Ясінчук став перед „Дисциплінарним Трибуналом” у Чернівцях, який, з огляду на його висліди праці в школі, вирішив справу „компромісово” — стриманням однієї що-трирічної підвишки заробітної платні.

У першій світовій війні прослужив Лев Ясінчук старшиною (поручником) в австрійській армії, в угорському боснійському полку, що бився на російському, румунському й італійському фронтах. Після повороту з Італії, в 1918 р., перейшов до УГА, та боровся за Україну до кінця Визвольних Змагань.

Якщо йдеться про письменницьку чи журналістичну діяльність, то до війни Покійний співробітничав у чернівецькому щоденнику „Буковина”, в студентському журналі „Промінь”, двотижневнику „Україна”, а особливо в „Каменярах” — органі „Вільної Організації Українського Вчителства на Буковині”. У цьому органі, крім ста-

ново-педагогічних статей містив статті проти надто угодовської політики української репрезентації на Буковині. В рр. 1912 й 1913 Ясінчук їздив на Придніпрянську Україну, яку широко описав у згадуваних „Каменярах”. При нагоді тих поїздок він познайомився з тодішніми визначними українськими діячами в Україні: Євгеном Чикаленком, Сергієм Єфремовим, Дмитром Дорошенком, панею Шерстюк, Дмитром Яворницьким та іншими. На вакаційних учительських курсах у Києві, Полтаві й Катеринославі познайомився з учителями і вдержував з ними дружнє листування аж до вибуху першої війни. Повернувши додому, дописував принагідно до київської „Ради”.

Повеснна діяльність

Після закінчення війни Ясінчук осів наново в Оршівцях на Буковині, утримуючи рідню із скромних сільських заробітків (деколи і в „натурі”), бо румуни не тільки не прийняли його на вчительську службу, але ще й два рази арештували й поставили під воєнний суд у Чернівцях. Після другого ув'язнення, в 1923-тому році йому пощастило повернутись у Галичину. Це був для нього найвищий час, бо ославлена румунська „сіґуранца” (політична поліція) загрозила йому, що буде наново ув'язнений, якщо станеться щось найменше „політичне” в Оршівцях.

Ця загроза вирішально вплинула на дальшу працю Лева Ясінчука. Саме тоді центральне Товариства „Рідна Школа” у Львові, під головуванням сл. п. Антона Гладішовського, покликала його на організатора в цій установі. Тут, Ясінчук аж до приходу большевиків в 1939-ому році прослужив серед незвичайної активності на різnorodних ділянках, які викликають прямо здивування в тих, що досліджують його всебічну працю. Своєю ініціативою, працьовитістю й тактом, знаходячи прихильне наставлення й апробату керівних чинників, причинився він у великій мірі до закріплення й поширення тієї установи,

що відіграла таку велику й важливу роллю в розвитку українського шкільництва в Галичині за Польщі. Він вклав усю свою енергію в розвиток „Рідної Школи”, бо вдумався в те, що українське приватне шкільництво може не тільки здержувати насильний процес винародовлення української молоді, але й являється головним мирним спротивом намірам окупанта. Він об’їхав майже всі міста й містечка та багаті сільських громад у Галичині, щоб силою свого палкого слова і речевих аргументів зміцнити колись слабі рідношкільні організації, — „кружки” „Рідної Школи”, яких до його приходу на працю в 1923 році, за 40 років існування Українського Педагогічного Товариства, було всього 55. За жертвенною працею й спонукуючи Ясінчука до 1939 р. зросло число „Кружків” до поверх 2,000. А щоб приватне шкільництво можна було сперти на масовому членстві найсвідоміших громадян, то з 12,867 членів „Рідної Школи” в 1923 році, воно зросло у 1939 р. до поверх ста тисяч!

Як уже згадано на початку, саме тоді Лев Ясінчук, за схваленням усіх тодішніх українських центральних установ у Львові, виїздив двічі від „Рідної Школи” за океан. Це була свого роду епоха в діяльності як самої „Рідної Школи”, так і Покійного.

Ще в часі перед першою світовою війною існувала у Львові професійна організація українських працівників по українських установах, під назвою „Союз Українських Приватних Урядовців у Галичині” (в скороченні: „СУПРУГА”), що, особливо після війни, за головства Василя Кульчицького, розвинувся дуже широко, охоплюючи усіх працівників по українських установах в цілій Галичині, як станова організація. Коли після 25-річного головування В. Кульчицький не міг далі очолювати цієї установи, ввійшли до її управи люди, які стали поволі туди проводити комуністичні ідеї. Щоб не допустити до дальшої деморалізації, обрали голо-

вою цієї установи Лева Ясінчука. Він керував „СУПРУГОЮ” повних десять років, аж до вибуху другої світової війни. Коли в перших днях світової війни коначо польська влада заборонила цю установу, тоді арештувала і самого Ясінчука з його родиною, під замітом, що він стріляв крізь вікно свого мешкання й убив польського воєнка! Однак, завдяки впливовим українцям, заарештованих звільнили. Засідав Ясінчук і в Надзірній Раді української кооперативної фабрики „Суспільний Промисл”, що виробляла цикорій та підмінку кави (під назвою „Пражінь”). Завдяки чесній, фаховій і невтомній праці дирекції, ця фабрика була перед другою світовою однією з найбільших серед української промисловости в Західній Україні.

Визнаючи велику, деколи вирішальну роллю пісні, мистецтва й театру, Ясінчук був не тільки любителем того роду мистецтва, але й сам організував аматорські театри і хори та керував ними. Так був він диригентом співацьких товариств „Боян” у Вашківцях над Черемошем на Буковині й у Снятині (в Галичині), належав до „Театральної Комісії” при „Провіті”, що при допомозі журналу „Аматорський Театр” керувала аматорськими театральними гуртками. Там містив Ясінчук свої статті на театральні теми. Згадана Комісія створила була з найкращих театральних аматорів львівських і підльвівських театральних гуртків окремий театр під назвою „Зразковий Театр” і визначила трьох режисерів (М. Мурського, Івана Олексина й Л. Ясінчука), даючи їм уповання на вибір п’єси. Перша вистава цього театру припала на Ясінчука, на яку він вибрав п’єсу „Чумаки”, де сам грав роллю Хоми. Вистава в залі Музичного Тов-а ім. Лисенка у Львові в 1936 р. пройшла з надзвичайним успіхом.

Зміна влади — виїзд на скитальщину

Першу большевицьку окупацію Галичини перебув Ясінчук у Львові, де його призначено шкільним інспектором для 84 польських шкіл у Львові,

відсуваючи від праці інспекторів — поляків. За німецької окупації покликали його українські громадяни до управи шкільництвом міста Львова. Це чисто українське шкільне правління швидко, силою обставин, поширилось поза Львів. Коли німецька цивільна влада прибула до Львова, залишила Ясінчука в головному шкільному правлінні (очевидно під начальником — німцем) як інспектора українського шкільництва в так зв. „ди-стрикті Львів”, тобто у Східній Галичині. Тоді було там уже 3,060 українських шкіл і понад десять тисяч учителів. Під час відступу німецької армії з Галичини під тиском большевиків, львівська шкільна влада перевела Ясінчука на такий самий пост до Кракова. Саме тоді трагічно загинув в найдалшій лемківській закутині, в Новому Санчі український шкільний інспектор, Микола Курцеба. На вільне місце вислали з Кракова Ясінчука, на його власне домагання. Тут він, за короткий час видатно поширив українське шкільництво і побільшив кількість учителів.

Утікаючи від большевицького походу на Захід, Ясінчук переїхав через Словаччину до Австрії і зупинився осідаючи в столиці Тиролю, м. Інсбруці. Там, під покровом „Братства св. Андрія”, заснованого й керованого сл. п. крилошанином о. Юстином Гірняком, організував він українські школи для дітей українських втікачів і був їхнім інспектором аж до виїзду до ЗДА. На цьому становищі зазнав чимало прикросів від французької влади, якої деякі органи занадто йшли на руку вимогам своїх віроломних „союзників” большевиків, що були там однією з чотирьох окупаційних сил. В Інсбруці видав Ясінчук на циклостил писаний інформаційний підручник „Південна Америка”, зладив Читанку для 2-ої класи народних шкіл; написав спогади на біля 1000 стор. друку та нарис з життя скитальців п. з. „Данина Молохові”, три розділи якого були друковані в „Свободі”.

Нова фаза праці

З приїздом плеяди нових працівників з європейської скитальщини до ЗДА, почалася для Ясінчука нова фаза праці, про яку ширше й точніше можуть написати його ближчі друзі — а їх Покійний мав чимало. На цьому місці годиться розглянути основну його діяльність як журналіста і літератора. Це така різноманітна праця, що не знати як її схарактеризувати. Беручи до уваги твори, видані книжками, розвідки в календарях, статті в журналах і часописах, або літературних збірниках, треба уважніше поставитися до Лева Ясінчука, як літератора.

Статті, писані в „Свободі” — а їх упродовж двадцяти літ велетенська кількість, як теж і безліч статей, написаних у львівському „Ділі” про значення української еміграції — це різnorodний матеріал. Що б усе те як слід з’ясувати й насвітлити, треба окремого знавця.

Із одинадцяти праць Лева Ясінчука виданих до цього часу книжками, то, крім, попередні згаданих, були ще й такі: „50 літ Рідної Школи”; „Рідна Школа в ідеї й житті”; „Українське дошкілля” (головна редакція збірної праці); „Поміж морями” (подорож по Данії й Голляндії) й ін. Деякі з тих книжок польська цензура немилосердно переслідувала, цензуруючи цілі уступи, окремі речення, а то й окремі слова, чим спотворювала видання й завдавала великої матеріальної шкоди і самому авторові і видавництву. Так, напр., книжку „Азбука нації” забрала поліція з друкарні, не залишаючи ні одного примірника для історії.

Ще в рідому Краї написав Ясінчук до „Пропам’ятної Книги” Українського Народного Союзу, виданої в 1936 р., справжню наукову студію, п. з. „Старокраєвим оком на українську еміграцію в Америці”, яка може стати підставою до оцінки значення й вартости української еміграції в ЗДА. Є це дійсне „дзеркало еміграції”, як твердив самий автор, і українці

в Америці повинні побачити себе самих у ньому. Головне питання до нас (поставлене на стор. 367 згаданої „Пр. Книги”) таке: „Чи еміграція виправдала себе у службі своїй нації?”

У посмертній згадці Михайла Лисогора („Свобода” 11 грудня 1963) написано: „Зазнайомлення Ясінчука з давнішою українською імміграцією в ЗДА дало йому спроможність негайно після приїзду на постійне в Америку вдуматися в українське піонерське життя і він весь час залишався звеличником праці іммігрантів для себе самих, для Америки й для України”. Це пізнати м. ін. з другої його еміграційно-історичної праці, написаної вже в Америці, а саме розвідки, поміщеної у „Великій Історії України”, виданій Іваном Тиктором у Вінніпегу в 1948 р., у розділі п. з. „Заокеанська еміграція в ЗДА”. Ця праця охоплює життя українських іммігрантів у ЗДА від самих початків, аж до масового переселення в 1948 р.

Крім тих розвідок, Покійний написав ще й інші, не менше важливі праці в „Свободі” в 1953 р. як ось: „Шкільна освіта на українських землях” (огляд розвитку школи на Україні за тисячоліття) а також в календарях УНС: „Українське шкільництво поза українськими землями” (в календарі за 1954 р.); „Українська Школа в ЗДА” (в календарі за 1951 р.); „Українське шкільництво на Буковині (в Альманасі „Буковина”) та ін. Одна з найважливіша науково-джерельна праця, яку Ясінчук написав в Америці, це „Українське шкільництво у Львові”, вміщена в Ювілейному Збірнику „Наш Львів” (1252-1952), що появився в Нью Йорку (з нагоди 700-ліття заснування міста Львова), у видавництві „Червоної Калини” в 1953 році.

Належне признание для цієї праці виявило Наукове Товариство ім. Шевченка в Нью Йорку, перевидавши її англійською мовою в Збірнику „Lviv, a symposium on its 700th Anniversary” (Editors: Vasyl Mudry and Roman Olesnicki), published under the spon-

orship of Alumni of Institutions of Higher Education in Lviv.—New York 1962.”

Отже небіжчик діждався ще перед смертю побачити свою наукову працю англійською мовою і це може була чи не найбільша нагорода для нього ще за життя.

Деякі його праці ще не оприлюднені, хоч написані недавно для видавництва в ЗДА й Канаді. Зрештою, всього, що написав вже в Америці Ясінчук, не дається позбирати нашвидку.

Треба ще згадати й про іншу діяльність Ясінчука в ділянці науки, а саме про його співучасть в „Комісії для Вивчення Історії Української Іміграції” при УВАН у ЗДА, заснованої в 1953 році. Там йшла підготовка матеріалів для написання історії „Американської України”. Ця праця увінчалася зредагуванням збірника, в якому були заплановані монографії й деякі біографії українських діячів в Америці. При зміні управи, УВАН цю працю, на жаль і досі не опублікував. Аналогічно йшла в цій Комісії співпраця для „Гаслової (Словникової) Енциклопедії Українознавства”, друкованої старанням НТШ в Європі (за редакцією проф. д-ра В. Кубійовича, та у видавництві „Молоде Життя” в Німеччині). У дискусіях і писаннях „гасел” для ЕУ брав пильну участь Лев Ясінчук. Покійний був також активним співробітником „Книги Знання” — Української Загальної Енциклопедії, за редакцією проф. д-ра Івана Раковського, В-ва „Рідна Школа”, в 1933 р.

Ще одну наукову працю мав виконати небіжчик, а саме: Український Технічний Інститут в Нью Йорку запросив його на лектора катедри для виховання, але через старший вік від цієї почесної діяльності Ясінчук відмовився.

Родинне життя

Тому, що Небіжчик працював на двох півкулях, мало хто звертав увагу на його родинне життя, а воно дуже важливе для кожної людини. Покійний був одружений з бл. п. Гриновою

Лукіянович, сестрою відомого на Буковині, а зокрема у Львові, проф. Дениса Лукіяновича. Грина була видатна українська вчителька-педагог, організаторка та опікунка українськими дівчатами, що працювали в домашніх послугах у Львові. Вона заснувала для них Т-во „Праця” у Львові й керувала ним аж до упадку Польщі. Померла в 1952 р. на Україні.

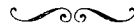
З подружжя залишився одинак-син, д-р Назар Ясінчук, кол. лікар І-ої Української Дивізії—УНА. Він живе з дружиною і трьома дітьми в Парижі. П. Назар, після закінчення воєнних дій, був довго у французькому полоні, залишився в Парижі, там одружився і працює в „Пастер Інституті” та в різних французьких і амери-

канських лікарських установах і видавництвах, як знавець чужих мов.

Переселившись в 1948 р. до ЗДА, Лев Ясінчук не знайшов тут ніякого пристановища при українській установі. У своїй вродженій скромності він, упродовж останніх 15 років, працював у бруклінському шпиталі „Де Кальб Госпітал”, як робітник при елевсйторі і таким чином заробляв на прожиток та складав свої ощадності на „гірку годину” для сина і для внуків.

Із смертю Лева Ясінчука відійшов від українського життя один з найвидатніших його репрезентантів. Відійшов від життя, але назавжди залишиться в його історії.

Вічна Пам'ять вірному Синові України!

Я ТАК ЛЮБЛЮ...

Написав Григорій Столярчук

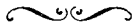
*Я так люблю, я так люблю тебе,
Моя співуча українська мово!
В тобі шумить Полісся голубе
І дужо хвилі гомонять Дніпрові.*

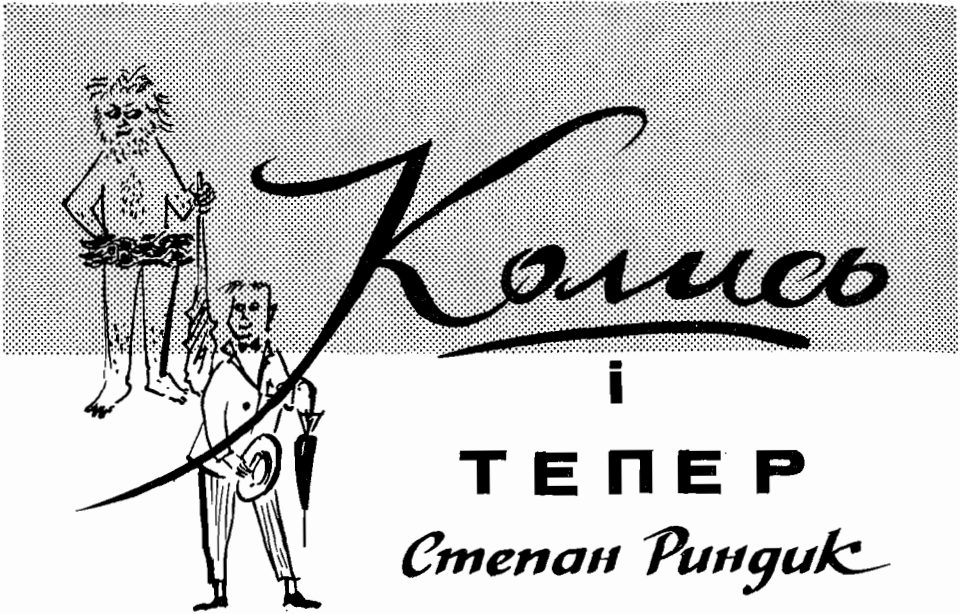
*В тобі живе карпатська височінь,
Що манить у незвідане майбутнє,
І степова безкрая широчінь,
І Кобзарева дума незабутня.*

*Пісні дівчат, налиті колоски,
Янтарної пшениці кочугури...
Ти — сплав мільйонів серць палких,
Що пережив і найлютіші бурі.*

*Ти, рідна мово, чиста, як роса,
Цілюща й невичертна, мов криниця.
Святиня наша, гордість і краса,
Ти — розуму народного скарбниця.*

*Як легко йти з тобою по землі
І підставлять вітрам лице відкрите!
Для мене ти — як і насущний хліб,
Без тебе я не зміг би в світі жити.*

Старі люди люблять ідеалізувати минуле. І мене не раз збирає охота написати щось на похвалу старих часів, але покищо нічого з того не вийшло, бо щоразу пригадується жахлива історія мого пращура і всякі заміри старохвальства нищать у зародку. Ця історія в різних варіаціях відома кожному, хто будь-коли цікавився антропологією і щось читав із цієї науки. Подам тут її основні факти, оминаючи подробиці, бо не маю жадної певності в їх автентичності. При цьому попрошу шановного читача виявити належну об'єктивність і всякі неприхильні до мене почуття, що можуть виникнути в його серці, відразу зліквідувати. Я ж бо не винуватий у тому, що чинили колись мої далекі предки.

Найпростіший варіант тієї історії такий: одного разу мій пращур дуже зголоднів і покрадьки виповз із своєї печери, щоб пошукати десь харчів. Надворі була темна ніч. Оглянувшись боязко круг себе і переконавшись, що нема небезпеки, обережненько підвівся на ноги і хильцем-нахильцем подався далі, аж поки не дібрався до пе-

чери вашого пращура. А тут зробив засідку...

Тодішні люди ще не вмiли послугуватись ні камінням, ні довбнями, а орудували виключно руками й зубами. І мій пращур не мав при собі ніякої зброї, крім природньої... Тож коли ваш пращур виліз надвір, мій упав на нього, збив із ніг, звалив на землю і вп'явся своїми кливаками йому в горло, перекусивши його, наче качан капусти. Колись ми мали чудові зуби. Зате, замість них, маємо тепер чудову дентистику.

Ваш прародитель тільки захарчав, потім затрясся всім тілом, випростався на всю довжину і спустив содухи.

Випивши із своєї жертви кров, мій пращур переволік безкровне тіло до своєї печери і там їв його доти, доки не дійся до голих кісток. А потім порозбивав-подрохотав маслаки і повисмоксував із них усі шпіки.

А незабаром сталося з ним те саме, що з вашим пращуром.

З того часу багато чого змінилося. Згадуючи цю макабричну подію, я благословляю закон еволюції. Він дав

мені змогу жити в хаті і харчуватися наїдками й напитками, що не мають нічого спільного з вашим тілом і з вашою кров'ю. Він витворив у мені велику відразу й огиду до них. А дякуючи поліції і карним законам, ми вже не перекушуємо один одному горла, а навпаки, мило усміхаємось до своїх ближніх і посилаємо їм поздоровні картки в дні народження. І так діється приблизно по всій нашій плянсті, якщо не рахувати Нової Гвінеї і СРСР-ського Союзу.

З уваги на сказане, я хвалю поступ і вірою, що речі, бодай у своїй більшості, з бігом часу вдосконалюються. Навіть злодійство.

Недавно я мав таку розмову із своїм фабричним партнером:

—Скажи мені, Майку —прошу його,—що мені робити з тим Джеком Шкаралупою? Пристає, щоб я признався, чого втік до Америки. Питає, що я вкрав удома? І регочеться, коли я кажу йому, що нічого не вкрав, а просто втік від Сталіна, від комунізму. Говори, каже, це комусь дурнішому від себе, а не мені. Що робити з цим недоуком?

—Не признаватися!—рішуче порадив Майк.—Не признаватися й не робити з себе посміховища. В старому краї найбільшим ділом було вкрати коня, а тут, брате мій, на коней кашляють. Тут обкрадають банки, вирубують сталеві каси і вибирають діаманти із сейфів. Тож якби хлопці довідались, що ти там украв якусь стару шкапину з більмом на правому оці, то засміяли б навіки. Ні, братику, не признавайся. Спирай усе на Сталіна.

Як видно з цієї розмови, навіть фабричні партнери знають, що злодійське мистецтво не стоїть на місці, а з бігом часу поступає вперед і вдосконалюється як у проблемах, так і в засобах.

А тепер хочу сказати, що, на превеликий жаль, не завжди закон еволюції є законом поліпшення. Часом він веде й до погіршення. На доказ правди подам кілька прикладів:

1. Еволюція черевиків. Насамперед звернемось до такої речі щоденної потреби й щоденного вжитку, як черевик. У світі відбуваються великі події, щодня масмо якийсь політичний вибух. Нема часу бавитися якимись там черевиками. Але мусимо, босоніж не можемо ходити. Років 50-60 тому ми носили черевики з гумовими пахвинами на холявах. Ті черевики чоловік узував і роззував за кілька секунд. А потім прийшла еволюція. Якась нещасна душа видумала черевики на шнурках. І ці черевики взуваються за кілька секунд, але, окрім цього, їх треба ще шнурувати, і цей виплід технічної еволюції вимагає сотень секунд. 100-200 секунд забирає, якщо ви „схойра” і не маєте живота. Коли ж той живіт є, то в залежності від глибочини нагулу на нім, шнуровання може тривати тисячу і більше секунд, при свіжих і міцних шнурках. Коли ж ті шнурки вже немолоді і рвуться, то секунд не можна порахувати, і шкода про це писати. Скажемо тільки, що кожного ранку великі мільйони уст виголошують тяжкі прокльони на адресу творців шнурованих черевиків. На жаль, ці прокльони падають не на певські фабрики, а на безневинні верби, висаджуючи на їх стовбурах грубезні галюмахи. І тому тепер так багато гупуватих верб.

А в останні часи придумали ще гіршу напасть—„зипси” — автоматичні замки! Правду сказати, самі зипси ще добрі, але той коник, що по них бігає, велика зараза. Він має шалені нориви. Ні з того, ні з цього зновиться і затнеться вам десь на зипсі та й не рушиться з місця, щоб ви його просили, молили, щоб ви над ним кричали гвалт. Смикаєте його, люципера, півгодини туди й сюди, поки чомусь не попустить і не зрушиться з місця. То ще слава Бозу, бо часом мусите лягати спати з черевиком на носі. А буває ще й таке, що той норивистий музик з'їде з клятого зипсу геть. Тоді мусите купувати нові черевики.

II. Еволюція очкура. А якийсь створений кравчук не мав роботи й

переніс зипси на штани! Це найбільша кара технічної еволюції. Бо в нас, як на зло, що-суботи і що-неділі як не вистава, то виставка, як не бенкет, то ювілей. Треба всюди бути, пам'ятаючи, що „праця єдина з недолі нас вирве”. Виконуючи цю національну заповідь, я всюди ходжу, але завжди беру в торбу запасні штани, на всякий випадок. А тим часом колись жадної небезпеки від штанів чоловік не мав, бо очкур, зав'язаний на ключку, хоронив його від усякого бєзчестя. Чоловік міг безпечно садити підскачистого гопака чи йти на турка. Очкур не зробив йому ніякої ганьби, ніякого сорому.

III. Еволюція імен. Колись наші хлопці мали чужі наймення: або жидівські—Іван, Яків, Данило, Гаврило, Михайло..., або грецькі— Андрій, Василь, Микола, Олесь, Степан..., або латинські—Луць, Марко, Мартин, Павло, Юлько... Але завжди можна було пізнати, що то українці, бо говорили по-нашому. А тепер називаються по-українськи, але не говорять по-нашому. Кожний як не Влодко, то Любко, як не Мірко, то Славко..., але нашої мови ні бе, ні ме. Мій хрещеник Ярko закінчив цілий курс наук в українській парафіяльній школі, абсолював курс українознавства, де на велику радість батькам зробив матуральний іспит із відзначенням, але з української мови знає тільки одно слово—„окей”.

IV. Еволюція влади. В листопаді 1964 вибирали ми президента держави. Колись, за старих часів, ніхто не вибирав собі пана. На це були інші способи. Коли, наприклад, старим жидам чомусь забаглося мати царя, вони звернулися до свого пророка Самійла (Самуїла), а той, вислухавши земляків, нічого не сказав, а мовчки подався в дікі пущі і там викликав на інтерв'ю саме Небо. На щастя, жидівське бажання мати царя сподобалося „во вишніх”, і Самійло дістав звітди відповідні інструкції. Тож, коли вернувся з пущі додому, взяв баранячий ріг, налив туди якоїсь олії і вилив її на голову Саула, одного з

жидів, тим самим помазавши його на царство. Ставши царем, Саул перестав говорити з жидами. Ні з ким не радився, нікого не питався, нікого не слухав, а все робив своїм богом. І так само ні до кого не підобрювався і нікому не обіцяв на вербі груш, бо то не личить помазаникам Божим. За це жиди сильно полюбили його і дуже шанували, а жидівські книжники звелєбили його тим, що на вічні часи вписали його ім'я до Святого Письма.

А що бачимо тепер? Тепер так само відбувається помазання, тільки не олією. Тепер кандидати на царя мажуть один одного словами й епітетами, але такими, що я тут не можу повторити. І це саме роблять усі мікромони, амплони, телевізії, лінотипи й офсети. І той кандидат, що кінєць кінєцем таки стане паном держави, буде змушений довго й сильно митися, щоб змити з себе те помазання. Таку еволюцію вшєстя на царство я не вважаю за добро. Пророк Самійло безмежно краще й достойніше зробив це. На жаль, ми ніколи не мали й не маємо пророків. Їх мали єдині жиди.

V. Еволюція історіографії. Йде про те, від чого починати історію свого народу. Цю проблему найкраще розв'язали жиди. Свою історію вони починають від самого сотворення світу, або сказати докладніше, від шостого дня світотвору, коли Бог сотворив першу жидівську пару—Адама і Єву, що сталося кругло 6,000 років тому. Така історіографія видається мені найдосконалішою. Вже значно гірше зробили греки. Вони розпочали своє історичне життя від Троянського Коня, підсунутого хитрими данайцями, Менеласом і Агамемноном, дурним троянцям. Ще пізніше записалися до історії римляни. Їх предки Ромул і Рем, покинуті напризволяще рідними батьками й виходовані якоюсь милосердною вовчицею, прийшли на світ десь аж за тисячу років після Троянського Коня. А українці (східняки) зголосилися до історії щойно перед 900-тим роком, коли Олег наскочив на Київ, забив Аскольда і Дира і сам

сів на їх місце. Тим часом українці-західняки починають чути себе історичним народом аж допіру від—Данила Романовича. Але одну й другу історію забрали від нас москалі, і ми лишилися без нічого.

Та, на щастя, еволюція нашої історіографії зовсім недавнечко несподівано й круто завершила на ліпше. Знайдено й оприлюднено багатющій альбом* документів, звідки з аксіоматичною очевидністю виходить, що наш український рід веде свою історію ще від коров'ячого матриархату, себто від того часу, коли всі адміністративні функції державного, громадського й родинного характеру виконували корови і коли вони ще не мукали, а говорили людською мовою, з перевагою звуків К-Р, Т-Р, Б-Г, П-С, тощо. Це було зараз після того, як

поздыхали всі заври (динозаври, бронтозаври, атлантозаври...) і настали таври (мінотаври, тури, буйтури, бики, бугаї, короваї...) Чудовий доказ правдивості цієї концепції нашої історіографії знаходимо в пісні-бувальщині:

А бугай: „Бу-гу!”,
Гне з лози дугу:
„Не кричи, чайко,
Бо повішу в лугу!”

Два останні рядки свідчать із повною очевидністю, що колись бугаї співали українською, а не циганською мовою.

Як бачимо на цих кількох прикладах, закон еволюції—дуже химерний.

* „Родинний альбом” Д. Гуменної.

ВОГНИК

Написав Андрій Малишко

*В вечірню годину, де в зорях долина,
Де вогником світиться дім,
Стоїть під вікном молода тополиня,
Неначе у серці моїм.*

*Там юність ходила у росах до хати
І жевріла цвітом вона.
Там батько не спить і задумлива мати,
Ота, що у світі одна.*

*Синів виростили, не зводили ока,
Любили в житті над усе.
Шумить під вікном тополиня висока,
Мов вісточку дальню несе.*

*А вогник їм світить, мов спогад про сина, —
Не все ж повертає назад,
І жмуриться вікнами наша хатина,
І шепче задумливий сад.*

*І де б не ходив я в далекій дорозі
В чужім чи у ріднім краю,
Я згадую матір у тихій тривозі
І рідну хатину свою.*

*Бо дивляться в далеч засмучені очі, —
Хоч тїнь моя там промайне,
Бо світить той вогник у темній ночі,
Мов кличе додому мене.*

ЗЕМЛЯ УКРАЇНИ

В. Боднарчук

ДОКУМЕНТАМИ, які розповідають про геологічну історію Землі, є самі шари гірських порід та скам'янілі рештки рослин і тварин, що в них зберігаються.

Початковий етап геологічної історії, докембрій, на території України тривав понад два мільярди років. За цей час на Землі сталося багато подій. Найголовнішою з них було утворення материкової земної кори і, зокрема, кристалічного фундаменту платформ.

Земна кора на материках має склад, близький до граніту, а на дні океанів наближається до базальту. Материкова кора легша, відзначається великим вмістом сполук кремнію, алюмінію. Виникла вона, за новітніми уявленнями, в результаті перетворення планетарної речовини геологічними процесами, вивітрюванням, водою і живими організмами. Потужність материкової земної кори змінюється в межах 0-2-12-30-60 кілометрів. На Україні вона дорівнює 8-12-30 кілометрам: найменша—в Чорному Морі, найбільша—в Карпатах.

На території України породи докембрійського віку відслонюються в межах Українського кристалічного щита. Найдавніші серед них осадочно-

метаморфічні напластування Дніпровської і Тетерів-Бузької серій. Вік їх—2-2,5 мільярда років. Часто тут зустрічаються родовища графіту.

Пізніше ці найдавніші геологічні напластування були стиснуті у складки, розірвані і сильно підняті. В них проникла розплавлена у глибині Землі магма, з якої утворилися різні за віком масиви граніту, потім лабродиту та інших гірських порід. На місці сучасного кристалічного щита височили гори. Їх голі пасма простягалися з північного заходу на південний схід, від Балтійського до Азовського моря.

Наприкінці архейської і на початку протерозойської ери—1700-1900 мільйонів років тому—на південному заході Руської платформи виникла складна система розломів. Вони простяглися майже в меридіональному напрямку. Великі ділянки земної кори між розломами заглибилися, утворилися великі ровоподібні западини. Найбільшим був Криворізько-Кременчуцький рів, або грабен. Грабени заносило різними відкладами. Спочатку в них нагромаджувалися продукти вулканічних вивержень, потім піщано-глинисті шари, збагачені залізною рудою, та глинисто-піскуваті породи. За-

гальна потужність їх становила кілька тисяч метрів.

Пізніше осадочні породи були пофалдовані і метаморфізовані. Рудоносні пласти перетворились у магнетитові кварцити, в яких у дальшому, в результаті впливу підземної води, сформувались багаті залізорудні поклади. Так виникли залізні руди Кривого Рогу.

Крім Криворізько-Кременчуцького району, такі породи відклалися і в інших місцях. Вони виявлені в результаті геофізичних досліджень і описані під назвою зон магнітних аномалій — Володарської, Чортотлицько-Верхівцевої, Білоцерківсько-Синельниківської, Оріхово-Павлоградської та інших. В них зосереджені численні родовища залізної руди, ряд з яких вже розвідано.

В кінці докембрію на Землі закінчилося становлення материкових платформ. Поверхня їх була зрівняна. На кристалічних породах утворилася кора вивітрювання потужністю 50—100 метрів. Відбулася повна перебудова рельєфу.

*

Палеозойська ера, яка настала після докембрію, тривала майже мільярд років. На Україні збереглися відклади всіх систем палеозою. По них можна простежити головні геологічні події, що відбулися за того часу.

На початку палеозойської ери утворилися розломи в західній частині Українського кристалічного щита. Від нього відокремилась Волино-Подільська плита. Пізніше, у девонський період, з'явилися розломи і на сході від щита. Почала формуватися Дніпропетровсько-Донецька западина. Тоді ж став визначатися південний край Руської платформи. Формувалась Кримсько-Карпатська складчаста, або геосинклінальна, зона. Вздовж розломів скрізь відбувалися виверження вулканів.

За межами Руської платформи в першій половині палеозойської ери, 400-420 мільйонів років тому, відбулося каледонське горотворення. Виник-

ли гірські кряжі Норвегії, Каледонські гори, Алтай. Під кінець палеозою— понад 250 мільйонів років тому— горотворення знову посилювалося. Утворилася герцинська система гірських кряжів, яка простяглася від Тихого до Атлантийського океану. На Україні від них лишилися Донецький кряж, відрог Добруджі на Нижньому Дунаї та Рахівський масив у Карпатах.

Протягом палеозойської ери невпинно змінювалося положення берегової лінії моря. За кембрійського, ордовіцького і силурійського періодів море затоплювало західні окраїни Руської платформи, на якій тепер розміщена вся рівнинна територія України. Потужні шари вулканічних порід, вкритих пісковиками, сланцями та вапняками цього віку лежать на Волино-Подільській плиті від Горині і Дністра до Чорного моря.

На початку девонського періоду море значно поширилося, залило Дніпровсько-Донецьку западину, північні райони України. Решта її території була суходолом. На заході відклалися товщі червоноколірних порід континентального походження. Вони відслонюються по долині Дністра біля Заліщиків, Хотина тощо.

У Дніпровсько-Донецькій западині в девонський період існувала система заток і лагун, які простяглися від Прип'яті до Каспійського моря. В них нагромаджувалися потужні поклади кам'яної кухонної солі. В Дніпровсько-Донецькій западині сіль утворює великі куполи глибиною понад 2000 метрів. Це справжні соляні гори, засипані землею.

У наступному після девонського— кам'яновугільному періоді — клімат став більш вологим. Межі моря значно поширилися, режим його був нестійким. На місці Донецького кряжа існувала западина, в якій морські відклади перешарувалися з вугленосними товщами дельтового і озерно-лагунного типу. Потужність їх досягає 12,000 метрів. Вугленосні відклади утворилися також у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні. Під

кінець палеозойської ери море знову відступило. Територія, на якій знаходиться Україна, стала суцільним суходолом. Скрізь утворювалися червоноцвітні і пістряві піщано-глинисті відклади. За пермського періоду в Дніпровсько-Донецькій западині і на окраїнах Донбасу, подібно до того як це відбувалося в девонський період, у великих лагунах відкладалися пласти солі. Найбагатші родовища її в районі Артемівська розроблюються зараз у значних масштабах. Палеозойські шари у Дніпровсько-Донецькій западині та на окраїнах Донбасу містять родовища нафти і газу.

Красиви на Україні за часів палеозойської ери були свосідніми і неповторними. До силурійського періоду наземних рослин не було. Територія мала вигляд мертвої кам'яної пустелі.

У силурійський період з'явилися перші представники наземної фльори. Це були подібні до моху спорові рослини. За девону рослинний світ став більш різноманітним. Дуже поширилася хвощі та папоротеподібні. У кам'яновугільний період настав розквіт палеозойської фльори. По низинних, сильно зволжених місцях, росли непрохідні ліси, що склалися з велетенських хвощів—каламітів, деревовидних папоротів, сиглярій. Вони проіснували мільйони років. Загиблі дерева падали у болота, річища, озера і морські затоки, присипалися мулом, піском. Від лежання в землі протягом сотень мільйонів років рештки рослин перетворилися на кам'яне вугілля. Колосальні запаси його нагромадились у надрах Донецького кряжу, у Львівсько-Волинському басейні. Під кінець палеозойської ери в складі стародавньої фльори з'являються перші голонасінні рослини. Та повного розквіту вони набули в наступний період.

Дивовижним був тваринний світ палеозойської ери. На самому її початку моря населяли безхребетні. Їх було так багато, що з раковин одноклітинних фузулії, члеників морських лілей, рештків брахіопод утворилися товщі

органогенних вапняків потужністю у сотні метрів. На морському дні кишіли трилобіти—тварини, подібних до яких нема в сучасній фавні. У воді плавали велетенські раки—завдовжки майже в два метри.

У другій половині силурійського періоду на території України з'явилися перші хребетні—риби. Предками їх були хордові тварини. За девону було багато дводишних риб—таких, що пристосовувалися дихати легеньми і зябрами. Нащадки їх тепер живуть у пересихаючих водоймах пустельних зон Африки, Австралії і Південної Америки.

За кам'яновугільного періоду з'явилися, а за пермського дуже поширилися земноводні тварини. Це були незвичайні істоти з головою, вкритою панцирем, і третім оком на тім'ї. На узбережжях водойм пермського періоду жили перші плазуни. Серед них—звіроподібні яцурі тероморфи. Природні умови кінця палеозойської ери—перевага суходолу—сприяли розмноженню рослин і наземних тварин. Проте в кам'яновугільних лісах палеозою ще не росли квіти, не було чути пташиного співу. В повітрі літали лише численні комахи і серед них—велетенські бабки.

Палеографічні риси пізнього палеозою на Україні ще довго зберігалися в наступному періоді мезозойської ери. Суходолом поширювався на всю п'ятакформу частину України. Неглибоке море заповнювало лише Кримсько-Карпатську геосинкліналь. Лівобережжя України було озерною низиною. В тих умовах відкладалися шари вапняку і одноманітні піщано-глинисті товщі.

Викопних рештків органічного життя триасового періоду на Україні збереглося мало. Залишки рослинності виявлені в районі Ізюма. Там росли спорові, папоротеві та голонасінні дерева. Тріасове море населяли численні молюски, з головоногих переважали цератити. Їх представників не лишилося у складі сучасної фавни.

Значно різноманітнішими були природні умови у другій половині мезо-

зойської ери. На початку юрського періоду на Землі посилювалися тектонічні рухи. Відбулося загальне зниження суходолів. У геосинклінальних зонах де-не-де відбувалося горотворення. В Криму і Карпатах відновилися вулканічна діяльність. Один з найбільших вулканів знаходився у Криму, на Карадазі.

На початку юрського періоду море знову почало затоплювати сушу. В середині цього періоду море вкривало всю Придніпровську низовину, Північний Крим, Карпати, схили Українського кристалічного щита. Сам щит і Волино-Подільська плита розміщувалися островами серед неоглядного юрського моря. Під кінець періоду море дещо скоротилося. Проте у другій половині крейдового періоду воно знову дуже поширилося, затопило майже всі сучасні материки, включаючи і територію України. Внаслідок цього в складі юрської і крейдової систем переважають морські відклади—вапняк, мергель, біла крейда, в також різні піщано-глинисті нашарування.

Органічне життя за мезозойської ери було буйним і різноманітним. Хоч форми його були не такими, як тепер, все ж уже тоді проявлялися риси предків сучасних форм. За мезозойської ери на території України, як і по всій Землі, росли непрохідні вічнозелені ліси. За виглядом і складом вони були зовсім іншими, ніж їх попередники з палеозою. Папоротеподібні значною мірою вимерли, хвощі здрібніли. Переважали саговники з товстим стовбуром і представники хвойних—вельтенської секвої, араукарії, стрункі кипариси, вимерлі бенетити і малопоширені тепер гінго. Від них лишилися подекуди поклади бурго або кам'яного вугілля.

У другій половині крейдового періоду склад рослинності мезозойських лісів поступово змінювався. З відступом крейдового моря створилися сприятливі умови для зростання квіткових трав і дерев.

Мезозойську еру називають царством плазунів. Вони населяли суходіл,

жили у воді, літали в повітрі. Серед них були рослиноідні велетні, такі як бронтозавр, хижаки—тиранозавр, іхтіозавр тощо. У зволожених місцях траплялися представники палеозойських земноводних, в тому числі панцироголовий мастодонзавр. На узліссях юрського періоду жили дивовижні зубасті птахи. З'явилися перші на Землі представники ссавців. Під кінець мезозойської ери число їх помітно зросло.

Нова і остання—кайнозойська ера в історії геологічного розвитку Землі тривала понад 70 мільйонів років. За цей період сталися події, які цілком змінили і оновили вигляд нашої планети.

Значні тектонічні рухи, що почалися у мезозої, викликали в кайнозої новий перерозподіл суші й моря. Різко зменшилася площа Середземного океану Тетиса, північне узбережжя якого заходило на Україну. Так було в Київському віці палеогенового періоду, сарматському віці неогенового періоду і в менших межах за давньо-свксинського часу антропогенного періоду.

У складі нашарувань гірських порід кайнозойської групи, поширені морські і континентальні відклади. За палеогенового періоду в геосинклінальній зоні відкладався фліш—товща з циклічного нашарування пісковика, сланцю і рідше вапняку. Потужність фліша в Карпатах перевищує 2,000 метрів. У неогеновий період в Передкарпатті та в Закарпатській западині утворилися потужні шари кам'яної кухонної і місцями калійної солі та гіпсу. В наш час сіль продовжує осідати на Сиваші та в причорноморських лиманах. В товщах неогенового віку в Закарпатті багато вулканогенних продуктів—лави і туфу. На платформі за кайнозойської ери нагромаджувалися піщано-глинисті відклади, мергель, вапняк.

Кайнозойська група відкладів на Україні дуже багата родовищами корисних копалин. Неоціненне значення мають марганцеві руди Нікопольщини, залізні руди на Керченському

півострові, розсипані родовища титану, калійної солі та сірки у Прикарпатті, родовища нафти та газу і різних неметалічних корисних копалин.

Наприкінці палеогенового періоду тектонічні рухи на Україні набули надзвичайної сили. Почалося підняття Кримських гір і Карпат. Воно становило окрему ланку в альпійському горотворенні, яке поширилося на всі геосинклінальні зони Землі.

У Закарпатті горотворення супроводилось вулканічними виверженнями, які відбувалися протягом всього неогену. Результатом їх стали Вулканічні гори, особливо високі в районі Ужгорода і Мукачева.

З підняттям гір та перерозподілом суші на Землі почав мінятися клімат. У четвертинному періоді на більшій частині європейської території Советського Союзу настало зледіння. Своїм південним краєм льодовик насунувся на територію України. Долиною Дніпра він дійшов до Дніпропетровська. Зледеніння тривало понад 500,000 років. В Прибалтиці воно продовжувалося ще 6—8 тисяч років тому. На Україні лід зійшов раніше.

Разом із зміною природних умов змінювалися флора і фауна. В першій половині палеогенового періоду на суші росли непрохідні ліси. Із залишків їх утворилися пласти бурого вугілля Дніпровського буровугільного басейну. Склад буровугільних лісів визначили субтропічні рослини—пальми, магнолії а також предки сучасних горіхів, платанів, каштанів, численних розоцвітних тощо.

За неогенового періоду в лісах з'явилися представники холодостійких дерев—тополі, дуби, граби, береза. Їх численні залишки виявлені на півдні Донецького кряжа, в Амвросіївському районі. З рослинності неогенового пе-

ріоду утворилися поклади бурого вугілля у Прикарпатті та Закарпатті.

Нова зміна рослинності відбулася за зледеніння в антропогеновому періоді. На території України поширилися представники північної тундри—чагарники, чорниці, голубиця, клюква.

Великих змін протягом кайнозою зазнавав тваринний світ. На території України, в Одеській області та в Приазов'ї, виявлені величезні кладовища решток викопаних тварин, які гинули, очевидно, під час повеней або степових пожеж. Це були представники теплолюбної фауни—предки сучасних слонів, носорогів, коней, бізонів, турів, лосів, верблюдів. Незчисленні стада їх блукали по незайманих степах і луках. Водилися струсі, мавпи. Чимало було і хижих тварин. шаблезубий тигр—мехайродус, лев, гієна та інші.

В кінці неогенового і на початку антропогенового періоду—близько мільйона років тому—ці тварини вимерли. Окремі представники їх переселилися на південь. Замість них з півночі прийшли полярний вівцебик, північний олень, велетенські, вкриті густою шерстю, мамути і носороги, північні білі лиси—песці, білі куріпки, які мешкали на просторах аж до Чорного моря, поки не настало потепління.

Людина з'явилася на території України тільки на початку антропогенового періоду.

Такою є Українська земля. У геологічному відношенні вона досить добре вивчена. І все ж геологи мають всі підстави вважати, що відомі нам родовища корисних копалин далеко не вичерпують справжніх природних багатств, що гаяться в надрах Землі. Сьогодні вони ще невідомі, а завтра їх будуть добувати.

КАЛЕНДАР СТАРО- УКРАЇНСЬКОГО ПЛЕМЕНИ ПОЛЯН 4-го СТОРІЧЧЯ

Написав Ю. Гур'єв

ПОНАД 50 років зберігається у Київському історичному музеї глечик, знайдений біля села Ромашки на Київщині. Пасудина привертає увагу відвідувачів винахідливою в'яззю рисунків. Зигзагоподібні, схожі на блискавки лінії, квадрати, клини повторюються у ритмі, не властивому звичайному орнаменту. Довгий час ніхто не догадувався, що дивні зображення мають своє значення.

Недавно відомий знавець історії Київської Русі академік Б. Рибаків розшифрував „орнамент”. Для цього вченому довелося заглибитись у саму гущу поганських уявлень, що згодом злилися з християнськими. Невідомий художник узяв їх за основу творчости. Рисунки символізують новорічні ворожіння, радісні масляні, сонячну пору танків біля зелених берізок, уро-

чисті багаття в ніч на Івана Купала і суворий Іллін день, встановлений на честь володаря блискавок Перуна.

Вчений висловив здогад, що на глечик був зображений один з найдавніших староукраїнських календарів. До цієї думки приводила аналогія малюнків з пізнішими дерев'яними календарями Русі-України. Там, на гранчастих паличках, зарубками відмічались будні, а хрестиками, кружечками або фігурами вершників — святкові дні. Подібні позначення спостерігались на глиняних посудинах з берегів Дніпра, Горині і Прута — давніх сільськогосподарських районів.

Академік Б. Рибаків детально вивчив глечик. Зображення були розташовані двома горизонтальними поясами. Кожному знакові-малюнкові у верхньому поясі відповідав знак-квадратик у нижньому. Верх і низ доповнювали один одного.

За вихідну точку вчений вирішив узяти шестигранне колесо у верхньому поясі — „громовий” знак Перуна, бога грому і блискавки давніх українців. Більш пізній, уже християнський „громовий” Іллін день припадає на 20 липня. Можна було зробити перевірку. Серед малюнків верхнього пояса Рибаків відшукав символ дня Івана Купали. Він святкувався 24 червня і, отже, був віддалений на 27 днів. Рівно 27 квадратиків поділяло малюнки на нижньому поясі. Такий чіткий взаємозв'язок можна було спостерігати між іншими малюнками — святами і квадратами — буднями. Староукраїнський календар відображав сільськогосподарський річний цикл.

Відлік днів починався з 2 травня — дня, коли сходили посіви.

20—30 травня у верхньому поясі — символ дощів. У цей час зеленіє вже пшениця й ячмінь і полям потрібна волога.

4 червня позначене символом плодоносних сил природи. Зібравшись біля молодої берізки, стародавні землероби водили танок на честь слов'янського і староукраїнського бога родючости Ярила.

11—20 червня — знову „дощовий”, „русалковий” знак. Полям, що заколосились, потрібен дощ, і люди просили його в хазійок води — русалок.

24 червня. „Сонячний” символ — день Івана Купали, свято літнього сонцестояння.

4—6 липня. Знову потрібні дощі. Зерно в колосі проходить стадію молочної стиглості. І в календарі повторюється знак дощів.

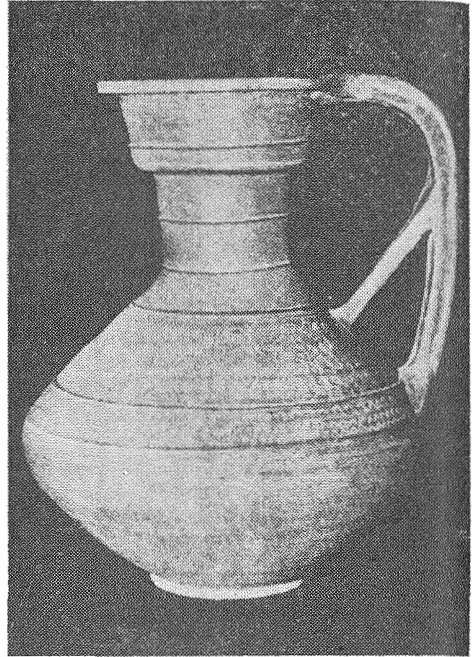
20 липня. „Громовий” шестигранник повідомляє про блискавки і жертви Перуну. Бог-громовержець повинен берегти людей від дощу, граду, спопеляючих блискавок — для збирання врожаю потрібна тиха, ясна погода.

7 серпня. Символ „колосків” — свято врожаю, закінчення жнив.

Розшифрування зображень на глечичку-календарі яскраво освітлює далеке минуле староукраїнських племен. Уже в IV столітті, задовго до утворення Київської держави, вони мали, великий агротехнічний досвід, що відбилося на їх віруваннях і літочисленні.

Ключ, знайдений академіком Рибаким, дозволив розшифрувати малюнки на чаші II століття нашої ери. Цей ще давніший слов'янський календар також тісно зв'язаний з річним сільськогосподарським циклом. Кожний з місяців позначений малюнком в 12 прямокутних рамках.

Образність малюнків, старанність їх

Глечик 4-го ст. п. Хр., із с. Ромашки на Київщині із виведеним на ньому календарем староукраїнського племені полян.

виконання і зміст свідчать про високий рівень культури полян й інших староукраїнських племен у глибоку давнину. А наявність календарів ще раз підтверджує думку про можливе існування писемності на Україні уже в доісторичну добу.

Ю Н И М

Написав Петро Кізко

*Нас ніхто не нестив. Материнських не бачили рук ми.
Нам ніхто книжечок у торбини шкільні не вкладав.
Нам дивились у сшудлі обличчя пожадливі круки,
Ми весняних не бачили обр'їв, квітів і трав.*

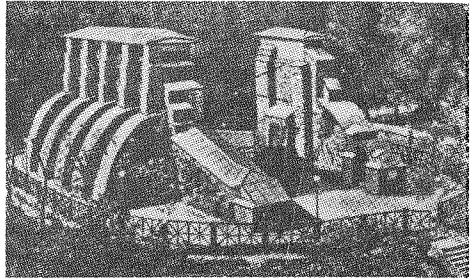
*Нас пурга зимова колисала, хурделі і стужі,
Та вітри гострокрилі нам били в дитячі серця.
І усе ж ми були, о, які ми були тоді дужі,
Бо у завтрішнє віру нещербну несли до кінця.*

*Не судилось батькам світлу здобути звитягу,
Знову й знову негоди обличчя обпалюють нам.
Та ми йдем, далі йдем до верхів полум'яного змагу,
Щоб звідгіль принести справжню молодість, юні, хоч вам!*

КИЇВСЬКІ ЗОЛОТІ ВОРОТА

У Києві, на розі вулиць Володимирської та Великої Підвальної, є великий сквер. У ньому височать дві паралельні кам'яні стіни. Відстань між ними—7,5 метра, висота—9 метрів, товщина кожної стіни—трохи більше метра. Між стінами видно залізни в'язі, з зовнішнього боку східної стіни прибудовані контрфорси. Це—залишки славнозвісних Золотих воріт.

Вони мають цікаву історію. У першій половині XI століття на Київську Русь часто нападали печеніги. У 1036 році вони підійшли до самого Києва і зупинились перед міським валом, що тягнувся по лінії нинішньої Великої Житомирської вулиці. Сталася велика січа. Печеніги були розбиті. Київський князь Ярослав на честь цієї перемоги спорудив у 1037 році на місці бою розкішний Софійський собор. Згодом вся прилегла місцевість вкрилась численними будівлями. Щоб захистити нову частину міста від можливих нападів, Ярослав оточив її міцним валом з стіною і глибоким ровом. Ширина валу дорівнювала 18, висота—7 метрам. Вал Ярослава починався біля східного краю „града Володимира”, проходив по схилах Хрещатой долини (нинішнього Хрещатика), далі—вздовж теперішньої Великої Підвальної вулиці до нинішньої Львівської площі, де круто повертав на схід і тягнувся по краю обриву до „града Володимира”. У трьох місцях вал перетинали ворота: на сході—Лядські, на півдні—Золоті і на заході—Львівські.

Головними були Золоті ворота. Вони являли собою велику кам'яну арку завдовжки близько 25 метрів, завширшки у 7,5 метра і заввишки у 12 метрів. Фундамент арочних стін було закладено на триметровій глибині. Матеріалом для нього послужили великі кам'яні брили та скріплюючий їх рожевий вапняковий розчин. Арочні стіни товщиною більше метра були складені з переміжних шарів природного камню та жовтої і червоної цегли, так званої плінфи. Шари скріплялися вапняковим розчином з домішкою товченої кераміки. Вгорі арку увінчували кам'яні зубці та бійниці. Трохи пізніше над ворітьми збудували невелику кам'яну церкву Благовіщення. Арку запирали важкі дубові стулки, оковані листами золоченої міді. Імовірно, що позолочені стулки

Золоті Ворота в Києві (сучасний вигляд)

воріт і позолочений купол церкви дали привід назвати ворота „Золотими”.

Є підстави гадати, що прилегли до Золотих воріт зруби були вільні від землі і використовувались як приміщення для варти та для інших військових і господарських потреб.

Як свідчать знайдені біля воріт рештки розмальованої штукатурки, споруду прикрашав фресковий живопис. У такому вигляді Золоті ворота простояли два століття, аж до монголо-татарської навали. У грудні 1240 року татари обложили Київ. Своїми потужними „пороками” — стінопробивними машинами—вони проламали Лядські ворота, вдерлись у місто і спустошили його. Зруйновані були і Золоті ворота. Від них залишилися тільки частина стін та арочного перекриття.

Та й після зруйнування Золоті ворота були проїжджими. Саме через них у грудні 1648 року урочисто в'їхав у Київ Богдан Хмельницький.

Щоб зберегти залишки Золотих воріт від дальшого руйнування, їх у 1750 році засипали землею, а поруч збудували нові кам'яні ворота. В 1832 році любитель пам'яток архітектури К. А. Лохвицький розкопав дорогоцінні руїни. У 1837-1838 роках ворота відремонтували, і вони набрали сучасного вигляду. Незабаром після цього, коли переplanували прилеглі квартали, залишки Золотих воріт опинилися у сквері на триметровому пагорбі. Там і зараз стоїть цей мовчазний свідок багатьох історичних подій.

Л. Кругликов-Гречаний

З ІСТОРІЇ НАЗВ

УКРАЇНСЬКИХ МІСТ

І ПОСЕЛЕНЬ

КИЇВ. Багато переказів залишила нам сива давнина. Немало серед них і легенд про походження назви сучасного Києва.

В староукраїнському літописі „Повість временних літ” є така легенда: „...Биша 3 братья, единому имя Кий, а другому Щек, а третьему Хорив, сестра их Либедь. Щек сядяше на горе, идеже нине зовится Щековица. Сядяше Кий на горе, идеже нине узвоз Боричев, а Хорив на третьей горе, от него же прозався Хоривица; и створиша град во имя брата своего старейшего, и нарекоша имя ему Киев”. За цією легендою три брати — князі з племені полян Кий, Щек і Хорив заснували на високому правому березі Дніпра місто. На честь старшого брата вони назвали його Києвом. Існує

інше припущення: назва міста пов'язана з назвою річки Киянки, що протікала під Старокиївською горою і виходила ще у XVII ст. У другій половині IX і в X столітті, коли східнослов'янські племена об'єднались в єдиний староукраїнській державі — Київській Русі, — місто було центром цієї держави.

Місто **Переяслав** виникло приблизно у VIII столітті. Розташоване воно на правому березі річки Трубіж (ліва притока Дніпра). В літопису під 907 роком Переяслав вперше згадується разом з Києвом, Черніговом та іншими стародавніми містами.

Різні легенди існують про назву міста. В одній з них розповідається, що в давні часи на березі Трубежу

Київський краєвид з Печерської Лаврою на горі в другій половині XIX віку.

сталася жорстока битва між слов'янами і печенігами. Згідно з тодішніми традиціями, вона розпочалася двобоєм між найсильнішими воїнами ворожих таборів. У цьому поєдинку перемогу здобув молодий український воїн Кожем'яка. Він, як свідчить легенда, „перся славу от печенєга”. Звідти нібито й пішла назва „Переяслав”.

У Переяславі була підписана в січні 1654 р. умова між гетьманом Б. Хмельницьким і московським царем Олексієм, що її Москва зламала і використала потім для поневолення України.

Совети перейменували це місто на Переяслав-Хмельницький.

Біла Церква. На поч. XI століття Ярослав Мудрий почав будувати ряд укріплених пунктів („гради по Росі”) для захисту Києва від нападів кочівників. Серед них і була Біла Церква, що називалася тоді Юр'їв (за християнським ім'ям Ярослава Мудрого—Юрій). Ця назва вперше згадується в літописах під 1162 роком: „В то же лето придоша Половци к Юрьеву”.

З того часу Юр'їв не раз зазнавав руйнувань. Як передають легенди, на місці зруйнованого Юр'єва збудували церкву з нетесаних березових брусів, яку через це і названо білою. Звідси й пішла нова назва „Біла Церква”. Роком заснування міста вважають 1032 рік.

Васильків заснований у другій половині X століття під час князювання Володимира Святославовича. В літопису місто згадується під 988-990 роками. Літописець зазначає, що князь Володимир „постави же и под Стугно град и нарече его во свое имя Василев” (християнське ім'я Володимира).

Коростень—одне із стародавніх міст на території України. В літопису Нестора воно вперше згадується під 945 роком під назвою Іскоростень. Іскоростень був головним містом старо-

українського племені деревлян, які довгий час не підкорялися владі кийських князів. В 945 році в лісах деревлянської землі вони вбили кийського князя Ігоря, який силою намагався примусити їх повторно сплачувати данину.

В 946 році княгиня Ольга придумала повстання деревлян, але Іскоростень довгий час не могла підкорити. „И отоя Ольга лето, можаще взяти града”,—говориться в історичних документах. Дружинники Ольги взяли місто хитрістю. Згідно з легендою, вони, одержавши від жителів Іскоростеня данину у вигляді голубів та горобців, прив'язали до їх хвостів підпалені пучки соломи. Повертаючись до своїх гнізд, птахи підпалювали соломяні дахи будинків. В результаті Іскоростень повністю було спалено. Лише в кінці XIV століття на його місці виникло нове поселення, яке і одержало назву Коростень.

Час заснування **Овруча** невідомий. Вперше згадується про Овруч в несторівському літописі під 946 роком, як про одне з міст деревлян, підкорених кийською княгинєю Ольгою. Літописець говорить: „Побегшу же Ольгу с своими во град, рекомий Вручий (Вручай, Овручий, Овручев, Овручь)”.

Чернігів.—У VII—VIII століттях в басейні річки Десни жило східнослов'янське плем'я сіверян. На високих місцях уздовж берегів невеликої річки Стрижня, там, де вона впадає у Десну, сіверяни заснували городища—невеликі укріплення. Географічне положення цих поселень було дуже зручним: з півночі і заходу їх оточували густі, непрохідні ліси, а з півдня і сходу обтікали Десна та Стрижень. Це значною мірою захищало поселенців від ворогів. В ті часи Десна служила єдиним зручним шляхом сполучення з густо населеними басейнами Дніпра та Волги, а близькість водного шляху „з варяг у греки” сприяла розвиткові стосунків нижньодеснянських сіверян з багатою

й культурною Візантією. Поселення зростали дуже швидко, і на їх місці в VII—IX століттях виникло місто Чернігів з укріпленим дітищем—кремлем та прилеглим до нього великим „окольным градом”. У дітищі жили князь та бояри, а в „окольному граді”—ремісники і купці. Вже на початку X століття Чернігів був великим політичним і торговельним центром Київської Русі, що своїм значенням поступався лише стольному Києву. Про це свідчить і запис в літопису від 907 року, де говориться, що київський князь Олег після перемоги над греками уклав з ними договір, за яким вони повинні були давати „уклади”, добо певні суми грошей, на „руські городи”: первос на Киев, тоже на Чернигов, на Переяславль, на Любеч и на прочая городи”. Щодо походження назви „Чернігів”, то у розпорядженні дослідників є лише перекази та легенди. Одна з них розповідає, що назва міста походить від імені князя Чорного, який нібито правив у VII столітті у сіверян і заснував місто, прозване потім Чернігом—„містом Чорного”. Згідно з іншою легендою свою назву місто одержало від „чорних”, тобто густих, темних лісів, що його оточували. Є також думка, ніби „Чернігів” звучав колись „Сернігів”—від назви „серни”, які тоді у великій кількості водились у навколишніх лісах. Деякі вчені гадають, що назва „Чернігів” бере свій початок у давно минулому скитському періоді (VII—IV століття до нашої ери), коли басейн Десни населяли племена, прозвані греками „меланхленами”—„чорними плащами”.

Чернігів — одне з найстародавніх міст України.

Місто **Запоріжжя** (до 1921 року — Олександрівськ) розташоване по обох берегах нижньої течії Дніпра, проти острова Хортиця. За даними археологічних розкопок людські поселення на території сучасного Запоріжжя існували вже понад 5—6 тисяч років тому. Острів Хортиця для давніх українців був місцем зупинки на водно-

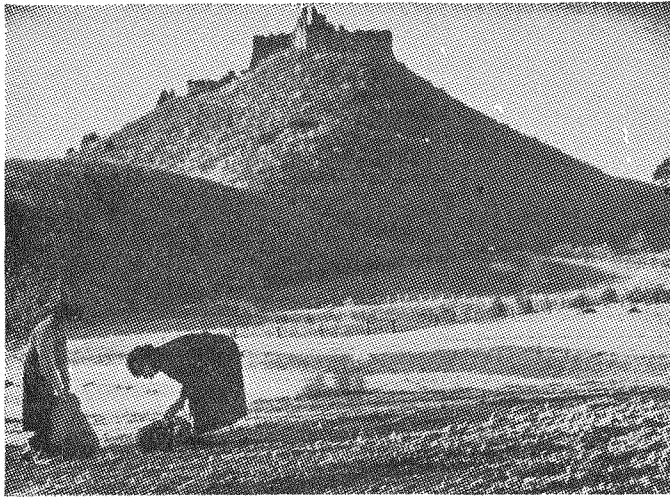
му шляху в Царгород, а пізніше — збірним пунктом князівських дружин в походах проти половців і татар. В середині XVI століття на Хортиці заснувалася Запорізька Січ. Виникнення Олександрівська зв'язане з будівництвом у 1770 році Олександрівської фортеці. У березні 1921 року Олександрівськ, як місто, зв'язане з історією Запорозької Січі, було перейменовано у Запоріжжя (від назви місцевості на Україні, що лежала на південь від порогів Дніпра — за порогами).

Володимир Волинський належить до числа найдавніших міст західньої частини України. Його заснував київський князь Володимир. Згадки Нестора-літописця про це місто відносяться до 988 року, коли був розподіл Русі-України між синами Володимира: „И посади (Володимир) Всеволода — Володимиру”. Угорські літописці також свідчать, що населений пункт „Людмир” на Волині існував уже у IX столітті. Пізніше місто Володимир стало столицею Волинського, а потім Галицько-Волинського князівства. У 1793 році Володимир увійшов до складу Росії і був перейменований у Володимир Волинський.

Місто **Луцьк** розташоване вздовж берегів невеликої повноводної річки Стир (притоки Прип'яті). В літописах про нього згадується як про укріплений пункт, що витримав у 1073 році шестимісячну облогу військ польського короля Болеслава Хороброго.

Спочатку населений пункт називався Луческом Великим. Ця назва походить від староукраїнського племені лучан.

Вінниця. У 1362 році на мальовничих берегах Південного Бугу, там, де в нього впадає з правого боку річка Вишня, а з лівого — річка Вінничка, було засновано поселення — Вінниця. Воно будувалося на території колишніх винокурень (винниць). Звідси і його назва. В історичних документах

Замкова гора в Мукачеві на Закарпатті

Вінниця вперше згадується у 1363 році як фортеця. В грудні 1962 року вінничани відсвяткували 600-річчя свого міста.

Тульчин розташований між річками Сельниця (права притока Південного Бугу) і Тульчинка. Перші згадки про нього відносяться до 1607 року. Тоді містечко називалося Нестевар. Перейменований Нестевар у Тульчин десь у кінці XVIII століття.

Селище **Немирів** має дуже давню історію, але точний час його заснування не встановлений. Легенди розповідають, що колись тут було поселення Мирів, зруйноване татарами. Пізніше на цьому місці виникло нове поселення, яке назвали Не-Мирів. Поблизу сучасного Немирова на схилах річки Мийки археологами виявлено одне з найбільших на території України скитське поселення VII—VI перед Хр.

Ужгород—одне з найстародавніших міст. Розташоване воно на березі річки Уж (басейн ріки Тиси). Звідси і його назва.

Як свідчать археологічні пам'ятники, заснування міста відноситься до VIII—IX століть. Поселення навколо

ужгородського Замчища (Унгвар) відоме з середини XIII століття. Задовго до наїзду кочових племен, який стався в кінці IX—на початку X століття, Ужгород був центром слов'янського племені білих хорватів. З X століття місто входило до складу Київської Русі.

Місто **Мукачів** розташоване у мальовничій місцевості передгір'я Карпат на річці Латориці (басейн ріки Тиси). Час його заснування невідомий. З X століття воно входило до складу Київської Русі. Як свідчить народна легенда, назва міста—Мукачів—походить від слова „мука”—в пам'ять про муки і страждання, перенесені народом під час будівництва замка-фортеці, під стінами якого виникло поселення. В ті часи спорудження таких фортець було зв'язане з великими труднощами, які багатьом людям коштували життя. Замок був названий „Мукачівським”. Ця назва пізніше закріпилася і за містом. Інша легенда пов'язує походження назви постійно відбувалися торги, де місцеве міста із словом „мука”. Біля замка населення продавало продукти тваринництва та полювання і купувало борошно.

Фортиця Ярослава Мудрого

У советському журналі „Знання та праця” появилася цікава стаття кандидата археологічних наук Б. Богусевича про відкриття, під час археологічних розкопів, залишків давньої фортеці кн. Ярослава Мудрого в Києві.

„Із стародавніх рукописів — пише Б. Богусевич, відомо, що в 30-ті роки XI століття за князя Ярослава Мудрого у Києві було споруджено на горі величезну фортецю. До недавнього часу вважалось, що, в наслідок численних переплянувань і будівництва у XIX столітті, всі залишки фортеці були знищені.

Та під час забудови площі ім. М. І. Калініна у 1952 році мені пощастило помітити під земляним горбом, частково зритим ескаваторами, древні дубові перекриття. Уважно оглянувши їх, я прийшов до висновку, що це — рештки величезної дерев'яно-земляної фортеці Ярослава Мудрого. Невдовзі Інститут археології Академії Наук УРСР доручив мені очолити археологічні розкопки для дослідження залишків древньої фортеці. Ми працювали чотири місяці, і на тому місці, де знаходиться київська телестудія, зробили розкоп площею в 400 кв. метрів. Виявилося, що горб, який височить над долиною Хрещатика і площею Калініна, є не що інше, як вал Ярослава, насипаний у 30-ті роки XI століття. Основою цього валу були ду-

бові зрубні колоди, засипані землею. Їх висота досягала 12 метрів. Верхня площадка валу була до 20 метрів завширшки. По її ширині розміщалося 6 квадратних дубових клітей. На валу стояли дубові стіни, які піднімалися над ним ще метрів на 10.

Дослідження показало, що фортеця Ярослава Мудрого, збудована в 30-ті роки XI століття, являла собою громіздку дерев'яно-земляну споруду. Вал фортеці мав більш як чотири кілометри завдовжки і проходив від (теперішньої) площі Калініна по вулиці ім. Челюскінців на Володимирську Гірку, звідти до Золотих воріт і, на решті, знов повертав до площі ім. Калініна.

Київська фортеця XI-XIII століть була найбільшою у древній Русі.

Під час князівських усобиць протягом кількох століть ця фортеця була неприступною. Однак грізна хвиля нашествия татарських полчищ хана Батия восени 1240 року докотилася й до київських укріплень.

Київ відповів татарським завойовникам героїчним опором. За деякими даними літопису, облога Києва тривала десять тижнів.

Свій головний удар проти фортеці татари зосередили на Лядські ворота, які були там, де тепер на площі Калініна стоїть кам'яна чаша фонтана.

Древні літописці розповідають, що татарські каменеметні машини, встановлені напроти стін київської фортеці, багато днів і ночей трошили масивні стіни. Угорські літописці сповіщають, що татари кидали ядра на київську фортецю з 22 каменеметних гармат, які були встановлені на горбі (саме там, де тепер стоїть готель „Москва”).

Коли стіни фортеці було зруйновано, татарські полчища, під прикриттям стрільців з лука, кинулись в атаку. Лише на другий день вони вдерлися в місто. Таким чином, залишки валів і дубових клітей, розкопаних нами біля площі Калініна, є свідками і пам'ятником героїчної оборони Києва від татарських загарбників у 1240 році.”

Новий "Радянський" ТЕРНОПІЛЬ

Богдан Остап'юк

ПИСАТИ про новий „радянський”

Тернопіль, не бачивши його власними очима — не дуже вдячна тема. Тому автор спробує накреслити силуетку міста на основі деяких даних советської преси, ілюстрованих матеріялів (світлини, альбоми тощо) та на основі листів, які вряди-годи приходять з-поза залізної заслони. Залишаємо на боці галасливу, пустословну большевицьку пропаганду.

В ході боїв між обома окупантами напровесні 1944 р. Тернопіль був знищений на 85%, а його центр був зовсім зруйнований. Тому большевики мусіли його відбудувати наново за новим пляном. Таким чином постали в центрі міста нові будови, нові вулиці, нові насадження квітників, декоративних куців, особливо на колишніх вулицях Міцкевича, Руській, Тарновського та інших. До найзамітніших новобудов належать: Драматичний Театр ім. Т. Шевченка, Медичний Інститут, Універмаг тощо. Не легко теж буде, очевидно, встановити, що збудовано на місці колишніх, відомих будинків. Але на основі деяких доступних матеріялів буде можна ці місця зідентифікувати.

В большевицькій газеті „За повернення на Батьківщину”, ч. 85 за жовтень 1957, у статті „Радянський Тер-

нопіль — місто молодости й вільної праці”, ось що написано про Тернопіль:

„В 1953 р. був затверджений генеральний плян реконструкції і забудови міста. До 1955 р. за цим пляном було розгорнуте широке будівництво житлових, культ-освітніх закладів, адміністративних будинків, промислових підприємств. Проводиться суцільна будова вулиць: Костюшка, Міцкевича, Київської, Жовтневої, Комсомольської та інших. Одночасно триває будова нових міських районів — Загребелля, Новий Світ та території за старим парком. За другу післявоєнну п'ятирічку виросло в місті 120 різних малих та великих споруд, з'явився новий парк культури і відпочинку, на 120 гектарах закладено зелене кільце навколо міста. В місті виникли дві красиві велетенські площі: перша — Театральна (на кол. вул. Міцкевича) навпроти Драматичного Театру, друга — Свободи (кол. Собеського) навпроти головного корпусу Медичного Інституту. Вся вул. Руська від центру міста до ріки Серет забудовується багатопверховими житловими будинками, корпусами навчальних закладів і адміністративних будинків. Вулиця розширюється втрое, з двох боків її буде проїжджа час-

тина, а посередині зелені насадження. Це буде згодом найкращий міський бульвар. За генеральним пляном реконструкції міста, в північно-західній частині Тернополя, на колишніх пустирях виник промисловий район, в якому збудовано два заводи залізобетонних конструкцій, маслозавод, споруджуються заводи штучної шкіри, електроосвітлювальної апаратури, м'ясокомбінату. Крім існуючих і тих, що будуються, будуть споруджені такі підприємства: кондиторська фабрика, меблева фабрика, шовково-бархатний комбінат, тютюнова фабрика, плодоконсервний завод та інші підприємства”.

У тижневiku „Наше Слово”, органі Українського Суспільно-Освітнього Т-ва у Варшаві, ч. 33 за 16 серпня 1959, у статті „Троянди відродженого Тернополя” читаємо: „Чудовою трояндою піднісся новий Драматичний Театр ім. Т. Шевченка, споруджений в 1957 р. Крім драматичного театру, є в Тернополі Будинок Культури, прекрасний кінотеатр „Перемога”, інші кінотеатри та культурно-освітні заклади. Пишаються тернопільчани новим Медичним Інститутом, торговельно-кооперативною школою, музичним училищем, школами-десятирічками. А яке чарівне тернопільське штучне озеро, що розкинулось на площі 400 га, а скільки принадної краси має новий парк ім. Т. Шевченка! А чи знаєте ви, що на цьому місці раніше було? Купи сміття... Тільки на благоустрій міста буде витрачено 45 мільйонів карбованців. Розкішні липи, білі каштани, високі тополі, і всюди квіти, квіти...”

У київському журналі „Україна” ч. 15 за серпень 1959 р. у статті „Місто народжене вдруге”, пише О. Лук'яненко про Тернопіль: „Ось цифри: було зруйновано понад 2500 житлових будинків, усі промислові підприємства: від міста вціліло ледь 15%, з 40 тисяч його мешканців, розкиданих по всіх усядах палючим ураганом (у тому числі й комуністами — в Сибір, — прим. наша), більшість не мали покрівлі над головою. Жахлива

аритметика війни! Скільки людської праці розвіялося димом, які довгі знегоди віщувало гайвороння над згаріщами... Сьогодні тут немає й сліду руїн. В цьому місті все дуже молоде. Медичний Інститут — рік народження 1957. Завод „Електроарматура” працює лише третій рік. Міський парк ім. Т. Шевченка. Сріблясті тополі шумлять над головою, злітають у височінь гойдалки, білосніжні лебеді милостиво приймають дарунки від дітей. Важко уявити собі, що якихось п'ять років тому було отут, де тепер квітники і алеї, величезне звалище сміття. У неділю зранку широкими гранітними сходами, що дуже нагадують Воронцовські в Одесі, пливе сюди барвистий людський потік. А зовсім недавно в'юнилася тут між болотистих берегів непоказна річка (?) Серет, до якої не підійти було, не підступитися, і незліченне жаб'яче поголів'я влаштувало цювечора концерти без заявок слухачів”.

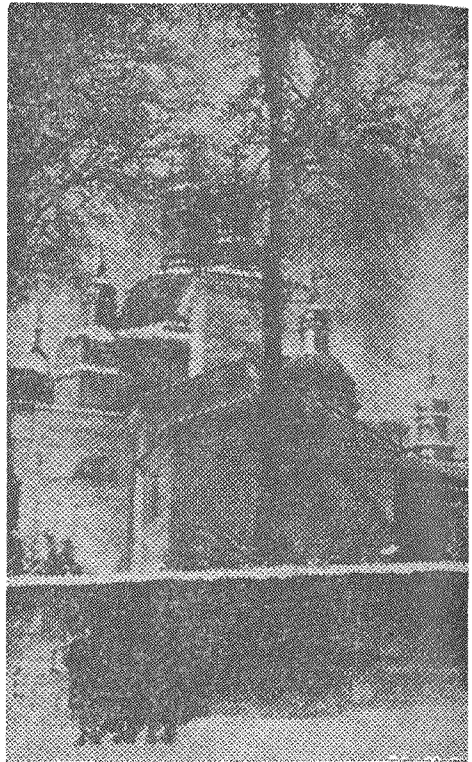
В останніх роках видано на Україні декілька серій кольорових та чорнобілих листівок, які зображують нові будови Тернополя. Крім того, в Державному видавництві образотворчого мистецтва і музичної літератури УСРСР, у серії „Міста України”, появилася в 1962 р. альбом малого формату із світлинами нових будівель та сценами з життя нового Тернополя.

Ось деякі нові будівлі, які здвигнено в центрі міста: на місці парафіяльного костюла збудовано великий чотириповерховий „Універмаг”, навпроти нього на сквері стоїть пам'ятник Б. Хмельницькому, цим разом не на коні, але в стоячій позі. На другому кінці скверу, менш-більш між кол. будинком пошти по правій і військовим шпиталем по лівій стороні, збудовано великий Драматичний Театр ім. Т. Шевченка. Перед театром велика театральна площа. Театр має велику залу і зовсім змеханізовану рухому сцену. Є два балькони з сидженнями довкруги залі і по обох боках сцени. Перед входом до залі і на балькони є великі вестибюлі з дзеркалами. Фронтон театру опертий на 8-ох високих

колонах. До театру ведуть широкі сходи, висотою по 10 ступнів. На трикутному фронтоні театру, на самій горі є скульптури трьох постатей з лавровим вінком над головою, а трохи нижче — велика плоскорізьба, що зображує Шевченка в оточенні жінок, чоловіків і дітей. Т. зв. городець на вул. Міцкевича наново реконструйований: по обох його сторонах насаджено декоративні дерева й кущі, а серединою влаштовано клюмби квітів та фонтани

В Тернополі є 6 кінотеатрів: два на вул. Сокола, один біля Старого парку, один на Заруді та ще два в інших ділянках міста. Найбільше з усіх це кіно „Перемога”, збудоване на місці давнього „Поділля”. В домі „Мишанського Братства” міститься тепер Дім Культури, де часто відбуваються концерти, вистави та кіносеанси. Сам будинок поширено на „буфети” і гардеробу. Все це опирається на стовпаколонах з орнаментами. Сцена продовжена аж до муру кол. жидівського шпиталю. Вхід до будинку по широким сходах попід колони. Балькон залишився той самий, лише тепер він прикрашений орнаментами.

Колишню вул. Руську зовсім перебудовано й поширено. Опріч двох хідників по обох сторонах і двох широких автострад, проходить серединою великий сквер з двома рядами лавок і двома рядами дерев. Сквер відділений від автострад живоplotом на цілій довжині вул. Руської аж до Надставної церкви і кінчиться високим обеліском з большевицькою зіркою. Руська вул. звється тепер бульваром Леніна. Сквер перетинають дороги, що ведуть з „Долинів” до площі Свободи (кол. Собеського). По обох сторонах вул. Руської збудовані 4-ри і 5-типоверхові бльоки-квартали, на поверхах є житлові приміщення, а внизу на партері — різні крамниці, ресторани, книгарні, фотоательє тощо. На тому місці, де була крамниця Талера на вул. Перля, збудовано Медичний Інститут, а далі на площі Свободи, де був городець, збудовано медичні та клінічні заклади. У зв'язку з по-

Колишня монастирська церква в Тернополі.

ширенням Руської вулиці Середня церква (Різдва Христового) виступає на тротуар. Дзвіницю усунено. Вхід до церкви перенесено на другу сторону. В церкві відправляються Богослуження. Надставна церква відремонтована і покрита бляхою. Баню і дах церкви помальовано зеленою фарбою. Між високими кам'яницями церква губиться, а її зелений колір приваблює око туриста, який може подумати, що це якийсь мечеть. У Надставній церкві не відправляються Богослуження. Ще найкраще видно Надставну церкву від сторони ставу і Загребелля. Став поширено і поглиблено на поверхні 40 га., береги ставу обведено бетоном. На озері багато моторових човнів, яхт, вітрильників. По другій стороні озера розташована пристань, а від Кутковець насаджено молодий ліс. На тому місці, де колись був паровий млин Галя, засновано

новий парк ім. Т. Шевченка, який простягається понад озеро від Надставної церкви аж до броваря „Провалиха”. Старе русло ріки Серету засипано, натомість від греблі попід Петриківську цегельню викопано рівний канал. Вулиці Медову, Подільську вищу і нижчу забудовано великими 3-4-поверховими бльоками аж до кінця Львівської вулиці. На Петриківському лані попід Загребелля закінчується будова нового району міста „Дружба” (так тепер назвали цю частину міста) для 10-15.000 населення. Тут проведено асфальтові вулиці, збудовано спортивний майдан, нову аптеку, універмаг і цілі бльоки 5-поверхових житлових будинків. Оболоння, починаючи від Надставної церкви, перемінилося на копальню торфу, тому колишні купелеві місця, а також Біла Гора втратили своє первісне значення. Ціле місто купається і вигрівається на сонці на пляжах довкруги великого озера.

По обох сторонах кол. вул. Тарновського, перезваної на Леніна, насаджено липи і живопліт, що тягнуться аж до Збаразького шляху. Від цього ж шляху аж по „Озера” (найдалі роз-

кинені тернопільські поля) простягається „Комсомольський сад”, заснований в 1958 р. на площі 125 га. Зараз за цим садом починається „Відділення Бучацького плодово-декоративного „розсадника” (шкілка) на площі 20 га із приблизно 40.000 щеп. Розбудовано теж і деякі передмістя. По обох сторонах кол. вул. Франтової аж до Смиковецького шляху збудована нова дільниця з багатьма вулицями, що межують з вул. Дівочою і Глибокою. На цьому просторі збудовано коло 500 домів. Нова дільниця постала по другій стороні Смиковецького шляху аж до т. зв. „Кузьмовичевого Жолоба”. Третя дільниця міста виросла в околиці тютюнової фабрики. Село Біла має бути об’єднане з містом, так як Кутківці, а тепер черга на Петриків і Гаї Великі. Це вже плянується великий Тернопіль на 250 — 300 тисяч населення.

Великі зміни і на Микулинецькій дільниці. На місці незабутньої нашої Успенської церкви, яку большевики знищили динамітом у листопаді 1962 р., разом з дзвіницею і каплицею, з’явився великий будинок „Інтуриста”, від якого вниз до вул. Острозького

Театральна площа у Тернополі (фото з 1960 р.)

засновано спадаючий терасами квітник... На кол. церковному городі біля вул. Острозького збудовано дві великі кам'яниці, в них містяться ветеринарна лабораторія та мешкання для ветлікарів. На кол. городі оо. Редемптористів збудовано 5-типоверхову школу для російських дітей. (Очевидці кажуть, що тепер у Тернополі лише 2 українські школи). Старе жидівське кладовище між Шпитальною і Стромою забудовано житловими бльоками, а вул. Строму перезвано на вул. Некрасова. Вул. За монастирем значно поширено коштом знесення кількох домів. Плянується знести декілька домів на вул. Мостовій і на цьому місці збудувати великий млин. Гасва вулиця повністю забудована аж до Пінкаса (колись корчма на полі, недалеко залізничного мосту). Мають бути також знесені дома на вул. Микулинецькій аж до кол. кузні Опановича. Розмірно невеликі зміни сталися на вул. Дороша, яку перезвано на вул. Павлова. Саму вулицю піднесено на півметра. По обох сторонах збудовано кількадесят нових домів, особливо на городах, які межують з вул. Білогірською. На Оболонні (де колись відбувались тренінги копаного м'яча, будують дитячий майдан, який має простягатись до міської різні. Сама різня буде перенесена на поля біля Збарзького шляху. В старій різні має залишитись лише м'ясо-ковбасний комбінат.

У Березовицькому лісі збудовано туберкульозну лікарню. Цукроварню поширено, і ця частина Березовиці офіційно прилучена до Тернополя. Обабіч шляху збудовано багато нових будинків для робітників цукроварні та газопроводу. Проведено газифікацію міста, хоч не всі вулиці мають газ. Земний газ спроваджують з Дашави

до Березовиці, звідкіля він розділюється на Тернопіль і Київ; туди ведуть окремі газопроводи. Тернопільську газівню збудовано на полях біля жидівського кладовища, звідси розсилають газ на різні ділянки міста.

Розбудовано спортовий майдан біля старого парку. Сидження-лавки розміщено амфітеатрально довкруги площі на 10.000 місць. Натомість парк залишився без змін. Його мало відвідують. Всі імпрези відбуваються в новому парку ім. Т. Шевченка над озером. Кол. площа „Сокола” залишилась незабудованою. Вона служить спортовим майданом для учнів школи, яка міститься в будинку кол. реальної гімназії. Відновлено і реконструйовано Домініканський костюл коштом одного мільйона карбованців! Поставлено нову, на тому самому місці, залізничу станцію та збудовано над залізницею новий міст, який сполучує вул. Татарську з вул. За монастирем. Давні будинки на кол. вул. Міцкевича, де містилась „Просвіта”, „Подільський Союз Кооператив” та інші наші культурно-освітні установи, залишились без змін. В цих будинках і тепер містяться різні торговельні підприємства. В новому „радянському” Тернополі зовсім змінено назви вулиць, деякі аж 2 рази, як, напр. вулицю Бродзінського названо спершу Кагановича, а зараз перезвано на Б. Хмельницького; вул. о. Ст. Качали названо Міцкевича, Лелевеля — Будьонного, Тарновського — Леніна, Чарнецького — Щорса, Веселу — Остапенка, Баворовського — Коцюбинського, князя К. Острозького — Острозького (прізвище большевицького письменника), вул. Колонтая — Енгельса, Шашкевича — Маркса та інші. У місті повно зайд з Росії — для них і розбудовується Тернопіль.

НЕ сумус трембіта, не дзвенять тужливо цимбали та не плаче флюяра у велику річницю смерти Олекси Довбуша.

Скоро буде 220 років, як герой Верховини згинув, залишаючи по собі не лише сум і біль, але й величну пам'ять оборонця Гуцульщини. Довбуш став символом для поколінь, перейшов у легендарну постать нашого минулого. Казкою-легендою лунала слава про Довбуша у серцях онуків, заслужаних у повістування статечних газдів, які, згадуючи опришківство, думою летіли до їхнього провідника Довбуша.

Часи Олекси Довбуша вимагають ще історичного опрацювання-монографії. Цього вимагає опришківство.

Багата народна творчість Гуцульщини віддала славній постаті Олекси Довбуша і рухові „опришківства” належне почесне місце. Повістування-перекази, співанки-коломийки, малярі-різьбарі, а потім і поети-письменники прославили та утвердили це у своїх мистецьких творах.

І в наші роки, вже тут, на еміграції, не замовкає пісня похвал тим, які прославили Верховину на всю Україну. Співцем улюбленої Верховини є проф. Мих. Ломацький — другий соловій Гуцульщини (першим названо Ю. Федьковича), що написав до 10 книжок про „Гуцулів і Гуцульщину”, прецікавих оповідань про нашу Верховину. Ці книжки — всеобіймаюча, жива епопея Верховини над Черемошем, Прутом і Тисою, з бескидами, плаями та полонинами по цей і той бік Чорногори та у Буковинській стороні. Проф. Мих. Ломацький — енциклопедичний знавець гуцульського побуту, розуміння особливостей

Ю. ФЕДЬКОВИЧ

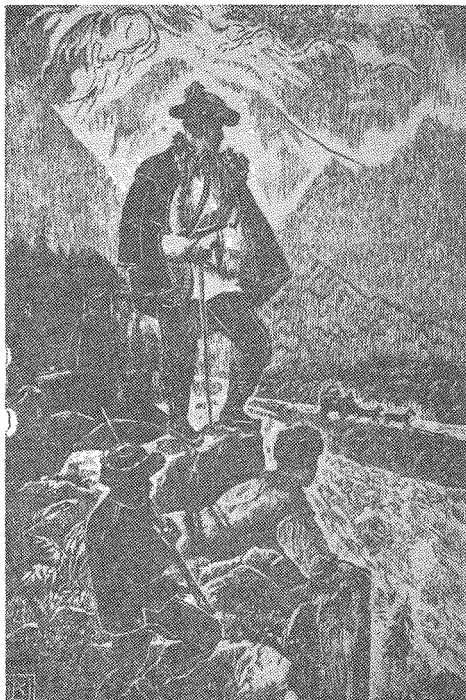
того життя та предківських вірувань, звеличник минулого Верховини, завзятий оборонець гуцульської слави колись і тепер.

Останньо вийшла друком книжка, неначе ювілейний скромний дарунок провідникові опришків Олексі Довбушеві, під назвою „Опришківське гніздо”, про ту верховинську „Січ”, яка в часах найбільшого національного занепаду була смолоскипом віри у свої власні сили, прославила Верховину, внесла свій вклад у наші національні змагання, на яких виростали пізніше одні із найкращих вояцьких частин УСС-ів, УГА, а потім Відділи УПА..

Олекса Довбуш із своїми опришками не чекають на ювілейні бенкети, ні на похвальні промови, але напевно чекають, щоб повістуння про них не замовкали, щоб дух незламної Верховини марно не пропав. Використайте це „Євшан-Зілля”, не лише родженці Зеленого Бескиду, але всі, бо ж це цінність і слава всієї України. Поширення і читання книжок М. Ло-

мацького це докази нашого зацікавлення Верховиною та живучости нашого минулого, це запорука кращого завтра і, рівночасно, найкращий дарунок проф. Михайлові Ломацькому в недалекі роковини ювілею його 80-річчя.. Він трохи призабутий тепер, співець Гуцульщини живе неначе пташка у клітці десь у закутині Швабії у домі старших. Далеко від своїх, а ще далше від близьких йому гуцулів. А серцем-душею днює й ночує він там — де славен Довбуш зі своїми легінами літав, де опришківські ватри палали, де „Король Гуцул” чекає на поклик до бою.

Гуцули і ви, підгіряни, уродженці Верховини і любителі Гуцульщини, не дрімайте по „модерних колибах”, не шукайте „проминаючих скарбів”, а підіть шляхом Гуцульської Групи в Бофало, що „Тиждень Гуцульщини” підготували, красу і славу Верховини на світ Божій вивела, видан-

„Олекса Довбуш” — дереворит Олени Кульчицької.

нями про Гуцульщину громаду збагатила. Початок зроблено. У дальшу путь загули трембіти, заграли цимбали і флюяра заграла:

„Гей, ти, Довбуше, з Чорних гір,
Гей, дай нам ясний свій топір!
Гей, та не бити-рубати,
Гей, та до купи скликати!“...

Книжки проф. Мих. Ломацького

1. „Верховино, світку ти наш” — нариси з Гуцульщини, стор 363. Мюнхен 1956. Накладом прихильників Гуцульщини;

1. а. „Верховино, світку ти наш” — стор. 287 (дрібний друк), Нью Йорк 1960, Укр. Вид. Говерля. (Пропущено: Гуцульське весілля, Хромий Микула з Бервінкова, Вовче плем'я, Гуцульська помста);

2. „З Гуцульщини” (нариси) — Лондон 1956, власним накладом, стор. 355;

3. „Країна чарів і краси” — нарис, Париж 1959, стор 319. Власник накладом при допомозі друзів;

4. „Українське вчительство на Гуцульщині” — Торонто 1958, стор. 72, Об'єднання Укр. Педаг. в Канаді — Педагогічна Бібл. під ред. д-ра В. Луцева;

5. „Верховино, світку ти наш”, П частина — Мюнхен 1960, стор. 288, друкарня „Логос”;

6. „Гомін гуцульської давнини” — Мюнхен 1961, стор. 322. Вид. коштом М. Ковалюка, друкарня „Логос”;

7. „Бескидом Зеленим у три ряди саджопим” — Лондон 1962, стор. 286, накладом М. Ковалюка;

8. „У горах Карпатах” (видання для молоді) — Мюнхен 1962, стор. 207. Видана коштом приятелів Гуцульщини;

9. „Опришківське гніздо”, Мюнхен 1964.

Приготовані до друку:

10. „По той бік Чорногори”.

11. „Містерія свято-іванської ночі в Чорногорі”, з муз. Андрія Гнатишина;

12. „УПА в Карпатах”, п'єса на 4 дії.

ЛИСТОПАД

Написав Іван Овечко

*Плаче листям сухим листопад...
Вже, непрохана, знов на порозі,
Повна чару й солодких принад,
Ти — чужа в чужині мені осінь.*

*Я не можу тебе полюбити,
Бо люблю ще свою, рідну й милу.
Я забути й на хвильку, на мить
Моїх зустрічей з нею не в силі.*

*Була гарна в своїй простоті
Вона сміливо стукала в двері,
Я тоді календарних листів
Не лічив ще, як тут, на папері.*

*Не сріблєв золотий листопад
Мені щорік на скронях волосся.*

*У козанні не знаючи зрад,
Не тужила за втраченим осінь.*

*Та настав час розлуки і втрат.
Того дня я забути не в змозі,
Як прощав-шелестів листопад
Сухим листям по битій дорозі.*

*Там, під гуркіт ворожих гармат
Його пісню я слухав крізь сльози
І поклявся: любить листопад
Тільки там, де любив його досі.*

*І тому, повна чару й принад,
Ти — чужа в чужині мені осінь.
Плаче листям сухим листопад,
І непрохана — знов на порозі...*

Двір у Довголуці, власність мого батька Якова Тишовницького, був найбільшим українським зсмельним маєтком у Стрийщині, бо мав коло 2,100 моргів землі, з чого до 1,500 моргів займали ліси. Всі інші більші земельні маєтки в Стрийщині належали польським або жидівським дідичам.

Большевики заарештували і замордували мого батька, як тільки перший раз зайняли Стрийщину восени 1939 року.

Пам'яті батька, що сам був знаменитим мисливим і мене навчив любити мислиство, присвячую оцей спогад.

I

Падає сніг... Дивлюся у вікно і пригадується батьківщина моя, рідні ліси, луки і поля, пригадується молодість.

Прогадується, як за гімназійних і університетських студій приїздив я на

вакації додому, як кожную вільну хвилину проводив на полюванні. Бо хто любить ліс і природу, хто любить полювання і зв'язані з ним ловські пригоди, тому незабутній чарівний спогад залишиться на все життя.

І от дивлюся, як сніг падає і здається мені, що чую бренькіт дзвіночків коней, запряжених у санки, що ведуть мене і моїх гостей-мисливих у ліс на Шипільську, Лани, Чотири Кіпці, Чопов'ята, Марисянку, Камінний, Погорілий, Ясенівку, Медвежів та інші наші розлогі мисливські терени, де так любив я полювати на лисів, диків, серен, зайців та іншу дичину.

Кожних вакацій перед приїздом до Довголуки, просив я в листі свого батька, щоб підготував усе потрібне до полювання. Звичайно другого дня по приїзді додому вже о 5-ій годині рано служба будила мене, бо зі заліз-

нічого двірця приїздили гості мисливі. Були між ними добрі стрільці, але були часом і „зонтаггери” („недільні стрільці”), що на них треба було уважати, бо не вмiли навіть добре обходитися з рушницею. Усі, однак, були веселі, повні надій на мисливські успіхи. До лісу доїздили ми двома або трьома санками. Там чекала вже на нас лісова служба з нагінкою (хлопцями, що наганяли дичину). Плян полювання був складений попереднього дня, так що заступ за заступом відбувався скоро і справно. Чергові місця для ловців льосувалося, щоби не було нікому кривди, що один забив більше, а другий менше або й нічого.

Друже — Мисливче! Ти знаєш, яка то присмність для ловця почути в лісі звук трубки, знак, що лови розпочинаються! Кожний нерв напружується, зір бисто прошиває лісову гушавину, слух ловить кожний шелест. Здалеку чути голоси і крики наганячів... от, щось тріснуло і нагло загримів на „флянці” стріл... це певно лис або серна, бо вони перші „рушають”... а далі вже стріл за стрілом. Нагінка зближається, вже близько, от ще зірветься заспаний заяць, або перелетить рябка; ще десь гримне стріл і все втихає. Ловці сходяться, підносять убиту дичину. Одні усміхнені, оповідають свої мисливські досягнення, інші, які нічого не забили, нарікають на брак щастя. От тут, (неначе бачу його), наш дорогий приятель Орест К. (брат нашого священика) зачинає оповідати різні давні свої ловецькі пригоди, усі присутні зі сміху на землю лягають. А мав він що оповідати, бо за молодечих літ полював багато і навіть на ведмедів у Сибірі... Серед сміху і веселої гутірки сідають мисливі на сани, що підвозять їх на дальший заступ. І так заступ за заступом аж до 12-ої години. Тоді полювання переривається. Ловці санками підїжджають на одну з лісних галявин, де столи, заставлені гарячим борщем, мисливським бігосом, закусками і напитками, вже чекають на ловців. А недалеко горить велика ватра, що огрівает

ловців і наганячів, які також відпочивають і їдять, а трохи далі коло ватри мисливські трофеї на землі — впольована дичина. Під час полудневої перекуски мисливі оповідають, жартують, чарка кружляє, безжурний настрій.

Лови укладалося звичайно так, що найкращі заступи лишалося на полудень. Ловці, покріпившись, їдуть на новий заступ. Знову трублять трубки, знову „калатас” нагінка, знов чути стріли. Вечором сходяться ловці коло саней і їдуть до нашого двору, де батько і мати вже чекають з гостиною. Тут при заставлених столах вибирається „короля ловів”. На його честь ллється медівка, підносяться „вівати”, (мушу признатись, що часом і я був королем ловів, бо не погано стріляв, а краще знав наш власний терен, як приїждчі гості-мисливі). Королем ловів вибирано того, хто найбільше забив дичини. Якщо, однак, хтось убив дика, був беззастережно королем, без огляду на кількість дичини.

Часом були суперечки між ловцями щодо убитої дичини (звичайно коли два ловці разом стріляли). В таких випадках рішав мій батько. Допізна розїжджались. Дехто, однак, лишався до другого дня, щоб знову полювати.

II

Окрім полювання з нагінкою, любив я також полювати зі санок або лінійки на підїздку. Було у нас багато лук (від чого назва посілости Довголуки), де вліті серни виходили пастися, а зимою обгризати сіно з оборогів. Я сідав на мисливську лінійку, взимі на сани і їхав луками. Серни коней не бояться, тож дивилися спокійно... а я зіскакував звичайно за дерево, або вліті в густу траву, а фірман їхав даліше... Любив я ходити вечором на „засідку”, взимі на лисів, а вліті на сернюків. Однак, найбільше любив полювати з псами на диких свиней. Ці лови з псами на диких мали для мене найбільше чару. Лісова служба рано „обсліджувала”, де дики „залагали”, та давала мені знати. Я виїздив сам або з братом до

ліса, де чекали на мене лісні побережники з псами. Один з побережників ішов з псами в гущавину до диків, а я і інші мисливі обступали стежки і прогалини. Пси, знайшовши дикі свині, зачинали гавкати. Я тоді підсувався на гавкіт псів щораз ближче, доки не стрінувся з диком. Часом дики нас перехитрили і висмикнулися. Я особисто застрілив за цей час 7 диків, а осьмого молодого підсвинка заколов штилетом у гущавині, бо дик був заблизько, щоб у гущавині можна було стріляти.

Під час полювання на дики, раз трапився такий випадок. Лісний побережник Юрко К., який брав участь у ловах на дики, підстрілив великого оренця, який заатакував його. Бідний Юрко рятувався утечею на бука, але дик встиг зловити його за обцас і стягнув йому з лівої ноги новісінький чобіт та погриз його. Інші мисливі прибігли Юркові на поміч і дика убили. Одного разу по обіді поїхав я з братом до близького лісу (під Хрестами) на полювання. Полювали може три години і забили лиса. Кинули його в санки під бараницю і поїхали додому. Приїхали, висідаємо, хочемо лиса брати, а лис мій неначе не той, віджив і як зірветься та просто в ліс! Мусів бути приголомшений.

Подібна пригода трапилася нашому польовому. Однієї соняшної днини в осени недалеко на полі „Межи фосами” на свіжо засіянім житі „засіло” стадо гусей. Побережник Петро прийшов просити стріляти гусей (казав: гуси шкоду роблять). Батько згодився і ми всі—батько, брат, я і Петро, сіли на візок і поїхали в поле дивитися. Ми сиділи далеко на візку, а Петро пішов корчами підходити до гусей. Останній корч був майже 100 кроків від гусей. Як лише Петро показався в полі, гуси

злетіли. Він вистрілив і великий гусак упав як камінь на землю. Задоволений, усміхнений Петро приніс гусака да нас до візка і, кажучи „але тяжкий той гусак, буде смачна печеня”, кинув його на землю. На диво, гусак розпростер крила і полетів за стадом гусей! Я думав, що той чоловік зі злості і встиду „під землю западеться”...

Багато ловецьких пригод я мав і бачив. Мимо цього, однак, що полював дуже багато і що під час полювання розгрівали часом себе медівочками і коньяками, більших нещасливих випадків у нас не було. Раз лише один гість—ловець підстрілив побережника „льоткою” в чоло. Було це так здалеку, що кулька зараз під шкірою осталась, побережник пальцем витягнув її з-під шкіри та полював далі з нами аж до вечора. Раз одному ловцеві забилася стрільба снігом і під час стрілу розлетілася, йому, однак, ушкодила лише один палець. А раз по більшим полюванні я найшов дірку в обцасі мого чобота, а в середині один маленький заячий шпріт. На щастя, нога була ціла.

За час мого полювання (1930-1939) я уполював власноручно у нас в Довголуці 8 диків, 38 лисів, 2 жбіки, 2 борсуки, 2 куни, коло 100 сернюків та велику кількість заяців, орябок і всякого іншого птаства.

От це лиш кілька ловецьких споминів з давніх часів. Знаю, що тут, в Америці, є дехто з тих Панів-Мисливих, що часом колись полювали у нас в Довголуці, їм передаю цим щирий мисливський привіт.

Так минулися дні безжурних полювань, не вернуться ніколи, а я сиджу, дивлюся у вікно, а там темніє і падає сніг...

Дві Цивілізації

Лев Якубич

ЖИВЕМО на початку нової ери людської історії, яку можна назвати звати поцивілізацією. Ми — епігони старої ери, що почалася приблизно 7 тисяч років тому винаходом клинового письма та низкою змін у лоні людської суспільності, які окреслюємо популярною назвою „цивілізація”.

Деталі тієї першої зміни чи змін мало відомі. Однак, знаємо, що їх розвиток був зумовлений двома факторами: розвитком рільництва та економічної експлуатації.

Ловецтва і рибальства вистачає на прогодування ловця та рибалки і їх найближчої родини. Зате рільник може часом виростити більше хліба, як він і його родина може з’їсти. Та самої надвишки рільничих плодів не вистачає для створення цивілізації, бо багато рільничих продуцентів, випродукувавши харчову надвишку, мають притоку до вигіднішого життя і дозвілля.

Коли ж на історичній арені з’являється політика, — починають творитися міста, а в містах цивілізація. Бо під цивілізацією розуміємо те, що твориться в містах, а міста залежні від надвишки рільничого продуцента та певної системи, що зуміє цю харчову

надвишку забрати від рільничого продуцента за найдешевшу ціну.

Завдяки тій надвишці політична організація утримує королів, священиків, вояків, будівничих, мистців. Надвишкою харчів можна прокормити певну кількість писарів і почати реєстрацію людської історії та людського знання.

Однією з гілок цивілізації є наука — вища форма організації поступу знання. Перші сліди науки починаються вже там, де починається сама цивілізація. Проте лише в половині 17-го століття наука набирає організованої форми та дає поштовх до нечуваного дотепер розвитку усіх ділянок знання.

Проте, світ з 17-го століття є більше віддалений від нас, ніж світ древнього Єгипту чи Сумерії від людини 17-го століття. Різниця відстаней базується не на часі, а на характері зміни, бо нова цивілізація, в яку ми саме ввійшли, назв’їм її поцивілізацією, — не є шовковим переходом чи еволюційним ланцюгом старої цивілізації, якою остання була у відношенні до передцивілізації: вона є свого роду революційною зміною стану людського ума, що не має в людській історії жадного прецеденсу.

Для ілюстрації цієї драматичної зміни можемо взяти актуальну сьогодні Індонезію, країну, що кількістю свого населення та прибутками на особу дорівнює Римській імперії на вершці її історії. Її столиця Джакарта розмірами та багатством дорівнює старинному Риму. Індонезія це добрий приклад країни, що має високу цивілізацію, а водночас є однією з найбідніших країн світу. Вона невдоволена з цього стану й хотіла б його за всяку ціну змінити. Такою убогою, недорозвиненою країною була і Римська імперія з великою цивілізацією, що трималася на шнурівці її черевика, від якої вона всіми силами намагалася відірватись. Римські міста стояли завжди 3 тижні перед маривом голоду, а на вершці римської історії 90% її населення було зв'язане з продукцією хліба. Значить, лише 10 відсотків не зв'язаних з вирощуванням хліба робили політику, будували пантеони, писали буколіки та боронили чи поширювали межі імперії зі зброєю в руках.

Яскравим контрастом до Римської імперії є З'єднані Держави Америки, велика держава, у якій тепер лише 10% населення займається рільництвом і при тому продукує такі великі надвишки, що ними годують кільканадцять недорозвинених країн світу, та ще й заповнює надвишками усі державні харчові шпихлірі.

90% американців, не зв'язаних з рільництвом, продукують машини, самоходи, телевізії, гідрогенні бомби та засоби комфорту для нашого щоденного життя.

При тім шаленім темпі технологічного поступу не виключено, що рільництво зовсім зникне з овиду життя й чергова, чи чергові генерації будуть продукувати харчі цілком відмінним способом, а плуг і корова стануть музейними залишками нашої цивілізації.

Коли Японія та Західня Європа майже наступають Америці на п'яти, Советський Союз плентається ще далеко позаду з прив'язаною до ноги колгоспною кулею, що зв'язує досі

біля 45% підсоветського населення з працею на риллі.

І, на мою думку, не „спутніки“, „космоси“ чи „лунніки“ вирішують поцивілізаційний етап даного народу, а кількість населення, вільного від праці в рільництві. Коли советський уряд нарешті збагне, що супер-фармер є більше видаєний за колгоспи, тоді щойно підсоветські народи зможуть, можливо, прискіпити крок у напрямі цивілізації. Сьогодні важко собі уявити усі деталі тієї поцивілізації, але зовнішні її обриси зарисовуються вже дуже чітко.

Одна з рис поцивілізації — це певне об'єднання світу в ділянці торгівлі, транспорту та комунікації; друга — це зник міста в його доцьогочасному виді: Лос Анджелес з його поміською агломерацією, яку важко назвати містом, є першою стежею такої зміни.

Дальшою характеристичною рисою поцивілізації є дезінтеграція інституції війни, якої не можна собі сьогодні уявити при інснуванні ядрової зброї та міжконтинентальних стрілен, відомих як ІСВМ.

Насправді хребет клясичної інституції війни та національної оборони був зламаний вже в 1949 році, коли Америка втратила монополію атомної зброї. Бо система національної оборони має лише тоді значення, коли одна нація сильніша вдома, як її вороги. Іншими словами, коли вона може забезпечити зброєю свою територію в її критичних межах.

Така система оборони можлива лише тоді, коли засяг ворожих стрілен закорткий і коли збройні сили ворожої нації будуть втрачати свою силу в міру збільшення відстані від рідних територій.

Технологічний поступ 20-го століття зруйнував основи тієї оборони та заступив її системою відволікання.

Різниця між обома системами та, що коли система національної оборони може дозволити собі на люксус збройного зудару, то система відволікання не може собі на те дозволити. Бо вона нагадує яйце на лезі

ножа, стабільність якого може захитати кожний більший поштовх і скинути яйце на землю, з якої жадна сила його вже на лезо ножа не поставить.

При такій системі оборони ми всі живемо немов на крижині, що кожної хвилини може під нами проломитись.

У цивілізації, в якій ми народилися, тривання життя, передбачуване при народженні, сягало 25 літ. У поцивілізаційному суспільстві передбачуване тривання життя при народженні буде 70 літ або й більше, бо є багато познак, що ми живемо на порозі біологічної революції, котра буде такою епохальною, як і відкриття атомової енергії.

При драстичному зменшенні смертності це означає ще одну революцію в соціальної структурі людського суспільства, що при обмеженні популяції, скажім, до двох дітей на родину, дасть змогу старшим людям продовжувати свою працю далеко поза 65-тий рік життя.

Мало хто здає собі справу з того, що тепер у Америці є більший приріст населення, ніж, напр., в Індії, і тому кожної генерації населення Америки подвоюється. За 100 років, якщо все піде утоптаню досі стежкою, Америка стане занадто перенаселена.

Дальшою небезпекою на шляху до поцивілізації є небезпека технологічна. Наша сучасна технологія це саможубство, якщо йдеться про використання сирівців та погінних ентропійних палив з покладів земної кори. Якщо світ наздожене Америку не тільки в життєвому стандарті, але і в консумпції сирівців, то вони будуть вичерпані за дуже короткий час.

На щастя, можна помітити в останніх часах познаки на зворот до кращого, чи сказати б — антиентропійний рух у технології. Він почався процесом Габера, що дозволяє продукувати азот з повітря, та процесом Дова, що дозволяє на екстракцію магnezів з мора. Обидва ті процеси основані на концентрації розчинів, замість розчинюванні концентратів, що є ос-

новою копальняних і промислових процесів.

Ті антиентропійні процеси поцивілізаційної доби стануть основою нової технології, для якої сирівці будуть добувати з практично невичерпних резервуарів моря та повітря, а погінну енергію — з атомового ядра.

У цивілізованій суспільності королі та володарі могли жити в Версалі, Кремлі чи Шенбруні, а їх піддані в землянках. У поцивілізаційній суспільності пролетаріят зникне з овиду землі й кожний з нас стане членом щонайменше середньої класи.

Коли продуктами економії будуть самоходи, гелікоптери, літаки, масово продукований одяг, речі домашнього вжитку та фабрично виготовлені дома, тоді буде фізично неможливо багатій людині конзумувати 5-ти чи 10-тикратно більше, як людині середньої класи. Бо не буде, напр., глузду для нікого, навіть дуже багатого, мати більше як 10 авт.

Поцивілізаційна суспільність буде продукувати багато і різноманітно, і ніколи не матиме забагато рук до праці. Коли кравці старої цивілізації розбивали молотами першу машину до шиття Гова, вони не здавали собі справи, що машина та масова продукція не лише не позбавлять їх хліба, але за дуже короткий час стануть благословенням для людства. Коли Форд 40 років тому запровадив „толеранції” в обробці машинових частин, ніхто не здавав собі справи, що це зробить революцію в машинобудівництві, започаткує нову еру так зв. масової продукції та автоматизації.

Висока автоматизація виелімінує майже зовсім силу людських м'язів з фабричної праці, значно підвищить кваліфікаційні вимоги до робітників і технічних працівників.

Чим була колись народна школа, тим стане середня, а для становищ, на які колись вистачало середньої освіти, треба буде мати закінчений коледж.

Висока технологія вимагатиме далеко більшого знання з математики,

фізики, хемії та біології, і щодруга особа з високою освітою буде мати докторат, при чому студії у високих школах триватимуть не чотири, а п'ять, шість чи й більше років.

Промисел старої цивілізації перед першою світовою війною будував свої фабрики поблизу джерела сирівців, транспорту або дешевої робочої сили. Кажуть, що перед 1-ою світовою війною місто Честер у Пенсильвенії було Меккою української робочої еміграції, що масово приїжджала до цього міста (особливо з дооколицьніх сіл Самбірщини) і находила сталу та відносно добре платну працю в сталеварнях, відливарнях, на текстильних фабриках або в корабельних доках. Нині Честер являє собою цвинтаріще закурених і надцерблених димарів, що стоять самотньо серед розвалених фабричних будинків. Причини цього стану треба шукати в зміні характеру поцивілізаційного промислу. Тепер він напрямлений на інші рейки та, побіч продукції, провадить дуже інтенсивні наукові досліді над улпшенням і поширенням своєї продукції. Модерний промисел концентрується тепер близько славних університетів, що постачають йому висококваліфікованих інженерних та наукових працівників. Тепер уздовж шляху ч. 128, що сполучує Гарвардський університет з Масечусетським інститутом технології, сконцентований електронічний промисел. На західнім побережжі в Каліфорнії сконцентрований летунський та інструментаційний промисли.

Магнетом та атракційною силою цього осередку був славний Стенфордський університет, в якому викладав міцність матеріалів визначний український учений д-р Степан Тимошенко. Той осередок почався з малих речей. Ось один приклад. Вілліям Гевлет та Давид Пакард були студентами інженерного факультету цього університету, на якому викладав моло-

дий професор фізики, пізніший провост цього університету, д-р Фридрих Тельман. Між обома студентами та згаданим професором зав'язалася щира дружба і щире зацікавлення дослідчими працями.

Пакард, завершивши студії, іде працювати до фірми Дженерал Електрик, а Гевлет залишається та працює над ступенем МС, як 500-доляровий асистент д-ра Тельмана. Він працює над зовсім новою концепцією з ділянки радієвої техніки. У висліді своїх експериментів — буде перший практичний опорний остілятор. За намовою проф. Тельмана, Пакард покидає Дженерал Електрик і, спільно з Гевлетом, закладає в старім гаражі фабрику електричних інструментів, з закладовим капіталом тільки \$538.

Нині фірма Гевлет-Пакард є найбільшим світовим продуцентом електронічних вимірних інструментів, з річним оборотом понад 100 млн. дол. Вона й дальше має свій осідок в індустріальному парку цього ж університету, побіч 42-х інших компаній. Подібні науково-дослідно-продукційні осередки існують довкруги університету Каліфорнії в Берклі, коло Сан Франціско та довкруги Каліфорнійського інституту технології в Пасадені. Вичислені промислові осередки дають працю для найкращих та найздібніших градуантів згаданих університетів, крім цього, вони користуються послугами професорського складу, в характері науково-дослідних дорадників. У висліді тієї співпраці багато винаходів, зроблених у тих університетах, знайшло своє безпосереднє застосування в промислі, зміцнюючи таким шляхом важливість даного науково-технічного осередку...

Ми переступили поріг чудесного світу, в якому ми на шляху до створення цілковитої незалежности від нашого фізичного оточення і на шляху поширення наших меж на міжпланетні, а може й міжзоряні простори.

Комети

НА НАШОМУ НЕБОЗВОДІ

о. Константин Тимочко

ЖАДНЕ небесне світило не справляло на людей такого сильного враження, як поява комети. Та золота стрічка на чорному небі — на думку неосвічених людей — віщувала прихід якоїсь великої події або й катастрофи.

Про комету, що появилася за 43 роки перед Христом, говорили, що це душа Юлія Цезаря, яку боги умістили між зорями. У 1812 році появилася комета „Наполеона”, яка мала принести великі війни між народами. Ще живуть люди, які пам’ятають появу комети Галлея у 1910 році. Часописи повідомляли, що хвіст комети пересунеться через Землю, а отруйні гази принесуть смерть мільйонам. Масова істерія опанувала людей. Шарлягани продавали „ліки” проти отруйних газів. Були й такі люди, що накладали на себе руку...

У просторах нашої сонячної системи є тисячі комет. Та тільки одна — раз на двадцять п’ять років — така велика, що її можна бачити неозброєним оком. Інші комети можна бачити лише в телескоп.

Тому, що телескопи великих астрономічних обсерваторій звернені у сторону далеких галактик, віддалених від нас на мільйони або й мільярди

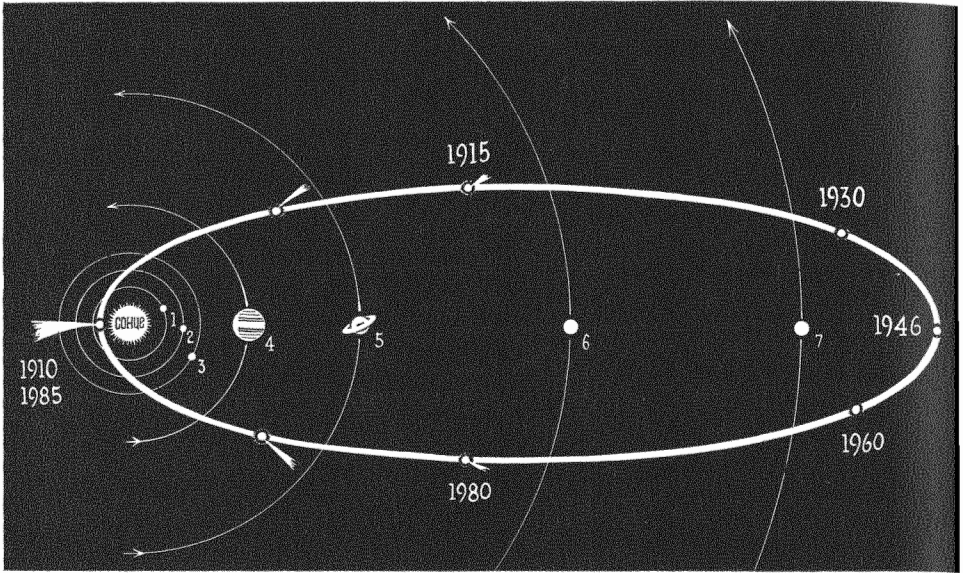
світлових років, то завдання шукати комет у нашій сонячній системі спадає найбільше на астрономів — любителів. І тільки такий астроном-любитель зауважить на небесному зводі нову комету, він якнайскоріше посилає телеграму до астрономічної обсерваторії, а професійні астрономи ще тієї ж самої ночі скеровують телескопи у сторону нововідкритої комети. Вони вивчають її орбіту, хемічний склад, швидкість тощо. Звичайно, нова комета дістає назву того, хто її відкрив.

Більшість учених гадає, що голова комети — це губчаста маса з брил каміння, космічного пилу й замерзлих газів. І тільки голова комети почне наближатись до Сонця, то під впливом сонячного проміння із неї виділяються гази, які творять хвіст комети. Щоб ближче до Сонця, то хвіст стає довший. Хвіст меншає, як тільки комета почне віддалятися від Сонця.

Хвіст комети складається із таких ріденьких газів, що через нього можна бачити зорі.

Довжина пересічної комети становить 150 мільйонів миль. Але є комети, які мають півмільярда миль. Промір голови комети становить близько 100 000 миль.

До найяскравіших комет належить, комета Галлея, яку вивчав англійський астроном Е. Галлей і встановив, що вона обертається по еліптичній орбіті навколо Сонця із періодом до 76 років. Він довів, що це та сама комета, що появилася у 1607, 1531, 1456, і 1305 роках. Що більше: про цю комету записали вістки китайські хроніки ще в 467 році перед Христом. Галлей твердив, що ця комета відвідує нашу Землю кожних 75 або 76 років. Він

Галлея комета, що обертається навколо Сонця по еліптичній орбіті між Венерою і Нептуном. — 1. Венера, 2. Земля, 3. Марс, 4. Юпітер, 5. Сатурн, 6. Уран, 7. Нептун.

передбачив її прихід у 1758 році. І дійсно, на Різдво 1758 р. ця комета з'явилась і світила на нашому небосхилі аж до квітня 1759. Та сам Галлей її не бачив, бо помер 1742. Знаючи орбіту цієї комети, учені передбачили її появу на 1835 та 1910 роки. Комета Галлея має знову з'явитись у 1985 році. Багато з тих, хто читає ці рядки, буде її бачити. Можливо, що до того часу люди опанують Місяць, вибудують на ньому астрономічну обсерваторію і звідтам будуть вивчати це чудове небесне світило.

У травні 1964 р. з'явилась комета Аренда, відкрита у бельгійській обсерваторії астрономом Арендтом, 18 листопада 1956 р. Ця комета була настільки ясна, що багато людей бачило її неозброєним оком.

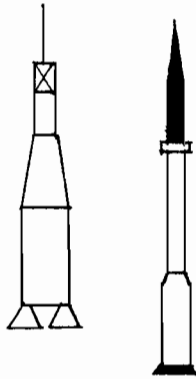
Цікаве життя мала комета Бієли, що її відкрив у 1772 році чеський астроном-любитель В. Бієла. Допіру 1826 року учені запримітили, що це періодична комета, яка кружляла навколо Сонця з періодом обертання шість з половиною років.

Знаючи період обертання комети Бієли, астрономи чекали її в 1846 році.

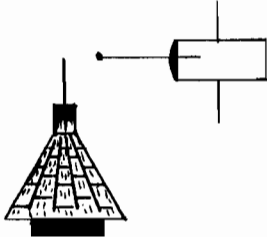
Але яке було їхнє здивування, коли замість однієї—побачили дві комети, що пливли поруч, як дві рідні сестри.

Та ще більше було здивування учених, коли в 1859 році розколені комети зовсім не з'явилися. За те в той самий час, коли вони мали переходити через поля нашого небозводу, учені зауважили на небі потоки метеорів. Що сталося? Це обидві комети розпалися на дрібні частини, обернулись у метеорний потік, який в астрономії дістав назву „бієліди”. Подібна доля чекає майже кожному комету.

Астрономи гадають, що на віддалі півтора мільярда миль від Сонця знаходиться „Країна Комет”. Це ще нерозгадана таємниця, як саме зродилися комети у тих просторах. Знаємо тільки, що через діяння близьких зірок деякі з них потрапляють у орбіту нашого Сонця. Через сотні або й тисячі років вони бавлять і лякають мешканців Землі. Аж врешті розпадаються на метеорні потоки, зникають у космічних просторах, а на їхнє місце із „Країни Комет” приходять нові чудові небесні світила.

ДІЙСНІСТЬ ПЕРЕВИЩУЄ ФАНТАЗІЮ

Чи дійсність перевищила фантазію? — Таке питання напрошується у зв'язку з полетами перших чотирьох космонавтів. На цю тему в двох числах паризької газети „Нувель літерер” в 1961 р. висловилася низка французьких та англо-саксонських авторів науково-фантастичних романів. Послухаймо, що вони кажуть.

Ось відповідь одного з них — відомого французького письменника, академіка Андре Моруа:

— „Ні, — так швидко космонавтиці фантазію романістів не випередити. Років з 50 тому мені трапилося

прочитати вкрай цікаву книгу. Вона називалася „Пригоди одного російського вченого”. І що ж ви гадаєте? В ній оповідалося, з безліччю подробиць, як наукова експедиція відвідує, одну за одною, всі планети сонячної системи”.

Інший французький письменник — П'єр Буль висловився так:

— „З часом дослідники космосу, ймовірно, відкриють такі чуда, які авторам науково-фантастичних романів і не снилися. Та коли це буде? Покищо в царині космонавтики наука подібна до мандрівника, який пливе на дарабі вздовж невідомих берегів, вдивляючися в суцільну стіну незайманого лісу”.

А ось думка третього письменника — Жана Поляка, теж видатного представника французької науково-фантастичної літератури:

— „Покищо гіпотетичні марсіяни, з їхніми очима дудочкою, залишаються за межами досягу земних космонавтів. Тим часом найцікавішим було б саме — не блукати серед мертвих кратерів на Місяці, а зустрітися з розумними істотами інших планет, — чи не так? Як вражала б нас і деяка подібність їх до людини, і неминучі різниці. Та до полетів на інші планети ще далеко”.

А втім, коли наука навіть наздожене фантазію романістів, то й тоді ми з насолодою будемо перераховувати книги, в яких наукові досягнення передбачено наперед. На опитування, проведене паризькою газетою „Нувель літерер”, відгукнувся й англійський письменник Джон Віндгем. Ось його слова:

— „Чи гадаю я, що реальність чудовіша, ніж те, що малює науково-фантастична література? Звичайно, ні. Зокрема в американській науково-фантастичній літературі можна знайти цілком разучі речі. Наукові й технічні досягнення людства не встигають іти за уявою романістів! Наука ще навіть не доторкнулася до таємниці космосу”.

(З передач „Радіо Свобода”)

Для перевірки

— Гей, сусіде! Навіщо це ти папу-гу купив?

— Так, задля цікавості: хочу перевірити, чи правда, що вона аж двісті років живе.

Чи глибоко?..

— Якиме! Допоможи витягти Левка з багнуки!

— А чи глибоко він загруз?

— По кісточки

— Нічого, сам вилізе!

— Але ж він донизу головою!..

Дірку сховала

П'яниця вернувся додому, хотів відімкнути двері, та ніяк не втрапить ключем у дірку замка. Тоді знервувався й каже:

— Якої хоч капости міг чекати від своєї дружини, але щоб дірку від замка сховала — такого не сподівався...

Між жінками

— Знаєш, сусідо, по останній війні на дві жінки припадає один з половиною чоловіка.

— Ой, так-так, люба! Мені випала якраз ота половина.

Велике діло наука

— Колись, — мовить жінка чоловікові по кількох роках шлюбу, — ти казав, що я для тебе цілий світ, а тепер?..

— Так! Але відтоді я краще вивчив географію.

Три Івани

Мала молодиця трьох синів, різних за віком, і всі троє звалися Іванами.

— Як же, — питають молодицю, — ви їх кличете?

— А дуже просто, — відказує, — по-батькові кличу.

Неощадлива

Степан. Моя жінка дуже ошадлива.

Петро. А моя — ні. Щодня дай і дай їй то двадцять карбованців, то тридцять.

Степан. Що ж вона з тими грошима робить?

Петро. Або я знаю? Ніколи стільки їй не даю.

Глухий

Іде дядько підводою. Ззаду доганяє жінка й гукає:

— Дядьку Гнате, підвезить!

А той:

— Гей, бички, гей!

Тоді жінка:

— Дядьку Гнате, гроші нате!

— Тпр-р, бички, щось молодиця каже.

Дверей не було...

Зустрілися два приятелі, і один скаржиться:

— Ось бачиш, учора скалічив собі в бифеті пальці.

— Чи бува, не дверми прищикнув?

— Та ні, бо коли звідти виходив, дверей уже не було, замість них чогось поставили вікно.

Точна діагноза

До лікаря прийшов хворий і каже:

— Ой лікарю! Я дуже погано почувую себе. Щось мені в грудях тисне, голова ходором ходить, шлунок не в порядку, а з серцем уже давно щось діється. Крім цього, ревматизм мучить мене і вночі спати не дає.

— Досить, досить! — перебиває його лікар. — Якщо ви те все витримуєте, то ви маєте кінське здоров'я.

Два куми

Зустрілися два куми після тривалої розлуки.

— О! Скільки літ, скільки зим! Як живемо-поживаємо?

— Та як, — каже другий, — не дуже добре: якщо п'ють, то мене минають, а як б'ють, з мене починають.

Чи глибока річка

— Мамо, а ця річка глибока? — питає син.

— Дуже глибока, дитино, — каже мати.

— А чого ж вода сягає гусці тільки до животика? — каже син.

З минулого

Питає чоловік жінку:

— Горпино, ти, як хліб пекла, бо-рошно сіяла?

— Сіяла, а що?

— Та я в хлібині постола знайшов.

— А, то ти, як орав ниву, загубив — от він і знайшовся.

ОСТРІВ-НЕПОСИДА

За підрахунками гідрологів найбільша ріка Китаю Янцзи виносить щорічно у Східньо-Китайське море близько 500 мільйонів тонн намулу. В результаті його відкладання дельта безперервно посувається в море — в середньому на один кілометр за 40 років. Разом з нею приблизно з такою ж швидкістю переміщується на схід і великий піщаний острів Чунміндао, утворений намулами понад тисячу років тому.

Як свідчать історичні хроніки, західній берег острова в минулому знаходився на траверсі гори Ланшань, поблизу міста Наньгун, східній — навпроти міста Хайминь (обидва пункти — на лівому північному березі Янцзи). За десять років острів перемістився в північно-східньому напрямі приблизно на 80 кілометрів — відстань, яка перевищує його сучасну довжину.

Постійні „блукання“ острова змушують його періодично переносити свої селища з районів, яким загрожує розмивання, на новостворені річкою

ділянки. Головне місто острова — Чунмін (30 тисяч жителів) — переміщалося з місця на місце вже п'ять разів.

Острів-непосида не тільки кочує, але й весь час збільшується. У давні часи він являв собою просто велику обмілину; тепер це третій за розміром острів Китаю — його площа перевищує 800 квадратних кілометрів. Безперервно збільшується і населення Чунміндао. Тепер на ньому живе понад 400 тисяч людей. Особливо швидко нарощується північне і північно-західне узбережжя острова. Лише за рахунок нових ділянок, намитих тут Янцзи за останні кілька років, площа придатної для обробітку землі збільшилася майже в півтора раза.

Нещодавно на Чунміндао почалися великі роботи над укріпленням північного узбережжя, яке постійно розмивається морем. Звичайно, повністю „приборкати“ неспокійний острів греблі одразу не зможуть, але хоча б трохи втихомиритись його примусять.

В майстернях природи

Е. Гринько

Лабораторія живої природи. Вона працює мільйони років. Її „знахідки” і нині викликають здивування й захоплення багатьох учених.

Справді, які напручуд економічні й надійні апарати керування мають живі організми! Вони здатні сприймати часом мізерні зміни деяких умов зовнішнього середовища, відповідати на них дуже складними пристосованими реакціями.

А чи не може людина, вивчивши ці природні механізми, створювати штучні пристрої з такими ж властивостями? Може, звичайно. Але не така вже це легка справа. Однак, інженери вирішили повчитись у природи. Так виникла нова галузь науки — біоніка, яка намагається розв'язувати деякі технічні завдання, використовуючи принципи дії біологічних систем.

Електроприлади риб

Живе в Нілі чудернацька рибка — мормірус. Ніс у неї довгий і загнутий донизу. Сітjami спіймати її неможливо.

Виявляється, що поблизу хвоста у морміруса є своєрідний генератор змінного електричного струму. Виснажуючись, він створює магнетне поле. Досить з'явитися поблизу якомусь

предметові, як поле викривиться, і тієї ж миті це сприймає „льокатор” на спині риби.

Як же працює цей своєрідний пристрій? Адже короткі хвилі, потрібні для такої радіольокації, поглинаються водою. Дослідники вважають, що мормірус та інші подібні рибки відчувають зміну електропровідності води з появою в ній якогось стороннього предмета.

Чи не допоможе це вченим створити такий прилад, щоб налагодити підводний радіозв'язок або, вимірюючи електропровідність різних порід, дізнатися, з чого складається наша планета? Над цим уже працюють допитливі науковці. Їх приваблює ще одна ідея — створити батареї та акумулятори, такі прості й надійні, як в електричних скатів та вугрів. Напруга, що її виробляють ці істоти, досягає 500-600 вольтів.

Чому тікають медузи

Чайки літають над хвилями, від берегів відпливають кити, ховаються в глибини моря медузи — це означає, що незабаром зійметься буря. І лише за дві години перед наближенням бурі віщує негоду барометр.

Учені дізналися, що морські птахи і тварини здалека чують „голоси моря” — інфразвуки, недоступні людині. Вони виникають від тертя хвиль об повітря і мають частоту 8-13 коливань на секунду, а людське вухо сприймає звуки частотою від 20 до 20 000 коливань.

Зацікавилися дослідники: як же побудовано інфравухо, скажімо, медузи? Виявилось, дуже просто. Під її банькою на стебельці висить міхурець, наповнений рідиною. В ньому плавають камінці, що торкаються нервових закінчень. Оце і є живий резонатор, який сприймає „голоси моря”.

Вчені сконструювали синоптичний прилад за „схемою” вуха медузи. Цей новий прилад „доповідає” про наближення бурі за 15 годин. Рупор його весь час повільно обертається і, тільки-но вловить найбільші коливання, як особливий пристрій відразу зупиняє рух, вказуючи, звідки насувається буря.

Ніс, якому заздять інженери

Як орієнтуються риби в морських просторах? За яким компасом визначають птахи або комахи свій шлях у далеких мандрах? Роботи дослідникам тут чимало.

Зокрема, учених цікавить, як розрізняють риби та інші водяні тварини запахи. Вважається, що запах кожної речовини обумовлюється низькочастотними коливаннями молекул або їх частин, які при цьому випромінюють електромагнетні хвилі (довжиною від 8 до 17 мікронів). Їх і сприймають органи нюху. Отже є певний діапазон електромагнетних коли-

вань, що їх вода майже не поглинає. Яка довжина цих хвиль? Якщо їх відчують риби, то чи не можна запозичити у тварин схему чутливих апаратів, що сприймають запахи?

Кольорове сито

Чудовий апарат — людське око. Ми милуємося пишною красою лісів чи лук, ясною блакиттю неба, полум'яними світанками. Але як розрізняє наше око найменші відтінки барв — цього довго не знали вчені. Відомо було лише, що така аналіза відбувається в особливих чутливих елементах сітківки ока.

І от виникла думка: чи не є вони оптично прозорими волокнами, які, наче сито, просіюють проміння, що падає на них. Кожне таке волокно може мати свій коефіцієнт заломлення та діаметр, отже, пропускає промені з певною довжиною хвилі — тобто певного кольору.

Коли це так і коли пощастить докладно вивчити будову такого живого апарату, перед інженерами відкриваються цікаві можливості. Можна здійснити оригінальну і водночас просту систему кольорової телевізії, створити барвоаналізатор — прилад, який стане в пригоді у багатьох галузях науки й техніки: в металургії, астрономії, текстильній промисловості тощо.

**

Хіба можна перелічити всі створені природні дивовижні апарати, конструкції й системи, що їх із захопленням вивчають інженери! Нема сумніву, що техніка завтрашнього дня здивує нас багатьма чудовими відкриттями. („Україна”).

BOOKS ON UKRAINE IN ENGLISH:

THE MUSE IN PRISON by Yar Slavutych, Foreword by Clarence A. Manning. Eleven Sketches of Ukrainian Poets killed by Communist and twenty-two translations of their poems -----	\$ 1.00
POLISH ATROCITIES IN UKRAINE — compiled and edited by Emil Revyuk -----	3.00
SPIRIT OF UKRAINE -- Ukrainian Contributions to world's culture ---	1.00
UKRAINIAN RESISTANCE - The story of the Ukrainian National Liberation Movement in Modern Times -----	3.00
HETMAN OF UKRAINE IVAN MAZEPPA by Clarence A. Manning ----	3.50
UKRAINE UNDER THE SOVIET by Clarence A. Manning -----	3.50
THE BEST ANSWER IS AMERICA -- A Biography of Dr. Alexander Sas-Jaworsky -----	3.95
THE UKRAINIAN-POLISH PROBLEM IN THE DISSOLUTION OF THE RUSSIAN EMPIRE 1914-1917 by O. S. Pidhaini -----	2.50
ONE OF THE FIFTEEN MILLION by Nicholas Prychodko -----	3.00
THE UKRAINE: A SUBMERGED NATION by William H. Chamberlin -	1.75
IVAN FRANKO - poems. Translation of Percival Cundy -----	4.50
WOMEN AND CHILD IN THE MODERN SYSTEM OF SLAVERY USSR by Martha Chyz -----	2.00
TWENTIETH CENTURY UKRAINE by Clarence A. Manning -----	3.50
UKRAINIAN INSURGENT ARMY IN FIGHT FOR FREEDOM -----	3.00
UKRAINIAN LITERATURE WITHIN THE FRAMEWORK OF WORLD LITERATURE by Gregory Luznycky -----	1.50
TARAS SHEVCHENKO: SONG OUT OF DARKNESS --- Selected poems, translated by Vera Rich -----	3.00
TARAS SHEVCHENKO: BARD OF UKRAINE by D. Doroshenko -----	.50
SHEVCHENKO AND WOMEN. Women in the Life and Work of Taras Shevchenko -----	.50
N. Fomenko: UKRAINIAN YOUTHFUL MELODIES for School, Camp, Home, Eng. Ukr. -----	3.00
N. Fomenko: LOVE UKRAINE , lyric by Sosyura, English, Ukrainian ---	1.00
Stephen Shumeyko: UKRAINIAN NATIONAL MOVEMENT -----	.35
SHEVCHENKO'S THOUGHTS AND LYRICS -----	1.50
THEIR LAND — An Anthology of Ukrainian Short Stories. Edited by M. Luchkovich. Biographical Sketches by B. Krawciw. Preface by Clarence A. Manning. Introduction by Luke Luciw -----	5.00
Marion Moore Coleman: KLONOWICZ AND UKRAINE. An Introduction to the Poem Roxolania -----	1.00
Roman Smal-Stocky and Alfred Sokolnicki: RUSSIAN AND COMMUNIST IMPERIALISM IN ACTION -----	5.00
Roman Smal-Stocki: SCHEVCHENKO MEETS AMERICA -----	3.00
Roman Smal-Stocki: THE CAPTIVE NATIONS. Nationalism of the Non-Russian Nations in the Soviet Union -----	1.45
Roman Smal-Stocki: THE NATIONALITY PROBLEM OF THE SOVIET UNION AND RUSSIAN COMMUNIST IMPERIALISM -----	5.00
Roman Weres: THE UKRAINE SELECTED REFERENCES IN THE ENGLISH LANGUAGE. With Brief Introduction about the Ukraine and the Ukrainians -----	2.50

"Svoboda" Bookstore

P. O. Box 346

Jersey City, N.J. 07303

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ

ЦЕ

НАДБУДОВА ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У З'ЄДНАНИХ ДЕРЖАВАХ АМЕРИКИ

УККА це найвища українська установа в Америці, що репрезентує американських українців перед Американським Конгресом і урядом у Вашингтоні. До УККА належать і з ним співпрацюють усі українські національні центральні організації Америки, а всі їх Відділи працюють із Відділами УККА на місцях.

Український Конгресовий Комітет Америки має за завдання інформувати американців і весь вільний світ про сучасне положення поневоленого червоною Москвою українського народу.

УККА видає два англomовні інформаційні журнали „Український Квартальник” й „Український Бюлетень”, а крім того окремі книжкові праці про Україну та про український народ в англійській мові.

УККА старастся з'єднати симпатії американців і культурного вільного світу для справи визволення українського народу з ярма комуністичної диктатури.

Заходами УККА проведено в Американському Конгресі закон про Тиждень Пошеволенних Советським Союзом Націй.

УККА підготував прийняття Американським Конгресом закону про побудову пам'ятника Тарасові Шевченкові та покликав до життя „Комітет будови Пам'ятника Шевченкові”.

При УККА працює Шкільна Рада УККА, що веде школи українознавства та видає шкільні підручники. УККА провів цього 1964 року підготову та допильнував виконання місцецької програми на Світовій Виставці в Нью Йорку у т. зв. „УКРАЇНСЬКИЙ ДЕНЬ”.

УККА веде велику організаційну роботу в терені та допильнує щорічних святкувань Роковин Української Державности в обох Палатах Американського Конгресу та по всіх стейтах і більших містах Америки.

На всю цю працю УККА потребує поважних коштів. Ці кошти він дістає із пожертв та датків, які впливають до Українського Народного Фонду від свідомих українських громадян Америки та з членських вкладок від членських організацій.

Всім жертводавцям УККА щиро вдячний за дотсперішну підтримку і надіється, що і на будуче українські громадяни Америки не забудуть за УНФонд і за вагу відповідальної праці УККА, якої ніхто не заступить.

UKRAINIAN CONGRESS COMMITTEE OF AMERICA, INC.
302-304 West 13th Street — New York, N. Y.

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІАН

1. Видає для українського народу

СВІТЛО

РЕЛІГІЙНО-ГРОМАДСЬКИЙ ЖУРНАЛ, що поширює християнський світогляд і особисту культуру кожного!

2. Видає і продає релігійні, літературні, історичні, наукові і інші

К Н И Ж К И

що кожний повинен їх сам прочитати та купити приятелеві!

3. Для кращої розмови з Богом християнинові потрібні

МОЛИТОВНИКИ

Маємо великий вибір різних форматів і в гарних оправах!

4. Продає по зниженій ціні в українській мові

СВ. ПИСЬМО

на яке всі так довго і нетерпеливо чекали!

5. Всякі друкарські роботи виконує сумлінно й за умірковані ціни

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІАН **ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ**

6. Вже появилася Календар СВІТЛО на 1965 рік!

*Коли бажаєте бути добре обслужені, звертайтеся
на нашу адресу:*

The Basilian Press

286 Lisgar Street, TORONTO, Ont., Canada

Tel.: LE. 5-6483

**ВАШИНГТОНСЬКИЙ
ПАМ'ЯТНИК
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

В порозумінні з Комітетом Пам'ятника Шевченкові — Українська Фірма **АРКА** в Нью Йорку випродукувала мініятурну статую Пам'ятника, проєкту відомого скульптора Молодожанина.

**СТАТУЯ ВИКОНАНА
в БРОНЗИ.**

Висота 9 інчів, підстава
2½ x 3 інчів, вага 2 фт.

Ціна дол. 6.50.

Кошти пересилки й упаку-
вання один доляр.

Українська фірма

АРКА

в Нью Йорку

- **УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО**
- **УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ**
- **УКРАЇНСЬКІ ПЛАТІВКИ**
- **УКРАЇНСЬКІ МАШИНКИ ДО
ПИСАННЯ**
- **УКРАЇНСЬКІ ДАРУНКИ**

- **UKRAINIAN ARTS**
- **UKRAINIAN BOOKS**
- **UKRAINIAN PHONO-RECORDS**
- **UKRAINIAN TYPEWRITERS**
- **UKRAINIAN GIFTS**

ARCA COMPANY

48 E. 7th Street New York, N.Y. 10003

Phone: GRamercy 3-3550

ЯКЩО ВИ ВИСИЛАЄТЕ

ПАЧКУ

ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ

В ССРСР

ТОДІ ЦЕЙ ПОДАРУНОК ПЕРЕШЛІТЬ ЧЕРЕЗ НАЙСТАРШЕ ТА НАЙБІЛЬШ ВІДПОВІДАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО.

Ви можете вислати:

1. Авта, холодильні, телевізори, машини до прання, машинки до писання виробу ССРСР.
2. Харчеві продукти найкращої якості, свіжі, доручені прямо з товарових крамниць в ССРСР.
3. Товари закуплені Вами тут на місці солідно і фахово упаковані та вислані через нас.

Питайте і пишіть за нашими ілюстрованими каталогами та цінниками.

**GLOBE PARCEL
SERVICE., INC.**

ПОДОРОЖІ ДО ССРСР

ТА ІНШИХ КРАЇН СВІТУ

АРАНЖОВАНІ НАЙБІЛЬШ ВІДПОВІДАЛЬНОЮ НАШОЮ НАЙСТАРШОЮ ФІРМОЮ В ТИЙ ДІЛЯНЦІ.

МИ Є АВТОРИЗОВАНІ
РЕПРЕЗЕНТАНТИ

Інтуриста

в справах

ТУРИСТИКИ та ВІДВІДИН

ВИГОТОВЛЯЄМО ВІЗИ

Пишіть або телефонуйте

**GLOBE TRAVEL
SERVICE., INC.**

716 Walnut St., Philadelphia, Pa. 19106

WA 5-3455

WA 2-0100

TRIDENT

Т
Р
И
З
У
Б

Savings & Loan Association

760 CLINTON AVENUE — NEWARK 8, N. J.

ВСЕБІЧНА ФІНАНСОВА ОБСЛУГА :

- ⊙ Забезпечені щадничі конта
- ⊙ Позики на купно домів
- ⊙ Грошові перекази (Money orders)
- ⊙ Чеки для подорожуючих (Travelers checks)
- ⊙ Різдвяні і вакаційні ощадності
- ⊙ Виміна і продаж державних бондів

4 $\frac{1}{4}$ %
РІЧНО

платить від
вложених грошей
чотири рази в році.

БЕЗПЛАТНЕ ПАРКУВАННЯ !

TRIDENT Savings & Loan Association

760 CLINTON AVENUE — NEWARK 8, N. J.

(Corner Leslie Street)

Phone: ESsex 1-1120

ВИДАННЯ „ДНІПРОВОЇ ХВИЛІ”

1953 — 1963 • МЮНХЕН, НІМЕЧЧИНА

Ваша Достойноте!

В-во ДНІПРОВА ХВИЛЯ поручає Вам оці книжки:

Велика гра — М. Хортиця, атомовий шпіонаж, 224 ст., 0.90 дол.

Проклинаю — І. Шкварко, спогади українського політв'язня, 216 ст., 0.80 дол.

Між славою і смертю — С. Любомирський, атомовий роман, 3 томи по 176 ст., ціна 2.40 дол.

У кігтях тиранів — М. Сергієнко, спогади українця червоноармійця, 230 ст., ціна — 1.00 дол.

Оглянувшись назад — О. Звичайна, збірка оповідань і новель, 232 стор., ціна 1.50 дол.

Марш молодости — В. Бендер, пригоди одної сотні з 1-ої Дивізії УНА, 2 томи, разом 324 ст., ціна 1.60 дол.

Чи зійде завтра сонце — Л. Полтава, Україна в 2 000-му році, 160 ст., ціна 1.00 дол.

Блудний син — І. Завзятий, історія сільського хлопця з Волині, 2 томи, 296 ст., разом, ціна — 2.00 дол.

Під молотом війни — С. Любомирський, друга світова війна на українських землях, 4 томи, разом 1230 ст., ціна — 8.00 дол.

Шлях невідомого — І. Качуровський, повість у 12-ти епізодах. Історія одної людини з 2-ої світової війни, 156 ст., 1.00 дол.

Гетьман Пилип Орлик — Б. Крупницький, життя й доля гетьмана емігранта, 80 ст., продажна ціна — 0.80 дол.

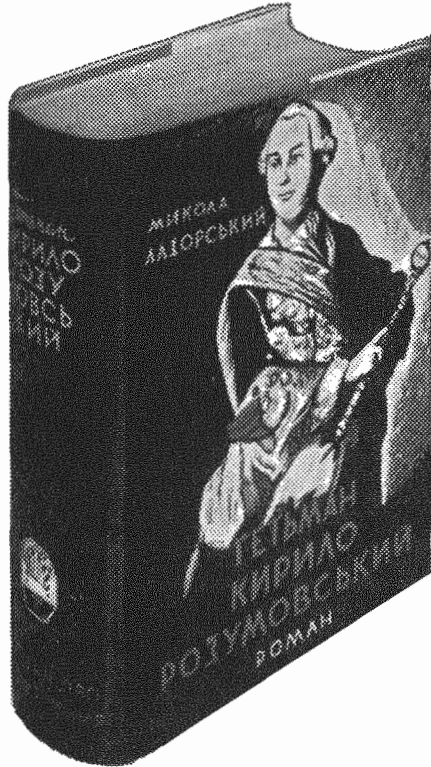
Ганца — М. Ковальська, роман з дільсько-таборового життя. 128 ст., ціна — 0.90 дол.

Богун — О. Соколовський, історичний роман з часів Хмельниччини, 4 частини, разом 430 ст., ціна 3.00 дол.

Україна в боротьбі за державність — Л. Шанковський, нариси з історії І. Визвольних змагань, 320 ст., ціна — 2.20 дол.

В лісах під Визьмою — Д. Чуб, репортаж-спогади про другу світову війну, 108 ст., ціна — 0.80 дол.

Україна моїх блакитних днів — О. Грищенко, образ України з дореволюційних часів (до 1917 року). 256 ст., ціна — 2.20 дол.

Залізний куркуль — І. Качуровський, село на сході України під час німецької окупації, 83 ст., ціна — 0.90 дол.

Спогади полоненого — О. Кобець, пригоди і враження учасника 1-ої світової війни, 432 ст., ціна 3.50 дол.

Люди старої України — проф. Олександр Оглоблин, історичні постаті 18 століття, 328 ст., ціна 3.00 дол.

Мої роки в Царгороді — О. Грищенко, спогади, 260 ст., великий формат, ціна — 4.00 дол.

Гетьман Кирило Розумовський — М. Лазорський, історичний роман. Епопея козацького життя 18-го століття, 752 ст., в полотні, ціна 6.80 дол.

Андрій Войнаровський — Л. Винар, історичний нарис, 128 ст., ціна — 1.75 дол.

Amor Patriae (Любов до батьківщини) — П. Феденко, історична повість з часів Хмельниччини, 256 ст., ціна — 2.75 дол.

Полум'я — Юліан Радзикович, історична повість — Хмельницький в запілля ворога, 390 стор., в полотні, ціна 4.50 дол.

Українська музика — Антін Рудницький, історично критичний огляд. Це історія української музики від її початків по сьогодні. Стор. 408, 129 фотоілюстрацій, в полотні, ціна — амер. дол. 9.50; канд. дол. 10.10.

Вибраний Кобзар — Т. Шевченко, редакція, передмова і примітки Ілька Ворщака, 496 стор., в полотні, ціна дол. 2.75.

Вселенная, веселися — збірка українських коляд і щедрівок (з нотами), разом 37, ціна дол. 0.75.

У ВИДАВНИЦТВІ МОЖНА ТАКОЖ НАБУТИ:

UKRAINICA — в німецькій, французькій та англійській мовах.

Книжки-антиквари з перед другої світової війни.

Книжки, які появляються тепер на еміграції та в Краю.

Музичні ноти і співанки.

Українські платівки, продукції еміграційної та Красвої.

Українські карти (мапи).

Оригинальні образи українських малярів і репродукції.

Великий вибір кольорових карток: на Різдво, на Великдень, на уродини й ім'янини та на різні okazji.

Передвесні і теперішні українські відзнаки.

Гуцульські різьби на дереві.

Українські вишивки.

Увага! Замовлення виконується за попереднім надісланням грошей.

DNIPROWA CHWYLA

Dachauerstr. 9, Tel. 55 39 39

8 Muenchen 2, Germany

Богдан Коцюбинський **УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК** на Філядельфію і околицю.

ОБСЛУГА СОВІСНА И ОСОВИСТА ЗА НИЗЬКОЮ ВИНАГОРОДОЮ

КАПЛИЦЯ БЕЗПЛАТНО

V. KOCIUBINSKY

Funeral Director and Embalmer

AIR CONDITIONED PARLOR

DAY and NIGHT SERVICE

NEW MODERN CHAPEL

305-307-309 East Girard Avenue
Telephone GA 5-7878

Philadelphia, Pa.

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

**BRONX — BROOKLYN — NEW YORK
І ОКОЛИЦЯХ.**

*КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА.
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ — ДАРОМ*

PETER JAREMA

129 EAST 7th STREET

NEW YORK, N. Y.

Tel.: ORchard 4-2568

434-5131

Wm. F. Raslowsky, Mgr.

KOWALCHYK
Funeral Home

129 GRAND STREET

JERSEY CITY 2, N. J.

Павло Гарматій

ВЛАСНИК ФІРМИ

STUYVESANT SUPER MARKET

249 STUYVESANT AVENUE — NEWARK, N. J. — Tel.: 373-6271

ПЕРШОРЯДНІ ПРОДУКТИ ВЛАСНОГО ВИРОБУ.

*Якщо бажаєте собі мати приємні вакації над озером Lake George, N.Y.
то їдьте до:*

TWIN BAY VILLAGE

BOLTON LANDING, N. Y.

Тел.: Area Code 518-644-9777

Жадайте кольорових проспектів і цінників.

Стефан і Леонія Хомяк

ВЛАСНИКИ

Ukrainian Savings and Loan Association

1321 West Lindley Avenue

Philadelphia 41, Pa.

DAvenport 9-7080-81-82

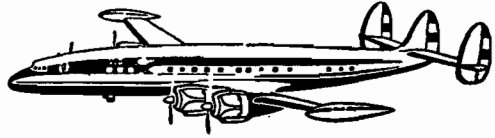

CURRENT DIVIDEND RATE **4%**

Щоденні ВИЇЗДИ до Польщі й інших частин світу

СПРОВАДЖУВАННЯ
РОДИН і КРЕВНИХ
ДО АМЕРИКИ.

Товари РЕКАО і до вибору ПЕРЕСИЛКА ГРОШЕЙ в ЗОЛОТИХ або в ДОЛЯРАХ

Корабельні і летунські карти по компанійних цінах. — Поодинокі і збірні прогультки — резервація в готелях. — Цінники. — Брошури про подорожі. — Інформації безплатні. — Купони Орбісу. — Візи.

Acting as agent for Am. Travl. Express

W. TWARDOWSKI

18 SAINT MARK'S PLACE
(East 8th Street)

NEW YORK 3, N. Y.
Tel.: GRamercy 5-5588

Напроти Польського Народного Дому.

ALgonquin 4-8779 or 8717
Area Code: 212

Established 1920

KOWBASNIUK AGENCY

286 EAST 10th STREET

NEW YORK, N. Y. 10009

AIRLINE and STEAMSHIP TICKETS
TOURS • CRUISES • HOTELS
IMMIGRATION

FOREIGN REMITTANCES TO ALL PARTS OF THE WORLD

Authorized agents for:

TUZEX, PEKAO, HASKOBA, AMERICAN EXPRESS

NOTARY PUBLIC

• GENERAL INSURANCE

Vera Kowbasniuk Shumeyko

Anthony Shumeyko

Compliments of a Friend

**WESTCHESTER-HUDSON
Coat, Apron, Towel & Linen
Supply Co., Inc.**

114 MAIN STREET

POUGHKEEPSIE, N.Y.

ESsex 5-5555

LYTWYN & LYTWYN

UKRAINIAN FUNERAL DIRECTORS

AIR CONDITIONED ■ *ОБСЛУГА ШИРА і ЧЕЧА*

Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.

801 Springfield Avenue
NEWARK, N. J. — IRVINGTON, N. J.

Українська Пекарня „ЛІЦІЯ”

2219 W. POTOMAC AVENUE
2616 W. DIVISION STREET
2216 W. CHICAGO AVENUE
2601 W. JOWA STREET

ШИКАГО, ІЛЛ.

William Modrako

DEAN WITTER & CO.
Members
New York Stock Exchange

14 Wall Street
New York 5, N.Y.
Dlgbz 4-3100

УКРАЇНСЬКА КОМЕРЦІЙНА ФІРМА

Ukrainian-Village, Inc.

VOLODYMYR J. KOVAL, Pres.

В 15-ту річницю вітає своїх покупців, а рівночасно повідомляє, що далі поладжує: купно-продаж реальностей, нотаріальні справи і інвестицію, провадить бюро подорожі включно із провідником до полудневих країн Америки т. інш. та організує Укр. Осередок для н/людей, які потребують Арізонського Сонця.

Писати на адресу: { **UKRAINIAN VILLAGE**
3808 N. 3rd Street
PHOENIX, Arizona, 12.

ANNUAL GREETINGS TO "SVOBODA" AND ITS READERS
FROM ONE OF ITS MANY FRIENDS

Ink & Chemical Co., Inc.

CLIFTON, NEW JERSEY

News Ink, Publication and Job Inks and other Graphic Arts Supplies

**St. Nicholas Brotherhood
UNA Branch 5, Astoria, N. Y.**

Andrew MALAN, Pres.
John SYDOR, Sec.
A. KLYMYSHYN, Treas.

*CELEBRATING 50th ANNIVERSARY — 1965
New Members Welcome*

Українська переплетня

BIBLOS, Co.

107½ ST. MARK'S PLACE — NEW YORK 9, N. Y.
Tel.: ORegon 7-0370

Kingston Oil Supply Corp.

U. P. O. Box 304 — KINGSTON, N. Y.
FEderal 1-0770

"Your Comfort Is Our Concern"

IN ULSTER COUNTY, NEW YORK
Home of Ukrainian National Resort Association

Wm. H. Deyo & Co., Inc.

Established 1869

*Lumber — Masons Materials — Hardware
Insulation — Coal — Furnace Oil*

MAIN OFFICE AND YARD
216 Canal Street
ELLENVILLE, N.Y.

Tel.: Ellenville 600

BRANCH LUMBER YARD
Main Street
KERHONKSON, N.Y.

Tel.: Kerhonkson 2311

**НАЙСТАРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ ПОГРЕБНИК
у ФЛІЯДЕЛЬФІЇ й ОКОЛИЦІ**

СОЛІДНА ОБСЛУГА НЕЗАЛЕЖНО ВІД ЦІНИ

Hasyn Funeral Home
**THE OLDEST UKRAINIAN CATHOLIC FUNERAL DIRECTOR
IN PHILADELPHIA and VICINITY**

AIR CONDITIONED

4244-46-48 OLD YORK RD.

Phone: GLadstone 5-1400

Philadelphia 40, Pa.

A SERVICE FOR THE PEOPLE OF PHILADELPHIA & SUBURBS SINCE 1919

Now providing two locations for better serving the needs of families
throughout the Delaware Valley.

Nasevich Funeral Home

Franklin and Brown Streets
Philadelphia 23, Penna.

MA. 7-1320

109 E. Tabor Road
(5400 N. Front St.)
Philadelphia 20, Penna.
DA. 9-1844

**MAKE EVERY PAY DAY
SAVE DAY**

Save Where You Earn a SAFE 4%
per year computed monthly and paid
twice a year.

Bonus Accounts can Earn up to an
additional 1%.

Above current rate of 4%.

at

LIBERTY FEDERAL SAVINGS

202 N. Broad Street LO. 7-1480
Stenton Ave. & Duval LI. 8-3900
Philadelphia 38, Pa.

CE 6-5260

CE 6-4262

BENSON FUEL OIL CO.

Immediate Delivery Service

Кличте негайно нашу компанію,
а ми фахово обслужимо Вас.

BINCAROUSKY

512 W. Montgomery Avenue
Philadelphia, Pa. 19122

OR 3-4949 Established Since 1916

ROBERT I. MORRIS
Optometrist

Contact Lens Specialist

60 Avenue B (Bet. 4th & 5th Sts.)
New York 9, N.Y.

Hours: 10 A.M. to 7 P.M.

Friday to 6 P.M. Closed Sunday

Market 7-2143 Market 7-7707

HAUSSMANN'S PHARMACY

Specializing in Foreign and
Unusual Prescriptions

S.E. Cor. 6th & Girard Avenue
Philadelphia 23, Pa.

Hours:

Daily 8 A.M. to 11 P.M.
Sunday 8 A.M. to 10 P.M.

FREE DELIVERY

**GLUSKER—EMKAY SALES
CORP.**

WHOLESALE
Candy — Tobacco — Drugs & Toys

91 Center Street
Ellenville, N.Y.

Tel.: OLdfield 3-2650

**GOTHAM CARD & PAPER
CO., INC.**

Paper Cardboard & Envelopes

334-340 Hoboken Avenue
Jersey City 6, N.J.

Compliments of

**SULLIVAN COUNTY
PLUMBING and HEATING
SUPPLY CORP.
&
LIBERTY ELECTRICAL
SUPPLY CO.**

100 Mill Street Liberty, N.Y.

**WOLFE, CORCORAN
AND LINDER**

Consulting Actuaries
Insurance Accountants
Employee Benefit Plan Consultants

116 John Street
New York, N.Y. 10038

Walker 5-0100

**MANHATTAN LINOTYPE
SUPPLY INCORPORATED**

GRAPHIC ARTS MACHINERY
BOUGHT and SOLD

204 Elizabeth Street
New York 12, N. Y.

Philip Bonacuro

КНИГАРНЯ „СВОБОДИ”

мас на складі:

- ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ
- ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА
- ВСІ НОВІ ВИДАННЯ

P. O. Box 346
Jersey City, N.J. 07303

LEWIS PAPER & SUPPLY CO.

12 Prospect Street
Bloomfield, N.J.

OWEN WHITE PAPER CORP.

216 Broome Street
New York 2, N.Y.

ПОДОРОЖІ до ПОЛЬЩІ й інших
частин світу літаком або кораблем.
ПАЧКИ ПЕКАО — ЛІКАРСТВА
і ГРОШІ до ПОЛЬЩІ.
Продаж домів — Обезпечення від
вогню і випадків.

W. FRYSZTACKI AGENCY

214 Fairmount Avenue
Philadelphia 23, Pa.
Телефон: MA 7-3886

Бюро засноване в 1920 р.

**SABLOFF'S
DISTRIBUTORS**

**Supplies and Equipment
Hotels — Restaurants
Institutions**

46 So. Main Street
Liberty, N.Y.

ESsex 2-6812 24 Hour Service

**Однока Українська Фірма
в Ньюарку і околиці**

SMOOK & SON OIL CO.

**Heating Oil - Sales - Service
Installations Oil Burners
Repairs**

26-28 Leslie Street Newark, N.J.

CY 2-9225

Iwan Hirnyj

**JOHN'S EXPRESS
SERVICE STATION**

**EXPERT MECHANIC
Repair All Makes of Cars**

631 Bruckner Blvd Bronx 55, N.Y.

LOngacre 5-2768

UNION 7-3281

**B E L L
PHOTOENGRAVING CO.**

QUALITY & SERVICE

2814 Jeannette Street
Union City, N. J.

**ANASTASIA G. BRODIN
TRI-DENT AGENCY
INSURANCE**

45 East 7th Street
New York, N.Y.

GRamercy 3-3830

William Cohen
Pres.

Rubin Cohen
Vice Pres.

**COHEN'S QUALITY
BAKERY INC.**

**Bakers of Fine Specialty
Baked Products**

89 Center Street Ellenville, N.Y.

Tel.: Ell. 213

BAKER SALES CO.
10 Chestnut St. Liberty, N.Y.
Phone — Liberty 1855

**Selling Supplies and Equipment to
Hotels, Restaurants, Camps, Bars
and Schools.**

Nationally advertised brands of
china, glass, silver, & janitorial
products. Headquarters for
Syracuse China for Ulster,
Sullivan & Rockland
Counties.

Tel.: TA 3-8407

ПЕЧАТКИ

в різних мовах, друкованими і
писаними черенками
з ЕМБЛЕМАМИ
виробляє

ROMAN IWANYUKYJ
2883 Wilkinson Ave, Bronx 61, N.Y.

■
Печатки на три лінії в двох інчах
з пересилкою 2 дол.

З М І С Т

1. Американський і український національні гимни	4
2. <i>В. Щурат</i> : Гимн американських українців	5
3. —: У сторіччя Батька української політичної еміграції в Америці ...	7
4. Календар на 1965 рік	8
5. Урядові свята в Канаді та в інших країнах	20
6. Виказ слов'янських святих	21
7. <i>В. Шулейко</i> : Що таке календар?	22
8. <i>А. Драган</i> : Переломова подія	25
9. <i>Я. Падох</i> : У 70-річчя українського самовизначення в Америці	57
10. <i>В. Лащенко</i> : Софія (вірш)	63
11. <i>Л. Полтава</i> : Образ Шевченка в творчості українських поетів	64
12. <i>Ол. Кобець</i> : Тарасова гора була в небезпеці	70
13. <i>І. Фефер</i> : Тарасова пісня (вірш)	72
14. <i>Я Курдидик</i> : Як врятувався „Полтавський” Шевченко	73
15. <i>С. Парфанович</i> : Вплив стану здоров'я Шевченка на його творчість ...	76
16. <i>Б. Курилас</i> : Україна (вірш)	82
17. <i>Л. Луців</i> : Слідами стрілецької слави	83
18. <i>І. Оліфер</i> : Останні стріли	107
19. <i>М. Аркас</i> : В гостях в отамана Божка	111
20. <i>Яр. Курдидик</i> : Покинута хутір	114
21. <i>В. Давиденко</i> : Словацька епопея	115
22. <i>В. Мудрий</i> : Історія і наслідки одного документу	125
23. <i>С. Федорівський</i> : Українська Повстанча Армія	130
24. <i>П. Ямняк</i> : В Україні дзвонять дзвони (вірш)	138
25. <i>Ол. Бойків</i> : Полковник Андрій Мельник	139
26. <i>Б. Курилас</i> : Предки (вірш)	142
27. <i>П. Юзик</i> : Канада — багатокультурна країна	143
28. <i>А. Качор</i> : Піонери українського кооперативного молочарства	148
29. <i>В. Онуфрієнко</i> : З австралійських настроїв (вірш)	158
30. <i>С. Демидчук</i> : Лев Ясінчук	159
31. <i>Гр. Столярчук</i> : Я так люблю (вірш)	165
32. <i>С. Риндик</i> : Колись і тепер	166
33. <i>А. Малышко</i> : Вогник (вірш)	169
34. <i>В. Боднарчук</i> : Земля України	170
35. <i>Ю. Гур'єв</i> : Календар староукраїнського племені полян	175
36. <i>П. Кізко</i> : Юним (вірш)	176
37. <i>Л. Кругликов-Гречаний</i> : Київські Золоті Ворота	177
38. —: З історії назв українських міст і поселень	179
39. —: Фортеця Ярослава Мудрого	183
40. <i>Б. Остап'юк</i> : Новий „радянський” Тернопіль	184
41. <i>Ол. Бережницький</i> : Олекса Довбуш	189
42. <i>Ів. Овечко</i> : Листопад (вірш)	191
43. <i>Р. Тишовницький</i> : Полювання в Довголуці	192
44. <i>Л. Яцкевич</i> : Дві цивілізації	195
45. <i>о. К. Тимочко</i> : Комети на нашому небозводі	199
46. —: Дійсність перевищує фантазію	201
47. З українського народного гумору	202
48. —: Острів — непосида	203
49. <i>Е. Гринько</i> : В майстернях природи	204
50. Оголошення	206